

מחקרי מועצת תנועות הנוער

לחנך ל'ערכים' ולא ל'צורות'

המסע אל ההגשמה החדשה בתנועות הנוער

נעם אבן |

נעם אבן

לחנך ל'ערכים' ולא ל'צורות'

המסע אל ההגשמה החדשה בתנועות הנוער

מחקרי מועצת תנועות הנוער בישראל

ראו אור בסדרה:

1. לחנך ל'ערכים' ולא ל'צורות', המסע אל ההגשמה החדשה בתנועות הנוער נעם אבן, 2014.

מהדורה שנייה 2016

גלגולו של רעיון ההגשמה, מהגשמה חלוצית חקלאית להגשמה בקהילה במסגרות חינוך ורווחה. התמודדות תנועות הנוער עם השינויים בחברה הישראלית והצלחתן בשינוי היעדים.

2. הזדמנות למנהיגות, מנהיגות וחינוך למנהיגות בתנועות הנוער, נעם אבן, רקפת הימן זהבי, אבי בורגר, 2016.

בתנועות הנוער מכשירים דורות של מנהיגים ואזרחים פעילים. התנועות, בזכות המבנה והקשר בין מדריכים לקבוצות, מהוות כר פורה להתנסות ולתרגול של בני הנוער במשימות הדורשות אחריות, יוזמה, הובלה והנהגה.

עומדים להתפרסם:

3. עין משוטטים, ראשית הטיולים בתנועות הנוער 1912-1942, גיל גרטל.

תנועות הנוער התפתחו מתוך קבוצות של נוער מטייל. אל הטיולים נוספה פעילות רעיונית וכך התפלגו התנועות, כל תנועה והאידאולוגיה שלה. במהלך הטיויל הנוער חי את תרבות הנוער, ומפיק לקחים ברובד הרעיוני של התנועה.

4. צפונה ונגבה, טיולי תנועות הנוער בישראל, תמונת מצב 2015, רקפת הימן זהבי.

פריסת הטיולים התנועתיים מתכנון ועד ביצוע, לאורך שנת פעילות ובחתי הגיל השונים, מדגימה היקף עצום של טיולים בתנועות הנוער. הטיויל מהווה שיא בחינוך לערכי התנועה, והזדמנות לביטוי ייחודיות, שייכות, גאווה ומחויבות.

5. מאפייני החינוך בתנועות הנוער, המקרה של מחנות קיץ – תיק מקרה, רקפת הימן זהבי, גיל גרטל.

תנועות הנוער מתאפיינות בנכונות גבוהה מצד בני הנוער לקחת חלק בפעילות לימודית וחינוכית. הדבר מתאפשר בזכות המאפיינים: שותפות והנהגה עצמית, גמישות תפקודית, התנסות ומשחקים, מבנה מעמדות וסמלים.

לחנך ל'ערכים'
ולא ל'צורות'

המסע אל ההגשמה החדשה
בתנועות הנוער

נעם אבן

לחנך ל'ערכים' ולא ל'צורות' המסע אל ההגשמה החדשה בתנועות הנוער נעם אבן

עריכה מדעית:
ד"ר גיל גרטל, הצוות הדידקטי בע"מ
ד"ר ניר מיכאלי, רקטור מכללת אורנים

עריכה לשונית: שלמה אבן
עימוד: יהודית שטרנברג
עיצוב כריכה: שקד רענן תקשורת חזותית
הדפסה: דפוס חבצלת

© כל הזכויות שמורות למועצת תנועות הנוער ולמחבר
מקור התמונות צוין לצד כל תמונה
תמונות הכריכה:

כריכה קדמית: המחנות העולים, טיול שכבה בוגרת, ארכיון התנועה
כריכה אחורית: צופות, פעולת שירות, קמפיין בטיחות תחילה, תל אביב 1949,
אוסף התצלומים הלאומי, צלם: פריץ כהן

* לחנך ל'ערכים' ולא ל'צורות'. משפט זה לקוח מדברים שכתב יוסף מיוחס,
מראשי מחלקת החינוך בארץ ישראל וממנהיגי הסתדרות הצופים העבריים,
בשנת 1938, במהלך דיונים על דרכי ההגשמה בתנועה.

הוצאת מועצת תנועות הנוער אדר ב' תשע"ד / מרץ 2014
מסת"ב 1-1-92142-965-978

נרפס בישראל 2014. מהדורה שנייה – ספטמבר 2016

תוכן העניינים

7	תודות
9	הקדמה
	מגדירים יעדי הגשמה: לקראת מדינה ושנות
17	מדינה ראשונה
17	הגשמה בתנועות הנוער, לקראת מדינה
29	מיסוד נתיבי ההגשמה בהתיישבות החלוצית
39	על היקף ההגשמה וחשיבותה
	עשורים של משבר והתלבטויות, 1950–1990
43	שנות ה־50' וה־60'
62	שנות ה־70' וה־80'
	התמודדות התנועות עם הרחבת אפיקי ההגשמה
93	התנועותיים: שנות ה־90' ואילך
101	תנועות צעירות
107	תנועות ותיקות, קטנות בהיקף החניכים
	תנועות הנוער הציוניות הוותיקות, שנושא ההגשמה
114	מרכזי בפעילותן
	מועצת תנועות הנוער – מייצגת תהליך השינוי
155	(“שחקן חיזוק” לתנועות)
155	ניסיונות להפוך לגוף מקצועי משמעותי
163	ניצנים של שינוי (1991)

166	מת"ן כגוף מקצועי מרכז לתנועות הנוער. קליטת עלייה כרוגמה
173	תפנית מקצועית – פנייה למת"ן בנושאים הדרכתיים מקצועיים
179	פעילות מת"ן בקוסובו – מעמד ראוי ומכובד לתנועות הנוער
182	מפקדים ובג"צים – מטלטלה לשיתוף פעולה
199	ההגשמה החדשה – דיון מסכם
223	אפילוג
225	נספח
225	על אודות תנועות הנוער בישראל
241	על אודות מת"ן
243	מקורות

תודות

ל נפתלי דרעי, מזכ"ל מת"ן שתמך ברעיון המחקר מההתחלה ואפשר את הוצאתו אל הפעל. לשלומית רונן ליבנה, ערן גלזר ומיקי אבישר, אנשי מת"ן, שנענו בחפץ לב לכל בקשת סיוע מצדי. לחברי ושותפי בחברת הצוות הדידקטי, גיל גרטל, שהיטיב להעיר הערות מדויקות ולעקוף מכשולים בזכות קריאתו החכמה. לניר מיכאלי שקרא את כתב היד ובהצעותיו שינה את סדר הפרקים ועשה את הספר לידידותי יותר. לאירית ברוק, מנהלת גף תנועות נוער, קהילה והגשמה במשרד החינוך על הערות מאירות. לשלמה אבן, אחי, שהקפיד כדרכו לערוך לשונית את הטקסט. לחברות הצוות הדידקטי – שירלי מודן, רקפת הימן-זהבי ודיקלה רימון, על עצות, חוות דעת, תיאומים ויצירת אווירה תומכת. תודה לכן.

במהלך המחקר נעזרתי רבות בארכיון יד טבנקין ובארכיון השומר הצעיר, יד יערי בגבעת חביבה. תודתי לאהרן עזתי, מנהל ארכיון יד טבנקין, ליובל רוז, על סבלנות ומאור פנים ולהלמה נשיא מארכיון השומר הצעיר, על חביבותה שהופכת את השהות בארכיון לנעימה במיוחד. המזכ"לים ופעילים לשעבר של תנועות הנוער, עמם נפגשתי

במהלך הכתיבה, לימדו אותי פרק בתחושת שליחות מהי. פתיחותם, אהבתם את עיסוקם והסכמתם לשתף בהתלבטויות ובשגרה של תפקידיהם, תרמו למפגשים מעניינים ומלמדים עם אנשים מיוחדים.

לדניאלה רעייתי, שותפה אהובה, על הפרגון והעניין בהוויה שלא מוכרת לך מנעוריך. ליעל ונדב, ילדיי, הבוגרים, שהקשיבו בנימוס ובהבעה של עניין כשניסיתי לשתף אותם.

למותר להבהיר כי טעויות ואי דיוקים הם על אחריותי בלבד.

הקדמה

ערב שבת, קצת אחרי 22:00, ישבנו בארוחת ערב. שישה גברים, כבר לא ממש צעירים, כולנו בוגרי אותה שכבה בתנועה ובנות זוגנו, שלא היו עמנו בשנות התיכון. תוך כדי השיחה, שנסבה בכלל על התרגיל הפוליטי של השבוע, זרק אחד החברים "אתם זוכרים איך היינו שרים למדריך שלנו כשהיה נכנס לפעולה?" מיד הפכה השיחה לוויכוח משעשע ואולי למביט מהצד היה נדמה כלוהט מדי ואפילו עצבני. השיחה גלשה לדמויות מהתנועה ואפילו התעורר ויכוח: מי זכה במקום ראשון במחנה קיץ, כשהיינו בכיתה י"א. בדרך הביתה, במכונית, אמרה לי רעייתי: "אתם מדהימים, כמה אתם יכולים להחיות את הסיפורים האלה". הייתה שתיקה קצרה ואחר כך היא הוסיפה: "דווקא היה כיף אם הייתה לי חבורה כזאת מתנועת הנוער".

תנועות הנוער מייצגות הוויה מיוחדת. לרבים מבין בוגרי התנועות, לאורך עשרות שנים, נשאר טעם של חברותא, תחושה של חוויה מיוחדת וזיכרון של חבורה שעשתה משהו משותף. גם מתוך תחושות אלה ניגשתי למחקר שלפנינו.

במחקר נצעד בעקבות 'המסע להגשמה החדשה'. מסע על שום קירבת המושג לתנועות הנוער, שחניכי השכבות הבוגרות בהן, כאז כך היום, יוצאים למסעות וחווים חוויות דומות – גם אם התנאים השתפרו לאין ערוך. זאת ועוד, השימוש במושג

מסע בא ללמדנו שהתנועות עשו כבדת דרך של ממש בשנים הנבחנות.

הגשמה על שום היות המושג איבר מאיבריה של כל תנועת נוער.
ההגשמה הייתה יעד תנועתי מדובר וההכוונה אליה הייתה לחם חוקה של התנועה בכל הפעילויות עם חניכי השכבות הבוגרות.
הגדרת המושג לפי מילון אבן שושן "ביצוע, הוצאת דבר אל הפועל." חניכים שיצאו להגשים הלכו בצו התנועה להוציא את ערכי התנועה, אורח החיים התנועתי ותוצרי התהליך החינוכי שעברו בשנותיהם בתנועה, אל הפועל.

המושג הגשמה הוגדר גם באלכום "איפה היינו ומה עשינו"¹:
אחת ממילות המפתח שהעיבו על חיי הנוער, בעיקר זה שהיה חבר באחת מתנועות הנוער החלוציות. הגשמה הייתה בפירושה הכולל יותר התנדבות להגשים את החלום הציוני באחת משלוחותיו כגון הירידה לנגב, ההתנדבות לחיות זמן מה ביישובי ספר או התנדבות לצבא הקבע. במונח היותר פרטיקולרי הגשמה הייתה המושג שבא לציין את ההחלטה האינדיבידואלית של חניך תנועת הנוער ללכת לגרעין נח"ל של התנועה ואחרי השירות הצבאי להישאר במסגרת הגרעין בקיבוץ.

הגשמה חדשה על שום שאלת המחקר שתלווה אותנו לכל אורך הספר: איזה שינויים חלו בתוכן ההגשמה, בכיווני ההגשמה ובהגדרת יעדי ההגשמה בתנועות הנוער?

מחקר זה אינו בחינה לעומק של כל אחת מתנועות הנוער על תולדותיה והחלטותיה ולפיכך אין לחפש בין דפיו מידע מפורט על פרשייה זו או אחרת בתנועה מסוימת. הכוונה לבחון את הגדרת ההגשמה בתנועות הנוער, בראיה של כלל התנועות. ההסתכלות תהיה על כל התנועות הפעילות אשר מיוצגות במועצת תנועות

1 דנקר, אמנון, טרטקובר, דוד, 'איפה היינו ומה עשינו, אוצר שנות החמישים והשישים', כתר הוצאה לאור, ירושלים 1996, עמ' 52

הנוער² (להלן ייעשה שימוש גם בקיצור מת"ן). תנועות הנוער אשר מיוצגות במת"ן הנן התנועות שמוכרות על ידי משרד החינוך.³

נתמקד בשלוש תקופות בתולדות תנועות הנוער.

התקופה הראשונה – ימי המאבק להקמת מדינת ישראל, מאמצע שנות ה-40 של המאה העשרים. בכל המחקרים מוסכם כי היו אלו שנות פריחה לתנועות הנוער. שנים בהן יצאו הבוגרים להכשרות בקיבוצים, הצטרפו לפלמ"ח (ולמעשה היו אבן יסוד בהקמתו), השלימו קיבוצים קיימים, הקימו חדשים ולחמו במלחמת העצמאות.

במהלך מלחמת העצמאות ובשנים שאחריה היה תהליך של מיסוד מסגרות ההגשמה. נבחן כיצד השכילו תנועות הנוער לשתף פעולה ולהביא בזכות כך להשאת מסגרת ההגשמה על כנה. הקמת הנח"ל והמשך תהליך ההכשרה וההגשמה אפשרו לתנועות הנוער להמשיך בקו של הצבת יעד מרכזי של הליכה לקיבוץ והכוונת חניכיהן להגשמתו. לכאורה פתרון ראוי לבעיה ארגונית מהותית.

2 מועצת תנועות הנוער בישראל, אשר נוסדה ב-1974 ונרשמה כעמותה ב-1982, הינה ארגון וולונטרי לתנועות הנוער בישראל. המועצה מהווה שולחן משותף ומקום מפגש לראשי התנועות על כל גווני הקשת הפוליטית, העוסקים בבעיות אקטואליות בנושאי חינוך, מעורבות הנוער בתהליכים חברתיים ובפעילות ציבורית, וכן בבעיות השעה של החברה הישראלית. כל זאת מתוך זיקה לתנועה הציונית ולמגילת העצמאות (אתר האינטרנט של מת"ן tni.org.il)

3 בהגדרה כללית, תנועות הנוער הן מסגרות חברתיות חינוכיות שפועלות בקרב ילדים ונוער. עיקר הפעילות מועברת על ידי בני נוער. לכל תנועה הנהגה שמנוהלת על ידי בוגרים בשכר ו/או מתנדבים בשיתוף בני הנוער. כל תנועה מגדירה את יעדיה ודרכי פעולתה. במשרד החינוך נקבעו קריטריונים, ובראשם ההגדרה כי התנועה מקבלת את עקרונות מגילת העצמאות, להכרה בתנועות ולהעברת תקציבים שיסייעו בפעילותן.

למעשה, נבחן אם הפתרון לא יצר מציאות בה לא מתמודדים עם המשבר.

התקופה השנייה – בין השנים 1950 ל-1990. במהלך ארבעה עשורים נדרשו התנועות לדיונים חוזרים ולהתלבטויות שהוכילו גם למשברים והגיעו כמעט עד הפסקת פעילות בחלק מהתנועות. המשברים לא היו בשל פעילות שגרתית או ירידה במספרי חניכים בשכבות הצעירות אלא נסובו, ברוב המוחלט של המקרים, סביב הדיונים על יעדי ההגשמה התנועתיים, ההכרה במציאות בה למעשה חניכי התנועה אינם ממשיכים לדרך חיים של הגשמה כפי שמצופה מהם. נראה האם וכיצד התמודדו התנועות עם הנושא.

התקופה השלישית – שנות ה-90' והעשור הראשון במאה העשרים ואחת. נסקור האם וכיצד הבשילה ההכרה כי יעדי ההגשמה של תנועות הנוער ראוי להם שייבחנו מחדש. נראה כיצד השפיעה על תנועות הנוער המציאות בה היעד של משימות לאומיות בא לביטוי בעשייה למען הקהילה, פעולה בקהילה, בהיבט החינוך והרווחה ובסימן של טיפוח הנהגה וקיום אירועים לטובת מקום המגורים ולמען אוכלוסיות מיוחדות. נראה כי המציאות במדינה והמשבר בתנועות הכתיבו את הצורך לבצע שינויים מהותיים ביעדי ההגשמה.

בסיכום הדיון, בכל אחת התקופות, נבחן ארבע שאלות הנוגעות להגשמה וליעדיה. להלן ארבע השאלות:

◇ האם תנועות הנוער (בתקופה הנידונה) מציבות יעד הגשמה לבוגריהן?

◇ האם ההגשמה היא רק יעד אחד ממוקד?

◇ האם ההגשמה היא קבוצתית?

◇ האם ההגשמה היא דרך חיים?

פעילות מועצת תנועות הנוער (מת"ן), מאפשרת נקודת מבט נוספת

על שינויים ביעדי הגשמה ובהגדרתם על ידי התנועות. המועצה, שהוקמה בשנת 1974, הייתה בשנות ה-90' לגורם משמעותי ביותר ביכולת התנועות להתגבר על משברים ולפעול בשיתוף פעולה. זאת ועוד, תנועות הנוער החליטו להצטרף לפרויקטים לאומיים שהופעלו על ידי מת"ן, כאשר המועצה היא הגוף המקשר עם משרדי ממשלה וארגונים שתומכים בפרויקט ומממנים אותו. נראה כי התהליך במת"ן מצביע על השינוי בתפיסת יעדי ההגשמה ובמידה רבה מייצג את התהליך על שלביו. מת"ן יכולה לשמש מראה לתהליכי השינוי התנועתיים. נבחרו כמה דוגמאות שבאמצעותן תוצג ההנחה שמועצת תנועות הנוער מהווה ביטוי לשלבים המשמעותיים במסע אל ההגשמה החדשה בשנות ה-90'.

בדיון המסכם נברר את משמעות ההגשמה החדשה בתנועות הנוער, בתחילת המאה ה-21.

בשדה המחקר נכתבו עבודות מגוונות על תנועות הנוער. גם התהליכי הגשמה נחקרו בחלק מהתנועות. לצד תנועות נוער שתולדותיהן ופעילותן תועדו, נמצא תנועות שלא תועדו בכתב ואין מידע מספק המתאר ביסודיות את תולדותיהן.

נציין כמה מהמחקרים, בסדר אקראי. מחקרו של אהרון עזתי על ההגשמה בתנועת הצופים בשנות ה-30' במאה העשרים.⁴ במחקר הוא מראה כיצד נסחפה התנועה להגדרת יעד הגשמה מרכזי. הגדרה שלא הייתה מוסכמת על רבים ובעיקר מקרב המתנדבים המבוגרים, העירוניים, בתנועת הצופים. מחקרו של ניר מיכאלי על הקבוצות השיתופיות⁵ פותח צוהר לעולמם של המגשימים

4 עזתי, אהרון, 'הסתדרות הצופים העברים בארץ ישראל תנועה כללית והגשמה חלוצית 1936-1946', עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, פברואר 1991

5 מיכאלי, ניר, 'אנשי המחרת, הקבוצות השיתופיות החדשות בישראל בין מייסדי קהילות יעוד למחדשי תנועת העבודה'. חיבור לקבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, אפריל 2007

החדשים, ברובם בוגרי תנועות הנוער. בוגרים שבחרו להצטרף לקבוצות המהוות "תנועת חיים מגשימה". תנועת השומר הצעיר תועדה במגוון פרסומים, בהם סקירת ימי ראשית התנועה, שכתב אלי צור.⁶ יזהר בן-נחום, שכתב על השומר הצעיר בארץ ישראל בשנות ה-30.⁷ וצבי לם אשר כתב על תנועות הנוער הציוניות.⁸ וחקר את שיטת החינוך של השומר הצעיר.⁹ במחקר זה האיר המחבר את שרשי החינוך ואת התהליכים התנועתיים שנגזרים מתפיסת העולם והתהליך החינוכי התנועתי. חיים פחימה נבון כתב על תנועת עזרא, תולדותיה וההתלבטויות שליוו את הנהגתה בהקשר של הכוונת החניכים לאורח חייהם כמבוגרים בישראל.¹⁰ בסדרת "עידן" יצא כרך (מס' 13) על תנועות הנוער בין השנים 1920-1960.¹¹ לצד תולדות התנועות, נפתח הספר בדיון חוקרים אשר מאירים בזוויות מגוונות את הוויית תנועות הנוער, בתקופת ה"ישוב" ובראשית ימי המדינה. לפני שנים (1962) התפרסם מחקר של חיים אדלר על תנועת הנוער בחברה הישראלית.¹² רנה שפירא וחיים אדלר פרסמו כמה מחקרים על תנועות הנוער, בהם "חולצה כחולה וצווארון לבן, עולמם החברתי של בוגרי תנועות הנוער

6 אתר תנועת העבודה הישראלית, היסטוריה לא מפלגתית. tnuathaavoda.info

7 בן נחום, יזהר, 'שומרים חזק! תנועת הנוער השומר הצעיר בארץ ישראל 1929-1939', גבעת חביבה יד יערי, תשס"ה 2005

8 לם, צבי, 'תנועות הנוער הציוניות במבט לאחור', ספרית פועלים, תל-אביב. 1991

9 לם, צבי, 'שיטת החינוך של השומר הצעיר סיפור התהוותה', הוצאת מאגנס האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ח

10 נבון (פחימה), חיים, 'תנועת הנוער "עזרא" תורה, לאומיות וחלוציות', עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, תש"ס

11 'עידן' 13, תנועות הנוער 1920-1960, יד יצחק בן צבי, ירושלים, 1989

12 אדלר, חיים, 'תנועת הנוער בחברה הישראלית', מוסד סולד למען הילד והנער, ירושלים (יוצא לאור על ידי משרד החינוך והתרבות, המחלקה לנוער), תשכ"ב

בישראל".¹³ נעם אבן כחן את הצהרות התנועות אל מול מעשיהן בעבודה עם נוער עולה, בראשית שנות ה-50'.¹⁴ בשנת 2003 פורסם דוח ועדה שרנה שפירא עמדה בראשה¹⁵ וחלק מתפקידה היה לבחון את מאפייני התנועות. תנועת מכבי הצעיר פרסמה ספר בפורמט אלבומי במלאת 80 שנה להיווסדה.¹⁶ יונה גודמן כותב מחקר על תנועת בני עקיבא ואבי אהרונסון מצוי בשלבים מתקדמים של מחקר על המחנות העולים.

עיון בארכיונים ובספריות של תנועות הנוער מלמד על מחסור במחקרים לגבי חלק מהתנועות. לדוגמה נציין את תנועת הנוער הלאומי. תנועה זו פעלה משנות ה-30' כחלק מהסתדרות העובדים הלאומית ומשנת 1949 כתנועת נוער בעלת זיקה להסתדרות זו. אולם תולדות התנועה לא תועדו, דומה כי התנועה יוצאת נפסדת מהיעדר תיעוד של סיפור מורשת שאפשר לספרו למתעניינים ובוודאי למדריכים ולחניכים.

המחקר הנוכחי, כאמור, אינו בוחן לעומק תנועה זו או אחרת ואינו מציג את תולדותיה. הכוונה כאן להכיר את ההתלבטויות וההחלטות הנוגעות להגדרת יעדי הגשמה בשלוש התקופות הנבחנות. לעתים צורפה הפניה לקריאה נוספת, במקומות בהם לא נכון היה להרחיב במחקר זה.

בהחלט ראוי להמליץ לכל המתעניין לפנות לעיון בספרות על תנועות הנוער בארץ ישראל. מחקרים מעניינים ומלמדים על תנועות

13 שפירא, רנה, ואחרים, 'חולצה כחולה וצווארון לבן', עם עובד, תל אביב, 1979.

14 אבן, נעם, 'הצהרות ומעשים, תנועות הנוער בהתמודדותן עם הדרכת הנוער העולה בשיכונני עולים ומעברות 1950-1953', עבודה לקבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, 1993.

15 שפירא, רנה (יו"ר הוועדה), 'דו"ח הוועדה לבריקת מאפייני תנועות הנוער כבסיס לקריטריוני הקצאה', ספטמבר 2003.

16 אלפרוביץ, עמיחי, 'תנועת הנוער ה"מכבי הצעיר" 80 השנים הראשונות', בהוצאת תנועת הנוער ה"מכבי הצעיר", תשס"ט 2009.

השומר הצעיר, לדוגמה, על מורכבות חיבור התנועה בארץ ישראל למקורותיה באירופה, לא יבואו לביטוי במחקר הנוכחי. אולם הם בהחלט שופכים אור על הוויית התנועה והתנהלותה. כך גם ספרה של חמדה אלון "היה נכון" ומחקרו של זאב זיוון (שטרם פורסם) על תנועת הצופים. מחקרים שחשפו מערך שלם של חיפושי דרך ועשייה מגוונת, שגם אליהם לא נגיע במחקר הנוכחי.

כאן המקום לגילוי נאות. בנעורי הייתי חבר פעיל בתנועת הצופים ולימים ריכזתי את מחלקת ההדרכה של התנועה. המחקר נכתב גם מתוך זיכרון של אהבה והערכה לימים בהם הייתה תנועת הנוער המרכז של עולמי. אני מקווה כי לא חטאתי בחוסר אמינות בהתייחסותי לגבי כל אחת מהתנועות הנבחנות.

אודה על האמת ואקדים בכך את המאוחר. היה מאוד מלמד לגלות את היכולת וההעזה שהפגינו תנועות הנוער כאשר השכילו לבחון את יעדיהן ולשנות באופן מהותי את יעדי ההגשמה ואת תהליכי ההכנה וההתחייבות לקראת הגשמה. אין זה עניין של מה בכך. בכל שינוי ארגוני מהותי יש סכנה שהתהליך יגרום לשבר עמוק, ממנו לעתים אין להתאושש. ובכל זאת, שינסו מותניים ויצאו למסע.

המסע אל ההגשמה החדשה.

מגדירים יעדי הגשמה: לקראת מדינה ושנות מדינה ראשונות

הגשמה בתנועות הנוער, לקראת מדינה

בשנות ה־20' וה־30' של המאה העשרים, בראשית פעילות תנועות הנוער ביישוב היהודי בארץ ישראל, התעורר הצורך להגדיר את המטרות החינוכיות והיעדים שיוצבו בפני החניכים הבוגרים. תנועות הנוער, מהקמתן, ראו עצמן כתנועות המורדות בהוויה הבורגנית ביהדות אירופה, כמו גם מחפשות דרך חדשה בארץ ישראל שהנוער הלומד העירוני חי וגדל בה במציאות קפיטליסטית בורגנית. החיפוש אחרי יעדי הגשמה נטה מראשיתו לכיוון של דרך חיים שונה מהשגרה. הקיבוצים היו קיימים ושונים במובהק מהנוף העירוני הארץ ישראלי. חניכי התנועות הכירו את רעיון הקיבוצים ואורח החיים בהם שהיה מלהיב ומיוחד. ההכרות והרצון לבחירת דרך משמעותית הובילו לפיתוח רעיון ההגשמה במסגרת ההתיישבות החלוצית, בקיבוצים, כלומר הקמת יישובים חקלאיים חדשים והשלמת קיבוצים קיימים ברחבי ארץ ישראל.

למעלה מעשרים תנועות נוער ציוניות פעלו באירופה בשנות ה־20' ועד פרוץ מלחמת העולם השנייה (ספטמבר 1939). אלפי

נערות ונערים השתתפו בפעילות תנועתית שסיימתה ציונות. הגשמת הציונות משמעה: עלייה קבוצתית להתיישבות בארץ ישראל.

תנועות הנוער היהודיות-ציוניות היו תנועות חינוכיות. לידתן באכזבה מהתרבות הבורגנית באירופה, בהכרה בהתעוררותה של האנטישמיות ובהבנה כי אפשר להציב יעד חדש ומיוחד לצעירים ולצעירות אשר יקומו ויצטרפו לבניין האומה בארץ ישראל. מרבית התנועות מצאו את דרכן למשנה הסוציאליסטית והתחברו למפלגות ולתנועות ארץ-ישראליות, והיו גם כאלה שפנו לצד הימני (שמרני, ליברלי, בורגני) של המפה הפוליטית, אולם כולן הציבו את העלייה לארץ ישראל וההצטרפות למפעל הציוני כיעד הגשמה אליו ישאפו חניכיהן. ההכנה לעלייה ארצה הייתה בקבוצות שהוכשרו והתכוננו לחיי עבודה ולהתיישבות משותפת.¹

מכיוון שנעסוק בתנועות הנוער בישראל, נתמקד בסקירה להלן בפירוש שניתן לרעיון ההגשמה בתנועות הפעילות בארץ ישראל. התנועות יוצגו לפי סדר א'-ב'. כדי להימנע מפרשנות בדבר הסדר והסיבות למיקום כזה או אחר.

בית"ר. תנועת בית"ר החלה לפעול בשנת 1928 בארץ ישראל כסניף בתנועת הנוער העולמית של הצה"ר (הסתדרות הציונים הרביזיוניסטים) מיסודו של ז'אב ז'בוטינסקי. התנועה באירופה הכשירה את הבוגרים בעבודה חקלאית לקראת עלייתם להתיישב בארץ. הכשרות התנועה התנהלו במתכונת דומה להכשרות "החלוצ" והם שהו לעתים במחנות צמודים. אולם, בסניף הארץ-

1 לא נרחיב כאן בתיאור ההכשרות ופועלן. קיימת ספרות מגוונת, כללית ותנועתית, בנושא. ראו למשל: אלון קדיש, 'למשק ולנשק ההכשרות המגויסות בפלמ"ח', המרכז לתולדות כוח המגן ה"הגנה", תשנ"ה 1995; אי"ט, חטיבה 45, חוברות פלמ"ח וראיונות אישיים; ארכיון צה"ל ומערכת הביטחון בבית הפלמ"ח, ספרי זיכרונות

ישראלי היה הדגש על מבנה סמי-צבאי ולא דובר על הליכה משותפת להתיישבות.² התנועה התנגדה לכל חיבור עם רעיונות סוציאליסטיים חלוציים. בוגרי התנועה התארגנו בכמה מסגרות המשך שהתיישבו בערים ובמושבות, כדוגמת הגרעין שנשלח למשמר הירדן.

תנועת בית"ר, שניתן לראותה כיוצאת מהכלל בין תנועות הנוער הציוניות בארץ ישראל בשל השתייכותה למחנה הימין ובשל התנגדות עקרונית של הנהגתה להתקרב לכל סממן סוציאליסטי באשר הוא, בחרה להעמיד יעדים בכיוון של עבודה חקלאית במסגרת התיישבותית שהולמת את תפיסת התנועה (מושבות) בפני חניכיה הבוגרים. התנועה ארגנה גרעינים והכשירה את הבוגרים לעבודה חקלאית. אמנם בהיקפים קטנים אך עצם הרעיון להגדיר יעד הגשמה היה חלק מהתורה החינוכית של התנועה.

בני עקיבא. תנועת הבת של הפועל המזרחי, תנועת בני עקיבא, נוסדה בשנת 1930. "האמנו אז כי תנועת נוער צריכה ליצור אמונה בכוחה, ובכוחנו להקים יהדות דתית עם יצירות גדולות".³ באותה שנה כבר הקימו גרעין ראשון לקבוצה חקלאית שעלתה להתיישבות בסמוך לפתח תקווה. עצם היציאה להגשמה הייתה חשובה לתנועה כדי להבהיר שהיא רואה עצמה תנועה חלוצית-ציונית כמו התנועות החלוציות האחרות. היציאה לקיבוץ לא הייתה המשך טבעי לאורח החיים הדתי העירוני. אולם חשיבות העמדת התנועה בקו אחד עם הנוער החלוצי הציוני הכריעה את הכף והתנועה הייתה לתנועת נוער ששותפה במעשה החלוצי.

2 'עידן' 13, פלד, רינה, תנועת בית"ר בארץ ישראל, מראשיתה עד שנות ה-50. עמ' 108.

3 אליאש, יחיאל, מייסד בני עקיבא, מצוטט בתוך: 'עידן' 13, בר-לב, מרדכי, בני עקיבא – תנועת הנוער הדתי-חלוצית. עמ' 76-78.

חניכים שיצאו להתיישבות תארו כיצד הצליחו לשלב את אורח החיים הדתי עם עבודת האדמה:

“...כה קשה היה לקום השכם בבוקר ולעבוד בעבודה שלא הורגלתי בה מעולם. ואולם ידעתי להתגבר על זה. במשך הזמן נכנסתי יותר ויותר לעבודה, הספקתי להכיר את העבודה, לאהוב אותה ולהחשיבה... כשבירכנו את ברכת המזון הרגשתי את מובנה של כל מילה ומילה שאמרתי. וכשהגעתי למילים 'נודה לך ה' אלוקינו על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה' – ראיתי את ארץ החמדה, אשר סביבי: ההרים העוטרים אותנו, וכל הנוף היפה אשר סביבנו.”⁴

ראוי להבהיר כי בשל העניין בדתיותם ובאורח חייהם של החניכים עסקו בתנועת בני עקיבא, כבר מימיה הראשונים, גם בחינוך הפורמלי של חניכי התנועה. כך היו בוגרי התנועה ומנהיגיה בין מקימי הישיבות התיכוניות.

ברית חשמונאים. נזכיר במסגרת סקירה זו את תנועת ברית חשמונאים, שהוקמה בתמיכת ההסתדרות הציונית החדשה בשנת 1937. חניכי התנועה, בני נוער דתיים ברובם, היו פעילים במחותרות אצ"ל ולח"י. בשנת 1946 עשתה התנועה ניסיונות להקים התאגדויות יצרניות, במטרה ליצור מסלול הגשמה לבוגרים. קבוצת בוגרי התנועה התיישבה בכפר יהושע ואחרים הקימו קואופרטיב לייצור קלף ובית ספר לנוער דתי. הניסיונות לא צלחו. בשנת 1949 החליטו בכנס מדריכים ארצי על התפרקות התנועה, לאחר שהושגו מטרותיה והוקמה מדינה ריבונית.⁵

4 ספר בני עקיבא, עמ' 210.

5 'עידן 13', צמרת, צבי, ברית חשמונאים: תנועת נוער חינוכית-לוחמת, עמ' 125-123.

המחנות העולים. בשנת 1926 התארגנו תלמידי גימנסיה הרצליה בתל אביב במסגרת קבוצתית תנועתית לנוער הלומד. תלמידי השביעית (י"א) הקימו קבוצה שהתכנסה אחת לשבוע, בצריף בחצר הגימנסיה, ללימוד משותף ואף הגדירה את מטרתה: להגביר את רגש הלאומיות בין תלמידי הגימנסיה.⁶ לימים נקראו חברי הקבוצה 'החוג הזקן' והם הדריכו את הצעירים מהם בגימנסיה ובקבוצות נוספות שהצטרפו אליהם.

בקיץ של שנת 1928 יצאו לכינוס ובו החליטו לעבור שלב ולהיות לקבוצת הכשרה שפניה להתיישבות שיתופית. בשנת 1930 הכריזו על הקמת התנועה וב-1934 הסכימו על שם: תנועת המחנות העולים. משמעות השם: מקום ארעי לאלו שמתכנסים במחנה כדי לעלות אל ההגשמה. לתנועה החדשה הצטרפו פורשי הצופים, ובראשם חניכי לגיון הצופים הירושלמי, חניכיו של משה שוואבה. התנועה הגדירה עצמה כתנועה שממשיכה דרכה בקיבוץ המאוחד.

דיונים רבים היו סביב השאלה מה יהיה היקף הפעילות הצופית בתנועת המחנות העולים. על נושא ההגשמה, שעמד במרכז התנועה מימיה הראשונים, התעורר ויכוח בין המטרה להיות חלוץ חקלאי או להיות הצופה המורה, שייעודו חינוך. הוויכוח הוכרע לטובת החלוץ החקלאי.⁷ הקשר לארץ ישראל הוטמע בהוויית התנועה מראשיתה ובא לכיטוי בטיולים ובמסעות, באימוץ סגנון לבוש 'צברי', כמו גם בשירים ומסות פרי עטם של חניכי התנועה שביטאו את הערגה לארץ ולנופיה. נראה לדוגמה קטע מעלון התנועה:⁸

6 'עידן 13', בכר, שלמה, המחנות העולים – תנועת הנוער הלומד, עמ' 49-51

7 אהרונסון, אבי, מחקר על תנועת המחנות העולים, טרם פורסם. הרצאה בכנס חוקרים, יד טבנקין, 2.3.2012

8 'תנועת הנוער הלומד בא"י "המחנות העולים"', תל אביב, תרצ"ח. לסכום מחנה השכבה המתבגרת בגבת, קיץ תרצ"ח. הקדמה לחוברת עמ' 5

”והרגשתנו:

רק שביל כבשו רגלינו על פני שדות, רק זאת.

אבל השביל הזה – נפשנו הוא.

בברית הזאת קודשנו – אה, אחות...”

הנוער העובד. ראשוני הנוער העובד התארגנו בשנת 1924, במגמה להוות קבוצת כוח שתיאבק לשיפור תנאי העבודה של הנערים והנערות העובדים. חניכי התנועה שיצאו לעבוד ברחובות בשנת 1928 התארגנו והיו לגרעין שהקים את קיבוץ נען בשנת 1930. מראשית דרכם ראו עצמם חברי התנועה כחלק מההסתדרות הכללית של העובדים בארץ ישראל וכשהחליטו לפנות ליעד ההגשמה בקיבוץ, התחברו לקיבוץ המאוחד.⁹ ההליכה לקיבוץ נתפסה כהמשך לערכים התנועתיים שהחלו להטמיע בחניכיהם. יציאה משותפת, במסגרת קבוצתית, להתיישבות חקלאית. זהו היעד התנועתי, זוהי ההגשמה.

ראוי לשים לב כי בתנועה קיבלו את העובדה שחלק מהבוגרים לא יצאו להגשמה ולא ראו בכך סימן לחולשה או לבעיה פנים-תנועתיית. מצד אחד, ההגשמה החלוצית-סוציאליסטית הוצבה כיעד המרכזי של התנועה, שהוציאה את מספר הגרעינים הגדול ביותר¹⁰ ושליחי הקיבוצים הגיעו להדריך בה את השכבות הבוגרות. אולם, בהינתן שחלק מהחניכים הבוגרים היו נערים עובדים שעל כתפיהם פרנסת משפחותיהם, לא הייתה בתנועה חובת הגשמה ומי שלא יצא להכשרה ולקיבוץ לא נחשב כמי שבגד בעקרונות תנועתו. כפי שתיאר בנימין חכלילי, חבר נען, מראשוני התנועה: ”היו בקבוצתם מי שיצאו להגשמה בקיבוץ והיו שנשארו בעיר. בין אם

9 'עידן' 13, חכלילי, בנימין, הנוער העובד – תנועת הנוער הגדולה והמגוונת ביותר, עמ' 37-43.

10 ראו הנתונים בטבלת ההכשרות ב'עידן' 13 ובקדיש, אלון, 'למשק ולנשק', שם.

מטעמי פרנסה כמי שדאגו למשפחותיהם ובין אם מטעמי התנגדות המשפחה. קשה לקבוע מי מגשים יותר את מוסר התנועה – זה היוצא לקבוצה או זה הממשיך לפרנס אימא ואחים ואחיות בבית. וכך קרה שחברים שלי, שנשואו בעיר, נשואו קשורים אתנו והרבו לבקר בנען. לא ראינו בהם אנשים ש'בגדו' בחוכת ההגשמה.¹¹

הצופים. תנועת הצופים, בשמה הראשון – הסתדרות הצופים העבריים, קמה בשנת 1919 כהמשך לאגודת המשוטטים החיפאית.¹² התנועה הוקמה כתנועה כללית ועל-מפלגתית וכבר בשנותיה הראשונות של התנועה בארץ ישראל נעשו מאמצים להשתלב בתנועת הצופים העולמית מיסודו של לורד באדן פאול. בשנים הראשונות לא הובעה עמדה תנועתית לנושא ההליכה להתיישבות חלוצית כיעד תנועתי. בוגרי צופים שביקשו לפנות להכשרה התיישבותית פרשו מן התנועה.

בשנות ה-30 חזרו ועלו הדרישות (מצד חניכים בוגרים) להצטרף לתנועות הנוער שמכשירות את בוגריהן להתיישבות חלוצית. הנהגת התנועה לא יכולה הייתה להתעלם מהעובדה שהעבודה החקלאית וגאולת הקרקע עמדו באותה תקופה בראש הציוויים הציוניים.¹³ בכינוסים בהם השתתפו נציגים מכמה תנועות נוער ושנערכו במתכונת מחנה צופי (בשנת 1932, בעתלית ובקריית ענבים) הועלו הצעות לשילוב חניכי הצופים במסלולי ההגשמה

11 אי"ט 11-1-5 ג 1. חוברת: במעגלי חברה ומשק, החינוך להגשמה בתנועת הנוער העובד והלומד, שיחות חברים בחג ה-60 לתנועה.

12 אגודת המשוטטים בחיפה הוקמה בשנת 1916 על ידי פנחס כהן, מורה לטבע בבית הספר הריאלי. האגודה הוקמה במטרה לעודד את הכרת הארץ באמצעות טיולים ופעולות משותפות של עיון ולימוד. בשנת 1919 התאחדה האגודה עם אגודות משוטטים כיפו ובתל אביב וביחד היוו את הבסיס להסתדרות הצופים העבריים.

13 אלון, חמדה, 'היה נכון, חמישים שנות צופיות עברית בארץ-ישראל', עמ' 100-101.

של תנועות הנוער. אחת ההצעות שהועלו הייתה שעד גיל מסוים יהיו כל הצעירים בצופים ואחר כך יעברו למחנות העולים, בתור השכבה המגשימה.¹⁴

בשנת 1939 פורסם בעלון "בשבטי הצופים" מכתבה של חניכת התנועה, לאה גול מירושלים. החניכה הצטרפה להכשרה של המחנות העולים בקיבוץ נען. היא לא רוצה לעזוב את הצופים ומבקשת עצה מחברותיה לשבט הצופים בירושלים כיצד עליה לנהוג. למכתב נלוותה הערת המערכת: "לפי בקשת קבוצת הצופות מירושלים נתנו מקום למכתב זה שהדפסנו בלי כל השמטות וקיצורים. החברה לאה גול נמצאת בהכשרה בקבוצת המחנות העולים בנען ועומדת, כדבריה, על 'פרשת דרכים קשה וחותרת' שפירושה – אולי – אם לעזוב את התנועה הצופית ולצאת למפעלי מחנות העולים או למצוא דרך אחרת. אמנם, כל שאלה לא נוסחה בבחירות במכתב זה, אך יש כנראה לרונן שוב על אפשרויותיה של התנועה הצופית לקחת חלק בולט ונותן סיפוק יותר במפעלי הבניין שלנו."¹⁵

תגובת מערכת העלון מלמדת על הדילמות שליוו את תנועת הצופים בשנים אלו בשאלת עמדת התנועה בנושא ההגשמה החלוצית.

המעבר בצופים מהגדרה לא ברורה של יעדי הגשמה להתחברות ליעד הגשמה מרכזי מלמד על המגמה הכללית ביישוב בארץ ישראל, לקראת סיום מלחמת העולם השנייה ותחילת המאבק להקמת המדינה, להצהיר על התחייבות למשימה. רק שש שנים חלפו מאז שנוסחה המטרה בוועידת היסוד בשנת 1936 וכבר בשנת 1942 השתנה הנוסח. המציאות הכתיבה שינוי ובני הנוער, חניכי התנועה, דרשו אמירה תנועתית ברורה.

נשווה בין שני הנוסחים של מטרת התנועה. בוועידת היסוד של התנועה בשנת 1936 נוסחה מטרת התנועה כך: מטרתה של

14 שם, עמ' 102.

15 'בשבטי הצופים', עלון התנועה, תרצ"ט, עמ' 279-280.

הסתדרות הצופים היא לסייע להתפתחותם הגופנית והרוחנית של בני הנוער, לחנך אותם להיות בנים נאמנים לעמם, המשתתפים בבניין ארצו ובתחיית רוחו, לטפח בהם את הרגש של עזרה הדדית ושל אחריות ציבורית, לפתח יחסים של כבוד וחברות, של אמת וצדק בין איש לרעהו.¹⁶

בשנת 1938 ניסה יוסף מיוחס, איש מחלקת החינוך ומראשי הסתדרות הצופים, למצוא פשרה בין הרצון להגדיר יעדי הגשמה לבין הרצון להישאר תנועת צופים כללית שמחנכת לערכים ולא מکتובה כיוונים ויעדים. "אנו תנועה חינוכית המכינה את כל חבריה לחיים בארץ ישראל בכל שטחי היצירה והעבודה... אולם התנועה אינה קובעת את מסגרת הגשמתם של הערכים האלה... את הנוער הלומד בארץ יש לחנך ל'ערכים' ולא ל'צורות'."¹⁷

בשנת 1942, בוועידה הארצית השביעית של התנועה הוחלט על נוסח חדש של מטרת הסתדרות הצופים:¹⁸ לחנך את הנוער העברי לנאמנות לערכי הרוח של עם ישראל, להגשמה ציונית חלוצית בכל שטחי החיים, לטפח בו עצמאות, רגש של צדק, עזרה הדדית ויחסי אמת וכבוד בין איש לרעהו.

הדברים נאמרו – הגשמה ציונית חלוצית. פירושים רבים עוד יינתנו להגדרה זאת, אך עצם הופעתה מלמד על ההכרה כי יש לקבוע יעד הגשמה תנועתי.

השומר הצעיר. בשנת 1919 הגיעו לנמל יפו בוגרי תנועת השומר הצעיר, אשר נמנו על ראשוני התנועה (שהוקמה בשנת 1913 בגליציה).¹⁹ חבורה צעירה זו נשאה את דגל הגשמת היעד

16 אלון, חמדה, 'היה נכון', שם, עמ' 120.

17 שם, עמ' 195.

18 אלון, חמדה, שם, עמ' 181.

19 'עידן' 13, בן נחום, יזהר, השומר הצעיר – צופיות, הגשמה ומעורבות פוליטית, עמ' 62.

התנועותי – עלייה לארץ ישראל והתיישבות חלוצית. יעד ההגשמה המרכזי בתנועת השומר הצעיר היה הגעה לקיבוצי התנועה, הקיבוץ הארצי. החניכים הוכשרו לייעודם כחברים בקיבוצים. בין אם להשלמת קיבוצים קיימים ובין אם להקמת קיבוצים חדשים. מדריכים נשלחו מהקיבוצים וכל התהליך החינוכי כוון להכשרה לקראת חיים על פי ערכי התנועה בקיבוציה.

התנועה המאוחדת. נוסדה בשנת 1945 כאיחוד של כמה מסגרות: גורדוניה, מכבי הצעיר ועוזבי תנועת המחנות העולים. יעדה המרכזי של התנועה היה הקמת גרעינים שישלימו קיבוצים קיימים ויירתמו להקמת קיבוצים חדשים. התנועה החדשה לא זוהתה עם זרם התיישבותי אחד. בתוך כמה שנים עלתה בהיקפה על תנועת המחנות העולים.²⁰

מכבי הצעיר. תנועת מכבי הצעיר הוקמה בשנת 1933, במגמה לחנך את הנוער על ידי ספורט לאזרחות טובה ולהגשמת דמות אדם שלם ברוחו ובגופו, נאמן לעם ולמולדת. בתוך שנים אחדות לא הסתפקו מדריכי התנועה רק בפעילות ספורט והחלו לשים דגש על פעילות חינוכית תנועתית, בשילוב פעילות צופית. מגמת ההליכה להתיישבות, שהובילה לאיחוד והקמת תנועה חדשה, החלה בתנועה בראשית שנות ה-40' ובוגריה הצטרפו לגרעינים של תנועות אחרות ולפלמ"ח (גם במסגרת הכשרות תנועתיות). באירופה ארגנה תנועת מכבי הצעיר הכשרות וגרעינים שעלו לארץ ישראל, הקימו קיבוצים והצטרפו לקיבוצים קיימים.

עזרא. תנועת הנוער החרדי עזרא, שפעלה בשנות ה-30' באירופה ולא ראתה עצמה שייכת לתנועת הפועל המזרחי, ניהלה דיונים עם תנועת בני עקיבא במגמה להתאחד ולארגן גרעינים להתיישבות

דתית חלוצית. אולם האיחוד לא יצא לפועל. בשנת 1940 הקימה התנועה מחנה הכשרה בו הוכשרו חברים לחקלאות ולחיים בקיבוץ. בוגרי התנועה הצטרפו לקיבוץ חפץ חיים והקימו את קיבוץ יסודות. היציאה לגרעינים בקיבוצים הייתה מהותית בתנועת עזרא מכיוון שלמעשה קראו לחניכיהם לעזוב את בית ההורים ולפנות לדרך חינוך שונה במסגרת קיבוצית. אם בתנועת נוער חילונית אפשר לקבל זאת כחלק מתהליך חינוכי, הרי שכאן מדובר בתהליך חינוכי דתי-חרדי נוקשה וקריאה להגשמה במסגרת קיבוצית מהווה שינוי של ממש באורחות החיים. שינוי שמעורר גם את החשש מקטיעת אורח החיים הדתי מבית אבא. באווירה הארץ-ישראלית של מעשה חלוצי ציוני, לחיזוק המדינה שבדרך, נרתמה גם תנועת עזרא ליעד ההגשמה הקיבוצי.

לסיכום, ניתן להצביע על יעד הגשמה מרכזי בשנות ה-40' בתנועות הנוער הארץ-ישראליות – הגשמה בהתיישבות הציונית-חלוצית. בתנועות הסוציאליסטיות היה ברור שההגשמה מכוונת לקיבוצים. אולם, זה היה הכיוון גם בתנועות האחרות (לכד מבית"ר). הקיבוצים היו יעד מתבקש מכיוון שמעבר להקשר האידיאולוגי הם סיפקו מענה ראוי בשני היבטים חשובים. האחד, ישובים שהוקמו באזורים מרוחקים ולעתים מנותקים והתיישבות בהם היה בה משום מענה לצורך ביטחוני שחשוב לתנועות הנוער. השני, אפשרות של עבודה חקלאית שנתפסה כעשייה ציונית מהותית בישוב המתחדש (שולל הגולה) בארץ ישראל.

היעד היה ברור – התיישבות חקלאית שיתופית. מסקירת התנועות למדנו כי הגדרת יעד הגשמה ממוקד היוותה תנאי יסודי בהווייתה של תנועת הנוער. הדיון הקשה בתנועת הצופים לימד עד כמה, בסופו של דבר, לא יכולה הייתה תנועת הנוער להתקיים ללא הצהרה, שתונף כדגל. דגל ההגשמה.

לסיכום פרק זה, כמו גם בפרקים הבאים, נבחן את כלל התנועות, על רקע בירור יעדי ההגשמה, באמצעות ארבע שאלות. נציע לבחון שאלות אלו לפי הסדר שלהלן מכיוון שכל אמירה מתייחסת גם למסקנה של קודמתה.

להלן השאלות:

◇ האם תנועות הנוער (בתקופה הנידונה) מציבות יעד הגשמה לבוגריהן?

◇ האם ההגשמה היא רק יעד אחד ממוקד?

◇ האם ההגשמה היא קבוצתית?

◇ האם ההגשמה היא דרך חיים?

נפתח בתקופה אותה בחנו בפרק לעיל, טרם הקמת מדינת ישראל.
◇ האם תנועות הנוער (בתקופה הנידונה) מציבות יעד הגשמה לבוגריהן?

תנועות הנוער ראו כחלק מייעודן הצבת יעד הגשמה לבוגריהן. תנועת בית"ר הציבה יעד לבוגריה, גם אם לא היה זה יעד של הגשמה בקיבוץ. תנועת הצופים, שעדיין רוצה להיכלל במסגרת תנועת הצופים העולמית, נזהרת מקביעת יעדים שיהיו מזוהים פוליטית. אולם, גם בצופים לא ניתן להתעלם מהצורך בהצבת יעדים וכך הצהירו על פנייתם ליעד הגשמה מרכזי, להליכה להתיישבות חלוצית. בתקופה הנידונה ההליכה לקיבוץ היא היעד המרכזי במרבית התנועות.

◇ האם ההגשמה היא רק יעד אחד ממוקד?

התנועות לא הציבו מגוון של יעדים בפני החניכים הבוגרים. יש יעד הגשמה מרכזי ואליו שואפים שיגיעו כמה שיותר חניכים. אין אופציות נוספות או תחליפים. יעד ההגשמה היה ממוקד ועלה הצורך למסד את המסגרת של ההכשרות והבוגרים המבקשים להצטרף להתיישבות.

◇ האם ההגשמה היא קבוצתית?

ההגשמה היא קבוצתית. בוגרי התנועה מתאגדים כהכשרה כמסגרת קבוצתית ויוצאים יחדיו לבנות חיים משותפים.

◇ האם ההגשמה היא דרך חיים?

ההגשמה אינה רק שלב בחיים. הגשמה משמעה בחירה בדרך חיים, בחירה במהות שמאמינים בה והצטרפות לדרך שמחייבת הקרבה אישית, במיוחד לכאלה שכאו ממעמד בינוני וגבוה ובהליכתם להגשמה ויתרו על קידום קריירה אישית, על היותם ממשיכי דרכם של הוריהם ועל קבלת תנאים קשים כחלק מהוויית חייהם העתידית.

מיסוד נתיבי ההגשמה בהתיישבות החלוצית

מיסוד יעד ההגשמה בא לביטוי בהקמת מסגרות מסודרות שקלטו את ההכשרות והיטיבו לכוון את הבוגרים לפעולה על פי המשימות הלאומיות (או היישוביות, בטרם מדינה) הנדרשות. ראשית נדגים את המיסוד באמצעות שתי מסגרות: הכשרות הפלמ"ח והקמת הנח"ל, ובהמשך נצרף נתונים על היקף ההגשמה ומידת השפעתה על החברה בישראל.

הכשרות הפלמ"ח

יעד ההגשמה התנועתי השתלב כבר בראשיתו עם הצרכים הביטחוניים של המוסדות הארץ-ישראליים. לצד ההגשמה במסגרת התיישבות חקלאית-שיתופית עסקו תנועות הנוער בנושא הביטחון. נערים ונערות בתנועת בית"ר ובתנועת ברית חשמונאים הצטרפו לפעילות המחתרות אצ"ל ולח"י. כבר במאורעות 1936 – 1939 ביקשו תנועות הנוער להשתלב בסיוע לביצוע המשימות הביטחוניות. במהלך מלחמת העולם השנייה אפשר מטה ה"הגנה"

לחניכי תנועות להתגייס, בעיקר במסגרת הגדנ"ע. "הסיטואציה המיוחדת (בארץ ישראל) גרמה ל'תרגום יצירתי', למשל: העיסוק האינטנסיבי בנושא הביטחון בתנועות הנוער הארץ-ישראליות. זוהי ללא ספק תופעה ישראלית ייחודית.²¹ במסגרת בתי הספר התיכוניים הצטרפו חניכי התנועות לגדנ"ע וחוו אימונים כהכנה לשירות צבאי.

בראשית קיומן של ההכשרות, בשנת 1942, התייחסו בעיקר לתרומת החברים מבחינת כוח אדם למשקים בהם השתלכו. בוגרי תנועת נוער, חדורי מוטיבציה להירתם למשימות יישוביות, מצטרפים לקיבוץ ומשובצים לעבודות נדרשות. כפי שתואר בעלון קיבוץ גבעת ברנר (אוקטובר 1942): "על ידי כך אופשרה המשכת חפירת תעלת מי השופכין אשר הוחל בה לפני זמן מה. יכולנו להוסיף עזרה לענף העגלונות הנמצא במצוקה עכשיו. ניתנו עובדים לגן עצי הפרי ולחרישה, ניתנו גם ימי עבודה למשתלה לתקן את הנזקים אשר נגרמו על ידי הגשם האחרון והוסיפו עובדים לקיצוץ דשאות בית ישע (בית ההבראה)".²²

עליית בוגרי התנועות לקיבוצים חדשים זכתה להד ציבורי וסייעה להעלאת קרנן של תנועות הנוער. כמוצאי יום הכיפורים בשנת 1946 עלו אחת-עשרה נקודות להתיישבות בנגב. הכשרות ובוגרי תנועות הנוער היו בין המתיישבים שהקימו את הקיבוצים החדשים. היו בהם חברי הצופים, הנוער העובד, בני עקיבא, השומר הצעיר והמחנות העולים.

בעלוני התנועות התייחסו מדי כמה חודשים לפעולות הפלמ"ח וללוחמים. השם פלמ"ח, בהיותו חשאי, לא הוזכר במפורש אך

21 'עידן' 13, אלבוים-דרור, רחל ואחרים, תנועות הנוער: מרד, אוונגארד או הליכה בתלם, עמ' 5.

22 ארכיון גבעת ברנר, מס 2044. 28.10.1948. מצוטט בקדיש אלון, 'למשק ולנשק', עמ' 16.

השימוש במושגים ובדימויים לקוח מהווי הפלמ"ח. נראה כמה דוגמאות.

בעלון השומר הצעיר, "על החומה" בגיליון פברואר 1946,²³ תחת הכותרת לשורות המגן, נכתב כי חניכי התנועה צריכים להעמיד את עצמם למסגרת השורות המגויסות. באותו גיליון מופיע סיפור על חברי פלמ"ח (ללא אזכור השם פלמ"ח) אשר התנדבו לעבור דרך המצור הבריטי כדי לדווח על המצב בנקודה אליה הובאו מעפילים בחשכת הלילה.

בעלון המחנות העולים "במבחן", בגיליון כ"ז, פברואר 1946,²⁴ מתוארת פעילות של חניכי התנועה, ממש כמו היו חבורת אנשי פלמ"ח. "היו יושבים בחצי גורן עגולה, סביב מדורה חיוורנית, ואחד כותש את הקפה ומהמהם ניגון כלשהו מתחת לשפמו. שני היה מחמם ברמץ קנה זרדים שבידו". החניכים, כך מתואר, יושבים רתוקים למדריך, שמספר על סיירים אשר כמעט התגלו כאשר הלילה התבהר.

גיבושי ההכשרות המגויסות,²⁵ במסגרתן התחייבו התנועות לחלוקה של זמן חבריהן בין אימונים בפלמ"ח לבין עבודה בקיבוצים אליהם נשלחו, תרמו תרומה מכרעת למיסוד מסלול ההגשמה של תנועות הנוער בתקופת המאבק להקמת מדינת ישראל. הרעיון התאים לכל הגורמים השותפים: תנועות הנוער, ההגנה (ובמסגרתה הפלמ"ח) והתנועות המיישבות.

מבחינת תנועות הנוער נציע כי בזכות ההסכם לא פורקו גרעינים תנועתיים ולא נפגע ייעודם ההתיישבותי. דהיינו: הליכתם המשותפת להגשמה ברוח התנועה – כגרעין להתיישבות חלוצית-

23 'על החומה', תנועת השומר הצעיר בארץ ישראל, ספריית כתיב עת, יד טבנקין.

24 אי"ט, 9 99 5, 'במבחן' (כל הגיליונות).

25 להרחבה על הסכם ההכשרות ראו למשל: קדיש, אלון, 'למשק ולנשק, שם; אבנרי, יחזקאל, 'תרומת תנועת "המחנות העולים" לכח המגן ולפלמ"ח בשנים 1936-1949', סטודיו נעמה, בנימינה, 2009.

סוציאליסטית בהתיישבות העובדת. בנוסף, יש כאן משום עיבוי של יעדי ההגשמה. לבר מהתיישבות חלוצית גם ביטחון משתלב בתמונה. תוספת ההיבט הביטחוני העצימה את יעדי ההגשמה התנועתיים והדגישה את תרומת התנועות למאבק להקמת המדינה. מטה ההגנה סמך ידו על ההסכם, ששחרר את המטה מהצורך בהעמדת תקציבים לפעילות האימונים של ההכשרות, תקציבים שקשה מאוד היה להשיג באותם ימים. הפלמ"ח השיג את מטרתו לקבל לשורותיו מאגר קבוע של כוח אדם, והתנועות ההתיישבותיות ראו בהכשרות עתודה איכותית של כוח עבודה וכוח אדם למסגרת ההתיישבות הקיבוצית.

אחרי למעלה משנתיים בהן נחתמו הסכמים מקומיים עם תנועות נוער על יציאת הכשרה לקיבוץ זה או אחר התגבש הסכם ארצי. באוקטובר 1944 נחתם הסכם ההכשרות בין מטה הפלמ"ח ומרכזי תנועות הנוער החלוציות. במסגרת ההסכם הוסדר גם גיוסן המלא של חברות ההכשרה והופסקה אי הוודאות לגבי מכסות הבנות בגיוסים לפלמ"ח. כמו כן נקבע בהסכם: "התגייסות חברי הגרעין למסגרת (הפלמ"ח) אינה צריכה לפגוע בצרכים החברתיים של הגרעין, כגון: התלכדות חברתית, הקשר עם התנועה, ההתוודעות לענייני המשק והענפים".²⁶

הפלמ"ח הקפיד לשמור לעצמו את הזכות לזמן עד 15% מחברי הגרעין לקורסים, להדרכה ולצרכים אחרים.

על ההסכם חתמו: הנוער העובד, המחנות העולים, השומר הצעיר, הצופים, מכבי הצעיר, בני עקיבא והתנועה המאוחדת. אחרי החתימה על הסכם ההכשרות גויסו לפלמ"ח כל בוגרי התנועות (אליהם הצטרפו גם בוגרי תנועת עזרא), אשר הצטרפו להכשרות בדרכם להגשמה בקיבוצים. מקיץ 1946 היה גיוס ההכשרות לשגרה בתנועות הנוער, כמו גם במוסדות נוספים אשר

הכשירו חברות נוער והכשרות של פליטים מאירופה שאחרי מלחמת העולם השנייה.

פעולת ההגשמה הייתה פעולה שאהבו לדבר עליה, להזכיר אותה ולהתייחס אליה בכל פעם שהוזכרו תנועות הנוער. שילוב הבוגרים בפלמ"ח היה לשיחת היום בסניפי התנועות. כאשר הגיעו בוגרים חברי הכשרות להדריך את השכבות הבוגרות היה זה צעד משמעותי של דוגמה אישית, וכך התמסד מסלול מוגדר להגשמה.

עד מלחמת העצמאות התגייסו 77 הכשרות מתנועות הנוער הארץ-ישראליות לפלמ"ח ובנוסף 34 הכשרות של חברות נוער (נוער עולה) שפעלו בשיתוף עם תנועות הנוער. כוח האדם שהעמידו ההכשרות היווה בסיס לכוחות הפלמ"ח שעמדו בקו הראשון לאורך כל מלחמת העצמאות ולחמו בכל חלקי הארץ. כמעט עד סוף המלחמה המשיך הגיוס המקובץ של הכשרות. למטה הפלמ"ח היה אינטרס בהמשך ההסדר לגיוס הכשרות ככוח אדם איכותי לחטיבה ולתנועות הנוער היה חשוב להמשיך ביישום תהליך ההגשמה של בוגריהן.

במלחמת העצמאות היו בוגרי התנועות מפקדים ולוחמים. סיפורי גבורה על בוגרים הגיעו לסניפים ופיסות מידע על אודות חברי ההכשרה עברו בין חניכי השכבות הבוגרות, שעמדו להתגייס ולהיות ממשיכי הדרך.

אחרי המלחמה נשארו רבים בקיבוצים, ואחרים הקימו קיבוצים חדשים בתיאום בין מזכירות תנועות הנוער ומזכירות התנועות ההתיישבותיות.²⁷

בוגרי תנועות הנוער ששירתו בפלמ"ח, אנשי הצופים, המחנות העולים, הנוער העובד, השומר הצעיר, התנועה המאוחדת, בני עקיבא ומכבי הצעיר, ביטאו הלכה למעשה את הדמיון האידיאולוגי בין תנועות הנוער. עיקרו של המטען האידיאולוגי, של חברי

27 'עידן 13', קיפניס, שי, 'לנשק ולמשק' – תנועות הנוער והפלמ"ח, עמ'

ההכשרות ושל חברי הפלמ"ח, היה הגשמת היעדים הלאומיים והתנועתיים, שבאה לביטוי בדמות עבודה ואימונים במתכונת הסכם ההכשרות. מסגרת ההכשרות אפשרה את המשך קיום הקבוצה החברתית שהתגבשה בתקופת לימודי התיכון.

המסר הערכי המשותף לכל התנועות היה כי הגשמה משמעה שילוב של התיישבות וביטחון.²⁸ זהו מסלול ההגשמה המרכזי והוא מוגדר כיעד לאומי, גם אם כל תנועה הדגישה מסרים נוספים ובמצעה היו דגשים שונים. נושא נוסף שראוי לאזכור הוא תרומת הוויית ההכשרות המגויסות להווי ולתחושת השייכות בתנועות הנוער. בוגרי תנועה שהיו לחברי הגשמה הגיעו לבקר בסניפים, ובעלוני התנועות סיפרו מהווי ההכשרות וכאמור, במהלך מלחמת העצמאות הגיעו סיפורי לוחמים לתנועות הנוער והציבו רף של גאווה ורצון להשתייך לחבורה מובחרת. היות לוחמי הפלמ"ח, רבים מהם חברי ההכשרות המגויסות, בוגרי תנועות נוער, חזק את מעמד יעד ההגשמה שמכוון להתיישבות וביטחון וכורך את גורל המדינה עם תרומת בוגרי התנועות.

הקמת הנח"ל

בעוד גיוס ההכשרות נמשך, מיד אחרי הקמת מדינת ישראל, החליטה הממשלה, בחודש יוני 1948, על גיוס צעירים בני 17, ילידי 1931. על רקע זה גברה התסיסה בתנועות הנוער: מה יאמר גיוס זה לחברי התנועות המאורגנים בגרעינים? האם דינם יהיה כדין הנערים הבודדים, המתחלקים לחילות ולכוחות השונים? היש טעם לקיומה של תנועת נוער חלוצית, אם פרי עבודתה החינוכית נקטף ללא הבטחת ההמשך והרציפות של הדורות החלוציים?²⁹ הנתק בין התנועות להחלטת הממשלה איים על מפעל ההגשמה. על היכולת להמשיך את דרכם של חברי ההכשרות ולהמשיך בכיוון

28 קדיש, אלון, 'למשק ולנשק', שם, 1995. עמ' 284.

29 שומרוני, א. (אליק), 'מגל וחרב', הוצאת מערכות 1953, עמ' 19.

בוגרי התנועות ליעד הגשמה מרכזי. ההחלטה יצרה איום מידי על יכולתן של התנועות לשמור על הכשרותיהן כגרעינים המיועדים להתיישבות. מזכירויות התנועות התאחדו לחיפוש פתרון הולם שימנע פיזור חברי הגרעינים בחילות הצבא השונים.³⁰ משימת התנועות הייתה לבחון האם ניתן למצוא את המזיגה ההולמת בין הצורך הצבאי-ביטחוני לבין הצורך ההתיישבותי, שהרי הגרעינים ההתיישבותיים משמשים גם את הצורך הביטחוני של המדינה.

בתנועות הנוער היה ברור לחלוטין כי גיוס ההכשרות חייב להיות במסגרת הקבוצתית, שהרי אחרת תתפרק ההכשרה ולא תוכל לפעול כמסגרת חברתית מתגבשת לקראת הגשמה במסלול ההתיישבות החלוצית. היבט נוסף שהיה חשוב מאוד לתנועות היה הרצון לשמר את דמות החלוץ כאידיאל של חברי ההכשרות. בדיונים במזכירויות של התנועות הובע חשש מתופעה של חברי הכשרה שימצא חן בעיניהם הרעיון ללכת לקריירה צבאית. "חלילה לנו להעתיק את הדמות המחנכת של היהודי המתיישב והלוחם, לדמות של חייל מקצועי... תנועת הנוער החלוצית חייבת לדאוג לכך, שלא נפסיד את האופי החינוכי שלנו... חיי צבא הם הכרח, אין הם עבודה שיש להתמסר אליה."³¹

בתנועות הנוער היו משוכנעים כי אם יגויסו חברי ההכשרות במסגרת גיוס כללי לחילות צה"ל ייסתם הגולל על המשך קיומן של הכשרות תנועות הנוער ועל היכולת לשמור את פרק השירות הצבאי כעוד שלב במסלול ההגשמה. לכן, כבר בסוף שנת 1947 יזמו התנועות הקמת מסגרת בתוך הצבא שיוקם, אשר תאפשר גיוס הכשרות, הישארותן כקבוצה, ושילוב הכשרה בקיבוצים עם המסגרת הצבאית (כדוגמת הסכם ההכשרות).

30 קרן, שלומית, 'בין השיבולים והחרב', משרד הביטחון – ההוצאה לאור, תשנ"א 1991. עמ' 13.

31 מרכז התנועה המאוחדת, 3.7.48, פתח תקווה, א"ע, חטיבה 215 ש 2 (30). מצוטט גם אצל קרן, שם, עמ' 25.

בשיתוף פעולה בין תנועות הנוער החלו במהלך מלחמת העצמאות מגעים עם צה"ל ומשרד הביטחון להקמת מסגרת לגיוסן של הכשרות תנועות הנוער. תנועות הנוער החלוציות כינסו פורום מיוחד שתפקידו היה לנסח הסכמות בדבר תנאי הגיוס של חברי ההכשרות. המצע המשותף אמור היה לייצג את כל התנועות במגעים עם משרד הביטחון. המסמך ששלחו חברי הפורום לכל תנועות הנוער לא היה חתום ונשלח בשם "מועצת תנועות הנוער", מועצה שעדיין לא קמה באופן רשמי.

הצופים ואחריהם התנועה המאוחדת הביעו התנגדות ליוזמה. הדיון בין התנועות נמשך והחל להיווצר קשר עם משרד הביטחון. צירופו של אליק שומרוני, חבר אפיקים, למשרד הביטחון (ראש אגף הנוער והנח"ל עם היווסדו) סייע מאוד בהתנהלות ובקיום דיונים לקידום המסגרת החדשה.

ב-21 ביולי 1948 כונסה ישיבה במשרד הביטחון. לישיבה זומנו נציגי כל תנועות הנוער החלוציות בישראל. נושא הפגישה היה: הקשר בין משרד הביטחון ותנועות הנוער ומקומן של ההכשרות במערכת הביטחון. אחרי הישיבה החל אליק שומרוני, בשיתוף פעולה עם התנועות, לגבש תוכנית שכותרתה: הנחות להקמת מסגרת להכשרה חלוצית צבאית (ח"ץ).³² במסמך עיקרי התוכנית הסביר שומרוני את התהליך החינוכי של תנועות הנוער ואת החשיבות שיש לייחס לשימור ההכשרות כשלב בתהליך ההגשמה התנועתי. בסיכום הצעתו קרא להקמת חטיבה עצמאית להכשרה חלוצית צבאית. תוכנית זו היא שהובילה להקמתו של הנח"ל (נוער חלוצי לוחם).

במהלך ניהול המגעים להקמת הנח"ל התקרב רגע ההכרעה. בעשירי באוגוסט 1948 כתבו מזכירי תנועות הנוער מכתב לדוד בן-גוריון ובו נגעו בשני נושאים: בני שנתון 1931 שגויסו וכעת

מבקשים לשלוח אותם להכשרות בקיבוציהם; הקמת מסגרת מיוחדת ועצמאית להכשרות תנועות הנוער.³³ על המכתב חתמו מזכירי התנועות: בני עקיבא, עזרא, מכבי הצעיר, הצופים, התנועה המאוחדת, הנוער העובד, השומר הצעיר והמחנות העולים.

הצטרפות כל מזכירי התנועות מלמדת כי הם הבינו שבמסגרת הפלמ"ח לא יימשך תהליך גיוס ההכשרות. באותה תקופה כבר פעל הפלמ"ח כיחידה צבאית לכל דבר (שלושה חודשים מאוחר יותר פורק מטה הפלמ"ח בהוראת דוד בן-גוריון) ולא יכול היה לקלוט הכשרות שמשלבות אימונים, לחימה ושהייה בהתיישבות. במקביל למכתב התנועות הפעילו המחלקה לעליית הנוער והמרכז החקלאי לחצים וטענו כי חייבים לשמור על מסגרת ההכשרות ותגבור כוח האדם להתיישבות, גם בעת הזאת של מלחמה.

ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון כינס ישיבה עם הרמטכ"ל, מפקדת הגדנ"ע ואגף הנוער במשרד הביטחון.³⁴ תוצאות הישיבה היו הנחיות למטה הכללי לאפשר לגרעיני ההתיישבות להישלח למשקים, אם לא תהיה מלחמה.

במכתב התשובה למזכירי תנועות הנוער כתב בן-גוריון: "...בלי הכרח ברור אין צורך לפורר גרעיני התיישבות, ומשרד הביטחון מקבל ברצון את עמדתכם המאוחדת, להקים מסגרת מיוחדת לגרעינים שלא תהיה קשורה לחטיבה צבאית כלשהי... גרעיני ההתיישבות ימשיכו באימוניהם במסגרת של נוער חלוצי לוחם,

33 שם, עמ' 88.

34 הקמת אגף נוער במשרד הביטחון מעניינת ולמעשה מלמדת על מגמה של המשרד להשפיע בקרב הנוער. בין אם דרך פעילות הגדנ"ע ובין אם בהקשר של גרעיני נח"ל לעתיד לבוא. אחרי הקמת הנח"ל שונה שם האגף לאגף הנוער והנח"ל.

וייאחזו כל האמצעים לשמירת שלמות הגרעינים, עד כמה שאפשר בתוך תנאי המלחמה".³⁵

ב-12.9.1948 פרסם הרמטכ"ל, יעקב דורי, פקודה שכותרתה: נוער חלוצי לוחם (נח"ל):

"א. על מנת לשמור על האלמנט החלוצי של ההתיישבות תאורגן לו מסגרת מיוחדת בתוך הגדנ"ע. מסגרת זו תכלול את כל גרעיני ההתיישבות המאורגנים בתנועות הנוער ובעליית הנוער אשר חל עליהם צו גיוס מס. 31 או כל צו גיוס אחר ותקרא: נוער חלוצי לוחם (נח"ל). גרעינים אלה כוללים גם בנות..."

הסדר זה נכנס לתקפו מיום פרסום פקודה זו.³⁶

גם אחרי פרסום הפקודה המשיכו דיונים והתקיימו מגעים בין התנועות לבין צה"ל ואגף הנוער והנח"ל במשרד הביטחון. עדיין היו היסוסים בתנועות לגבי יכולתן לשמור על דמות הבוגר המגשים גם במהלך שירותו הצבאי. בעיתון דבר, ב-3.10.48, כתב אברהם אדרת (חבר מזכירות התנועה המאוחדת): "את החברים בהכשרות ליווינו בחרדה ובתפילה. לא רק לשלומם, אלא גם לכוח עמידתם כאנשי התנועה בתנאי חיי צבא. לכוחם לשמור על גוף ההכשרה וערכי התנועה גם בתהפוכות חיי הקרב... ידענו – בהבאת הניצחון בלבד לא סיימנו את תפקידנו."³⁷

המסגרת התגבשה ואחרי למעלה משנה הוכרז על הקמת חיל הנח"ל. בדצמבר 1949 פרסם מפקד הנח"ל, אלוף משנה י. פונדק,

35 קרן, שם, עמ' 89-90.

36 שומרוני, שם, עמ' 169.

37 אדרת, א., 'דבר', 3.10.48, יד טבנקין, ספריית כתבי עת. מצוטט גם אצל קרן, שם.

את דבר מפקד הנח"ל לפיקודיו. בהוראת הפיקוד העליון מיום 24 בנובמבר 1949 הונח היסוד להקמת חיל הנח"ל.³⁸ פונדק שואל מי יהיו לנו מורי הדרך ועונה: החלוצים; ההגנה; הפלמ"ח וצבא ההגנה לישראל. "כך תיווצר המסגרת וכך תקום המסורת".

הקמת הנח"ל הייתה לעובדה מוגמרת. תנועות הנוער החלוציות השיגו את יעדן. התנועות הצליחו ליצור תנאים להמשך מסודר של תהליך ההגשמה התנועתית, להתיישבות חלוצית חקלאית, כחלק מהשירות הצבאי של בוגרי התנועות שהצטרפו להכשרות. הנח"ל, המייעד את אנשיו להתיישבות, יכול להיחשב כיצירה של תנועות הנוער החלוציות.³⁹

בתום מלחמת העצמאות, במדינה ריבונית שמתחילה להקים את מוסדות המדינה, יש לתנועות הנוער מסגרת להמשיך לטפח את יעד ההגשמה המרכזי. לבוגרי התנועות יש מסלול מסודר בו יוכלו להמשיך כדי להגשים את מטרת התנועה.

על היקף ההגשמה וחשיבותה

בשנות ה-50' ולמעשה גם בעשורים אחרים, כ-20% מבני הנוער היו חברים בתנועות הנוער בגילאי הנעורים (12-18). מתוכם יצאו 20% להגשמה בהתיישבות העובדת. לפיכך, כ-4% מבני הנוער הגשימו בפועל.⁴⁰ ראוי להבהיר כי הנתון מתייחס להולכים לנח"ל. אולם, הגשמה, באותם ימים בתנועות הנוער, משמעה בחירה בדרך חיים. הנתונים, לאורך השנים, על אחוזי הגשמה נוגעים להצטרפות לנח"ל, למרות שבהחלט אין השירות הצבאי מבטיח המשך דרך מסוימת של בוגר התנועה.

38 שומרוני, שם, עמ' 176-177.

39 קרן, שם, עמ' 14.

40 אדלר, חיים, 'תנועות הנוער בחברה הישראלית', שם.

לכאורה, 4% הינו אחוז כמעט שולי ובכל זאת, זכו תנועות הנוער לתמיכה ציבורית ולהערכה כללית בחברה ונחשבו כתורמות תרומה חשובה בחינוך הנוער. תנועות הנוער מ'שמאל' ועד 'מינ' ייצגו נאמנה את מסכת הערכים אשר חברת המבוגרים העמידה כערכי יסוד, ולמעשה בוגרי תנועות הנוער מקיימים את היעדים אליהם שאפו הוריהם בשנים שלפני הקמת המדינה. ההורים, הרוב המוחלט בהם יושבי ערים ועובדים לפרנסתם בתחומי העיר, שואפים לחינוך ראוי לילדיהם. הערכים של תנועת הנוער לא סותרים שאיפה זו. ראוי להבהיר כי אחוז המגשימים היה משמעותי מבחינת התנועות ההתיישבותיות ומבחינת מטה הפלמ"ח. גם אם מדובר באחוז קטן מכלל בני ובנות אותו שנתון, הרי שמדובר בלמעלה מ-100 הכשרות שמנו ביחד מעל 4,000 חברים וחברות.⁴¹ ביומני הקיבוצים אליהם הגיעו הכשרות של תנועות הנוער ושל עליית הנוער ציינו את תרומת ההכשרה לכוח האדם. חברי ההכשרות נשלחו לענפים השונים ומילאו תפקידים במקומות שסבלו ממחסור תמידי בכוח אדם. היו גם טענות על ההשקעה המרובה בהכשרה ועל מקרים של התנהגות בלתי הולמת ('סחיבות', נזקים לרכוש וכדומה). אולם בסך הכול צוינה תרומה של ממש בסיוע לכוח האדם.

תנועת הנוער העמידה את בוגריה בקו הראשון של מגשימי הערכים. "אותם הערכים שאתם המבוגרים הצהרתם עליהם בזמנו וניסיתם לפעול לאורם – אנו נגשימים בבוא פרקנו, אך במלוא משמעותם... הדור הנוכחי, דור התנועה, יגשים ערכים אלה בטהרתם."⁴²

חניכי התנועות ובוגרי התנועות ובמיוחד הבוגרים שגם המשיכו בפעילות בתנועה, ראו עצמם כמשני סדרי עולם. הם יצאו ממסגרת אחת בה גדלו והקימו מסגרת חדשה בתנועת הנוער. בתוך כך אמצו

41 קיפניס, שם.

42 שם.

תפיסות עולם שלעתים היו שונות מהווייתם הקודמת ובנו מסגרת ארגונית ורעיונית. יחד עם זאת, במחקרי תנועות הנוער עלה כי תחושת השינוי נכונה לגבי דלת אמותיהם ועולמם הפנימי. אולם, חברת המבוגרים אימצה את תנועות הנוער אל חיקה וראתה בהן המשך ראוי להגשמת החזון. לשון אחר, תנועות הנוער המהפכניות בעיני עצמן, היו המסלול המועדף על הוריהם ובני מעמדם להמשכיות שימור מעמדם בחברה.⁴³

מוסדות החברה הציבו את תנועות הנוער, ולעתים הציבו התנועות את עצמן, בשורות הראשונות של בוני האומה. בשימת דגש על כך שהתנועות מקבלות את ערכי היסוד של החברה.

בכך ניתן למצוא את ההסבר להצלחתה ולחשיבותה של תנועת הנוער בציבוריות הארץ-ישראלית, בימים שלפני הקמת המדינה. ההערכה לא הייתה ביחס ישיר לאחוז הפעילים בתנועה או המגשימים, אלא דווקא ביחס לאופן הפעולה התנועתי, המשותף לכל התנועות: הכנת הנוער לתפקידים שמצפים לו בעתיד, הטמעת ההזדהות עם מערכת הערכים הלאומית, הפניית הנוער למילוי תפקידים חברתיים כבר בתקופת הנועורים.

ההגשמה החלוצית זכתה להד נרחב בשיח הציבורי, גם אם בפועל המספרים היו נמוכים. כל עוד הייתה הסכמה רחבה על היעדים המרכזיים, על המשימות הלאומיות, התקבל רעיון ההגשמה בכרחה ובאהדה. אולם, ככל שנפער פער בין היעדים של ימי טרום המלחמה וטרם הקמת המדינה לבין המשימות החדשות שהציבה הממשלה לבני הנוער במדינה הצעירה, החל להתפתח משבר ברעיון ההגשמה החלוצית. משבר שהלך והעצים בשנים הבאות, כפי שיתואר בפרק הבא.

43 ראו להרחבה: אדלר, 'תנועת הנוער בחברה הישראלית', שפירא, 'חולצה כחולה צווארון לבן'.

עשורים של משבר והתלבטויות,

1990-1950

הדיון במשבר על פני ארבעים השנים שבין 1950 ל-1990 יוצג בשני חלקים. בחלק הראשון תוצגנה השנים הראשונות, שנות ה-50' בהן מתחיל משבר תנועות הנוער לצוץ מעל פני השטח. בחלק השני נדלג לשנות ה-70', בהן נבחן כיצד התמודדו התנועות עם המשבר, שלא נסתר מהנהגותיהן. הדיון בשנות ה-70' וה-80' יבוסס גם על מסמכי מועצת תנועות הנוער. המועצה, שהוקמה בשנת 1974, מהווה מקור מרכזי לסקירת הנושאים שעלו בדיונים משותפים של התנועות בשנים אלו.

שנות ה-50' וה-60'

הגיוס לנח"ל אפשר את המשך מסלול ההגשמה התנועתי. בוגרי התנועות התגייסו לנח"ל ובמסגרתו הם שילבו אימון צבאי ורכישת מקצוע צבאי, מילוי משימות צבאיות מבצעיות לצד האפשרות להתנסות בחיי קיבוץ ולהתגבש כגרעין תנועתי מגשים.

הקמת המדינה הבליטה ביתר שאת את הפער שבין ההצהרה בדבר הגשמה חלוצית לבין המעשה – רק אחוזים בודדים מבני הנוער פנו להתיישבות, ואילו הרוב המכריע מצא במסגרת המדינה

יעדי הגשמה אישית וציבורית מגוונים ורבים. התנועות המשיכו לחנך את חניכי השכבות הבוגרות ליעד מרכזי אחד, מוגדר וברור: יציאה לגרעינים להתיישבות, כהמשך ישיר לחברותם בתנועת הנוער, לערכים שלאורם התפתחו וליעדים שחרתה התנועה על גלה. ואילו מדינת ישראל העמידה יעדים לצעירים והציבה מטרות שלא תאמו את יעדי תנועות הנוער.

בתחילת שנת 1950 דיבר דוד בן-גוריון על היעדים הניציבים בפני המדינה:¹

”קיבוץ גלויות הוא התוכן הנאמן של הציונות.... אנו מאמינים ששלוש המשימות הגדולות שהוטלו בשעה זו על מדינת ישראל: ביטחון, קליטת עלייה רבתי ועיצוב דמות אומה מתקדמת וריבונית, יש בהן הכוח וגם אפשרות לביצוע. הקו המנחה בפעולתנו הוא המאמץ להכפיל את היישוב במשך ארבע השנים הראשונות לקיום מדינתנו. קו זה קובע את כל הפעולה שלנו בשטח הבינלאומי, הלאומי והפנימי.”

בן-גוריון אמר כי יש לעשות את כל שניתן. אלו המשימות הלאומיות ואליהן יש להירתם. כאשר נדרשו להירתם למשימות גדולות, פנו לארגונים שיכולים לספק כוח אדם לטובת המשימות. בן-גוריון פנה אל הנוער ואל תנועות הנוער בדרישה להפנות את החניכים והבוגרים לטובת היעדים שבפניהם ניצבה באותה העת המדינה.

תנועות הנוער הרי הציבו עצמן, כבר שנים לפני כן, כמי שנכונות לעמוד למען שירות האומה וכעת להיענות לצרכי המדינה.

1 20.1.1950. נאומו של בן-גוריון מובא ב'במעלה', בטאון הנוער העובד. בן גוריון נאם במפגש עם בני נוער בשייח מוניס (לימים אוניברסיטת תל אביב).

בתנועת המחנות העולים ניסחו זאת כך: "לאן שקבעת אותי אני מוכן ללכת."² אבל מה קורה כשהיעדים השתנו והם כבר לא תאמו את היעד התנועתי המרכזי?

בשנת 1951 הורגש השבר בתנועות הנוער החלוציות.³ בכל התנועות זיהו ירידה במתח החלוצי,⁴ וירידה במספרי הבוגרים שיוצאים להגשמה בהתיישבות. הממסד התנועתי הגיב בקריאות לחזק את המטרה התנועתית ואת חינוך הנוער להגשמתה, דהיינו: לצאת בתנופה מחודשת לביסוס המטרה החלוצית ולהעמקת החינוך הערכי והרגשותו. נשמעו הצהרות בסגנון של "יש לשנס מותניים", ו"יש להעמיק את החינוך לחלוציות". התנועות התקשו להתאים עצמן לתנאים המשתנים בחברה הישראלית ולמעשה המשיכו עם אותם מסרים. התנועות לא פיתחו יוזמות חדשות, בעוד שהצעירים התמודדו עם תהליכי הפיתוח והמודרניזציה בחברה הישראלית.

המציאות החדשה עבור תנועות הנוער הציבה שאלה מהותית: האם תנועות הנוער ממשיכות להיות רלבנטיות עם הצהרות ונתיבים שנולדו בעבר? הסתבר כי תנועת נוער שלא התמודדה עם שינוי המציאות ועם מסרים שהגיעו לחניכים מגורמים חיצוניים (כפי שנראה בהמשך – ראש הממשלה, לדוגמה), לא הצליחה להישאר רלוונטית בהיבטים של יעדי הגשמה אותם הציעה לחניכיה הבוגרים. רעיון החלוץ הצועד לפני הציבור, רעיון גאולת הקרקע

2 בן אליעזר, אורי, 'צבאיות, סטטוס ופוליטיקה, דור ילידי הארץ וההנהגה בעשור שקדם להקמת המדינה', חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל אביב, 1988.

3 ראו מחקריהם של: פרס, יוחנן, תנועות הנוער החלוציות (הנחות והשערות למחקר), בתוך: 'אורים', ירחון לשאלות חינוך ותרבות, כרך י"ח, חוברת ה', שבט תשכ"א. עמ' 337-343. כהנא, ראובן, 'נעורים והקודר הבלתי פורמאלי', עמ' 93-95. אדלר, 'תנועת הנוער בחברה הישראלית'.

4 המושג 'המתח החלוצי' כוון למציאות בה עליך להיות מגויס באופן תמידי ונכון לעמוד לרשות המדינה. בתנועות הנוער השתמשו במושג לבטא את חובתם כמגויס לרעיון החלוציות, ליעדי ההגשמה התנועתיים.

ויישוב האדמה או חיי שיתוף קבוצתיים, לא היו ערכים אתם הזדהו חלקים גדולים באוכלוסייה ובעיקר כבר לא היו הערכים המרכזיים של החברה. בפני בני הנוער הוצבו משימות חדשות, שהיו חיוניות למדינה והיוו אתגר לנוער. הצו ללכת להתיישבות היה לעוד אחת מהמשימות החיוניות למדינה הצעירה. הצגתו כיעד מרכזי כבר אינה ברורה מאליה במציאות הישראלית של תחילת שנות ה-50.

בבית ברל התקיימו בשנת 1951 שני דיונים שנושאייהם: החינוך במבחן קיבוץ הגלויות והנוער בישראל – משבר הנוער. בדיונים השתתפו ראשי מערכת החינוך של המדינה הצעירה, מנהיגי תנועות הנוער, מנהלים ומורים. בדיון הרבו לעסוק במצבן של תנועות הנוער ומרבית הדוברים תארו את בני הנוער כמי שאינם עומדים בציפיות מהם.

בדיון בנושא: הנוער בישראל – משבר הנוער, אמר הסופר וחבר הכנסת יזהר סמילנסקי (ס. יזהר):⁵ "כל נתפלא אפוא לגילויים אלה של קרייריזם. קיימת ההרגשה שאין מרכז אחד שיאמר עליו: זהו! לשם אתה הולך. המרכז הזה היה מצוי לפני חמש-עשרה שנה וקראו לו התיישבות.

היום – ללכת לצבא ולצי וללכת לאוויריה ולעבודה במשרד בקריה, אין זה פחות חשוב. זה נחוץ למדינה."

צעירים התבקשו להישאר בצה"ל, להתקדם כקצינים ולחתום כאנשי צבא הקבע. הם נקראו ללמוד באוניברסיטה ולהצטרף למשרדי הממשלה, שמשוועים לכוח אדם איכותי אשר יתייצב למשימת הקמת מערכות המדינה הצעירה. זאת ועוד, מאות אלפי עולים חדשים הגיעו למדינת ישראל. צעירים וצעירות, צברים ועולים ותיקים, נקראו להירתם למפעל קליטת העלייה, כמורים, כמדריכים חברתיים וכעובדי סעד.

5 'דברי שיח ב', הנוער בישראל – משבר הנוער', עמ' 58-59 (ס. יזהר) יזהר סמילנסקי, סופר וחבר כנסת.

את הדיון פתח שר החינוך זלמן שז"ר.⁶ הוא ציטט את מרטין בובר: "כאשר ניסה פעם מרטין בובר לנסח את תפקידיהן של תנועות הנוער הוא ציין שכל תנועת נוער היא 'שאנסה חדשה לאנושות'. הוא רצה בזה להגיד כי בכל דור ודור יש כאילו זכייה חדשה בגורל, וכשנכנס גיל חדש לתוך המעגל נפתחת שאנסה חדשה לאנושות. השכל צריך לחייב כי אנו צריכים היינו לעמוד עכשיו בתור האביב של מפלגת הנוער בקרבנו, וחבריה צריכים היו לראות את עצמם כפרחי כהונה אשר בהיכלי הגשמת החזון, חפשיית מכל רסן של הסתגלות ובלתי משועבדת לכבלי מסורת, היא הייתה צריכה עכשיו לחגוג את ימי כלולותיה".

בדיון עלו דוברים וביכו את מצבן של תנועות הנוער. לא עוד הולכים בראש המחנה ומובילים את הנוער להגשמה חלוצית. מציאות של התחבטויות קשות על תפקיד התנועות ומגמות של קריירה ועשייה למען עצמך וביתך לפני העשייה למען העם והמדינה.

טוני הלה, מנהלת תיכון חדש בתל אביב, דיברה במפגש השני על הנוער שאינו שותף למפעל קליטת העלייה. "הנוער כמעט אינו לוקח חלק במפעל הגדול של קליטת העולים. גם קודם אולי לא אהבו את העולה אלא את העלייה, את ההעפלה; בכל אופן אז הנוער השתתף בחוויה זאת של קיבוץ גלויות – מה שאין כן עתה."⁷ חיים אדלר תאר את המצב בתנועת הצופים, שהוא היה פעיל במסגרתה. לדבריו המציאות המשתנה אינה מובילה את התנועות למצב של בחינת הדרך. עד שלא יוגדרו מטרות ויעדים לא ניתן לצפות להתאוששות של תנועות הנוער. במאמר בשנת 1962, אליו אתייחס בהמשך, הוא כבר הצביע על משבר עמוק שנובע מכך שהתנועות לא השכילו לעדכן את יעדיהן והמשיכו לדגול בהצהרות וערכים משנים עברו.

6 שם, עמ' 10.

7 'דברי שיח א', החינוך במבחן קיבוץ הגלויות', עמ' 104-106.

בתנועות הנוער דיווחו על תחושות של מחסור ביעדים תנועתיים אטרקטיביים לבני הנוער, ועל מציאות בה התנועות אינן עומדות בראש המחנה כמי שנרתמות למשימות הלאומיות. בתנועת בית"ר, לדוגמה, הייתה תחושה כי עם הקמת המדינה הוגשמו יעדי התנועה. יחד עם זאת, לא הוצבו יעדים חדשים בפני הנוער.⁸

בבטאון הצופים "היה נכון" כתב יוסי אופיר מחצרים:⁹ "בחברה כזו ההולכת ומקימה לה פיגומים לבניין של אומה – יש צורך שכל תנועה, ובעיקר תנועת נוער, תדע לכתף משא, להאזין לרחשים הפנימיים של חווית לידת העם המתחדש ושתוכל להיות נכונה לכל צו".

יוסף גור אריה היה מדריך במחנה של עולים חדשים. אחרי כמה חודשי עבודה הוא נסע לבקר בשבטי צופים ותיקים ובסניפים של תנועות נוער בתל אביב. הוא סיפר כי לא ראה פרצוף אחד של נער או נערה עולים חדשים. "זכות הקיום של התנועה תימרד ביכולתה לענות על תביעות השעה", כתב בסיכום מאמרו בבטאון "היה נכון".¹⁰ חניכי השכבה הבוגרת בתנועת המחנות העולים ביטאו את התסכול מהמציאות של הפיתויים ה'ממלכתיים' המוצעים לבני נוער לקראת סיום חוק לימודיהם. במסכת שנקראה "אופרטה 1951" התייחסו למשבר ההגשמה בתנועה:

"'חלוציות' אחרת – זו השתמטות פשוטה / אשר חותם מלכות תשא באמתחתה / אשר מנגב ושממות עלתה אל המשרד / ואל קסמה הנער מושיט יום יום היד."¹¹

8 'עידן 13', רינה פלד תנועת בית"ר, שם.

9 'כרך חוברות היה נכון', יוסי אופיר, המהות החלוצית של התנועה, חוברת 25. כנראה שנת 1953, לא מצוינת השנה.

10 אצ"מ, S-32, תיק 1142. המאמר נכתב בשנת 1953.

11 אי"ט, המחנות העולים, 8 2 15.

הגדנ"ע (גדודי נוער; בהתחלה נקראו: גדודי נוער עבריים) הוקם ב-15.5.1941. הכוונה הייתה למסד את פעולת הנוער בגילאי 15 ומעלה במסגרת התנדבותית בארגון ה'הגנה'. מטרת הגדנ"ע הייתה להכשיר את הנוער העברי בארץ לתפקידי הגנה. הנערים והנערות הוכשרו בשימוש בכלי נשק, שימשו כקשרים, סייעו בכתי חולים, ביצרו עמדות ותפקדו כרצים. אחרי מלחמת העצמאות הוקם פיקוד הגדנ"ע ובמסגרתו הועברו היכרות עם צה"ל והכנה לקראת השירות, לתלמידי בתי הספר התיכוניים בישראל.

חניכי תנועות הנוער הלומד פעלו בגדנ"ע במסגרת לימודיהם התיכוניים. הגדנ"ע פעל במקביל לתנועות הנוער. בשנים הראשונות לקיום המדינה הועלה רעיון להפוך את הגדנ"ע לתנועת נוער ממלכתית. רעיון שלא הגיע לכדי ביצוע. בעקבות רעיון זה הורגש מתח בין התנועות לגדנ"ע, כאשר בעיקר 'התנועות הכחולות' חששו שבן גוריון התכוון לחזק את הגדנ"ע על חשבון התנועות.

להלן דוגמה לתהליך שיכול היה לעורר את חששן של התנועות, כי הגדנ"ע מיועד להחליפן:¹² בשנת 1949, כשעברה הכנסת למקום מושבה הקבוע בירושלים, צוין המעמד המיוחד באירוע חגיגי ותנועות הנוער בעיר התבקשו להפריש חברים ל"משמר כבוד" עבור חברי הכנסת ומנהיגי האומה שבאו לישיבת טקסית זאת. עשר שנים לאחר מכן, כשנודעה סופית רשימת חברי הכנסת הרביעית, בשנת 1959, התקבלה החלטה להודיע לכל חבר כנסת על בחירתו באמצעות רצים שיצאו למקום מושבו. המשימה הוטלה על חברי גדנ"ע.

למפקד הגדנ"ע עקיבא עצמון, שסיים את תפקידו בשנת 1953, לא היו דילמות בנושא יעדי ההגשמה. ברורה לו משימת הגדנ"ע, כארגון ממלכתי שתפקידו לרכז את בני הנוער ולהכניס למשימות

הלאומיות (ולשירות בנח"ל). בפקודת יום עם סיום תפקידו כתב¹³:

"גדנ"עים!

קרוב לארבע שנים הלכנו יחד. למען העם והמדינה, למען אושרו ואושרנו, למען עתידנו עשינו זאת. תבעתי מכם התנדבות והיחלצות למשימות המדינה... הנוער חייב להשתתף בכניין המדינה ובהגנה עליה. השתתפות ממשית, בפועל. לפיכך הלכנו לערבה – במו ידינו להפריח שממות. לפיכך הלכנו למעברות – במו ידינו למזג גלויות. ... היו נכונים תמיד, גדנ"עים!"

צריך לזכור שמדינת ישראל כבר הייתה מדינה ריבונית, עצמאית, בה קיימת מדיניות רווחה שתואמת את החזון שהציבו התנועות. חלק ממרחבי הארץ יושבו ועדיין המשיכו ליישבם, גם כמדיניות ממשלתית. התפתחה תודעה ציבורית שהמדינה אמונה על הגשמת היעדים וזו לא משימה של גוף כזה או אחר מלבד המדינה, שתדע להקצות כוח אדם, תקציבים ותוכניות.

בחודש מאי 1953 שלח אלכס ברזל, מזכ"ל תנועת הנוער העובד, מכתב לראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון.¹⁴ במכתבו הוא מביע חשש מהקטנת כוחן של התנועות ומהרצון של ממשלת ישראל לכוון את בני הנוער, ללא תיווך התנועות, למשימות לאומיות. רצון זה בא לביטוי, לדבריו, בשמועות על רעיון הפיכת

13 'במחנה גדנ"ע, עיתון גרודי הנוער של צבא ההגנה לישראל', גליון מס' 64, תשי"ד.

14 חכלילי, בנימין, 'הזמנה לשיחה, דרכה של תנועת הנוער העובד 1924-1959', מכתבו של דוד בן-גוריון מצוטט בחוברת.

הגדנ"ע לתנועת נוער ממלכתית שתיטיב לרכז את הנוער במסגרת חינוכית ותעמיד יעדים ראויים בפני הנוער הישראלי, בשם הממלכתיות.

להלן קטעים מתשובתו של דוד בן-גוריון (2.7.1953). תשובה שהציבה סימני שאלה לצד יעדי התנועות ויכולתן המעשית לממשם:

"...אין ספק שעלינו לברר בעיית הנוער וחינוכו והדרכים הטובים והיעילים [כך במקור, נ.א.] לא רק לתת חינוך פועלי וציוני לנוער – אלא להכשירו לתפקידים חלוציים.

עובדה מדאיגה: כל תנועות הנוער (גם אלה המחבלות בנוער) מקיפות רק חלק קטן מהנוער. מסופקני אם 20% מהנוער שבגילים בין 14-18 שנה נמצא בתנועות הנוער. היש להפקיר שמונים או שבעים אלף נערים ונערות, מפני שתנועות הנוער אינן מגיעות אליהם?

... אתה סומך על התנדבות של מספר מדריכים שיעשו תנועת נוער. אני סומך על העם העובד במדינה – שהוא רוב מכריע בישוב המדינה, שיהיה נאמן ליעודו ההיסטורי.

... עלינו לאסוף נידחים, לקבץ גלויות, להעביר המונים לעבודה פיסית ולחקלאות, לבנות ארץ, לכבוש ים ואוויר, להפריח שממה ולקיים כוח שיגן עלינו מפני אויבינו המרובים המקיפים אותנו מכל צד ביבשה. וההכשרה החלוצית של הנוער לתפקידים אלה עומדת בתקופה זו (ותקופה זו תימשך מספר שנים לא מעטות) בראש משימותינו.

...מה שמסגרות מתנדבות לא יכלו לעשות – אם כי עשו גדולות לפי התנאים של התקופה הקודמת – תעשה המדינה בכוחה הכולל והמחייב כשהיא תודרך על ידינו, והיא תודרך על ידינו – אם נעזו להדריך את המדינה למילוי יעודיה ההיסטוריים.

אין כל יסוד להנחה הטבועה בדעתך שמסגרת נוער

מחייבת וכוללת של המדינה מן ההכרח שתהיה משוללת חזון. אין שחר להנחה זו...
אני בוחר יהודי בלי זקן מאשר זקן בלי יהודי. חינוך חלוצי לכל הנוער – חשוב בעיני מנשיאת כל דגל שהוא, כחול לבן או אדום. אבל לא אכנס פה לוויכוח על הדגל. הנוער שיישלח על ידי המדינה למשקי עבודה ולהיאחזויות בנגב ועל הגבולות לא יכזיב."

תנועות הנוער לא היו אדישות לביקורת ולטענות בדבר הרלוונטיות של יעדי ההגשמה התנועתיים כאשר התנועות ממשיכות לדבוק ביעדים של תקופת טרום המדינה.
נרחיב מעט בדוגמאות מדיונים בתנועת הצופים, אשר מלמדים על עומק המשבר.

בשנת 1953 כתב נסים, חניך שכבת י"ב, בבטאון התנועה "היה נכון": "הכדאי להפוך כל אחד מאתנו, ע"י חינוך מכוון וחד צדדי, ל'מכונת הגשמה', בלי לשים לב לחינוך האדם שבו, להבטחת מחשבתו העצמאית ואושרו הבלתי מוסווה?"¹⁵

נושא ההגשמה עלה במועצות התנועה, גם אם בנושא לדיון כללי, הצהרתי. לדוגמה: בפורים תשי"ד (1953) התכנסה המועצה ה-20 (כ" של תנועת הצופים בקיבוץ חצרים. סדר היום היה גדוש וכלל, בין השאר, נטיעת יער הצופים באדמות המשק, דיון על יחסינו למיעוטים ולשכנינו. כמו כן התעכבה המועצה לדיון באחת השאלות החמורות התובעות בירור יסודי "הצופיות – במבחן הגשמתה היומיומית, מנקודת ראות מוסרית, לאומית, מזוג גלויות וחינוך לשרות".¹⁶

בשנת 1955, במועצת התנועה, התארח ראש הממשלה דוד בן-

15 'כרך חוברות היה נכון 1953-1971, מס' 25, אדר ב' תשי"ד, עמ' 15.

16 שם, עמ' 2.

גוריון, שנאם בפני המשתתפים.¹⁷ הוא ברך על ההכוונה להתיישבות החלוצית, אולם הבהיר כי אין להסתפק בכיוון ליעד הגשמה התיישבותי. המדינה מציבה יעדים ולקיומם יש להירתם:

“...הסתדרות הצופים מחנכת לשרות – אך שרות הוא מושג רחוק. העניינים הם קרובים וחשובים ולא מספיק להגיד שרות, צריך להגדיר את מהות השרות ולהראות את הדרך להגשמתו... המפעל המרכזי בשביל תפקידים גורליים נמצא רק בהתיישבות. אולם למען יהיה זה מפעל מרכזי הוא צריך להיות בנוי כך, שימלא תפקידי הבטחון, הכלכלה ומיזוג הגלויות ויהווה אבן שואבת לנוער בגולה ומפעל כזה יתכן.

יש ליישב את הנגב השומם ברובו ויש עוד שטחי ספר שצריכים מתישבים וביטחוננו לא ייכון עד ליישובם. הצבא וההתיישבות, זה בצד זה, יוכלו להגן על ארצנו (ראינו זאת במלחמת השחרור). שליחות ההתיישבות היא: כלכלה (שיהיה מה לייצא) ביטחון ומזוג גלויות. [ההדגשה במקור, נ.א.]

בדור זה, זהו השרות ואסור לשחק במילים שאין להן תוכן ממשי. אל נסתפק במלים צדדיות אלא נאמר ישירות – אנו מחנכים נוער להתיישבות וליצירת תרבות עברית שתהיה לאבן-שואבת לנוער בעולם.”

גם הרמטכ"ל, משה דיין, הופיע במועצת התנועה¹⁸ והתעמת עם תנועות הנוער שאינן מעודדות את בוגריהן להישאר בצה"ל ולהגשים עצמם במסגרות אחרות מההליכה להתיישבות חלוצית. הוא טען כי:

17 שם, חוברת 29-30.

18 שם.

”...החינוך נעשה –

א. לפני הצבא – ע”י תנועות הנוער והגדנ”ע.

ב. בצבא – בנח”ל ובחלקו בצבא.

ג. לאחר הצבא – להגיע לאותם יעדים שדרושים לעם באותו דור.

...אנו מחנכים לביטחון. הרי אסור שהביטחון יהיה כפי שכל

תנועה רואה אותו אלא כפי שהאומה קובעת אותו.

למעשה מוכנה כל תנועה לשתף פעולה עם הגדנ”ע

בתנאי! תנאי זה שונה לכל תנועה ואם נקבל את התנאי

אזי יהיה שיתוף פעולה מלא. ואז יפולג שוב הצבא והגדנ”ע

לזרמים: גדנ”ע דתי, גדנ”ע צופי וכו’. והרי לכן הקמנו צבא

אחד וגדנ”ע אחד.

...אם חרטתם על דגלכם ביטחון, אין לכם רשות לזרוק

מהתנועה את מי שאינו הולך לנח”ל ורואה בצבא ובביטחון

המדינה את ייעודו לאומה.”

בשנת 1961 הועלתה במועצת התנועה של הצופים הצעת מיעוט

ע”י משה למלשטרייך, ראש שבט רמת גן, לבטל את חובת היציאה

לנח”ל. כך תתאפשר הגדלה של השכבות הבוגרות ושל פעילות

נוער בתנועה.

מרכז התנועה נימק את ההתנגדות להצעה זו:

1. הממשלה מכירה בתנועה בזכות העובדה שיש חובת יציאה

לנח”ל.

2. אין זה נכון שעניין הנח”ל מפורר את השכבה הבוגרת.

3. העמדת ההצעה מנוגדת להחלטות המועצה וכלל לא התקיים

דיון.

ההצעה הורדה מסדר היום.¹⁹

בשנות ה-50' ראינו כי תנועות הנוער מצאו עצמן במגננה אל מול מציאות משתנה, כאשר הן לא מסיקות מכך שיש להרהר שנית בנושא יעדי הגשמה והגדרה מחודשת של מטרות. אין מענייניו של מחקר זה להיכנס לנושא פירוק זרם העובדים בחינוך, על ידי דוד בן-גוריון. אולם ראוי לציין כי תנועות הנוער, שברובן (לפחות מבחינה מספרית) השתייכו לזרם זה, צלחו את המשבר. לא התפרקו ולא ירדו משמעותית במספרי חניכים ובאחוזי הגשמה באותן שנים (1953-1954). בשנות ה-60' נמשכה במדינת ישראל המציאות של הצבת שאלות קשות על הרלוונטיות, על ההצדקה בריבוי תנועות וההשקעה ביעדים שסימן שאלה גדל והולך מלווה את הניסיון להצדקתם. ראוי להבהיר כי הנושא לא עומד במרכז סדר היום לאורך ארבעה עשורים. לא במדינה ואפילו לא בתנועות. השגרה נמשכת והפעילות מתקיימת. מדובר בגלים של משבר שמתנפצים בכל פעם מחדש. תארנו את המשבר בעשור הראשון, בשנות ה-50'. גם בעשורים הבאים סובלות תנועות הנוער מדימוי עצמי בעייתי. לצד הצלחות מקומיות בסניפים אשר מצליחים בפעילות בשגרה, ולצד מפעלים תנועתיים בסדרי גודל גדולים (מחנות קיץ, מסעות חנוכה, קורסים למדריכים וכדומה) מתמודדות הנהגות התנועות עם שאלות מהותיות בנוגע למטרות ויעדים, להגדרת יעדי ההגשמה ולדיונים חוזרים ונשנים בשאלה האם אפשר וראוי להרחיב את אפיקי ההגשמה שמציעה התנועה לכווריה.

בצד חיי הקבוצה והחקלאות עלו תפקידים אחרים שאף הם חיוניים למדינה ותובעים את השתלכות הנוער.²⁰ יתר על כן, עם הנטייה הגוברת לכוון את הגרעינים להשלמת משקים קיימים ניטל מן ההליכה להתיישבות אופיה החלוצי, התנועתי. הפעולות הנובעות מערכים אלו (עבודת האדמה, למשל) נשארו חיוניות ומרכזיות, אך הפכו לאחד מן התפקידים הרבים שמוסדות המדינה נטלו על עצמם.

נסקור בקיצור את התמודדותן של תנועות הנוער עם המשבר שתואר, בנושא הגדרת יעד הגשמה מרכזי, בעשורים הראשונים שאחרי הקמת המדינה.

לפני הצגת הדיונים התנועתיים, שתי הערות. האחת, בדיונים פנימיים לא עוסקים בתמונה הכללית של תנועות הנוער בישראל, ביחס להיקפי הנוער בכלל. בתנועה עוסקים בחניכים ובמציאות הפנים־תנועתית. מן הצד אפשר לסכם את האחוזים מכלל הנוער או את ההשפעה של פעילות התנועות על החברה בישראל. אולם, בהווה הפנימית של התנועות אין להניח שיעסקו במצב הנוער בכלל. ואם יעלה נושא כזה הרי שהדברים ייאמרו במסגרת דיון על הנוער בתנועה, על חניכי השכבות הבוגרות (גילאי תיכון) העומדים בפני קבלת החלטות לגבי המשך דרכם.

השניה, ראוי לזכור כי מנגנון ההדרכה של מסגרות וגרעינים בתנועות הנוער התבסס על שליחים מהקיבוצים שהגיעו לרכז ולהדריך את בני ובנות הנוער במטרה לשכנע אותם להשתתף בפעילות הגרעין, לצאת לנח"ל ולקבוע את המשך דרכם כחברי קיבוץ. מדובר כאן על מסגרת כוח אדם שתפקידה המרכזי להראות תוצאות בפני מי ששלח אותם. מרכז או מדריך גרעין נמדדים בהצלחתם לארגן גרעין גדול וחזק שיתרום למצבת כוח האדם ויסיים לבחון את דרך החיים הקיבוצית. ממסגרת כזאת לא סביר לצפות שתעמיד בסימן שאלה את מטרות פעילותה. מה שיקרה אם יקיימו דיון בשינוי יעדי הגשמה ובחינתם מחדש. נקודה זו מעלה שאלה גם לגבי יכולת התנועות, במציאות הדרכתית זו של חניכי יא' יב', שמודרכים במסגרת גרעיני הנח"ל, לקיים מנגנון פתוח ונוקב של בחינה והעלאת ספק.

סדר הצגת התנועות לפי סדר א'–ב'. בשלב הנוכחי אין כוונה למיין התנועות על פי ההצהרות ביחס להגשמה. הסקירה תציג את העובדה כי בכל התנועות עסקו בשאלת יעדי ההגשמה התנועתיים. כל תנועה על פי רוחה והשקפתה.

בית"ר. כבר מראשית דרכה הציגה תנועת בית"ר תפיסה שונה וייחודית. התנועה לא דרשה מהנוער הגשמה עצמית טוטאלית לכל החיים. בבית"ר אמרו לנוער: אתם בסדר כפי שהנכם. איננו רוצים שתשנו את אורח חייכם, לא את הבית ולא את המקצוע שבו אתם עתידים לעסוק. אנחנו, בתנועה, איננו עוסקים בחייכם הפרטיים, איננו פוגעים בדת ובמסורת שלכם, באוטוריטה המשפחתית, החברתית וכן הלאה. כל מה שאנחנו מבקשים מכם זה להגשים אידיאל מסוים, מדינה יהודית בארץ ישראל השלמה, עם כל האמצעים הנדרשים לכך.²¹

לצד תפיסת עולם זו, גם בבית"ר התארגנו גרעינים תנועתיים שיצאו להקים יישובים. כמובן לא סוציאליסטיים אולם בהחלט בדגש על חקלאות והתיישבות בפריפריה. בבית"ר אפשרו את האופציה של הצטרפות לגרעין נח"ל. אולם לא זו מטרת התנועה, לא זה היעד המרכזי. עיקר העיקרים הוא ההוכחה של הבוגר כי באורח חייו הוא מקיים את ערכי התנועה. ההצטרפות לנח"ל מאפשרת לבוגרים להישאר כקבוצה ולהגשים את החברותא המשמעותית בליבת תנועת הנוער. אולם, היבט ההגשמה ייבחן בהתייחס לדרך החיים שכל בוגר יבחר. למעשה, בבית"ר אין הבדל מהמתואר בשנים שלפני הקמת המדינה.

בני עקיבא. בתנועת הנוער הדתית חזר מדי כמה שנים (בתקופה שלפני הקמת המדינה ובשנים הראשונות למדינה) הדיון בשאלת השילוב בין אורח חיים דתי לבין יציאה להגשמה בהתיישבות החלוצית. בתנועה קראו לבוגרים לצאת להכשרה ולנח"ל ובספר התנועה מובאים סיפורים אישיים של חניכים וחניכות על צאתם להגשמה ועל היכולת להמשיך להקפיד על אורח חייהם ולהגשימו בעבודת האדמה בנחלתם.

אוירת ההגשמה החגיגית של שנות ה-40 מתחלפת בעשור

הראשון לקיום המדינה בהתלבטות על דרכה הרעיונית של התנועה. בשנות ה-50' מתחילים לדבר על מסגרת המשך בישיבה גבוהה שתשולב עם שירות בצה"ל ובשנת 1954 מוקמת ישיבת כרם דיבנה כחלוצת ישיבות ההסדר (פעילות גרעיני ההסדר החלה בתחילת שנות ה-60'). מסלול הישיבות שהופך מרכזי בתנועת בני עקיבא מחליף, למעשה, את גרעיני הנח"ל.

המחנות העולים. בשנת 1959 סיכם מזכיר התנועה, עמוס הנפלינג (מוגלי), את פעילותו והעלה על נס את ההצלחה בגיוס מדריכים בוגרים, חברי קיבוצים שבזכות התמדתם הצליחו להחיות את הגרעינים. הוא סיכם ואמר כי "חלה הטבה בדרך הגשמתם של החניכים... יחד עם זאת בתקופה האחרונה הסתבר כי החינוך להגשמה היום מוכרח לעמוד על רמה פוליטית ורעיונית מעמיקה. זוהי המשאלה וזהו הייעוד לתנועה."²² למעשה, התנועה אינה פותחת דיון עקרוני על שאלת שינוי יעדים או הוספת יעדים חדשים. הדוח של המזכ"ל עוסק בצילום המצב, באופטימיות ביחס לנתונים ובאמירה כי יש להעמיק בכיוון החינוכי התנועתי וההעמקה תסייע בהגברת היקפי ההגשמה.

הנוער העובד. בתנועת הנוער העובד דנו בשאלה האם חובת כל בוגר לצאת להגשמה קבוצתית. בשנים הנבחנו לא מתקבלות בתנועה האמירות שיש לחייב את הבוגרים. ההגשמה היא אישית ובמסגרתה חייב להתממש החזון הציוני-סוציאליסטי. בתקופות שונות דרך היישום היא שעוברת שינויים. בעשורים הראשונים לקיום התנועה – הדגש התנועתי היה על הגשמה באשר היא, ולא הדרך בה מגשימים.²³ משנת 1959, אחרי האיחוד עם התנועה

22 'שנות המחנות העולים 1945-1956', עמ' 134.

23 איילון, ירון, הנוער העובד והלומד מ"חוות הכשרה" ל"תנועות הבוגרים", בתוך: דרוו, יובל (עורך) 'הקבוצות השיתופיות בישראל', הוצאת יד טבנקין

המאוחדת ושינוי שם התנועה לתנועת הנוער העובד והלומד, יש להבחין בין נוער עובד שבמסגרותיו היציאה לגרעינים אינה ליבת הפעילות בשנות הנעורים, לבין הנוער הלומד שהצבת יעד ההגשמה מרכזית בשגרת פעילותו. בתנועה, בהצהרה ובמעשה, הושם דגש על ארגון הגרעינים ויצירת הקבוצות שצורפו מקנים שונים כדי ללכת יחדיו להגשמה בקיבוץ. ברור שזהו היעד המרכזי, וגם אם ההחלטה אישית הרי שהמנגנון התנועתי ערוך להכנת תהליך ההגשמה. בדרך כלל יצא מהנוער העובד והלומד בכל מחזור גיוס מספר הגרעינים הגדול ביותר מבין התנועות.

בתנועת הנוער העובד והלומד לא ראו את היציאה להגשמה כתנאי להישארות בפעילות השכבה הבוגרת. בתנועה לא מתקיימים דיונים שמטרתם לבחון את מרכזיות יעד ההגשמה לקיבוץ. הנושא כלל לא רלוונטי בשנים הנבחנות. ההליכה לקיבוץ היא היעד, בשימת דגש על הכיוון השיתופי ועל החיים בקיבוץ כבחירה בדרך חיים על פי ערכי התנועה.

הצופים. ראינו כי במועצות תנועה ובדיונים פנימיים התלבטו בשאלת הרלוונטיות של יציאה להתיישבות חלוצית כיעד מרכזי. אולם, בדיונים לא הגיעו לכלל החלטה שתשנה את המצב הקיים. מודעות לבעיה, כך הסתבר, לא הספיקה כדי לבצע שינוי מהותי. בתנועת הצופים (הסתדרות הצופים, בשנים המדוברות) היה מאבק תמידי בין פעילים עירוניים לשליחי הקיבוצים. העובדה שלא היו שינויים בהגדרת יעדי ההגשמה מלמדת שהשטח לא העלה את הדרישות לרמת מזכירות התנועה, שכן בעלוני התנועה בהחלט מוצגות שאלות לגבי בחירה ביעדי הגשמה אחרים, בין אם מדובר בקליטת עלייה ובין אם מדובר בהליכה לסייע בשכונות עולים. ראינו כי הצעה של ראש הנהגה מקומית בשנת 1961 הוסרה מסיבות טכניות ולא נדונה כלל במועצת התנועה.

דומה כי אפשר להגדיר את האמירות העולות מהשטח בתנועת הצופים כסיסמוגרף רגיש הקולט את רחשי החניכים, שכבר בשנות

ה־50' ובשנות ה־60' המוקדמות אינם רואים את ייעודם המרכזי כאנשי התיישבות אשר בחרו במסלול זה כדרך חיים. כמי שאכפת להם מהמצב במדינה, היו חניכים שמצאו עצמם מבקשים לתרום ולהשתלב במשימות לאומיות אך למרות רעיונות ודרישות מהשטח, התנועה לא מאפשרת, עדיין, הליכה בכיוונים מגוונים. המבנה הייחודי של תנועת הצופים (הנובע גם מגודלה) מבוזר יותר מתנועות אחרות. יש הנהגות מקומיות ומבוגרים מתנרכים ולעתים קורים דברים באזורים מסוימים ואין התערבות של הנהגת התנועה. כך, נראה בהמשך, החלו ביוזמות חדשות כגרעיני רעים.

השומר הצעיר. בתנועה חינוכו להגשמה קבוצתית בקיבוץ הארצי. הכיוון ברור, היעד מוסכם והתהליך החינוכי הוא לקראת יציאה של כל חניכי השכבה הבוגרת, בקבוצות מגובשות, להגשמה בקיבוצי הקיבוץ הארצי ולהקמת קיבוצים חדשים. כוחה של שיטת החינוך של התנועה,²⁴ שלא הייתה מסגרת למתן סיפוקים לצרכים חולפים של בני אדם צעירים, אלא התמודדות בתהליך של בחירה במסלול חיים. בוגרי התנועה, שנים אחרי שסיימו את הפרק התנועתי, חזרו ותיארו את האווירה הקבוצתית של בני נוער תוססים, את הוויכוחים הסוערים ואת הצורך לבחור ולהחליט לגבי חיך. אלו היו המרכיבים שעשו את השומר הצעיר לתנועת הנוער המחנכת.

בתנועת השומר הצעיר לא מתנהלים דיונים האם ראוי לבחון דרכי הגשמה נוספות. הליכת הבוגרים לקיבוץ היא חלק משיטת החינוך התנועתי. לא מציעים לחניכים אופציה אלא מציעים מכלול שלם כאשר הקיבוץ מהווה את שיא קבלת ההחלטות של החניכים הבוגרים אשר מגשימים את רוח התנועה שהוטמעה בהם במהלך שנותיהם כחניכים. גם רעיונות לפעילות נוספת כקליטת עלייה

24 לם, צבי, 'שיטת החינוך של השומר הצעיר סיפור התהוותה', הוצאת מאגנס, ירושלים והוצאת יד יערי, גבעת חביבה תשנ"ח, עמ' 128-129.

וכהליכה לספר עולים כחלק מהפעולה התנועתית המתחייבת מכך שהתנועה נענית לצו השעה ולמשימות לאומיות שעל הפרק. אולם, מילוי משימות לאומיות לא היווה תחליף ליציאה להגשמה, שהייתה היעד המרכזי אליו מתחנכים חניכי השכבה הבוגרת בתנועה.

מכבי הצעיר. מצד אחד חינוכו בתנועה להגשמה אישית, על הבוגר להוכיח בחייו הבוגרים כי הוא נוהג על פי ערכי התנועה שספג בהיותו חניך בתנועת הנוער. מצד שני, התנועה גייסה את בוגרי התיכון לגרעינים ולהכשרות ועודדה הליכה קבוצתית להתיישבות חלוצית. "היינו שייכים לחברותא. חברותא זו תהיה ברוב המקרים הקבוצה, אך היא אינה מוכרחה להיות אותה החברותא."²⁵

דומה כי בתנועה מציגים את ההליכה לגרעיני נח"ל כאפשרות שראוי להתגאות בה, שכן התנועה מאפשרת לבוגריה מסלול של הגשמה ויציאה לדרך חיים ייחודית. אולם, למעשה, עיקר העיקרים הוא ההגשמה האישית, היות הבוגר אזרח שחי את חייו על פי ערכי התנועה. בכך ייבחנו הבוגר אם הגשים את חינוכו התנועתי.

עזרא. תנועת הנוער החרדית עזרא כיוונה את בוגריה להתיישבות חלוצית. בספר התנועה תועדה המגמה:²⁶ אחרי קום המדינה ראתה עזרא בקיבוץ מגמה חינוכית ויעד לבוגרים והצטרפה לתמיכה בהקמת הנח"ל. התנועה ראתה עצמה כמשלימה את החינוך הניתן לנוער הדתי-חרדי בבתי הספר ובישיבות. ההליכה לגרעיני נח"ל אפשרה לבוגרי התנועה להבטיח את השמירה על אורח החיים הדתי. מבחינת הנהגת התנועה היה הפתרון נכון והצדיק את ההצטרפות למסלול, גם אם לא ממש הסכימו עם עקרונותיו כאשר לדרך ההמשך. האמירה לבוגרים הייתה כי הם יבחרו את דרכם באופן

25 'המכבי הצעיר העולה ומפעלו', עמ' 107.

26 'עידן 13', שנלר, שמואל, תנועת הנוער החרדית עזרא, עמ' 121-123.

אישי ובלבד שישמרו על אורח חיים דתי כרוח התנועה. אם מתאים לעשות זאת במסגרת גרעין נח"ל הרי שזה מבורך.

לסיכום, בשנות ה-50' ובשנות ה-60' של המאה העשרים לא השתנה יעד ההגשמה המרכזי בתנועות הנוער החלוציות. בחלק מהתנועות התקיימו דיונים פנימיים ובהם עלה המשבר והקושי בהצבת היעד המרכזי אל מול יעדים שהוצבו על ידי מוסדות המדינה. אולם, התנועות לא מחליטות להרחיב את יעדי ההגשמה ובוודאי שלא להחליפם במשימות אחרות. עיקר הדיון נסב סביב שאלת מבחן ההגשמה: עד כמה יצליחו לשכנע את החניכים הבוגרים להצטרף לגרעינים שיוצאים לנח"ל בדרכם לקיבוץ. עד כמה יצליחו לגרום לנערים ונערות להישאר בתנועה ולהצטרף למעגל ההגשמה התנועתי וכמובן, האם בוגרי התנועה יקבלו החלטה להמשיך לחיות כחברי קיבוצים. לשון אחר, להגשים כדרך חיים.

שנות ה-70' וה-80'

בשנות ה-70' השתנו פניה של מדינת ישראל. התרחשו אירועים שבעקבותיהם השתנתה המציאות החברתית במדינה. החל בטרואמה שהותירה מלחמת יום כיפור, עבור דרך המהפך השלטוני עם עליית הליכוד בשנת 1977, משבר כלכלי קשה ומשבר חברתי שפקדו רבים מן הקיבוצים בישראל. בתנועות הנוער הורגשה ירידה בהצטרפות חניכים בוגרים לגרעיני נח"ל ומתי מעט נשארו בקיבוץ אחרי שחרורם מצה"ל.

הפעילות השגרתית בתנועות הנוער נמשכה ומפעלים התקיימו כסדרם. מחנות קיץ, טיולים, סמינרים למדריכים ופעולות בחופשות. יחד עם זאת בהחלט התחילה להסתמן מגמה של העלאת רעיונות לנטילת חלק במילוי משימות לאומיות ולא רק יציאה להגשמת

היעד התנועתי המרכזי. המגמות לא הבשילו לשינויים כלליים, אך בהחלט מורגשת תנועה לכיוון של שינוי.

בראשית שנות ה-70 צוינה עלייה בהיקף הפעילות של ילדים בתנועות הנוער בישראל. למעלה מ-50% מגילאי 10-18 היו פעילים בתנועות הנוער. מרבית חניכי התנועות היו בגילאי בית ספר יסודי (עד כיתה ח'), בגילאי התיכון יש ירידה בכל תנועות הנוער. אחוז החברים בתנועות נוער בגילאי 15-18 נע סביב 20%. ממצאים אלו הוצגו במחקר שבוצע בשנות ה-70 על 'הרצוי והמצוי' בתנועות הנוער בישראל.²⁷

במחקר ביררו עם חניכי התנועות ועם בני נוער שאינם חניכים מה דעותיהם באשר לרלוונטיות של תנועות הנוער, ליעדיהן ולהצלחת התנועות בהטמעת ערכים בקרב חניכיהן.

לשאלה אם ראוי שתנועות הנוער יחדירו השקפת עולם לחניכיהן, ענו למעלה משני שלישי מחניכי התנועות הדתיות כי זו משימה ראויה לתנועות הנוער. ואילו בין בני הנוער החילוניים ענו פחות ממחצית חניכי הצופים והנוער העובד והלומד כי זו משימה ראויה, ורק שלישי מחברי תנועות בקיבוצים הסכימו כי זו משימה לתנועות הנוער.

לשאלה אם הם אישית מגשימים באורח חייהם את רוח התנועה בה הם חברים ענו למעלה מ-50% תשובה חיובית.

כשבוחרים את ההתפלגות בין המשיבים, לומדים שבין חברי השומר הצעיר, הצופים והנוער העובד והלומד פחות מ-50% חושבים כי אורח חייהם, באופן מעשי, הולם כראוי את ערכי תנועתם. ואילו בין חברי התנועות הדתיות בני עקיבא ועזרא למעלה

27 'הרצוי והמצוי' בתנועות הנוער בעיני הנוער הלומד בישראל', בוצע עבור אגף הנוער במשרד החינוך והתרבות, המכון לחקר חברתי שימושי, ירושלים, ספטמבר 1976.

מ-80% משוכנעים כי הם מקפידים באורח חיהם על רוח התנועה וערכיה.

בשאלת עיירות הפיתוח והקריאה להתיישב בהן, כדי לחזק את תושביהן ואת מערכות החינוך והרווחה בהן, עלו הנתונים הבאים:

בני נוער שאינם חברי תנועה רואים את החינוך להתיישבות בעיירות פיתוח בעדיפות ראשונה בסדר התפקידים הרצויים מטעם תנועת הנוער.

לעומתם, חברי תנועה מדרגים פעולה זו בעדיפות נמוכה יותר.

אשר לחינוך להתיישבות בקיבוץ הצהירו בני הנוער כי תפקיד זה שולי ועם זאת, חברי תנועה סבורים באחוז קצת גבוה יותר מאלו שאינם חברי תנועה כי על תנועת הנוער לחנך להתיישבות בקיבוץ ולהחדיר השקפת עולם.

השגרה, כאמור, נמשכה. הנהגות התנועות המשיכו לנהל, כל אחת את תנועתה ברוח המסורת התנועתית בתוך המציאות המשתנה של מדינת ישראל. במשרד החינוך פעלה מחלקה לצופים ולתנועות נוער²⁸ וראשיה היו אחראים להעברת תקציבים ולקשר שבין משרד החינוך לתנועות. המחלקה לצופים ותנועות הנוער הייתה חלק מאגף הנוער. האגף פעל כבר בתקופת המנדט, במסגרת מחלקת החינוך. אחרי הקמת המדינה התרחבה פעילות האגף ונכללו בה האחריות על תקצוב תנועות הנוער לצד פעילות בלתי פורמלית בבתי הספר ובמרכזן פעילות הגדנ"ע (לימים שדה, לאום, חברה – של"ח). בשנת 1991 הוקם מינהל חברה ונוער שבאחריותו הטיפול

28 המחלקה נקראה צופים ותנועות נוער, בשל מעמדה של הסתדרות הצופים כתנועת נוער ממלכתית שנציגי המשרד שותפים בהנהגתה. בראש המחלקה עמד במשך שנים דוד זימרון.

בכל תחומי החינוך הבלתי פורמלי במערכת החינוך וברשויות המקומיות. לא נרחיב במסגרת זו בגלגוליו של אגף הנוער במשרד החינוך. נדגיש כי הקשר בין המשרד לתנועות היה רציף ובכל השנים התקיימו ישיבות משותפות ונקבעו אירועים משותפים.²⁹ הקשר של משרד החינוך עם התנועות התמסד בעקבות הקמת מועצת תנועות הנוער, בשנת 1974. מועצת תנועות הנוער הוקמה במטרה לשמש זרוע משותפת לכל התנועות הציוניות בקשריהן עם משרד החינוך ומשרדי ממשלה אחרים. מחלקת הצופים ותנועות הנוער במשרד החינוך הייתה חלק מהמשרד וקשריה עם התנועות היו פורמליים ובהתאם לתקנות ולסעיפים תקציביים. ואילו המועצה קמה כדי להוות גוף אוטונומי שמאפשר לתנועות להתאחד בנושאים בהם לא היו עימותים ביניהן. הכוונה הייתה להקים במועצה שולחנות לכל תפקידי ההנהגה בתנועות הנוער, שולחן הנהלה בו ישבו מזכירי התנועות, שולחן גזברים, שולחן מרכזי מחלקות הדרכה ושולחן מפעלים לתיאום בין התנועות בנושאי בטיחות, מחנות וטוילים. תיעוד הישיבות במועצה משמש מקור ייחודי ללמידה מה היו הנושאים שהתנועות הסכימו לדרון עליהם במשותף. מעניין יהיה לבחון בהמשך אילו נושאים התווספו במהלך השנים ומה ניתן ללמוד מכך. אפשר להגדיר היכן הופעלו לחצים על משרד החינוך וכמובן, מה לא עלה בישיבות המועצה, בהינתן שוויכוחים פנים-תנועתיים לא הובאו לשולחן הדיונים במועצת תנועות הנוער.

במסמכים הראשונים של המועצה יש התייחסות להיקפי התנועות שפעלו בשנות ה-70. אנו למדים כי תנועות הנוער המשיכו לפעול

29 להרחבה בנושא אגף הנוער ומינהל חברה ונוער ראו: דרור, יובל, החינוך הבלתי פורמלי של הנוער ב"יישוב" ובמדינת ישראל; קליבנסקי, חגיית, היבטים התפתחותיים וחברתיים בחינוך הבלתי פורמלי הממלכתי. בתוך: רומי, שלמה, שמידע, מרים (עורכים), 'החינוך הבלתי פורמלי במציאות משתנה', הוצאת מאגנס האוניברסיטה העברית בירושלים תשס"ז.

באחוזים דומים לאלו שלפני קום המדינה ובשנות ה-50'. גם בוגרי התנועות יצאו לגרעיני נח"ל באחוזים דומים לראשית שנות ה-50'. בשנות ה-70' פעלו בתנועות הנוער מעל 200,000 בני נוער בתנועות הנוער הציוניות ובשנות ה-80' מספרם עלה.

במחצית הראשונה של שנות ה-80' של המאה העשרים, במלאת עשור לקיומה, פרסמה מועצת תנועות הנוער מסמך על פעילות התנועות.³⁰

המסמך הוגש בשם 11 התנועות הפעילות: הנוער העובד והלומד; הצופים; בני עקיבא; השומר הצעיר; נוער דתי עובד ולומד; הנוער הלאומי העובד והלומד; מכבי הצעיר; המחנות העולים; בית"ר; עזרא; הנוער הציוני.

"במדינת ישראל פועלות 11 תנועות נוער ציוניות חלוציות המקיפות 250,000 בני נוער עובד ולומד בגילאי 10-18. התנועות פועלות ב-1,300 סניפים, מתוכם 350 ביישובי פיתוח ובמוקדי מצוקה.

מן הראוי לציין שתנועות הנוער מרכזות את פעילותן בשלושה מישורים עיקריים:

הפעילות החינוכית-חברתית במתכונת הקלאסית: פעילות חברתית, טיולים, מחנות, סמינרים (השתלמויות), הכשרת מדריכים, פעילות תרבותית, פעולות שירות והתנדבות במישור המקומי והארצי.

פעילות ביישובי פיתוח ובמוקדי מצוקה: תנועות הנוער מקיימות פעילות חינוכית חברתית ענפה ביישובי פיתוח ובפרברי הערים. פעילות המתרכזת ב-350 סניפים של התנועות השונות ומקיפה כ-50,000 חניכים ביישובים אלה.

הגשמה: מאז ומתמיד ראו תנועות הנוער בהגשמה חלוצית את היעד החשוב ביותר במערכת העשייה שלהן. עד עצם היום הזה מהווה

הגשמה חלוצית את הציר המרכזי אשר סביבו נסובה פעילותן החינוכית של השכבות הבוגרות בתנועה.”

לצד דיווחי מועצת תנועות הנוער על פעילות סדירה ותיאורים של מחנות וטיולים ובהם עשרות אלפי חניכים מאושרים, בדיונים פנימיים בתנועות הנוער חזרו שוב ושוב תיאורים על קשיים, משברים ואי ודאות לגבי יכולת התנועה להגשים את ייעודה ולהציב יעד אטרקטיבי לחניכים הבוגרים. נראה כמה דוגמאות (מתוך פרסומים של תנועות הנוער):

בית ר. בתנועה התמודדו בשנות ה-70 וה-80' (בשנות עליית הליכוד לשלטון, למרבה האירוניה) עם משבר קשה. התנועה הייתה קטנה והתקשתה בתפעול סניפים. כוח אדם היה במחסור תמידי והיו בעיות חוזרות בגיוס חניכים, במיוחד חניכים לשכבה הבוגרת. לצד גרעין ותיק של סניפים מרכזיים כדוגמת ראשון לציון, ירושלים וכמה מהמושביות הוותיקות, נסגרו סניפים בפתח תקווה, בתל אביב וברמת גן. עם התפתחות ההתיישבות מעבר לקו הירוק חוותה התנועה התחזקות מסוימת בהקמת סניפים בשומרון.

בהיבט ההגשמה התנועה לא התמודדה עם משימת הקמת גרעינים ושליחת בוגרי התנועה לקיבוצים או להתיישבות חקלאית אחרת. התנועה חינכה את בוגריה להגשים בחייהם האישיים ולהמשיך באורח חיים שיהלום את רוח התנועה.

אורח חיים משמעותי, כלשון ז'בוטינסקי – "לפרות את תעודת בית ר". אתה חי את חייך בהתכוונות לשרת את העם ולעמוד לרשות העם והמדינה. להתיישב בכל שטחי ישראל ולדאוג שיקוימו חמשת המ"מים – מלבוש, מזון, מעון, מורה, מרפא – לכל אזרחי מדינת ישראל.³¹

בני עקיבא. בתנועת בני עקיבא התקיימה משנותיה הראשונות של מדינת ישראל מתיחות דיאלקטית בין מסורת לחידוש,³² בין חלוציות תורנית לחלוציות חקלאית. הקמת ישיבת "כרם דיבנה" בשנת 1954 והקמת האולפנה לבנות בכפר פינס (1960) מסמנות תחילתו של עידן חדש בחיי התנועה. הבוגרים עוברים לישיבה גבוהה ומשנות ה-60' יוצאים במסגרת הישיבה לשירות בצה"ל (ישיבות הסדר). בשנות ה-70' כבר הוסדר מסלול ישיבות ההסדר והמסלול התנועתי היה די גורף.

אולם אין להבין מכך שהתנועה לא הציבה יעד הגשמה לבוגריה. התנועה חינכה להגשמה, אך לא להגשמה אחת מרכזית כגרעינים להתיישבות הקיבוצית (הקיבוץ הדתי) אלא כהחלטה אישית לאן רוצה אתה לכוון את חייך.

רני רוזנהיים כתב במאמר שכותרתו: "תנועת הבוגרים מתנועת נוער לתנועת שינוי לאומית": "בחוקת התנועה מופיעות שתי מטרות על. השנייה שבהן מנוסחת כך: חינוך להגשמה אישית של רעיון 'תורה ועבודה' וחתימה להקמת חברה של 'תורה ועבודה' בארץ.³³ המסר התנועתי מיועד לכל בוגר ובוגרת באופן אישי, גם אם הצטרפות לגרעין משמעה הליכה למשימת הגשמה בקבוצה. אחרי מלחמת ששת הימים נפתח כיוון חדש ואטרקטיבי לבוגרי התנועה, התיישבות (התנחלות) ביהודה, שומרון וחבל עזה. האפשרות הזו הובילה למציאות שבה אין משבר בהיבט ההגשמה בתנועת בני עקיבא. אולם, לצד תנופת התיישבות החדשה התפתח נתק עם הקיבוצים הוותיקים של הקיבוץ הדתי, שהיו יעד ההגשמה התנועתי מימים ימימה וכעת ירדה קרנם. התנועה גדלה ברציפות, הוקמו סניפים חדשים, נושא ההתיישבות תפס מקום נכבד בפעילות החניכים בשכבות הבוגרות וכמובן אפשר הצבת יעד

32 'עידן 13', בר-לב, שם, עמ' 90.

33 ברט, שאול (עורך) 'להיות תנועה של עם', הוצאת בני עקיבא 2009, עמ' 403-399.

הגשמה משמעותי.³⁴ כך התנועה לא נאלצה להתמודד עם שאלות מהותיות שליוו את תנועות הנוער החלוציות בשנים שאחרי 1967, הן בהיבט של יחס התנועה להתיישבות מעבר לקו הירוק והן בהיבט של הצבת יעדי הגשמה חדישים ומיוחדים לכווגרי התנועה העומדים לפני בחירת המשך דרכם.

המחנות העולים. בוועידה של תנועת המחנות העולים, בחודש אפריל 1977, הסבירו את דילמת ההגשמה של התנועה:³⁵ "משך השנים ניסתה המחנות העולים להקים מחנות באזורי מצוקה. התברר כי דרכה של התנועה אינה מדברת לליבו של נער מצוקה והבעיה מצריכה עבודה שונה מעבודתנו. נראה לנו כי יש להשלים עם העובדה שעקרונות עבודתנו בתנועה מדברים לליבו של נוער לומד. בהתאם לכך יש לבחון את אפשרויות השתתפותנו בעזרה בהתנדבות על ידי עזרה בהכנת שיעורי בית, הפעלת מועדוני נוער של העיריה, קיום מפעלים מקומיים משותפים (קייטנות, טיולים וכו'). עלינו לראות פעילות זו כפעילות המתחייבת מכוח היותנו חניכי תנועה הרואים עצמם חייבים בעשייה באשר הם, וכאתגר הגשמה של חניכי הבוגרת.

'מגשים' בתנועה ייקרא מי שלאחר המסלול הנח'לאי בצבא מתקבל לחברות במשק היעד. 'מגשים' זכאי לקבל סמל בוגרים. " בתנועת המשיכו להתלבט בשאלה אם לאפשר הרחבה של יעדי ההגשמה. בשנת 1979 מעלים הקומונרים (מדריכים בוגרים, בהם מתנדבי שנת שירות, שליחי הנח"ל ושליחי קיבוצים לריכוז סניפים) של התנועה, בישיבת הכנה לקראת ועידה, הצעה להחלטה:³⁶

34 דני הירשברג, מזכ"ל בני עקיבא, ראיון אישי, 29.1.2012.

35 אי"ט, ארכיון המחנות העולים, 11-2-150-5.

36 אי"ט, 11-2-69, מחברת פרוטוקולים של משלחת הקומונרים. מרץ עד אוקטובר 1979.

סעיף 1. פערים בחברה הישראלית. הצעת החלטה: להוסיף כיעד בהגשמה את עיירות הפיתוח.
 עולה להצבעה – פתיחת יעדי הגשמה נוספים. רק 2 בעד.
 תהליך דומה לגבי קליטת עלייה.
 הסתמנה הסכמה – יעדים חברתיים מקובלים עד ההליכה להגשמה בקיבוץ. מדובר בחלק מפעילות שכבה בוגרת או פעילות חד פעמית שלא יכולה להוות תחליף ליעד המרכזי של התנועה.

הנוער הלאומי. תנועת הנוער העובד הלאומי (לימים – הנוער הלאומי), פעלה במסגרת הסדרות העובדים הלאומית (הע"ל) ויעדיה – הגשמת חזון חמשת המ"מים של זאב ז'בוטינסקי (מחויבות למלבוש, מזון, מרפא, מורה ומעון). בתנועה התעורר צורך בשנות ה-70' לחבר את בוגרי התנועה למסלול המשך, שיאפשר להם להגשים את ערכי התנועה ולפעול כקבוצה בהגשמת ערכים אלו. בהנהגת התנועה הגיעו למסקנה כי יוכלו לחיות בשלום עם הקמת גרעיני נח"ל. התנועה חתמה על הסכם עם מזכירות התנועה הקיבוצית המאוחדת (תק"ם) והחלו להתארגן גרעיני נח"ל.³⁷ לתק"ם, כמו גם לתנועת הנוער הלאומי, ברור כי אין התאמה בין מטרת התנועה לעקרונות הסוציאליסטיים של הקיבוץ. אולם, מוסכם על שני הצדדים כי הרעיון החינוכי מתאים לתנועת הנוער שחבריה יגובשו במסגרת המשך קבוצתית, ואילו לקיבוצים מתאימה תוספת של כוח אדם עם פוטנציאל לשינוי עמדות ולימים הישארות כחברים בקיבוץ.

מובן כי עצם חתימת ההסכם לימדה על כך שאנו כבר בתקופה

37 ניסים שלם, יו"ר תנועת הנוער הלאומי. חבר גרעין למעלה החמישה בסוף שנות ה-70', ראיון אישי, 4.3.2012.

הערה: מזכ"לי התנועות רואינו בעיקר בהקשר של תקופתם. לעתים השתמשתי בציטוט של מזכ"ל על תקופה קודמת בה היה פעיל בתפקיד אחר. ראוי לראות בציטוטים אלו תיאורים אישיים, משניים, ולא מקור ראשוני בן התקופה.

בה העקרונות הוגמשו מעט, וניתן להסכים לרעיונות שלא היו עולים על הדעת בעשורים קודמים.

הנוער העובד והלומד. בשנת 1984 התארגנו בתנועה לעצרת ההגשמה המסורתית. העצרת, שנקראה קרנבל הגשמה, כללה שיירה של 24 עגלות טרקטורים, כמספר הגרעינים, שיצאו ממוזיאון תל אביב לרחוב דיזנגוף והמשיכו עד פארק הירקון בו התקיימה העצרת. מנחה האירוע הכריז:³⁸ "ההגשמה – כלומר הפיכת האידיאלים שלנו לדרך חיים – היא שיאו של הרעיון התנועתי. כשאנו הולכים ליישב את ארצנו באחד הקיבוצים, לעבוד את אדמתה ולחיות תוך כדי עזרה הדדית, שוויון ושיתוף, כאשר אנו בגופנו ובאורח חיינו מממשים מדי יום ביומו את הסיסמה של 'עלה והגשם', אז אנו מוציאים אותה מן הכוח אל הפועל. אז אנו מגשימים".

לצד תחושת ביטחון ומפגן עוצמה של 24 גרעיני נח"ל שהשתתפו בעצרת, התקיים באותה שנה כינוס באפעל. כותרת הכינוס: "על החינוך להגשמה בתנועת הנוער העובד והלומד".³⁹

שייקה רונן, מזכיר התנועה, תאר את המצב בתחום ההגשמה: "יש מאבק פנימי עם הנושא של רוחב והיקף לעומת סלקטיביות וחובת הגשמה... ישנם כוחות בתוך החטיבה החינוכית הקוראים לעבוד רק עם 'הטובים', ללכת רק עם אלה שהם תנועתיים יותר, ופחות להתאמץ להגיע לשכבות רחבות של חניכים... בנושא ההגשמה יש היום לחניך החטיבה החינוכית מסלול ברור. בשלב מסוים עליו להגדיר את עצמו כמגשים. זה מתרחש מתי שהוא באמצע השמינית. החניך חייב לחתום על טופס הליכה לנח"ל והקבוצה החינוכית, שרובה נערים לומדים, בונה את עצמה למעשה סביב חובת ההגשמה. מי שאומר 'אני לא חושב שאלך להגשמה' אין

38 אי"ט, ארכיון הנוער העובד, 8'3ב' 21, 4, הנוער העובד והלומד עצרת הגשמה 1980-1984.

39 אי"ט ארכיון הנוער העובד והלומד 11 1'5' 4.

לו מקום בתנועה. המערכת החינוכית נסגרת לכיוון של מחויבות להגשמה. חוששני כי היציאה לנח"ל נושאת היום אופי טכני יותר מאשר מהותי. ומכאן הסבר לאחוזים הנמוכים של נשאים בקיבוץ. לסיכום הדברים, היום ההגשמה האישית אינה דבר ברור ומובן מאליו. המצב היום אינו דומה לימי בראשית שתיירתם כאן. בתקופה המדוברת כבר התנסו בנוער העובד והלומד בגרעין שיצא לחוות הכשרה ובקש לבחון את דרכו בשנה של התחזקות ובירורים. דהיינו: היו כבר דיונים על בחינת מסלול ההגשמה, גם אם עדיין לא על שינוי היעד אלא שינוי במסלול בלבד.

פסח האוספטר (חבר גרעין נו"ב, מלכיה. בוגר חוות הכשרה, לימים מזכ"ל הנוער העובד והלומד) ביקש להציג את המציאות כפי שהוא רואה אותה "... תנועת הנוער העכשווית, החיה תחת כנפי הממלכתיות, לא קיימת יותר. החולצה הכחולה עם השרוך האדום, הדגל האדום וכל ערכי החיים האלה נעלמו מן האופק בבתי הספר התיכוניים. נושא ההורים וההגשמה אינו שונה משאר התמונה המצטיירת. קיימת האם היהודייה, הרוצה שבנה או בתה יהיו מסודרים בחייהם במקצוע חופשי כרופא או עורך־דין או בבית נאה. כאן לא חל שינוי בסיסי."

איילת (מקיבוץ עין גב, מרכזת קן ירושלים) הביעה דעה חד משמעית על נושא ההגשמה בתנועה: "ולנושא ההגשמה: אני חושבת שההגשמה הכי משמעותית היום היא בקיבוץ. אני יודעת שדעתי היום היא במיעוט בנוער העובד. היום זה נורא פופולארי לחפש דרכי הגשמה אחרות. לדעתי – לא קומונות עירוניות ולא קומונות לא עירוניות, ואני לא יודעת איזה רעיונות עוד יש. ההגשמה הכי אמיתית לנושא שאנחנו מחנכים אליו או מנסים לחנך אליו היא בקיבוץ."

בשנותיה הראשונות של התנועה, אחרי העלייה של ראשוני המגשימים שהקימו את קיבוץ נען, קיבלו בתנועה את המציאות בה יש חניכים שאינם יכולים להצטרף למעשה המשותף ועליהם להישאר בקרבת משפחותיהם (בהיותם מפרנסים). לא רק שלא

הייתה בעיה עם מסלולי החיים השונים אלא שבהחלט ראו חברי הקיבוץ את חבריהם שנשארו בעיר בוגרי תנועה כמותם ולפיכך גם מגשימים בדומה להם. הם המשיכו להאמין בערכי התנועה ולקיים אורח חיים שהולם את הרוח התנועתית. אולם, כשמתחיל משבר בשאלת ההגשמה התנועתית ויש תחושה של זליגה מסיבית של בוגרי י"ב ממסלול הנח"ל, וכמובן, רבים מבוגרי הגרעינים לא נשארים אחרי שירותם הצבאי בקיבוצים, מתפתחת מגמה של הקשחת העמדה התנועתית בנושא. מי שלא הצטרף לגרעין ולא הכריז על עצמו כי הוא בחר בדרך ההגשמה בקיבוץ, לא היה לו מקום בתנועה. משמע – מגשים הוא רק מי שבחר בדרך קבוצתית של התגייסות למסלול הנח"ל ובהמשך חיים בקיבוץ.

למדיניות זו מתאים ההסבר הסוציולוגי⁴⁰ על ארגון במשבר ערכי. משבר שבמרכזו שאלות לגבי הייעוד המוצהר של הארגון, מוליך את ההנהגה למצבים בהם היא פונה להגדרות קשוחות של יעדים וכללים, כאשר הכוונה במדיניות זו להדק את השורות, וכך להצליח להחזיר את החברים לתלם.

הצופים. כמו שהיה בעשורים הקודמים, כך גם בשנות ה-70 וה-80 נושא יעד ההגשמה לא התקבל כמדיניות תנועתית שכולם נענו לה. שוב ושוב עלו רעיונות לקידום יעדים נוספים. בתנועה היה מתח בין שליחי הקיבוצים לבין בוגרים 'עירוניים' שהמשיכו בפעילות בתנועה. לכן, למרות הצהרות רשמיות והחלטות מועצה שאישרו את ההליכה להתיישבות חלוצית כיעד מרכזי, ניתן היה למצוא בקיעים רבים ביישום ההחלטה. בתנועה התקיימו דיונים בכל הרמות. במזכירות הארצית, במועצות התנועה, בוועדה המתמדת של התנועה ובפעילות שכבות בוגרות. נשמע קולם של מחייבי מתן מגוון אפשרויות לחניכים כדי שיוכלו לקבל החלטה

40 פרס, יוחנן, תנועות הנוער החלוציות (הנחות והשערות למחקר), שם, עמ'

אישית כיצד הם רוצים לראות עצמם כמגשימי הערכים התנועתיים, בין אם במסגרת קבוצתית אחרת מהליכה לקיבוץ ובין אם באורח חיים אישי, בתפקיד ראוי או במקום מתאים לרוח התנועתית כפי תפיסתם.

נראה כמה דוגמאות לוויכוח הפנים-תנועתי בנושא ההגשמה עד סוף שנות ה-80:

בשנת 1969 התכנסה מועצת התנועה ה"ה"⁴¹ דיון מרכזי – ריקודים סלוניים (הוחלט לרקוד ריקודים סלוניים כמו שרוקדים ריקודי עם ולא כמו בחברה סלונית).

במהלך הדיונים עלה נושא ההגשמה. הועלתה הצעה: החינוך בתנועה מטרתו לתת כלים לחניכים, ולכן – בסוף י"ב יחליט כל אחד מהו המשך דרכו. זה ישפיע על ההגדרה – מיהו בוגר תנועה.

חברי המועצה לא קיבלו החלטה בנושא.

הסופר ס. יזהר היה אורח המועצה. כמקובל במועצות תנועה מזמינים אורח והוא מרצה את משנתו. אמנם, ס. יזהר לא הופיע במועצה כנציג התנועה אך דבריו מייצגים עמדה שהובעה במסגרות שונות בצופים. בתחילת דבריו ציין את האחוזה הנמוך של הבוגרים שממשיכים בדרך ההגשמה החלוצית. בהמשך הציע לאמץ את ההבנה כי רעיונות אינם חיים חיי נצח. הם טובים לתקופה מסוימת ואחריהם באים רעיונות חדשים. יש לדון ולחשוב מה מתאים. מדי כמה שנים (7 או 10 או 15) הדברים צריכים להתעצב אחרת, כי אם לא כך ייעשו הדברים בלי רצון.

בשנת 1971, נבחר הנושא: שליחות התנועה בחברה הישראלית, בנושא המרכזי למועצת התנועה ה"ה". אחת ההצעות לסדר הייתה

השאלה: מי ייחשב בוגר תנועה? הוצע לקבל החלטה כי: כבוגר תנועה ייחשב גם מי שתרם תקופת שירות בתנועה. בתנועת הצופים ייחסו לאורך כל השנים חשיבות לשאלה מי ייקרא בוגר תנועה. בשנת 1971 בוגר תנועה הוא מי שהיה חבר בשכבה הבוגרת, התגייס לנח"ל ושירת את כל תקופת שירותו במסגרתו. המועצה לא מחליטה בשאלה זו והדיון עובר לוועדה המתמדת.

בשנת 1980 פרסמה מחלקת הדרכה תוכנית הפעלה לשכבות הבוגרות.

לכיתה י"ב:⁴² שכבת מפלסים (שמנינות) "לקראת הגשמה" – נבדוק האם ניתן לממש את הערכים עליהם גדלנו. מה דרך המימוש (ההגשמה) הנראית לנו? היש דרכים אחרות? בטבלת נושאים, בטור של סימן קריאה (לשמניסטים): קיבוץ, עיירת פיתוח, מושב.

נושא האורך של כיתה י"ב – לקראת הגשמה. בישיבת ועדת הדרכה ב-30.11.1980⁴³ עלה לדיון המושג הגשמה. בדיון עולים כמה כיוונים לפירושים של המושג במציאות של התנועה.

בתוכנית לסמינר הגשמה הוצג המושג כפירושו ברוח הצופיות הבינלאומית, ערש הצופיות – אזרחות טובה. באשר לדרכי הגשמה מוצע להעלות את השאלה האם מדובר בדרכי חיים, או בבדיקה שעושים בוגרי התנועה בהגיעם לרגע ההכרעה לגבי עתידם. בתנועת הצופים עלו רעיונות ודרישות מהשטח לגיוון של דרכי הגשמה בתנועה. אולם, הנהגת התנועה לא הסכימה לקבל את מרבית ההצעות. אלו שהתקבלו לא הוכרזו כשינוי מגמה תנועתי.

42 אי"ט, ארכיון הצופים, 7-333-11.

43 שם.

אולם, בהחלט מורגש שינוי לכיוון של שנות שירות כיעד משמעותי בצופים. כיוון שיתפוס תאוצה בשנים הבאות.

השומר הצעיר. בתנועה לא הייתה חריגה מהקו המסורתי של הגשמה במסגרת הליכה להתיישבות חלוצית- סוציאליסטית- ציונית בקיבוץ הארצי.

בשנת 1963, בחגיגות יובל לתנועה, דיבר מרדכי בנטוב (חבר כנסת ושר מטעם מפ"ם) על ההתמכרות לחזון ועל טוהר בהגשמה ובאורחות החיים: ⁴⁴ "אנו מסוגלים, אולי יותר מאחרים, להבין את חולשות האדם. אך אנו מוכנים פחות מאחרים להתפשר אתן... עוד איש לא הוכיח שאפשר לבנות עם, חברה, מדינה כשהכול מסכימים רק ללכת בשורות האחרונות, כשהכול מחפשים רק את התפקיד הקל... השומר הצעיר הוא זה שבחר בחיי ייעוד אלה של עומדים בשער, של עמלים לחזון וחושפים את הטוב שבאדם."

בשנות ה-80' עסקו חניכי התנועה בעבודה קהילתית כחלק מהמשימות של גילאי התיכון בתנועה. גם בוגרים התבקשו לקחת חלק בפעילות קהילתית, לסייע בקליטת עלייה ולפעול כמסגרת חינוכית בקרב עולים ועיירות פיתוח. אולם, פעילות זו לא נחשבה להרחבה של יעדי ההגשמה אלא למילוי משימות שראוי לקחת בהן חלק כתנועת נוער ציונית, שאמונה על מילוי משימות לאומיות. יחד עם זאת, כבר עלו תהיות לגבי אפשרות של הרחבת אפיקי ההגשמה. האם חייבים לדבוק רק בקיבוץ הארצי כדרך ההגשמה היחידה המותרת לבוגר התנועה? נראה לדוגמה דברים שאמרה מרכזת קן פתח תקווה: ⁴⁵ "אני רוצה שיהיה מסלול חדש בתנועה כמו שיש קבוצת המשך, אז שיהיה מסלול לבוגר קן קהילתי

44 דברים בשנת היובל, מרחביה, אפריל 1964, ניסן תשכ"ד. עמ' 83-84.
45 שחטר, רונן, השומר הצעיר בפתחו של שינוי: השפעת תנועת הבוגרים השומרית משנות ה-90' ואילך על תנועת הנוער השומר הצעיר, בתוך: יובל ררו (עורך), 'הקבוצות השיתופיות בישראל', שם, עמ' 376-419.

שיגשים בהדרכה בקן הקהילתי... התוכניות התנועתיות צריכות להשתנות."

בהחלטות שהתקבלו בוועידות עד ראשית שנות ה-90' לא היה שינוי בעמדת התנועה לגבי הגשמה. בוגר השומר הצעיר ימשיך עם חברים לקן למסגרת הגרעין שישלים קיבוץ של הקיבוץ הארצי או יעלה להתיישבות בקיבוץ חדש שמקימה התנועה. ההגשמה היא מושג קבוצתי מובהק. אין התייחסות להגשמה בהיבט האישי אלא כחלק מקבוצה של בוגרי השומר הצעיר שיוצאים להגשמה בדרך החיים שנבחרה, בהתאם לאורח החיים של חברי השומר הצעיר במסגרת הקיבוץ הארצי.

מכבי הצעיר. בתנועת מכבי הצעיר החליטו בשנת 1956 להתנתק מההסתדרות ולחזור להיות תנועה עצמאית. מאז אותה החלטה התנועה לא ביקשה לחייב את בוגריה לצאת להגשמה בקיבוץ. גרעינים התארגנו במסגרת ארצית וחניכים בוגרי התנועה מצטרפים אליהם על פי בחירה אישית. כך ההגשמה היא למעשה אישית, גם אם היא נעשית במסגרת קבוצתית.

בתנועת מכבי הצעיר נאבקים עם בעיות מקומיות של סניפים שמתקשים לתפקד ושל מחסור בכוח אדם, אולם בחומרים אליהם נחשפתי לא נמצאו תיאורים על משבר בהגדרת ההגשמה כיעד תנועתי מרכזי.

בספר שנכתב לכבוד חגיגות הגבורות (80) לתנועה התייחס המחבר, במסגרת הדיון בשאלת החינוך בתנועה, לנושא ההגשמה, בלי להזכיר את המושג. הוא כתב שאחד השינויים בתנועה היה בשנת 1967, כאשר הנהגת התנועה הסכימה לשתף פעולה עם התק"ם (התנועה הקיבוצית המאוחדת). בוגרי התנועה הצטרפו לגרעיני נח"ל במרום גולן ובעין זיוון.⁴⁶

46 אלפרוביץ, עמיחי, 'תנועת הנוער ה"מכבי הצעיר" 80 השנים הראשונות', תנועת הנוער ה"מכבי הצעיר", תשס"ט 2009.

באמצע שנות השבעים יצאו גם לגוש שגב. במקביל החליטה הנהגת התנועה להשתלב בשליחת בוגרים לעיירות פיתוח כשלומי ודימונה במסגרת גרעיני שנת שירות.

איתמר הרמן, יו"ר הנהגת התנועה באותן שנים, תאר את הדיונים והוויכוחים ככאלה שבעיקר עסקו בנושאי תקציב ומימון. זכורים לו מעט מאוד ויכוחים אידיאולוגיים. היו גם דיונים על נושאים משמעותיים-ארגוניים ובהם עניין התלבושת, העניבה וחבישת הכובע במהלך הפעילות.

במכבי הצעיר לא הקימו בשנים הנבחנות גרעיני נח"ל של התנועה. הבוגרים הצטרפו לגרעינים פעילים. יש חניכים, מסיימי י"ב, שמעוניינים במסלול הנח"ל והתנועה אינה חוסמת את דרכם. בתוך כמה שנים כבר הציגו בתנועה את הבוגרים שיצאו לנח"ל ולשנת שירות כמגשימים תנועתיים.

עזרא. בוועידות ובדיוני הנהגה התלבטו בנושא ההגשמה והצבת יעדים לבוגרים. בשנות ה-80 התעוררה דרישה בתנועה לאפשר לבוגרים לצאת לעיירות פיתוח ולתרום בתחום של צמצום פערים חברתיים ובסיוע למערכת החינוך הדתית, שנאבקה במחסור בכוח אדם ובנשירה של ילדים למגזרים אחרים. היו אלו שנים מעצבות בתנועה, שלשמה נוסף התואר תנועת נוער דתי חרדי. בסיסמת התנועה כבר לא מוזכר הקיבוץ כיעד ההגשמה המרכזי של התנועה, כפי שהיה בשנות ה-60' כאשר בוגרי התנועה הגשימו בקיבוץ חפץ חיים ובקיבוץ שעלבים. יש שקראו לכוון את הבוגרים לעיירות פיתוח, למשימות חינוכיות וקהילתיות, ובאופן מעשי כבר לא התארגנו גרעינים להתיישבות בקיבוץ אלא היו בוגרים שבחרו במסלול זה כהמשך דרכם באופן אישי.

ראוי להזכיר כי מרבית הנערים בגילאי תיכון עברו ללמוד בישיבה תיכונית והבנות, חניכות האולפנות, הן הפעילות המרכזיות בתנועה. פעילות השכבה הבוגרת פחות מסיבית מהפעילות בגילאים הצעירים יותר.

בשנת 1992 מתכנסת ועידה שבין נושאייה דיון בשאלת ההכוונה להגשמה בתנועת עזרא. בתפנית זו נרון בפרק שיעסוק בשנות ה-90.

לסיכום הסקירה, הדילמות שהעסיקו את החניכים הבוגרים ואת הנהגות התנועות מופיעות בכל התנועות. אפשר לומר כי נושא משבר ההגשמה קיים בסדר היום התנועתי בשנים אלו. עדיין לא מתקבלות החלטות על שינויים מהותיים, אך הנושא בהחלט מונח על שולחן התנועות. בתנועת הצופים מתנהל דיון נוקב, שמתאפשר בשל העובדה שבתנועה פועלים אלו לצד אלו שליחי קיבוצים ובוגרים עירוניים. האחרונים אינם מקבלים את ההליכה לקיבוץ כהגשמת דרך חיים נעלית על פני הבחירות שעשו הם לגבי חייהם באופן אישי.

בהנהלת מועצת תנועות הנוער לא דנו בתקופה הנידונה בנושא ההגשמה סביב שולחן ההנהלה. אפשר להבין זאת. זה היה נושא פנים-תנועתי וכל תנועה חיפשה את הדרכים לחזק את הקשר של בוגריה למסלול ההגשמה התנועתי. ברוח התקופה, אין מקום לדיון פתוח בין-תנועתי בו יכולה הייתה להיחשף המבוכה התנועתית בפני התנועות האחרות.

הדיון במשבר תנועות הנוער הגיע בשנת 1979, למליאת הכנסת. חבר הכנסת מנחם סבירור (הליכוד) הגיש הצעה לסדר בנושא המשבר בתנועות הנוער.

לדבריו לתנועות יש פוטנציאל אדיר, אך בני הנוער מדירים רגליהם מהפעילויות. יש לעודד, הציע, את ההורים, המורים וכלל המבוגרים לקרוא לבני הנוער להצטרף לתנועות הנוער.

התקיים דיון בנושא "הצורך בהגברת פעולות תנועות הנוער בארץ", להלן נוסח הצעת הסיכום שהתקבלה פה אחד ע"י חברי הבית:⁴⁷ "הכנסת מודעת לתרומה החשובה של תנועות הנוער

47 אי"ט, ארכיון מתן, שם. יום שלישי, ל' בשבט תשל"ט (27 בפברואר 1979).

בטיפוח רעיון ההגשמה החלוצית, בישובה של הארץ, בחינוך לעבודה, חינוך לערכים ציוניים וחברתיים, בטיפול בנוער במצוקה, בסיוע לתלמידים טעוני טיפוח, בהנחלת רוח ההתנדבות ובעיצוב אזרחות טובה.

הכנסת מודעת לפוטנציאל הגלום בקרב תנועות הנוער בכיצוע משימות לחיזוק המרקם החברתי במדינה.

הכנסת קובעת בצער שהרוב המכריע של הגילאים 10 – 17 אינם משתייכים עדיין לתנועות הנוער הציוניות, אם בגלל אדישות או התנגדות ההורים ואם בשל מחסור בקדרים [כך במקור, נ.א] של מדריכים...

הכנסת קוראת לתנועות הנוער להרחיב ולהעמיק את פעילותן החינוכית והחברתית בשכונות המצוקה ובעיירות הפיתוח לשילובן המלא בחברה הישראלית, וקוראת לתנועות להתמודד במיוחד עם האתגר של שילוב הנוער שאינו לומד ואינו עובד, כדי להצילו מהידרדרות ולכוונו לאפיקים יצרניים לתועלת המדינה והחברה. הכנסת קוראת למועצת תנועות הנוער לפעול בקרב בני הנוער הערבי, לסייע להכשרת מדריכים ולטפח רעות ושיתוף פעולה בין בני הנוער של שני העמים.

הכנסת קוראת לתנועות הנוער לשמש מכשיר לקליטה חברתית לבניהם של עולים חדשים, להעמיק ולהרחיב את הפעולה בקרב התלמידים טעוני הטיפוח ולסייע להם בלימודיהם...

הכנסת רואה במסלול הנח"ל, כמשמעותו בחוק שירות הביטחון, המשך טבעי לפעולתן החינוכית של תנועות הנוער בארץ וקוראת לשר הבטחון לאפשר המשך גיבוש חברתי וערכי של בוגרי תנועות הנוער, הבוחרים ללכת בדרכי ההגשמה המקובלת במסלול הנח"ל, ולשקוד על התאמת מסגרת הנח"ל ועל התייעלותה למיצוי מלוא הפוטנציאל האידיאי והארגוני שלה."

כמת"ן היו מוטרדים מהמשבר הפוקד את תנועות הנוער. המשבר בא לכיטוי, לדעת הנהלת מת"ן, בעיקר בחוסר התייחסות ציבורית

ותקשורתית לתנועות הנוער. התנועות לא קיימות בשיח הציבורי ואין ציפייה מתנועות הנוער לעשייה שתעמיד אותן במרכז ההווה התרבותית-חברתית של מדינת ישראל. במשך כמה שנים ניסו ללמוד במת"ן, בעידוד מזכירי התנועות, כיצד להעלות את קרנן של תנועות הנוער, פנו למשרדי יחסי ציבור ועודדו את מזכירי התנועות לפנות לתקשורת ולהביא את עשייתם לידיעת הציבור.

מזכירי התנועות לא הביעו התנגדות לניסיונות מת"ן לגבש מדיניות יחסי ציבור אשר אמורה להוביל למפנה ביחס הציבור בישראל אל תנועות הנוער. בישיבות הנהלה דווח על הצעות ממשרדי יחסי ציבור ולא תועד ערעור על עצם המהלך.

למעשה, בעצם העובדה שאין התנגדות מצד התנועות להתחברות למשרד יחסי ציבור, אפשר לראות שינוי מהותי בגישת התנועות. שהרי מדובר כאן על הוראה, הלכה למעשה, במשבר בתנועות הנוער ובצורך לפנות לגורם מקצועי שסייע בשתי משימות תנועתיות, המשימה של גיוס חניכים והמשימה של השארת החניכים בפעילות תנועתית גם בגיל בית הספר התיכון, משימות שאין סמל גדול מהן לייחודה של כל תנועה בדרכים החינוכיות שלה.

שוב אנו מוצאים כי לתנועות הנוער שני פנים. הפן הראשון, הפנימי. אנו למדים כי כמו בעבר, תנועות הנוער קיימו דיונים נוקבים במסגרות הפנימיות. הנהגתה של כל תנועה הבינה כי עצם קיום הדיון הוא ליבת התהליך החינוכי התנועתי. הדיון בשאלה – תנועת הנוער לאן? כמוהו כהצהרה שהתנועה ממשיכה לכבד את חניכיה, לבקש את דעתם ולא לחשוש מהצבת שאלות עקרוניות. בדיונים פנימיים בתנועות הנוער עולות תהיות לגבי דרכי ההגשמה של התנועות. האם אפשר להמשיך ולהחזיק בדרך המרכזית האחת של ההליכה לקיבוץ, או שיש לברר אפשרויות של דרכי הגשמה נוספות? והאם יציאה לשנת שירות תיחשב הגשמה, גם אם המסגרת היא קצרת מועד ואינה מהווה דרך חיים?

בפן השני, תנועת הנוער מציגה חזית חזקה כלפי חוץ. התנועה מצויה בהתלבטויות אך כלל לא עולה מהן שהמשבר מאיים על

עצם קיומה. יתכן שיהיו מחזורים מצומצמים יותר, יתכן שחניכים יתלבטו יותר באשר לדרכם בתנועה. אבל התנועה חזקה ותדע להתמודד עם משברים.

עתה עלה על פני השטח הפן שבדרך כלל מוסתר וקיים רק בדיונים פנימיים. התחושה כי הגיע הזמן להתייחס לסימני השאלה שעלו מכיוון ההגשמה המסורתית ולהתחיל להניע תהליך של בירור, שבהחלט יכול היה להוביל לשינויים של ממש ביעדי התנועות ובמעמד ההליכה לנח"ל ולהתיישבות כפסגת המסלול בתנועות הנוער.

נראה כמה דוגמאות להצעות של משרדי יחסי ציבור: בשנת 1987 נשלח מכתב מחברת "דואט הסברה" ליחיאל לקט, יו"ר תנועת העבודה העולמית, ששימש באותה תקופה יועץ שר החינוך לנושא תנועות הנוער. נושא המכתב: קווי פעולה להאדרת תנועות הנוער בישראל.⁴⁸

במכתב נפרסה תוכנית פעולה תחת הכותרת: יש להביא כבר בתחילת מבצע התדמית את עובדת קיומן של תנועות נוער בישראל.

מנהל המשרד תאר כי על פי בדיקה שטחית ראשונית שביצע, עולה שחלק לא קטן מהציבור אינו מודע כלל לקיום תנועות הנוער. לשוני ביניהן ולאופי פעולתן.

בתוכנית המוצעת שלושה שלבים:

1. חשיפה של התנועות לציבור בישראל. פעולה תדמיתית.
 2. פרסום של כל תנועה בנפרד והצגת פעילות.
 3. קיום אירועים לכל אחת מהתנועות ובמידת האפשר לכמה מהן ביחד.
- בסיום המכתב הציע כיצד להתקשר אתו מבחינה עסקית לכיצוע התוכנית.

אחרי כמה חודשים, בראשית שנת 1988,⁴⁹ התקבלה אצל מזכ"לית מת"ן, תמר שירן, הצעה ממשרד "רונית ארבל יחסי ציבור". בהצעה התייחסות ראשונית לתהליך קידום מעמדן של התנועות בחברה הישראלית. הוצע לבסס את יחסי הציבור על יעד ומועד ספציפיים ולשאוף לפרסומים סביב המועד והנושא.

- תוכנית פרסום ויחסי ציבור למועצת תנועת הנוער.
- תקציב 150,000 ש"ח.
- סיסמה – תנועות הנוער בתנועה מתמדת.
- נתונים – 98,000 חניכים פעילים.⁵⁰
- 1,500 מועדונים.

במקביל נשלחה הצעה ממשרד אחר (י. פרנקו את דן). הסיסמה המוצעת – התנועה אינה נפסקת.

בשנים הבאות, עד ראשית שנות ה-90, נשלחו באופן קבוע על ידי משרדי יחסי ציבור שעובדים עם מת"ן הודעות לעיתונות על פעילות תנועתית.⁵¹ בהן תמונות ממחנות קיץ ומטיולים, תמונות של נוער בעצרת הזדהות עם יהודי ברית המועצות וכתבה על נוער שהפעיל באופן עצמאי את מעוז בית"ר ואת המחנה של המחנות העולים בנהריה, מכיוון שהתנועות לא העמידו כוח הדרכה בוגר בשל קשיי תקציב.

בשנת 1989 נשאו מאמצי משרד יחסי הציבור פרי. תוכנית רדיו (שעתיים ברשת ב', קול ישראל)⁵² הוקדשה לתנועות הנוער ובמסגרתה רואיינו מדריכים ומרכזים. הפעילות תוארה בהרחבה

49 ש.ש.

50 מספר החניכים הפעילים אינו ברור. ארבע שנים קודם לכן מפרסמים במת"ן מסמך בדבר 250,000 חניכים פעילים. לא מצאתי מקור נוסף שמציג מספר כל כך נמוך של חניכים פעילים. יתכן שזאת טעות של משרד יחסי הציבור.

51 אי"ט, ארכיון מת"ן, ש.ש.

52 ש.ש. 4-5-52. בתיק יש תמלול מלא של תוכנית הרדיו.

והמאזינים שותפו בדילמות שהעסיקו את התנועות באותם ימים. מדריך שהיה פעיל בשכונת פיתוח סיפר כיצד נשלח על ידי התנועה וכיצד הוא נתמך ומאמין שפעולתו מייצגת את התנועה. מזכ"ל תנועת בני עקיבא סיפר על התלהבות הבוגרים בצאתם להדריך בתנועה לצד יציאתם לישיבת הסדר.

בחודש מאי באותה שנה התקיים "יום תנועות הנוער" בכנסת. האירוע תועד בעיתונות והוקדשה לנושא פינה בתוכנית ברשת ב'. בתוכנית התנהל דיון בו השתתפו מזכ"ל השומר הצעיר ומזכ"ל בני עקיבא. לצד נושאים שהם היו חלוקים לגביהם לחלוטין כהתיישבות מעבר לקו הירוק, הגיעו השניים להסכמה לגבי החשיבות הרבה שבעצם קיום התנועות, מכל גווני הקשת הפוליטית והחברתית. המסגרת המחנכת של תנועות הנוער, על פעילותה הייחודית לטובת החברה בישראל, מהווה בסיס לכל התנועות באשר הן, לדבריהם. לנושא הוקדש זמן רב, כמחצית השעה מתוך התוכנית, והמנחה סיכם כי יש מקום לדיון נוסף בנושא מרתק וחשוב זה.

בהזמנת מועצת תנועות הנוער כתב אהרון ידלין, חבר קיבוץ חצרים, בוגר תנועת הצופים ושר החינוך לשעבר, מאמר בו יצא נגד קיצוץ בתקציב תנועות הנוער.⁵³ אין תחליף לתנועות הנוער, לדבריו: "אסור לפגוע בתמיכה בתנועות הנוער. הן אולי הגורם היחיד המטפח בנוער אידיאלים וכיסופים להגשמה של ערכי היסוד הציונים והחלוציים."

בסיכום הפרק הראשון, הגשמה לקראת מדינה, הצבנו ארבע שאלות בדבר תנועות הנוער ויחסן ליעד ההגשמה התנועתית. נשוב כעת לבחינת ארבע השאלות, במציאות התנועתית של סוף שנות ה־80' במאה העשרים.

◇ האם תנועות הנוער (בתקופה הנידונה) מציבות יעד הגשמה לבוגריהן?

תנועות הנוער ראו כחלק מייעודן הצבת יעד הגשמה לבוגריהן. בתקופה הנדונה לא היה שום פיחות בהנחת יסוד זו. תנועות הנוער רואות כערך מהותי, הליכה של הווייתן, את הצורך בהצבת יעד הגשמה לבוגריהן. גם בתקופות של משבר לא נסוגים מהצבת יעד בפני החניכים הבוגרים, בכל התנועות.

◇ האם ההגשמה היא רק יעד אחד ממוקד?

התנועות לא הציבו מגוון של יעדים בפני החניכים הבוגרים. היוצא מן הכלל שאינו מעיד על הכלל, עדיין, היא תנועת הצופים, בה הרימו את הכפפה של הצבת יעדים נוספים בצורה מסודרת, בתוכניות הדרכה לשכבות הבוגרות ובדיונים בוועדות תנועתיות ובמזכירות התנועה. בשנת 1987, בדיון במועצת התנועה⁵⁴ על דרכי הגשמה, הופיעו בפני משתתפי המועצה שלושה נואמים: אהרון ידלין, שדיבר על ההליכה לקיבוץ כיעד ההגשמה המרכזי; סאלם חאתם, מזכיר צופי בתי הספר הערביים שראה ביצירת דו-קיום בין יהודים לערבים יעד הגשמה מרכזי לבוגרי התנועה; והאלוף דורון רובין, שהציב את השירות המשמעותי בצה"ל, בקבע, כיעד הגשמה ראוי לבוגרים.

בנוער העובד והלומד החלו לבחון את שינוי מסלול ההגשמה (עדיין רק שינוי המסלול ולא שינוי היעדים) כפתרון למציאות בה הפך לא אטרקטיבי בעיני החניכים. בתנועה יזמו מהלכים שעם השנים יהפכו מודל לתנועות נוספות ויסללו את הדרך להקמת תנועות בוגרים של תנועות הנוער. בכך נרחיב בפרק שנות ה-90' ואילך.

◇ האם ההגשמה היא קבוצתית?

ההגשמה היא קבוצתית. בוגרי התנועה מתאגדים כהכשרה כמסגרת קבוצתית ויוצאים יחדיו לבנות חיים משותפים. בכך לא היה שינוי, המסגרת המשיכה להיות קבוצתית ומכוונת להגשמה משותפת כשכל אחד מקבל החלטה אישית ובעקבותיה מצטרף (או לא) למסגרת.

◇ האם הגשמה היא דרך חיים?

ההגשמה אינה רק שלב בחיים. הגשמה משמעה בחירה בדרך חיים. גם בנושא זה לא התקבלו החלטות שמשנות את פני הדברים. גם כאן יוצאת מן הכלל תנועת הצופים, בהקמת גרעיני שנת שירות וגרעיני נח"ל שאינם מגשימים בקיבוץ, אולם החלטות עדיין לא שונות.

הנוער העובד. שמעון פרס עם חניכי התנועה במחנה קיץ,

בזכרון יעקב, 1941

אוסף התצלומים הלאומי

בני עקיבא. תפילה
מול מחסום צה"ל ליד
רמאללה, 1974
אוסף התצלומים
הלאומי;
צלם: יעקב סער

בני עקיבא. חניכי התנועה
במועדון מאולתר, אלון
מורה, 1974
אוסף התצלומים הלאומי,
צלם: יעקב סער

בני עקיבא. צעדה בגוש עציון, 1988
אוסף התצלומים הלאומי; צלם: איילון מגי

צופים. ג'מבורי עשירי. בניית אוהל מרכזי
אוסף התצלומים הלאומי; צלם: פריץ כהן

צופים. ג'מבורי 1973.
בונים מבנה שבטי
אוסף התצלומים הלאומי;
צלם: הרמן חנניה

השומר הצעיר. ריקוד
הרונדו בשומריה, 1941
אוסף התצלומים הלאומי;
צלם: טדי בראונר

הנוער העובד. אות
הפלמ"ח נישא במצעד
התנועה 1949
אוסף התצלומים
הלאומי; צלם: פריץ כהן

השומר הצעיר. אירוע בכפר סבא, 1941
אוסף התצלומים הלאומי; צלם: דניאל קפלן

צופות. קמפיין בטיחות תחילה.
תל אביב 1949
אוסף התצלומים הלאומי; צלם: פריץ כהן

142 IV

בי"ס לנוער העובד על יד ועדת התרבות, ירושלים
בהגירת פר' בשבט התרפ"ח.
Educational Committee's Young Worker's School Jerusalem.
The feast of 15th of Sh'vat 1928.

פ 213 IV

הנוער העובד. בית ספר לנוער העובד על יד ועדת התרבות ירושלים, 1928
ארכיון הנוע"ל

הנוער העובד. דוד כהן, אבי הנוער העובד, מקריא סיפור חסידי במחנה התנועה, 1935
ארכיון הנוע"ל

הנוער העובד. מחנה קיץ, שנות ה-40
ארכיון הנוע"ל

צופים, ג'מבורי 1973
אוסף התצלומים
הלאומי;
צלם: הרמן חנניה

הנוער העובד.
תהלוכת אחד
במאי, שנות ה-50,
הרצליה
ארכיון הנוע"ל

התמודדות התנועות עם הרחבת אפיקי ההגשמה התנועתיים: שנות ה-90' ואילך

בשנת 2006 פרסמה רשות המדידה וההערכה במשרד החינוך תמונת מצב של תנועות הנוער במדינת ישראל.¹ במבוא נכתב על דמות תנועת הנוער: "ניתן לשרטט את דמותה של תנועת הנוער הישראלית הטיפוסית ככזאת שהעוגן האידיאולוגי שלה מבוסס על ערכים אוניברסאליים הומניסטיים ברוח ערכי מגילת העצמאות, שמקיימת מוסדות פנימיים והתנהלות ארגונית דמוקרטית בדרך-כלל, שדוגלת ברוח ובעשייה התנדבותית מגוונת ובתרומה לקהילתה ולחברה בכלל, שמצהירה ומיישמת סולידריות וסובלנות כלפי קבוצות שונות בתוכה ובאוכלוסייה סביבה, שמזמנת לצוותה ולחבריה אפשרויות להתנסויות, להתפתחות תפקידית ולמימוש עצמי ושמקפידה על מערכי הכשרה, ליווי והדרכה מסודרים ורצופים. עוד ניתן לקבוע, כי התנועות מקיימות אוטונומיה מול מערכות חיצוניות בכלל, ומול מערכת החינוך הפורמלי בפרט, ומתנהלות על בסיס וולונטרי."

1 'דוח מסכם 2005-2006', ראמ"ה (רשות ארצית למדידה והערכה בחינוך) ומינהל חברה ונוער.

אם ניצמד לכמה שורות מתוך המבוא לדוח, הרי מתוארות כאן תנועות נוער שעיקר פועלן בעשייה התנדבותית מגוונת. בפרק שלפנינו ננתח את התהליך שעברו תנועות הנוער מניצנים של שינוי ועד מהות שונה של תנועות נוער בדגש על יעדי ההגשמה התנועתיים. האומנם תנועות נוער שבמרכז הווייתן תרומה לקהילה ולחברה? או, אולי, תנועות שהתרומה לקהילה היא חלק מעשי במסלול הגשמה חדשה, שנוצר בהן בשני עשורים של שינוי?

נתחיל בראשית שנות ה-90' של המאה העשרים. בפרק הקודם למדנו כי בתנועות הנוער כבר החל תהליך של בחינת יעדי ההגשמה. עדיין לא התקבלו החלטות על שינוי ויעד ההגשמה המרכזי בתנועות הנוער נשאר כשהיה, היציאה המשותפת, הקבוצתית, לקיבוץ. אולם, אם נבחן את תנועת הצופים כאחת ממחוללי השינוי, הרי שהלכה למעשה יעדי ההגשמה הורחבו כבר. יציאה לשנת שירות הייתה כבר עניין מקובל, הוקמה כבר מחלקה שמטפלת בדרך המשך והצטרפות לנח"ל כבר לא נחשבה ליעד מרכזי בלעדי בתנועת הצופים. תנועת הנוער העובד, מחוללת שינוי בכיוון שונה מהצופים, כבר התחילה בתהליכים של תכנון מסלול הגשמה חדש וייחודי, מסלול בו כל חניך בוגר מקבל החלטות אישיות ועל פיהן הוא בוחר בהמשך דרכו. אם בחר להמשיך בתנועה הוא משתלב בחוות הכשרה ואחריה מצטרף לגרעין משימה, שבמסגרתו יצטרף בהמשך לקומונת הבוגרים ויוכל להמשיך במסגרת קבוצתית, מסגרת של דרך חיים.

בשנת 1995 פורסמה חוברת של מועצת תנועות הנוער.² החוברת תארה בקצרה את פעילות המועצה ולכל תנועה שחברה במת"ן הוקדש עמוד אחד. נתייחס לחוברת בהרחבה מכיוון שדרכה ניתן לזהות את היחס להגשמה בכל תנועה, באותן שנים. בהקדמה התייחס שר החינוך והתרבות, אמנון רובינשטיין, לחשיבות התנועות בהוויה הישראלית: "...תנועות הנוער משמשות

כבתי ספר למנהיגות צעירה של בני הנוער היהודיים בארץ ובעולם... משימות כגון: קליטת גלי העלייה הגדולים מחבר העמים ומאתיופיה, פיתוח התעשייה הישראלית והפיכתה לאחת התעשיות המובילות בעולם, אינטגרציה חברתית מלאה בין כל שכבות האוכלוסייה, שמירה על הדמוקרטיה ודו־קיום בשלום עם שכנינו הערבים. כל אלה הם רק חלק מהאתגרים הלאומיים הניצבים בפנינו.

בהמשך החוברת מוצגת סקירת התנועות. לכל תנועה יש כרטיס ביקור: מידע ארגוני, היסטוריה ומבנה, תכנים ומסרים, הגשמה ופעילות. להלן ההגדרות של התנועות לנושא ההגשמה.

בית"ר. בוגרי התנועה מגשימים במסגרת שנת י"ג בתנועה, גיוס לנח"ל במסגרות התיישבותיות, עיירות פיתוח וקליטת עלייה.

בני עקיבא. בוגרי התנועה מתגייסים לצה"ל במסגרת נח"ל, ויש מגמה של יציאה לישיבות הסדר בקרב הבנים, כאשר בנות עושות שירות לאומי במקום השירות הצבאי.

תנועת הנוער של האיחוד החקלאי. התנועה מחנכת להגשמה בהתיישבות חקלאית ותעשייתית חדשה, להכרת היחיד בקבוצה ותרומתו לחברה, וכן עוסקת בהכשרת מנהיגות צעירה לבני ההתיישבות. בתנועה קיים גרעין שנת שרות (ש"ש) "גרעין אחים", שפועל ביישובי התנועה וכן כגרעין קולט עליה, כדוגמת גרעין כרמיאל.

המחנות העולים. התנועה מוציאה בממוצע 2-3 גרעינים בשנה, בעיקר למקומות מרוחקים ומבודדים ולאורך גבולות המדינה. עד היום כ־20 ישובים הוקמו ו/או הושלמו ע"י בוגרי התנועה. "הכיתה המקובצת" היא מסלול הגשמה נוסף, במסגרת קיבוצית, המיוחד לחניכי התנועה. הכיתה מתארגנת בשישית ויוצאת למשק היעד לשנתיים לימודים ועבודה. אח"כ יוצאים לצבא כבני משקים.

הנוער הלאומי העובד והלומד. התנועה מחנכת להגשמה עצמית ודוגלת בעיקרון של שותפות בתכנון, לא למען הנוער אלא על ידי הנוער. חניכי התנועה עושים את שירותם הצבאי במסגרת נח"ל בשיטת גרעינים כלל ארציים.

הנוער הציוני. התנועה מחנכת לכל צורות ההתיישבות: מושב, מושב שיתופי, קיבוץ, עיירות פיתוח. מפעילה גרעין שנת שירות במסגרת מוסדות חינוך של "יסודות".

הסתדרות הצופים העבריים בישראל. ב-1941 הכריזו קבוצות מחיפה וירושלים על הקמת הגרעין הראשון, אשר יותר מאוחר ייסד את מעגן מיכאל. מאז הוקמו 20 קיבוצים והושלמו קיבוצים רבים נוספים של התק"ם והקיבוץ הדתי. בוגרי התנועה מגשימים בהתיישבות, בעיירות פיתוח (נח"ל לעיירות פיתוח – גרעיני עמרי) ובשנת שירות בעבודה קהילתית לפני השירות הצבאי (גרעיני רעים).

הסתדרות הנוער הדתי העובד והלומד. התנועה רואה כדרך להגשמה יציאה לגרעיני נח"ל תעשייתי ונח"ל חקלאי. כל שנה יוצאים כשניים-שלושה גרעינים למסגרות חינוכיות במשקי הקיבוץ הדתי.

הסתדרות הנוער העובד והלומד. האגף לחינוך והדרכה מחנך להגשמה מעשית של ערכי התנועה באמצעות חוות הכשרה וקומונות הבוגרים לאחר מסלול הנח"ל. התנועה רואה בהגשמה השיתופית לגווניה השונים את היעד החינוכי המרכזי שלה. משימתה של התנועה היא פיתוח של דגמי חיים שתפניים נוספים לקיבוץ, לסייע למגורים חלשים, לקלוט את רבבות בני הנוער העולים ולהמשיך את המאבק על דמותה של החברה הישראלית.

הסתדרות מכבי ישראל, ההנהגה הארצית מכבי הצעיר. במסגרת פעילות התנועה בודקים בוגרי מכבי אפשרויות הגשמה בכל תחומי החיים. במסגרת ההתיישבות מוציאה תנועת מכבי הצעיר גרעיני נח"ל לעיירות פיתוח ולקיבוצים.

השומר הצעיר. התנועה מחנכת לחיי קיבוץ ובוגריה יוצאים לשירות צבאי במסגרת הנח"ל.

עזרא. בוגרי התנועה הקימו קיבוצים ויישובים חדשים, כאשר מרבית בוגריה עוברים מסלול של ישיבות הסדר או לימוד בישיבות גבוהות וחלק אחר הולך לגרעיני נח"ל ושירות בצה"ל על כל חילותיו. הבנות הבוגרות מחונכות לצאת לשנת שירות בהתנדבות בעיירות פיתוח ובשכונות מצוקה.

על הכריכה האחורית של החוברת נכתב: האנשים של המחר – תנועות הנוער בישראל.

תוכניות לעתיד:

- הקמת סניפים חדשים. ברגש על התיישבות חדשה, עיירות פיתוח ושכונות.
- 50 גרעיני נח"ל נמצאים בשירות או לקראת גיוס. נמשיך לעודד... לשירות בנח"ל בתחומי רווחה, הדרכה וקליטת עלייה.
- המשך שילוב העולים החדשים בפעילות.
- עם המעבר לחמישה ימי לימוד יפותחו תוכניות לימי ו' בבוקר.
- החלוציות וההתיישבות עדין חשובות. תנועות הנוער ימשיכו להוביל לעשייה במ.
- השלום בפתח ותנועות הנוער ערוכות כבר לשיתוף פעולה עם שכנינו הצעירים.
- הפעלת תוכניות הסברה למניעת צריכת סמים ואלכוהול.
- נושא איכות הסביבה עלה לסדר היום הציבורי. נפעל לפיתוח

המודעות ולהרחבתן של פעולות התנדבות בכל תחומי האקולוגיה בארץ.

מסמך זה, בו הציגו תנועות הנוער את תמצית כיווני ההגשמה התנועתיים, לימד אותנו כמה דברים.

ראשית, השימוש במושגים:

הליכה לקיבוץ נזכרת כחלק מההגשמה השיתופית. תנועת השומר הצעיר ממשיכה לציין במפורש כי התנועה מחנכת לחיי קיבוץ.

למעשה, ממשיכה ההגשמה בקיבוץ להיות היעד המרכזי, ללא עוררין של ממש בשומר הצעיר וגם במחנות העולים. בנוער העובד והלומד מכוונים לקיבוץ אולם כבר מתגבשת תפיסת תנועת הבוגרים אשר בוחנת את הקשר שלה לתנועה הקיבוצית ללא ניתוק קשרים או הפניית עורף.

בנוער העובד והלומד המושג שיתופי מכוון למבנה הקבוצה אליה משתייכים המגשימים.

התנועות לא משתמשות במילה חלוציות. היא מוזכרת רק בגב החוברת בהצהרה שהחלוציות עודנה חשובה.

בתנועת הצופים מגשימים הבוגרים בכמה אפשרויות.

במחנות העולים מציינים הקמת יישובים והשלמתם ודרך הגשמה נוספת, שנתיים ב"כיתה המקובצת" במהלך י"א וי"ב.

בתנועת מכבי הצעיר כתבו: במסגרת פעילות התנועה בודקים בוגרי מכבי אפשרויות הגשמה בכל תחומי החיים. דומה כי גישה זו מלמדת על הדרך שעברו תנועות הנוער בשנות ה-90'. יעד הגשמה מרכזי בתנועות הנוער בשנות ה-40', בשנות ה-50' ואפילו בשנות ה-80' היה מוגדר וברור. הגשמה הינה דרך חיים במסגרת התיישבות חלוצית שיתופית. בתנועה בה לא דגלו בהגדרות כאלה הזכירו את ההליכה לנח"ל או את החיים על פי ערכי התנועה. ואילו כאן, הרעיון שהחניכים בודקים אפשרויות הגשמה, משמעו שהחניכים הם שיחליטו בסופו של דרך מה מתאים להם וזהו המסלול אותו יבחרו לעצמם.

נסקור כעת את התקרבותן של התנועות אל היעד, אל ההגשמה החדשה. ראשית נגדיר את המושג.

הגשמה חדשה – הצהרה תנועתית בדבר היעדים המרכזיים בפניהם ניצבים החניכים הבוגרים בבואם לקבל החלטה על דרך חייהם. ההכרלים המרכזיים בינה לבין ההגשמה של שנים עברו הם:

- ריבוי האפשרויות שמוכנסות על ידי תנועות הנוער להגדרה הגשמה.
- ההכלה של שנת שירות כמסגרת הגשמה ולא כשלב בדרך להגשמה.
- הרגש שמושם על חינוך ותרומה לקהילה ולא על חקלאות בחיים שיתופיים.

הבחנה נוספת נוגעת לשאלת גיל החניכים והבוגרים אליהם מתייחסות התנועות. על פי הגדרת תנועות הנוער, ההגשמה החדשה יכולה לקבל ביטוי בשלבים השונים במסלול החיים (נסייג כי לא מדובר בהגדרות זהות לכל התנועות. הרשימה לעיל ולהלן היא הכללה של אמירות תנועתיות שונות):

- במסגרת השכבה הבוגרת, תלמידי התיכון יוכלו להתנדב ולתרום לקהילה.
- במסגרת שנת שירות ("ג"), תוך דחיית השירות הצבאי.
- במסגרת השירות הצבאי, כגון מסלולי הנח"ל.
- במסגרת "תנועת הבוגרים", כבוגרי שירות צבאי שבחרו בדרך חיים שיתופית ברוח ערכי תנועת הנוער.
- ולבסוף באורחות החיים של המבוגרים, במהלך חייהם שלא במסגרת ממוסדת.

בכל התנועות החניכים ריבוניים להחליט לאן ירצו להמשיך אחרי סיום "ב. הם יכולים לבחור במסלול של שנת שירות ובחלק מהתנועות תהא זו ההגשמה התנועתית. גם אם מדובר במסלול של

שנה אחת ובהחלט לא בדרך חיים, הרי שיש תנועות שמסתפקות בכך כיעד ראוי.

חניכים יכולים לבחור להצטרף למסלול הנח"ל במסגרת משימתית שתאפשר להם לתרום לקהילה ולתחום החינוך במהלך שירותם הצבאי. אחרי השחרור יחליטו לאן ימשיכו, כל אחד יחליט לעצמו.

גם לפי התפיסה שמובילות תנועות הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר והמחנות העולים הבחירה היא, בסופו של דבר, אישית. אחרי שיתנדבו הבוגרים במסגרת חוות הכשרה (או שנת שירות) הם ימשיכו לנח"ל בגרעין משימה ואחרי השחרור יצטרפו כחלק מקבוצה [הדגשה שלי. נ.א.] לקומונה שתהא חלק מתנועת הבוגרים. מסגרת ההגשמה קבוצתית אך ההחלטה היא אישית.

להלן נבקש לבחון מה קרה בתנועות הנוער בשאלת כיווני ההגשמה בשנים 1991-2005. האם בתנועות הנוער במדינת ישראל התרחש שינוי של ממש?³

בסקירה נפריד בין שלוש קבוצות של תנועות:

האחת, תנועות צעירות שלא חוו את משברי שנות ה-60 וה-70.⁴ בקבוצה זו נכללות: האיחוד החקלאי, אריאל, בנות בתיה, היכלי הענ"ג ותנועת הנוער הדרוזי.

השנייה, תנועות ותיקות קטנות שנושא ההגשמה נדון בהן במהלך השנים. בקבוצה זו נכללות: עזרא, בית"ר, מכבי הצעיר והנוער הלאומי.

3 במהלך סקירת התנועות נפגשתי עם המזכ"לים של תנועות הנוער לראיון. המזכ"לים מתארים את פני הדברים נכון לשנים שבמהלכן הם פעילים בתנועה. רובם מכירים את התנועה ופעילים מרכזיים בה כבר כמה שנים ונקודת המבט שלהם מלמדת גם על שינויים של העשור האחרון.

4 בנספח ניתן לקרוא על כל תנועה, כפי שנכתב על ידי התנועה. במהלך הסקירה לא ניכנס לפירוט היסטורי של הקמת התנועה וגלגוליה.

השלישית, תנועות הנוער הציוניות הוותיקות שנושא ההגשמה מלווה אותן כנושא מרכזי לאורך כל שנות פעילותן. בקבוצה זו נכללות: הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר, הצופים, בני עקיבא והמחנות העולים.

הסדר הפנימי, בתוך כל קבוצה, לפי סדר א'-ב'.

תנועות צעירות

תנועת אריאל

בחזון התנועה נכתב על הציפייה מבוגרי התנועה לאורחות חייהם כבוגרים. ראוי שחברי התנועה יבססו את עולמם הערכי ברוח תורנית ציונית לאור משנתו של הרב קוק, ויכוונו את כל שגרת חייהם לחיי תורה שלמים, לקדושה ולצניעות, למנהיגות ולעשייה, למילוי משימות לאומיות, למיצוי הפוטנציאל האישי ולהתקדמות האומה הישראלית.

במסגרת המטרות החינוכיות⁵ של התנועה מוזכרת מטרת ההגשמה בסעיף החמישי: "...5. התנועה תכשיר את חניכיה למסוגלות להנהגה מתוך חינוך לדוגמה אישית, ליזמה, לנטילת אחריות, לעשייה וליכולת ביטוי והבעה של רעיונות ודעות בכתב ובע"פ. החניכים יפנימו כי 'אין הדבר תלוי אלא בי' ויבינו שזכותם וחובתם לעשות כדי שהדברים יצאו מן הכוח אל הפועל, כאשר כל העשייה היא ממבט של תורה."

התנועה אינה מציעה מסגרות המשך לבוגריה. אלא מסלול חיים על פי ערכים מוגדרים שמהווים חלק מדרכה החינוכית של התנועה. היות הבוגר אדם ראוי משמעו יהודי שומר תורה ומצוות, שחי כאזרח פעיל בקהילתו.

הגשמה אינה מושג קבוצתי. זהו עניין אישי של הבוגר ומצפונו.

התנועה מצפה שיחיה על פי ערכיה אך אינה בוחנת אותו כיצד הוא חי.

יוסי ורדי, מזכ"ל תנועת אריאל,⁶ מגדיר את מהות רעיון ההגשמה בתנועה. הגשמה: חיים עם ערכים בתוך חברה יהודית. כחלק מפעילות הבוגרים הוא שואף לראות את הבנות פעילות במסגרת שירות לאומי, ואת חניכי ישיבות ההסדר פעילים ומעורבים כשהם בפרק הישיבה.

בנוסף, לתנועה יש עניין רב בהקמת קבוצות בוגרים, כגרעינים תורניים של בוגרי התנועה. אולם, יישום הרעיון יקר תקציבית, התנועה לא תוכל להוציא לפועל ולכן לא מעודדים יוזמות כאלה. זאת ועוד, אין להתעלם מהאפשרות שתהיינה בעיות עם מגורים ושמירת אורח חיים דתי כהלכתו.

בשגרת התנועה לא עוסקים הרבה בשאלת הגשמה אישית. לחניכים בגילאי תיכון מקיימים סמינר בו הם מבררים לעצמם מה דרך ההמשך האישית בה יבחרו.

תנועת בנות בתיה

במהותה של התנועה עומד הרעיון כי ראוי לחנך את הבנות הפעילות בתנועה לתרומה משמעותית לקהילה.⁷ בחוברות הדרכה ובחזון התנועה מקפידים לקבוע כותרת את הציטוט מהמקורות "על שלושה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים" (אבות, פ"א, מ"ב).

במבוא לחזון התנועה נכתב: כמי שחולשת על הפעילות החברתית חינוכית של הנוער החרדי, רואה תנועת "בנות בתיה" את החינוך להתנדבות ולחסד כדרך בלתי נפרד מיסודות התנועה. הפעילות התנועתית עוסקת רבות בהעצמת רוח ההתנדבות אצל כל חניכה כפרט, ובכל קבוצה וסניף כיחידה מאורגנת להתנדבות פורמלית.

6 ראיון אישי, יוסי ורדי מזכ"ל תנועת אריאל. 22.1.2012.

7 בנות בתיה מתנדבים בתנועה, תשע"ב, חוברת בהוצאת התנועה.

אסתר כהן, רכזת ארצית של התנועה,⁸ מסבירה כי בתנועתה מהות ההגשמה היא להקים דור. כלומר, שכל אחת מהחניכות תינשא ותקים בית בישראל. תנועת בנות בתיה מצפה מכל אחת מבוגרות התנועה שתהיה אזרחית תורמת לקהילה. בהחלט מצפים להתנדבות בפעילות של חסד.

ההחלטה על פעילות התנדבותית ותרומה לקהילה, כליבת יעדי התנועה, התקבלה מכיוון שזהו נושא מרכזי ומשמעותי בקהילה החרדית. רעיון גמילות החסדים מנחה את אנשי החינוך בקהילה ואין אפשרות לקיים דיון בנושאים חינוכיים ללא התייחסות למסר המרכזי של עזרה לאלו שנזקקים לסיוע. זאת ועוד, בחוברת המתארת את חזון התנועה נכתב כי קיים מתאם בין ההתנדבות בגיל ההתבגרות לבין ההתנדבות בגילאים מבוגרים יותר. על תפיסה זו מושתתת תוכנית ההתנדבות של התנועה. מסגרות ההתנדבות השונות נבנו כמודל לטווח ארוך שיאפשר לחניכות לבנות את זהותן התוך-אישית כחלק מן החברה הישראלית ויוביל לשינויים חברתיים מהותיים בעתיד.

למעשה, מתרכז מושג ההגשמה ביכולת של הבנות, בוגרות התנועה, לשלב את התרומה לקהילה בתוך שגרת חייהן העמוסה בהקמת בית, בגידול ילדים, ביציאה לעבודה במטרה לפרנס את משפחתן. הדגש על תרומה לקהילה ממחיש את הרעיון המרכזי של חיים על פי ערכי התנועה. ערכים שאינם בלעדיים לתנועת הנוער אלא שאובים מתרבות של הירתמות לסיוע לנזקקים.

ההגשמה, אם כן, אינה בדרך של מסלול תנועתי לעתיד, אלא הגשמה במובן של הפנמת ערכי היסוד אליהם מחנכת התנועה. היות בוגרת התנועה רעיה ואם בישראל והיותה אזרחית שותפה, פעילה ותורמת על פי יכולתה וכישוריה לקהילה בה היא מקימה את ביתה.

תנועת האיחוד החקלאי

מושג ההגשמה בתנועת האיחוד החקלאי מוצג כיעד תנועות ומתואר כמסלול בן כמה שלבים: מדריך ופעיל בתנועה, מתנדב בשנת שירות ואזרח פעיל, מתנדב ותורם לקהילה בה הוא חי. בתוכניות ההדרכה של התנועה⁹ מתייחסים אל ההגשמה כאורח החיים של הבוגר.

בדברי ההסבר על מהות מושג ההגשמה בתנועה נכתב כי הגשמה מתחילה בכיתה ט'. להדריך, להיות פעיל בתנועה זה השלב הראשון בהגשמה. בהמשך הדרך כל בוגר יבחר לעצמו דרך כבוגר מגשים. הצטרפות לגרעין שנת שירות תנועתי (גרעין "אחים") היא ההגשמה האולטימטיבית. ביציאה לשנת שירות לוקח הבוגר על עצמו מחויבות אישית לתרום לתנועה אחרי שנים בהן קיבל מהתנועה. אולם, גם אחרי שנת השירות, לאורך חייו כבוגר, כאזרח במדינה, מצופה מבוגר התנועה כי ימצא את הזמן לתרום לקהילה ולסייע בתחום החינוך. שהרי, ההגשמה לפי התנועה היא תהליך בשלבים. גם אחרי סיום שנת שירות עדיין יש ציפיות מבוגרי התנועה. אין כאן מילוי מכסה של חובה שבסיומה אין יותר מחויבות.

לתפיסתה של טל מדר, מזכ"לית התנועה,¹⁰ התנועה צריכה לשאוף גם להצטרפות למסלול הנח"ל. לדבריה, מסלול נח"ל יסייע בהקמת תנועת בוגרים. בתנועה עדיין לא יצאו לדרך עם הקמת מסגרת לבוגרי התנועה. מסגרת לבוגרים תאפשר יישום חזון הבוגר המגשים. בוגר התנועה שהינו אזרח תורם בקהילה בה הוא חי, מקדיש מזמנו לחינוך ולעבודה קהילתית ויוזם ומשתתף בפרויקטים שמטרתם שיפור איכות החיים.

התנועה מיום הקמתה (1978) היא חלק מהקהילה, מההתיישבות הכפרית אליה היא משתייכת. יש יחסי גומלין בין התנועה והיישובים.

9 תוכנית ההדרכה הרב שכבתית, מסמך פנימי של התנועה, 2009.

10 ראיון אישי עם טל מדר, מזכ"ל התנועה, 31.1.2012.

ולפיכך, תנועת האיחוד החקלאי מחוברת לנושא העבודה הקהילתית כבר מראשיתה ולא נזקקת לתהליכים של התחברות לנושא.

תנועת היכלי הענג

תנועת הנוער של חסידות גור מציבה כיעד את חינוך הבוגרות והבוגרים לתפקד כאזרחים פעילים בקהילה, לסייע לקשישים ולאנשים עם צרכים מיוחדים ככל שיידרש.

יור"ר התנועה,¹¹ מאשה בורזיקובסקי, מתארת את תפיסת התנועה בדבר דמות הבוגרת: שומרת מצוות ומתנהלת על בסיס חמשת סמלי התנועה: צניעות; אמונה באלוהים; חסידות (מאמינה בהנהגת החסידות); חלק מהקהילה – אחדות (מקבלים את כולם); התלהבות.

בתנועה לא עוסקים בשאלות הנוגעות ליעדי הגשמה שהרי היעד ברור מאליו: להקים בית, להתיישב כמצוות הרב בשכונות של חסידות גור בארץ ישראל, ולחיות על פי ערכים אליהם מחנכים במהלך כל שנות הפעילות בתנועה.

לדברי מאשה, התנועה מאוד מעוניינת בפעילות של ארגון הבוגרות. הארגון כבר קיים אך אינו חלק מהתנועה למרות שמתקיימים קשרי גומלין הדוקים. האינטרס של התנועה הוא כי יהיה ארגון בוגרות חזק. ארגון חזק יבטיח שהאמהות תשלחנה את בנותיהן לפעילות בתנועה.

הפעילות בקהילה היא אחד מערכי היסוד בחסידות גור. נרתמים לטובת חלשים ונזקקים וברור שזאת גם התפיסה אותה מייצגת פעילות תנועת הנוער.

תנועת הנוער הדרוזי

תנועת הנוער החלה את פעולתה כארגון ללימוד קראטה והייתה

11 ראיון אישי עם מאשה בורזיקובסקי, יור"ר התנועה, 2.2.2012. משמעות שם התנועה: ענג'ג – ענג שבת, וכן ראשי תיבות ל נשות גור, נוער גור.

בקשר עם תנועת הנוער הלאומי שסייעה למדריכים בהכשרה ובפיתוח תוכניות הדרכה. בתחילה, הוקמו סניפים בתוך בתי הספר והחלו בפעילות בשעות אחר הצהריים ובחופשות. בשנת 2005 החלה התנועה לפעול כתנועת נוער עצמאית, שהוכרה על ידי משרד החינוך.

המושג הגשמה לא קיים במסמכי התנועה. אולם, מטרתה ויעדיה מזכירים בניסוחם תנועות נוער אחרות. גזבר התנועה ואחד ממייסדיה, אמיר עלי,¹² הסביר כי מטרת המייסדים הייתה ליצור מסגרת לנוער הדרוזי. באמצעות המסגרת הצליחו לגבש נורמות התנהגות ולחנך לאכפתיות ולתרומה לקהילה של חניכי התנועה ובוגריה.

ביעדי התנועה מוסבר כיצד החינוך התנועתי מסייע בגיבוש זהות של בוגר שיגשים (גם ללא השימוש במושג) את ערכי התנועה בחיי יום-יום בקהילתו:

“באמצעות הטוילים והמסעות ברחבי הארץ החניכים מרגישים מהי אהבת מולדת. העיסוק בפעילות התנדבותית למען הקהילה מחנך לאזרחות טובה, לאהבת הזולת ולאחווה. החינוך לרמוקרטיה ויישומה הלכה למעשה בסניפים גורמים לחניך לסגל את כללי המשחק הדמוקרטי בחיי היומיום ביישובו וגם ברמה הארצית, מתוך אמונה בשוויון בין בני האדם ובחירויותיו וכבודו של האדם. הפעילות התרבותית בה עוסקים חניכי התנועה יוצקת תכנים חדשים לחייהם ומונעת אלימות והתנהגויות לא רצויות. בפעילות החינוכית שמים דגש על ההשתייכות של הפרט לקבוצה ועל מערכת הקשרים בין היחיד לקבוצה ועם קבוצות שונות, הרמוניה ודו-קיום ביניהן. התנועה דואגת לטפח ערכי אנוש אוניברסאליים ומחנכת לסובלנות, לפלורליזם ולא־ניטראקציה בין העמים.”¹³

לדברי אמיר עלי בוגרי התנועה פעילים כמדריכים ומגיעים (גם בחופשותיהם מהצבא) לסייע במחנות קיץ ובטוילים. בתנועה הנהיגו שירות לאומי לבנות התנועה והכיוון מתפתח. היו מחשבות על

12 ראיון אישי עם אמיר עלי, גזבר התנועה וחבר הנהלת התנועה, 8.1.2012.

13 דפי מידע של התנועה. פרסום משנת 2010.

גרעין שנת שירות, אולם הנושא לא יצא אל הפועל בשל התנגדות הורים למגורי הבנות בקומונה מחוץ לבית המשפחה. בתנועה אין התלבטות לגבי דרך המשך או כיוונים אליהם יכוונו את בוגריהם. התנועה מחנכת את בוגריה להיות אזרחים ראויים, לתרום לקהילה ולממש את הפוטנציאל שלהם. זה נכון וטוב לא רק לצרכים אישיים. מימוש הפוטנציאל מהווה שירות חשוב לעדה הדרוזית, שכלל שבניה ובנותיה יהיו מעורבים בחברה וישיגו הישגים אישיים תיהנה מכך העדה כולה.

תנועות ותיקות, קטנות בהיקף החניכים

תנועת בית"ר

בפרקים הקודמים למדנו כי בית"ר, כתנועה ותיקה, שונה מהתנועות שהציבו את ההגשמה החלוצית כיעד מרכזי לבוגריהן. בבית"ר לא הציעו לחניכים לצאת להגשמה חלוצית חקלאית. עם זאת הקימו גרעינים ופעלו להרחבת השתלבות החניכים במסלולי המשך תנועתיים, בין אם ביישובים חקלאיים ובין אם כגרעינים ליישובים ביהודה, שומרון וחבל עזה.

ההגשמה, עבור בוגרי התנועה, היא באורח החיים הבית"רי. אורח חיים משמעותו כלשון ז'בוטינסקי – "לפדות את תעודת בית"ר". אדם חי את חיייו בהתכוונות לשרת את העם ולעמוד לרשות העם והמדינה. להתיישב בכל שטחי ארץ ישראל ולדאוג שיקוימו חמשת המ"מים שקבע ז'בוטינסקי במשנתו – מלבוש, מזון, מעון, מורה, מרפא – לכל אזרח במדינת ישראל.

תמר טננבוים, מזכ"לית התנועה, מתארת¹⁴ את ההתלבטות בנושאי הגשמה בתנועה.

יצאה לשנת שירות מטעם התנועה וחיים באורח חיים בית"רי

משמע בוגר מגשים. אולם הנושא לא נותח עדיין ויש סימני שאלה. שהרי בתנועה גורסים שזכות החניך להחליט, דהיינו: אם יחליט שהליכה לצבא לשירות משמעותי חשובה בעיניו יותר משנת שירות זה יצער את התנועה, אבל לא יפחית משיקול דעתו הערכי של החניך. כיום, ההדרכה בתנועה היא ההגשמה. בין אם כמדריכים חברי השכבה הבוגרת ובין אם כמצטרפים לשנת שירות של הדרכה בבית"ר. הבוגרים נקראים לצאת לשנת שירות כדי לתת ממה שקיבלו, לתרום בהתנדבות לתנועה. אחר כך הם יתגייסו לשירות משמעותי בצה"ל, גם זה בהתאם לתפיסת התנועה.

לתנועה יתאים מאוד אם יבחרו בוגרי שנת השירות להתגייס למסלול הנח"ל וכך, לצד שירות משמעותי, יתאפשר להם לתרום לתנועה במהלך השירות. בזה הסתיימו האפשרויות שמציעה התנועה. אחרי השחרור מצה"ל, יפנו כל בוגר ובוגרת להגשים באופן אישי את הפוטנציאל שלהם. בבית"ר לא מתערבים בבחירת שיעשו בוגריהם. מייעצים ומקווים לשכנע אבל משוכנעים כי צריך להציג את מסלול ההמשך כבחירה אישית של הבוגרים, ולא כצו תנועתי שלאורו יוכרע אם הם עומדים במשימות התנועתיים.

תנועת מכבי הצעיר

השימוש במושג הגשמה נפוץ בתנועת מכבי הצעיר כחלק מהמטרה החינוכית של התנועה. התנועה הוותיקה, שחניכיה השתלבו בהכשרות הפלמ"ח ובגרעיני הנח"ל מראשיתו, חרתה על דגלה את סיסמת מכבי העולמי בהקשר של דמות הבוגר: מטרת החינוך בתנועה היא עיצוב דמות אדם שלם בגופו וברוחו, שהרי נתיב המכבי הוא "נפש בריאה בגוף בריא", איש המוסר, החבר הטוב, התרבותי בהליכותיו, וחינוך לעשייה והגשמה בכל תחומי החיים.¹⁵

הגשמה בכל תחומי החיים היא המוטו של התנועה. בוגר מגשים נבחן בכך שהיטיב להיות פעיל במיוחד בתחום החינוך והקהילה על חשבון זמנו החופשי או כיעוד אישי.

לשאלה מי נחשב מגשים בתנועת מכבי הצעיר ענה מזכ"ל התנועה, יוגב מתוק,¹⁶ כי פעיל בתנועה הוא מגשים. הפעילות בתנועה היא הדרך הטובה ביותר להגשמת ערכי התנועה. שהרי כפעילים עוסקים בחינוך, תורמים לקהילה בקיום פעילות התנועה ביישוב ומחנכים דור המשך.

הדגש בתנועה, לפי יוגב, הוא על מעורבות ופעילות בקהילה, על תרומה בחינוך, ועל נתינה למען החברה.

פסגת ההגשמה התנועתית באה לביטוי ביציאה לשנת שירות. עד שנת 1999 הצטרפו בוגרי י"ב לגרעיני שנת שירות של בוגרים שקובצו מארגונים שונים ומתנועות נוער אחרות. הקומונה הראשונה של מכבי הצעיר יצאה לדימונה בשנת 2000 (באיוש מלא של בוגרי התנועה) ומאותה שנה עלה מספר החניכים שיוצאים מדי שנה לשנת שירות. התנועה מעודדת את בוגריה להתגייס לנח"ל. מסלול זה יאפשר לבוגרים לתרום לתנועה כמדריכים ולקהילה במסגרת הגרעין.

בוועידות התנועה עסקו במהלך השנים בהגשמה וביחס התנועה לכיווני הגשמה תנועתיים. התנועה לא הציגה את היציאה להגשמה כחובה או כמסגרת שאליה יצטרפו כל הבוגרים. הפנייה הייתה אל הבוגרים שבחרים להמשיך בדרכה החינוכית של התנועה. הנהגת התנועה אחראית על ארגון המשימות ומציגה את האפשרויות לבני הנוער.

נראה למשל פרסום לחניכי השכבה הבוגרת משנת 2007.
"הגשמה"

תנועת המכבי הצעיר שואפת שכל בוגריה יטמיעו ויגשימו את הערכים אליהם היא מחנכת באמצעות התהליכים החינוכיים

השונים. התנועה מציעה לבוגריה מספר מסלולי הגשמה מובנים שבוגרי התנועה יכולים לבחור להצטרף אליהם במהלך שנתם האחרונה כבוגרים בתנועה.

מסלולי ההגשמה המרכזיים שהתנועה מציעה:

- שנת שירות במסגרת קהילתית, המתקיימת זאת השנה השביעית בדימונה.

- בספטמבר 2006 התחילה לפעול קבוצת הגשמה חדשה, בנוסף לדימונה, ביישוב אבן יהודה. התנועה בחרה להוביל למעורבות של בוגריה ביישוב שקיימת בו ניהודיות בולטת בין השכבות ברמה הסוציו-אקונומית. יישוב זה מהווה עבור מתנדבי שנת השירות מיקרו-קוסמוס של החברה הישראלית.

- שירות צבאי במסגרת הנח"ל: התנועה מוציאה מדי שנה גרעינים למסלול הנח"ל. המסלול מחולק לשלושה שלבים עיקריים: של"ת, פרק צבאי ופרק משימה. מטרתו העיקרית של המסלול הינו לשלב שירות צבאי קרבי ומשמעותי עם משימה לאומית קהילתית במסגרת שנת המשימה, תוך התנסות כקבוצה במסגרות אלו. הפרק המשמעותי ביותר של הגרעין (בנים ובנות יחד) הינו פרק המשימה הלאומית, אליו מגיעים חברי הגרעין לאחר פרק צבאי של שנה וחצי, לתקופה של שנה. גרעיני התנועה מבצעים את פרק המשימה בשכונת קרית משה ברחובות. העבודה מתמקדת בעדה האתיופית.

- בשנת 2006 הוציאה התנועה לראשונה גרעין מבוגרים. גרעין המבוגרים בוחר להמשיך ולהתנדב בקהילה, עם שחרורו מצה"ל, לתקופה של שנה נוספת. חברי הגרעין חיים כקבוצה, מפרנסים את עצמם ומתנדבים במסגרת פרויקטים קהילתיים שנקבעים להם על ידי התנועה.

הכיוון הכללי בנושא הגשמה הוא לפעילות תחומה בזמן, במהלך שנת פעילות או במסגרת שירות צבאי בנח"ל. יש כוונה בתנועה לפעול להקמת תנועת בוגרים אשר תיישם את חזון ההגשמה במלואו. דהיינו: בוגרי התנועה שיבחרו לחיות במסגרת בה הם

שותפים עם בוגרי תנועה נוספים. המסגרת תרים דגל של פעילות קהילתית ותרומה לחינוך וכך תגשים את הערכים שעליהם גדלו החברים בהיותם חניכי מכבי הצעיר.

תנועת הנוער הלאומי

תנועת הנוער הלאומי (בשמה הקודם: הנוער העובד הלאומי) הינה חלק מהסתדרות העובדים הלאומית. עד שנת 1949 פעלה התנועה כמחלקה בהסתדרות ובהדרגה הפכה להיות תנועה עצמאית. מושג ההגשמה נדון בפורומים הפנימיים של התנועה ומדי כמה שנים מתקבלות החלטות לגבי כיוונים להמשך דרכם של הבוגרים. בשנות ה-70 החליטו להצטרף למסלול הנח"ל להשלמת גרעינים ולהקמת גרעינים שפונים לתנועה הקיבוצית. למרות הפער האידיאולוגי בין משנת התנועה לדרכה של התנועה הקיבוצית, הגיעו למסקנה כי השילוב של קבוצת בוגרי התנועה עם מסגרת עבודה ושירות צבאי יכול להוביל לדרך המשך תנועתית ראויה. בשנת 2000 החליטו להציע לבוגרי התנועה הצטרפות לשנת שירות. בתחילה הצטרפו לגרעינים קיימים ובתוך כמה שנים החלו מארגנים גרעינים תנועתיים. יעדי הגרעין התמקדו בפעילות חינוכית קהילתית.

יו"ר התנועה, ניסים שלם,¹⁷ מתאר את הדיונים התנועתיים כחלק מהתבגרותה של התנועה. למרות היותם תנועה קטנה הם החלו לארגן מסגרות המשך עצמאיות והבינו שמוטיב זה משמעותי מאוד לחוסנה של התנועה. כך התחילו עם גרעיני שירות וכעת הם מציעים לבוגרים להצטרף למסלולי נח"ל משימתיים. הגשמה מבחינת התנועה באה לביטוי בפעילות חינוכית שמבוצעת על ידי הבוגרים במסגרת תנועתית ובמהלך חייהם הבוגרים בכל מקום בו הם נמצאים. התנועה מחנכת את חבריה על פי משנתו החברתית של זאב ז'בוטינסקי, לאהבת הארץ, פיתוח מנהיגות צעירה, תרומה

17 ראיון אישי עם ניסים שלם, יו"ר תנועת הנוער הלאומי ואיתמר שרוני, מנהל התנועה. 4.3.2012.

לקהילה, שירות משמעותי בצה"ל וקיום חמשת המ"מים הלכה למעשה. הדגש, כפי שנקבע כבר עם הקמת התנועה בשנת 1949, הוא על "מם" המורה, ולשם מכוונים את הבוגרים. בחירה במסלול המשך היא עניין אישי וכל בוגר מחליט לגבי דרכו העתידית. לכן, בוגר תנועה הוא מי שהיה פעיל וסיים י"ב כחניך בתנועה. שאלת פעולתו אחרי י"ב אינה רלוונטית להגדרתו כבוגר התנועה.

תנועת עזרא

בשנת 1992 התכנסה הוועידה ה-14 של התנועה. בכינוס, בצל משבר פנימי ודיונים על אופי התנועה, הוחלט¹⁸ לחנך להגשמה בסניפים בכמה תחומים ובהם קליטת עלייה והתיישבות.

"פרק ד' – בוגרים והגשמה

א. הגשמה בסניפים

1. הוועידה רואה בחינוך להגשמה אבן יסוד בחינוכה. הן במישור האישי והן במישור הכללי.
2. יש להתחיל בחינוך להגשמה בסניפים, הן בצד העיוני והן בצד המעשי, תוך התמקדות בנושאים הבאים:
 - א. קליטת עלייה.
 - ב. שילוב ילדים מחינוך מיוחד.
 - ג. ישוב ארץ ישראל, להירתם לעזרת היישובים, עיירות הפיתוח, וישובי יש"ע, וכן בכל המקומות הזקוקים לעידוד ותמיכה.
3. הוועידה קוראת לחניכי התנועה ולמדריכיה לצאת כחלוץ לפני המחנה ולהירתם למשימות עזרה לזולת ככל שנדרש.

18 'החלטות הוועידה ה-14, י"ב באב תשנ"ב, 11 באוגוסט 1992'. חוברת בהוצאת התנועה.

תחת הסעיף "אתגרי הגשמה לבוגרים בתנועה": שורה של החלטות כגון לעודד הקמת מחלקת בוגרים ולהציע לבוגרים להתאגד במסגרת פעילות משותפת. אולם, בהחלטה לא מבהירים מהי הפעילות ומהם היעדים. דגש על שיתוף הבוגרים בפעילות השוטפת של התנועה (מחנות קיץ, סמינרים, טיולים ופעילות בסניפים). למעשה, הרוח התנועתית מכוננת לדרך המשך שתשלב עשייה אישית למען הכלל, התנהגות לפי הקודים התנועתיים המקובלים ולעתים גם בחירה בדרך חיים משותפת עם בוגרים נוספים במסגרת גרעין או קבוצה. כל אלה עונים להגדרת הגשמה בתנועת עזרא. לפיכך, נכון להגדיר את המושג כעמידה ביעדי התנועה ובחירה באורח חיים שהולם את הרוח התנועתית. כלשון הציווי התנועתי – תורה עם דרך ארץ.

אנו רואים כי מדובר בהחלטה הצהרתית שכוונתה להציב בפני בוגרי התנועה משימות שראוי להם לבצען בהיותם בוגרי התנועה. אין התייחסות ליציאה למסלול משותף או להתארגנות תנועתית. יש אמירה מהם היעדים המרכזיים וקריאה להירתם לביצועם. מזכ"ל התנועה, בני פרינץ,¹⁹ מסביר כי בתנועת עזרא לא נהוג להשתמש דרך שגרה במושג מגשים. יחד עם זאת, בוגר שבהתנהגותו ניכר כי הוא מתבסס על עקרונות עזרא נחשב כמי שמיישם מופת של הגשמה. בהחלט רואים את עצמם כתנועה מגשימה באורח חייהם של הבוגרים ובתרומתם לחברה ולקהילה. בוגר שחי בקהילתו ותורם לקהילה – הוא בוגר משמעותי, לאורה של התנועה.

בשנים האחרונות, מאז שהקימו גרעינים תורניים של בוגרי תנועה ואחרים אשר מתיישבים בקהילה ובמרכז הווייתם חינוך ועבודה קהילתית, נחשב מי שמצטרף לגרעין תורני כמגשים את ערכי התנועה.

תנועות הנוער הציוניות הוותיקות, שנושא ההגשמה מרכזי בפעילותן

להרחבה בנושא זה.²⁰

תנועת בני עקיבא

בשנות ה-90 שאלת ההגשמה אינה נושא מרכזי בדיונים תנועתיים בבני עקיבא.

ראשית, כפי שהוסבר בפרק קודם, התנועה לא חוותה משבר עמוק כשאר התנועות בשנות ה-70, בעיקר בעקבות מלחמת ששת הימים. האפשרות להתחיל במפעל ההתנחלות ולהתיישב באזורים שנכבשו במלחמת ששת הימים הייתה הזדמנות נהדרת לתנועת הנוער לטפח כיעד הגשמה מרכזי את העלייה להתיישבות צעירה, ובמסגרת זו להלהיב את הנוער ולהציב יעד ראוי ומשמעותי בפני הבוגרים. התיישבות, לצד הטמעת הצורך בחיזוק צה"ל ולשם כך התגייסות לשירות משמעותי, הציבה את התנועה בתקופה של פעילות עשירה, בשונה מתנועות הנוער האחרות, שהתמודדו עם משבר חריף בתחום יעדי הגשמה.

בתקופת המאבק להקמת המדינה הייתה התנועה אחת מהתנועות שהוציאו הכשרות של בוגריהן להתיישבות בקיבוץ. אולם עם השנים, ובעקבות התגברות רעיון הישיבות התיכוניות ובוגריהן הממשיכים למסלול של ישיבות הסדר, התמעט כיוון הגשמה זה עד שהפסיק להיות חלק מהוויית התנועה.

בחוברת שהוגשה לצירי הוועידה הכ"א בשנת תשס"ד²¹ (2004) הייתה כותרת הכריכה: "בני עקיבא – שליחות לחיים!" פרקי

20 להרחבה בנושא תנועות הבוגרים, בתנועות ה'כחולות': הנוע"ל, השומר הצעיר והמחנות העולים. ראו מיכאלי, ניר, 'אנשי המחרת', שם, עמ' 41-56.

21 'יחד שבטי ישראל, פרקי פעולה'. תנועת בני עקיבא, הוועידה הכ"א, חוה"מ פסח תשס"ד. עמ' 11.

החוכרת הדגימו באילו תחומים פעלה ופועלת התנועה וכיצד בוגריה יכולים להמשיך את שליחותם לאור ערכי התנועה באורח החיים, במקום המגורים ובתחומים המקצועיים בהם יבחרו לעסוק.

פרק 3. בני עקיבא ביישוב הארץ. הפרק נפתח בהצהרה: "... בימי הבראשית חרתה התנועה על דגלה את ערך ההתיישבות בארץ וההגנה עליה." בהמשך מובאת סקירה של מפעל ההתיישבות של התנועה. הדגשים במהלך הסקירה מלמדים על השינוי בשילוב שבין הגשמה להתיישבות. אם בתחילה דובר על הליכה במסגרת קבוצתית לקיבוץ, הרי שעם השנים השתנה המסר והתנועה מברכת את בוגריה שהתיישבו ביישובים קהילתיים ובעיירות פיתוח. בסיכום נכתב: "רבים מהיישובים מקיימים חברה ציונית דתית ברוח ערכי 'תורה ועבודה', עליהם חינכה התנועה, ואותם ספגו חכריה בהיותם חניכים בה."

משמע, בזמנו הייתה ההגשמה הליכה להתיישבות בקבוצת בוגרי התנועה. עם השנים השתנו הצרכים ולכן השתנו גם היעדים. התיישבות בשטחי יהודה שומרון וחבל עזה, הקמת יישובים קהילתיים בצפון ובדרום, התיישבות בעיירות פיתוח והתיישבות במרכזי הערים הגדולות, כל אלה נחשבים גם הם להגשמה תנועתית. היעדים השתנו אבל המסר המרכזי נשאר כשהיה – רוח ערכי תורה ועבודה.

דוגמה לתהליך חינוכי שבמרכזו התלבטות בשאלה מהי הגשמה ובסיומו הגדרה כי העיקר לשמור על הרוח התנועתית ובהחלט ניתן להבין שינויים ביעדים, בהתאם למציאות המשתנה, נוכל לראות בפרסומי התנועה באתר האינטרנט התנועתי, המציגים את פני התנועה כיום ובחוכרת המכינה לוועידה הכ"ב.

בפרסום של התנועה²² נכתב כי חברי בני עקיבא פעלו ופועלים בחינוך, בקליטת העלייה ובמשימות חברתיות בכל מקום בו הם

22 ראו מידע על התנועה באתר האינטרנט התנועתי ובאתר מועצת תנועות הנוער.

נדרשים לכך. "תורה ועבודה" – צמד מילים המבטא את ההדרכה לאורח חיים של קיום תורה ומצוות, יחד עם מימוש פעולות מעשיות, לבניין האומה והארץ.

תנועת בני עקיבא נדרשת להצבת יעדים בפני בוגריה. התנועה שונה מתנועות חילוניות בכך שמלכתחילה בוגר התנועה מחויב באורח חיים דתי ובשמירת מצוות. זהו התנאי הראשון לבוגר תנועה. מבלי קיום תנאי זה אין טעם לבחון את ההיבטים האחרים באורח חייו. גרעיני נחשון, שבמסגרתם מתכנסים בוגרים ומי שנמצאים בשנת שירות, הוקמו מתוך מטרה להשיב לתנועה את שיח העשייה וההגשמה הבוגרת, כלשון הפרסום התנועתי. הרעיון – התכנסות שבועית לדיון בנושאים שמעסיקים את החברים. חברי הגרעין משתתפים בפעילות קהילתית ונרתמים למשימות תנועתיים. הפגישות באות גם כדי להכינם ליצירת מסגרת של גרעיני בוגרים שבמרכז הווייתם החינוך והעשייה למען הקהילה.

ומהם אותם היבטים? על פי תפיסת התנועה הגשמה משמעה הליכה בדרך של תרומה לחברה ולקהילה. בחוברת הדרכה לקראת הוועידה הכ"ב,²³ שהתכנסה בשנת תשס"ח (2008), דנים בשאלת יעדי ההגשמה בתנועת בני עקיבא.

במערך פעילות לשכבה הבוגרת מוצע למקד את הדיון:

מה זאת בכלל הגשמה?

אילו אפיקים של הגשמה קיימים היום בבני עקיבא?

אילו אפיקים נוספים של הגשמה צריכים ויכולים לפי

דעתכם להיות בתנועה?

מי קהל היעד שאליו אמורה לכוון מחלקת הגשמה?

בהמשך החוברת מובא קטע שכתב הרב מוטי אלון:

23 'שיחת ועידה', חוברת הדרכה לקראת הוועידה הכ"ב, מחלקת הדרכה, התשס"ח עמ' 236

“האם בני עקיבא מגשימה?”

...אם תפקיד דור אבותינו היה לעזוב את בית המדרש לעלות על טרקטור ולהקים את טירת צבי וכפר הרא"ה, התפקיד שלנו היום הוא להיכנס אל בית המדרש ולהצליח לאט לאט למקם אותו בתל אביב... הרבה יותר קשה לעשות את זה בדיונגוף מאשר בכפר הרא"ה או בטירת צבי. התפקיד שלנו הוא לא לעזוב את בית המדרש ולרוץ לטרקטור, אלא להתמקד בבית המדרש ואתו לצאת לטרקטור” [הדגשה במקור. נ.א.]

הרב צפניה דרורי כתב:

“אילו התנועה הייתה נותנת את לבה לנושא הזה, והיתה מחדירה יותר את הרצון לכיוון הזה, היינו מוצאים גם את דרכי ההגשמה, דרכי הביצוע, להביא לתוך ישובים כמו בית שאן, קרית שמונה אפילו טבריה, 50 או 30 משפחות שבכוון להפוך את מראה הערים האלה. אין לכם מושג מה יכול אדם אחד לעשות בעיר פיתוח כשרוחו נכונה, איך הוא משנה את כל האווירה. אילו היו באות 70 משפחות יחד והיו יוצרות לעצמן תא חברתי, היינו יכולים לשנות את פני הארץ הזו לגמרי.”²⁴

מערך ההדרכה מוביל את החניכים לתהליך של בירור אישי וקבוצתי. השאלה מהי הגשמה חוזרת בכל שלב ובסיכום מובא קטע קצר שכתב אילן חזן²⁵ תחת הכותרת: “מהי הגשמה?”:

“...ההגשמה היא הליכה שלנו בדרך זו, להיכנס אל השווקים

24 שם, עמ' 242.

25 שם, עמ' 245.

ואל המקומות בהם נמצא עם ישראל. להצטרף אליו לבניין והפיתוח בכל תחומי החיים מתוך שאיפה שהכוח שיניע את המפעל הגדול הזה הוא שאיפת צדק, יושר ומוסר.”

בתנועת בני עקיבא לא עסקו בשאלה מדוע יש לשנות את היעדים. השינוי מתקבל כתהליך טבעי המתבקש במציאות משתנה. יתכן שבתנועה קל יותר לקבל את השינויים ביעדי ההגשמה משום שאין בכך משום שינוי בליבה הערכית של התנועה. הליכה לעיירת פיתוח אינה גורעת מהיעד של “תורה ועבודה”. הצבת יעדי הגשמה חדשים תיבחן תחת זכוכית מגדלת של אפשרות לקיום אורח חיים שיהלום את רוח התנועה. כך, למעשה, אין שינוי ברוח התנועתית אלא התאמה של יעדים בהתאם לצרכים חדשים, על פי משימות לאומיות עכשוויות ובהתאם להחלטות שמתקבלות בוועידות התנועתיות. בכל מקרה אפשר להמשיך להצהיר כי ההגשמה היא מבחן החניכים שמתעתדים להמשיך את שליחותם ברוח תנועת בני עקיבא. המיקום והמסגרת הופכים משמעותיים פחות. בלי שום בעיה אפשר לקרוא לקצין קרבי מגשים, וכך גם למורה ולבן גרעין תורני. בכך שונה התנועה מתנועות חלוציות, ששינוי יעדי הגשמה מבחינתן כמוהו ככפירה ברעיון המרכזי שהולך את התנועה במשך שנות דור.

בראיון אישי התבטא מזכ”ל התנועה דני הירשברג²⁶ בשאלת יעדי ההגשמה התנועתיים. לדבריו, כשהחניך יעמוד לפני קבלת החלטות לגבי עצמו, רוצים שיהיה לו “בנק ערכים ורעיונות”. עד י”ב – חניך אינו מגשים אלא מתחנך להגשמה. בכל שנותיו בתנועה עובר החניך תהליך חינוכי שמכוון אותו לבחירה האישית אשר יעשה לגבי אורח חייו כבוגר. מבחינת התנועה יציאה לשנת שירות היא שלב חשוב וכך גם שירות משמעותי בצה”ל ושירות לאומי. אולם, יודעים כל חניכי בני עקיבא כי בסופו של דבר הם

האחראים לבחירות שיעשו בחייהם. התקווה היא כי יבחרו לחיות חיי הגשמה ובכך יגשימו את הערך המהותי, את הראייה המקיפה של רעיון ההגשמה בתנועת בני עקיבא. הגשמה משמעה בחירה בחיי הגשמה לכל אורך חייהם. מובן שיהיו דגשים, למשל הבחירה בחינוך ובעבודה קהילתית כחלק מההוויה שלך כבוגר, או הבחירה במגורים ביישוב קהילתי ואולי בעיירת פיתוח כחלק מגרעין שחזונו שינוי פני העיירה.

תפקיד התנועה לחנך לחיי הגשמה. החניך יבחר באופן אישי איך להגשים את הערכים.

תנועת המחנות העולים

בפרק קודם, בו דנו במשבר תנועות הנוער, ראינו כי במחנות העולים היו נסיונות לקיים דיונים אודות כיווני הגשמה חדשים לבוגרי התנועה. ראינו כי בוועידה בשנת 1977 הוחלט: "מגשים" בתנועה ייקרא מי שלאחר המסלול הנח"לאי בצבא מתקבל לחברות במשק היעד. 'מגשים' זכאי לקבל סמל בוגרים."

בתנועה המשיכו להתלבט בשאלה אם לאפשר הרחבה של יעדי ההגשמה. בשנת 1979 הצעת הקומונרים להוספת יעדי הגשמה²⁷ נדחתה לפני הגעתה לדיון בוועידה.

בשנות ה-90 החליטו בוועידות להסכים לשינויים ביעדי התנועה.²⁸ עיון ברצף ההחלטות מלמד על התהליך של קבלת השינויים – בתחילה בתחושה של אין ברירה, עד להסכמה עם העובדה שהיעדים החדשים הולמים את רוח התנועה ופותחים פתח למציאות בה יוכלו לבוא אל חניכי השכבה הבוגרת ולהציע

27 אי"ט, 11 – 2, 69 – 2, מחברת פרוטוקולים של משלחת הקומונרים. מרץ עד אוקטובר 1979.

28 הסקירה להלן מבוססת על ארכיון יד טבנקין ועל החוברת: אלעד ליפשיץ (עורך), 'המחנות העולים, מגשימים מאז 1926, קובץ החלטות התנועה מהוועידה ה-IV ועד היום 1987-2003'.

יעדים שראוי לבחון ולהכיר, יעדים שבהחלט מתאימים לרוח תנועת הנוער בשנות האלפיים. נקדים את המאוחר ונציין כי התנועה, בה הוחלט (בראשית שנותיה) שאין לקבל את רעיון הצופה המורה, נכנסה גם היא לתלם של יעדים חינוכיים וקהילתיים, לרעיונות שבמרכזם ניצבת תרומת בוגרי התנועה בחינוך ובקהילה כתרומתם המרכזית. החלוץ המודרני הוא החלוץ המחנך, גם בתנועת המחנות העולים.

בסוף שנות ה-80' (1987) התכנסה הוועידה הרביעית ביער נורית. הנושא השני בדיונים היה: יעדי ההגשמה. וכך נוסחו הדברים בסעיף ההגשמה:

”2. הגשמה בקיבוץ.

- ◇ ההגשמה בקיבוץ תימשך תוך כדי בדיקה ולימוד כל תקופת החברות בתנועה. כל שכבה תציב יעדי הגשמה באמצעות מזכירות שכבה החל מכיתה ט'.
- ◇ כיון שאחוזי ההגשמה בקיבוץ נמוכים ומתוך הכרה בעליית 'גיל ההכרעה', תפנה הקבוצה לבוגריה משוחררי צבא, במטרה לגבש מסגרת בוגרים שתופנה להתיישבות צעירה. [התיישבות צעירה – התיישבות בקיבוצים צעירים. נ.א.]

בשנת 1993 התכנס מרכז תנועה בחיפה. במסמך הסיכום נכתב בין השאר:

”הנושא הראשון: יעדי הגשמה.

1. כללי

- ◇ תנועת נוער, על פי תפיסתנו, היא התאגדות נוער המתבססת על ערכים משותפים ועל רצון קולקטיבי, להשפיע על החברה ולכוונה לערכים אלו...

◇ כדי למלא הגדרה זו עד תומה, פותחת תנועת המחנות העולים בפני חניכיה אפשרויות הגשמה רבות ומגוונות, אשר מטרתן היא ליישם המטרות החברתיות שהתנועה הציבה לעצמה בדרך השיתופית ולאפשר למספר רב, ככל האפשר, של חניכי התנועה להצטרף ולהגשים באחת מהן או ביעד שיתופי כלשהו.”

אמנם המסמך מסתיים באזכור הקיבוץ (על כל גווניו), אולם התנועה מציעה מגוון דרכים והן נקראות דרכי הגשמה, שלא כמו בעבר כאשר הגשמה הייתה רק דרך חיים קיבוצית שיתופית. בשנת 1996 התכנס מרכז תנועה בהר אדר. בנושא יעדי הגשמה התקבלה החלטה:

“...מערכת החינוך כיעד למימוש החלוציות החברתית – ההשפעה והפתיחות. המחנות העולים מצפה מבוגריה להשתלב במערכת זו על כל גווניה. מסלולי הגשמה – מסלול נעל”ה (נוער ערכי לחינוך והגשמה).

תהליך ההגשמה לבוגר המחנות העולים:
שנת שירות; מסלול צבאי כחייל בנח”ל; לימודים (במטרה להשתלב במערכת החינוך); קבוצות בוגרים.”

תנועת המחנות העולים ביצעה תפנית של ממש, כפי שראינו, מהגדרת החלוץ החקלאי כמגשים, כמופת ההגשמה של התנועה, ועד להגדרת המורה המחנך כמופת חדש להגשמה. תפנית זו ראויה להערכה שכן אין זה פשוט כלל לקבל החלטה שמשמעותה שינוי של ממש, עד כדי מהפך, באמירות ערכיות תנועתיות שליוו את התנועה שנים ארוכות.

בשנת 2000 התכנסה הוועידה החמישית, בקיבוץ נערן. במסגרת

הפרק שעסק בקשר וביחסי הגומלין בין תנועת הנוער ותנועת הבוגרים התייחסו ליעדי ההגשמה:

”תנועת הנוער תגדיר ותעדכן את יעדי ההגשמה שלה ותבחן אפשרויות להוסיף על יעדי ההגשמה הנוכחיים יעדים נוספים.

הוועידה קוראת לחניכי התנועה להגשים 'כאן ועכשיו', במסגרת המחנה, מוסדות החניכים ודרך לקיחת תפקידים בתנועת הנוער. תנועת הנוער אינה 'צינור' בדרך לתנועת הבוגרים. יש לה חיים ועצמאות משלה.”

תופעה מעניינת בתנועת המחנות העולים הייתה התארגנות קבוצת בוגרים במסגרת "המשק החינוכי" בנערן.²⁹ חברי הקבוצה, שהתארגנו במתכונת קבוצת בוגרים תנועתית, ראו כמטרה יצירת קשר עם תלמידי תיכון במסגרת מסע בארץ ישראל, כאשר במהלכו הם מתכוונים "לגרום לבני נוער להיות מגשימים". מדד ההגשמה מבחינתם: "קיום הלכה למעשה של הערכים שהתחנכת עליהם בחייך האישיים. הרוח היא רוח המחנות העולים על חמשת הדגלים שהניפה התנועה: ציונות, חלוציות, סוציאליזם, הומניזם ודמוקרטיה." יוזמה זו מלמדת על הרצון לא לוותר על רוח התנועה, אך להתאימה למציאות ולגרום לבני נוער להרהר בעתידם ולהחליט להצטרף ליעדי ההגשמה התנועתיים, שיכולים להיות, כאמור, בכמה כיוונים ובתנאי שיהלמו את רוח התנועה.

בתנועת המחנות העולים ראינו תפנית ברורה מהצהרה כי היעד התנועתי הוא הליכה משותפת לגרעין ובהמשך חיים במסגרת

29 הישראלי, אדם, "המשק החינוכי" בנערן – דוגמה להעתקת דפוסי החיים השיתופיים אל הפעילות המשימתית, בתוך: דרור, יובל (עורך), 'הקבוצות השיתופיות בישראל', עמ' 420-437.

שיתופית קיבוצית, ועד הכרה בעובדה שיש מקום לעדכן את יעדי ההגשמה.

התהליך מלמד על יכולת של התנועה לבחון את המציאות ולהיערך בהתאם. אם מסלול מסוים הפך ללא רלוונטי עבור החניכים, ראוי לעדכן את היעדים וליצור מסגרות שתהווה פתרון ראוי לרצון להמשיך את הדרך התנועתית לקראת הגיוס לצה"ל, במהלך השירות וכמובן, ברוח השנים האחרונות, במהלך חברות בקבוצות הבוגרים, שמהוות המשך לחברות בתנועת הנוער.

תנועת הנוער העובד והלומד

בשנת 2003, בחוברת של מת"ן 'שירה הנער' שנועדה לייצג את דעת התנועות בפני ועדת שפירא,³⁰ תאר מזכ"ל הנוער העובד והלומד פסח האוספטר את התעוררות הצורך בשינוי, ביחס ליעד ההגשמה בתנועתו. פסח תאר את תחושותיו כחבר בגרעין בראשית שנות ה-80', ואחר כך כפעיל בוגר בתנועה. במת"ן בחרו לשלב את הדברים בחוברת של כל התנועות מכיוון שהרעיונות נולדו בעקבות ניסיון אישי, התלבטות ורצון להעמיד בפני חברי התנועות יעדים רלוונטיים למציאות בה הם חיים.

השפעתו של פסח בנוע"ל על נושא יעדי ההגשמה ומסלול ההגשמה התנועתי אינה נתונה לערעור. הוא הוביל את המהלכים והשפיע מאוד על הכיוונים בהם הלכו. תנועות אחרות, בין אם התנגדו למהלכים בנוע"ל ובין אם תמכו, למדו היטב את המודל שנוצר בתנועה וניסו, ומנסות גם כיום, ליישמו, על פי רוב חלקית, גם על רעיונות בתנועותיהם. לפיכך, ראוי לבחון כמה מהדברים שכתב ואמר.

30 'שירה הנוער תנועות הנוער הציונית-חלוציות במבט לעתיד. עמדת מת"ן בנושא מאפייני תנועות הנוער כבסיס לקביעת הקריטריונים לחלוקת המשאבים'. אייר תשס"ג מאי 2003, עמ' 27.

בכינוס, שהוזכר בפרק הקודם, באפעל (1984),³¹ סיפר פסח האוספטר על קבוצתו, שצמחה בקן עפולה. יום אחד גילו בין הספרים המאובקים את סיפור שיחות הנפש בקבוצה וניסו לקיים שיחה כזו ביניהם. אחרי כמה שנים, כחבר גרעין,³² כך הוא מספר, חזרו הוא וחבריו מהעבודה במטע. הם ניהלו שיחה על דברים שכתב ברל כצנלסון. חבר'ה מהקיבוץ, תלמידי יב', שנסעו אתם, שאלו בתמיהה, מי זה ברל? את הסיפור נתן כדוגמה למשבר שחל אצלו כאשר הבין שההליכה בתלם לנח"ל ולקיבוץ שישלחו את החניכים אליו, אינה תהליך אמיתי של בחירה והתמודדות עם שאלות מהותיות על בחירת דרך חיים.

"בחוות ההכשרה קיימו דיון אם יבססו את חייהם המשותפים על תקנון או על אמון הדדי מוחלט. האמון יבוא לביטוי, לדוגמה, בכך שלא יהיה סדרן עבודה וכל אחד ישבץ עצמו לפי צרכי הקבוצה ויכולתו. הקבוצה והגרעין שלו היו, לדעתו, היוצא מהכלל... תנועת הנוער החיה תחת כנפי הממלכתיות לא קיימת יותר. החולצה הכחולה עם השרוך האדום, הדגל האדום וכל ערכי החיים האלה נעלמו מן האופק בבתי הספר התיכוניים... נושא ההורים וההגשמה אינו שונה משאר התמונה המצטיירת. כאז כן היום, קיימת האם היהודייה, הרוצה שבנה או בתה יהיו מסודרים בחייהם במקצוע חופשי כרופא או עורך־דין ויגורו בבית נאה."

פסח נרתם לפעילות תנועתית כבוגר (1986). עם כניסתו לתפקיד רכז הדרכה במחוז חיפה הבהיר למזכירות התנועה כי הוא מתכוון להעלות את חוות ההכשרה לסדר היום ולרחוף ככל יכולתו לקידום הרעיון בנוע"ל. כשפעל במחוז חיפה יצאו בוגרי י"ב במחוז לחוות הכשרה בנוע"ל עובד. בהמשך הצטרף פסח למזכירות הנוער העובד כאיש מחלקת ההדרכה ולימים כמזכ"ל.

31 אי"ט, ארכיון הנוער העובד והלומד, חטיבה – 11-1 – סדרה – 5 מדור – ג מיכל – 4 תיק – 1.

32 ראיון אישי עם פסח האוספטר, רכז תנועת דרור, 28.6.2012.

בהיותו רכז הדרכה תנועתי, כתב פסח על התנגשות אופי ההגשמה הנורמטיבי המקובל בסוף שנות ה-80' עם המציאות ועד כמה אינו מתאים יותר³³: "המגמות הרווחות כיום בחינוכו של הנוער המגשים מדגישות בעיקר את אימונו וחינוכו למציאות חיים נשאפת. זו שמיצויה גולם במוסדות כמו גרעיני נח"ל, מסגרות הכשרה בסמוך ובהסתמך על קיבוצים וכדומה. כלומר ההנחה החינוכית במסגרות אלה גוזרת צורך בהגדרת מסלול מוגדר שתכליתו: תרגול מציאות חיים קולקטיבית מתוך מגמה להפנמת ערכי היסוד שלה..."

בשנות ה-80' גרעיני שנת שירות כבר היו דרך המשך מקובלת וכך גם גרעינים לעיירות פיתוח, שבתחילה היו במסגרת גרעיני עודד ואחר כך עברו לחסות הצופים במסגרת גרעיני עמרי. בנוע"ל התחילו בראשית שנות ה-80' לבחון את נושא חוות ההכשרה. הרעיון – דרך המשך אלטרנטיבית לגרעין לקיבוץ. ולמעשה, זו דרך המשך שמאפשרת לבחון את בחירת הבוגר בדרך החיים שלו. לתפיסת פסח, מודל חוות ההכשרה מאפשר הזדמנות לחיות מציאות חיים שלמה, הכורכת את כל רבדי החיים על פי ערכים סוציאליסטיים. בחוות הכשרה מסייעת התנועה במתן ביטוי הולם ומשמעותי ליכולת הנוער ועוצמתו על ידי גיבוש משימות תנועתיים לאומיות, שמהוות חלק ממכלול החיים.

לשון אחר, למעשה הציעה התנועה ליצור מסגרת בה תבוא לביטוי אוטונומיה מלאה של הנוער ויכולת להתגבש למילוי משימות לאומיות עכשוויות שבני הנוער ניצבים מולן.

בחודש יוני 1988 ניסחו חברי ההנהגה של הנוע"ל³⁴ מסמך עבודה בנושא חוות ההכשרה. המסמך מלמד על מוכנות התנועה לצעוד לעבר שינוי של ממש ביעדי ההגשמה התנועתיים.

33 פורסם ב'שירה הנער', שם, עמ' 26-29.

34 אי"ט, ארכיון הנוע"ל, שם, נייר עמדה מיוני 1988 עליו חתומים: ברוך, עובדיה, שרוליק ופסח, מרכז הנוע"ל

"מסמך דף עבודה בנושא חוות הכשרה – גרעין משימה

נושא ההגשמה בתנועות הנוער ונושאים אחרים הקשורים בהם מעסיקים אותנו זה שנים הרבה. נושאים אלה שהם מן החשובים והמהותיים בחיינו נמצאים זה זמן רב במשבר [הדגשה שלי. נ. א.]. דווקא בימים אלה בהם נראה המשבר חמור וקשה מבעבר יש צורך לסמן דרך הנשענת גם על נסיון העבר אך גם על אמונה ורצון לשנות. להווי ידוע כי לא כל הדרכים בהן הלכנו היו קלות וההצלחות היו חד-משמעיות.

הנסיון אותו אנו הולכים להציג בדפים הקרובים איננו חדש ושורשיו עמוקים וניתן לומר גם היסטוריים.

אך בצד העובדה הזאת בהחלט ניתן לומר שנסיון זה מסמן דרך חדשה בחשיבה וביכולת לשנות דברים מהותיים.

רעיון חוות ההכשרה בנוי על שני יסודות, האחד הכשרה לחיי קיבוץ והשני הארכת גיל תנועת הנוער.

בקצרה רק נאמר כי הנח"ל שמטרתו היתה הכשרה לחיי קיבוץ בלשון המעטה, קצת מפספס בתחום זה בשנים האחרונות. לגבי תנועת הנוער מה לא נאמר ונכתב על מרד הנעורים הובלת החברה ועוד ועוד. חוות ההכשרה באה לתת תשובה לשני יסודות מהותיים אלה.

מטרות החווה – שלוש הן המטרות שתוכלנה להיות ממומשות דרך רעיון 'חוות ההכשרה – גרעין המשימה'.

1. הכשרה לחיי קיבוץ והעלאת אחוז המגשימים.
2. הארכת גיל תנועת הנוער.
3. הכשרת גרעינים להתיישבות צעירה / ותיקה."

במסמך מוכרזות מטרות חוות ההכשרה. אולם משמעותית ביותר האמירה כי חוות ההכשרה הן שתחלפנה את רעיון היציאה לגרעינים המקובלים עד אותה תקופה, אשר באמצעותם נעשתה ההכוונה להגשמה בקיבוץ. לא מדובר כאן על השלמה ליעד ההגשמה המרכזי אלא החלפתו בתפיסה חדשה (גם אם נוסתה בעבר), שבעקבותיה מקווים להגדיל את אחוז המגשימים שיבחרו בחיי שיתוף.

לצד פעילות לקראת שינוי ורענון יעדי ההגשמה ומסלול ההגשמה, התכנסו בשנת 1990 בוגרי הנוע"ל לעצרת הגשמה בכרמיאל.³⁵ סיסמת הכינוס הייתה "את המנגינה הזאת אי אפשר להפסיק". הבוגרים יצאו להתיישבות שיתופית חלוצית ברחבי המדינה למילוי משימות לאומיות, וכותרת המשימה: "עוד נותרו ביצות לייבש". פרסום זה, המלהיב את היוצאים לנח"ל ורואה בהם מגשימי הדרך התנועיתית, מלמד כי התנועה עדיין המשיכה לדבוק בהגשמה המסורתית גם בימים בהם חשים כי התנועה במשבר וצריך לבצע שינויים.

תנועת הנוע"ל צעדה צעד גדול קדימה כאשר התגבשה החלטה לשנות את מבנה תהליך ההגשמה. הקיבוץ וההתיישבות היו עדיין היעד אך התהליך יהיה מעתה ואילך אוטונומי, קבוצתי ואישי וכל בוגר ימצא עצמו מתמודד עם השאלות ומחליט לגבי עצמו. ההגשמה החדשה בנוע"ל באה לכיטוי בתהליך הייחודי שאליו הצטרפו היוצאים לבחון את כיווני חייהם. חוות ההכשרה הייתה כור היתוך של למידה, בחינה עצמית והתנסות בחיי קומונה. בתנועה ראו כי כבר שנים רעיון ההליכה לקיבוץ במסגרת הנח"ל אינו מספק את המקור להתלהבות ולמוטיבציה. ברור היה להנהגת התנועה כי יש ליצור שינוי. שלא כמו בשנות ה-60, בהן כשזוהה משבר החליטו להקשיח את תקנות התנועות וחוקיהן, בסוף שנות ה-80, לקראת ראשית העשור הבא, החליטו לבחון דרך חדשה. אין זה צעד פשוט כלל ועיקר. בכל שינוי טמונה הסכנה שהתנועה לא תתאושש מהמהלך. בכל שינוי טמונה סכנה שיתפוס מעטים ולא יהפוך לדגל אותו מניפים הבוגרים בהתלהבות. אבל בכל שינוי יש גם סיכוי שהתנועה תקום מהמשבר ותצא מחוזקת לדרך רעיונית חדשה וחזקה.

בשנת 1991 פרסם אגף החינוך מסמך ששמו: "להוביל שנית"³⁶: חזון יעדים ומבנה האגף לחינוך לקראת שנת הפעילות 1992/93. וכך נכתב: "המשבר בחברה הישראלית פוגע בתנועת הנוער ונדרש 'שינוי תפיסתי ותרבותי עמוק'. העובדה שנפסק הקשר ההדוק בין חניכי השכבות הבוגרות לקיבוצים ולקיבוצי יעד מובילה בהכרח להתנתקות מרעיון ההליכה להתיישבות כהמשך טבעי לדרך התנועתית. התנועה הופכת לתנועת ילדים, שהרי הבוגרים לא מוצאים עניין בהיעדר יעד לשאוף אליו."

באותן שנים התקיימו דיונים במועצת התנועה.

בריוני המועצה ה-23 של הנוע"ל שנערכה בקיבוץ כנרת (1992) קרא שי חולדאי, מחנך ותיק וחבר קיבוץ חולדה, לנוע"ל לסלול דרך חדשה עבור הבוגרים. "הנוע"ל לא צריך את הקיבוצים. הוא צריך להפסיק לראות בהם את יעד ההגשמה שלו. הוא צריך להמציא משהו חדש שמכל העולם יבואו לראות וללמוד – ממש כמו הקיבוץ בזמנו. רק שחס וחלילה אל תראו בקיבוץ של היום דוגמה למשהו שאתם צריכים לשאוף אליו."

על דברים אלו השיב מזכ"ל הנוע"ל, עובד צור, כי הגרעינים צריכים להמשיך להגיע לקיבוצים כדי לתת להם עירוני דם שיחדש אותם.³⁷

בשנים אלו כבר נכתב במסמכים תנועתיים, כמו גם בתוכנית ההדרכה התנועתית, "לעולם אדם", כי התנועה מחנכת ליעדי הגשמה שונים ולא רק ליעד אחד.

בין מסמכי ההכנה לוועידה נמצא מסמך עליו נכתב בכתב יד, בעיפרון³⁸: "הגשמה אישית, קיבוץ, מושב, עיירת פיתוח, צבא, כל מעשה חלוצי ברוח הזמן והמקום". לא מדובר בהחלטה רשמית שהתקבלה אלא בהלך רוח. מצד אחד הנוע"ל מחדש עם רעיון

36 מצוטט בתוך איילון ירון, שם, ע' 376-327.

37 מיכאלי, שם, ע' 43.

38 איילון, ירון, שם.

חוות הכשרה והתנועה מובילה תנועות אחרות בעקבותיה, ביישום רעיון תנועת הבוגרים. ומצד שני, רעיון המעשה החלוצי העכשווי (על אפשרויותיו) כהגשמה הולמת, שבתנועת הצופים כבר הוכרז במועצה בשנת 1987, עדין לא עולה כהצעת החלטה. עוד לא הבשילו לכך התנאים.

בהנהגת פסח יצא גרעין שבי"ב (שם בגליל יהיה ביתנו) לחוות הכשרה בנווה עובד בשנת 1988. הרעיון החל לתפוס מקומו כמסלול המרכזי של בוגרי התנועה אשר יצאו לבחון את דרכם להמשך. למעשה, מי שבחר לא להצטרף לחוות הכשרה כשלב ראשון בדרכו להגשמה, לא נשאר בתנועה. אין כמעט חברים פעילים שהמשיכו לפעול במסגרת הקן מבלי שחתמו על הצטרפותם למסלול ההגשמה. בראיון עם אנשי מחלקת הדרכה של התנועה³⁹ צוינה שנת 1991 כשנה משמעותית בה יצא לדרך פרויקט "להוביל שנית". שמשמעותו, כהגדרתם – חידוש יעדי ההגשמה התנועתיים בצורה ממוסדת. הוגדר כי בכיתה ט' היעד הוא לקראת הדרכה בתנועה ומעבר קורס הדרכה. בכיתה י' מדריכים ופעילים בתנועת הנוער. בכיתה י"א מתחיל תהליך של כניסה לגרעין. מי שלא מתחבר לגרעין, סביר שלא ימשיך בתנועה.

אולם, אין אמירה תנועתית על כך שמי שלא בגרעין עליו לעזוב. זו החלטה אישית ואם יתקיים דיון הוא יהיה רק במסגרת הקן, במסגרת הקבוצה.

מבחינת התנועה אין דיון בשאלה מיהו בוגר התנועה. כל מי שסיים י"ב הוא למעשה בוגר הנוער העובד והלומד. יש הגדרה לבוגר שממשיך והוא – חבר בתנועת הבוגרים. מסיום חוות הכשרה, כשמתחילים במסלול הנח"ל, משנים סטטוס לחברי תנועת הבוגרים.

39 ראיון עם דודו מלול, מרכז מחלקת הדרכה, הנוע"ל; גילה הבסי, מחלקת הדרכה; עידו רותם, מחלקת הדרכה 7.2.2012.

תנועת הבוגרים – מעגל נפרד, אורח חיים שיתופי קבוצתי, נפרד מתנועת הנוער.

בוועידה השישית⁴⁰ (1959) הוחלט כי: "התנועה תחנך את חבריה להגשמה אישית במסגרת ההתיישבות העובדת, בה מתגלם החזון הציוני-סוציאליסטי במלואו." בפעילות לאורך השנים הקפידו ראשי התנועה ופעיליה לשמור על ההחלטה ולא לשנותה בהתאם לאווירה כזאת או אחרת.

אופן הביצוע נשאר כשהיה לאורך העשורים שאחרי קבלת ההחלטה – גרעינים במסגרת הנח"ל שמצטרפים להתיישבות החלוצית השיתופית (קיבוצים).

בשנות ה-90, כאשר המשבר איים להדיר מן התנועה את גילאי התיכון שלא מבקשים רק מסגרת חברתית נעימה לכילוי שעות אחר הצהריים ולטוילים בחופשות מבית הספר, השכילו קברניטי התנועה, ובראשם פסח האוספטר, כראש אגף החינוך ועובד צור, כמזכ"ל התנועה בראשית שנות ה-90, להוביל לשינוי אמיתי ומהותי. יציאה לדרך תוך התמודדות עם קבלת החלטה חדשה ושונה ממה שהיה. למעשה לחניכים הבוגרים ניתנה אפשרות לבחון את ההמשך ולהצטרף בהחלטה אישית לתנועת הבוגרים. בתוך שנים אחדות היה המודל לעובדה מוגמרת כתהליך הבחירה בהגשמה בתנועת הנוער העובד הלומד. זאת ועוד, תנועות אחרות פעלו לאימוץ רעיונות על פי המודל של הנוע"ל ובמיוחד בניסיונות להקים תנועת בוגרים.

בחודש אוגוסט 1992 התגייסו ששה גרעינים לחוות הכשרה. באגף הנוער והנח"ל, בראשות אלי כהן, קיבלו החלטה לאשר גיוס של כל הגרעינים לחוות הכשרה. ראש הממשלה ושר הביטחון,

40 ועידת האיחוד עם התנועה המאוחדת שבעקבותיה שונה שם התנועה לנוער העובד והלומד, התקיימה בשנת 1959.

יצחק רבין, שנבחר כמה חודשים קודם לכן, תמך ברעיון וגיבה את אגף הנוער והנח"ל. זו, למעשה, הנקודה בה נפל הפור.⁴¹ נוכחות של ששה גרעינים, שמחוברים לנח"ל אך לא יוצאים לשל"ת בקיבוץ, אלא מעמידים עצמם לשירות התנועה ולמילוי משימות לאומיות למשך שנה שלמה של התחייבות, גרמה לסערה בנוע"ל. במיוחד אם נוסף לכך את הופעת חברי הגרעינים במועצת תנועה באותה שנה כשכולם לובשים חולצות עליהן הכתובת: תנועת חוות ההכשרה. רעיון חוות ההכשרה, ברגע שהפך למסה רצינית של בוגרי תנועה שעושים מעשה, שמתחייבים לקראת אימוץ רעיון ההגשמה לשלם מעין 'דמי רצינות' של שנה. התחייבות שלא נדרשה מבוגרים אחרים, גורם לעימות בתוך התנועה. בעיקר מתנגדים לרעיון של"תניקים וחל"תניקים שלמעשה רעיון חוות ההכשרה מיתר את תפקידם ואת שליחותם בתנועה. ההצהרה של חוות ההכשרה ברורה – מה פתאום של"ת לקיבוץ ותיק? הרי המדינה מוצפת בכעיות ויש שורה של משימות שראוי לתנועת הנוער לקחת על עצמה. רק במסגרת חוות הכשרה אפשר להירתם למשימות וזאת קריאת כיוון חד משמעית המציבה מראה בפני דרכה המסורתית של התנועה ומציעה אלטרנטיבה. בסופו של דבר, משנת 1992 ואילך חוות ההכשרה הפכו לזרם המרכזי ובהדרגה היו לכיוון היחידי לבוגרי התנועה.

שלב נוסף בהגדרת מסלול ההגשמה היה הקמת תנועת דרור ישראל בשנת 2006. דרור ישראל היא תנועת האם של שלוש תנועות הקשורות במרכז חינוכי אחד – המרכז החינוכי להתחדשות שתפנית. התנועות הן: תנועת הנוער העובד והלומד, תנועת הבוגרים – מרח"ב (מחדשי רעיון החלוץ בישראל), קהילית קיבוצי הקבוצות השתפנית משימתית.

הכיוון החדש של חוות הכשרה והמעבר לתנועת בוגרים, מעבר להיותו רעיון אידיאולוגי חשוב ומנחה, התגלה גם כפתרון למצוקה תקציבית של התנועה. העובדה שחוות ההכשרה העמידו מדריכים

להפעלת קני הנוער העובד והלומד באזור מגורי הקומונה, ותנועת הבוגרים העמידה פעילים בוגרים לתפקידי שטח ומטה, הקלה מאוד על הוצאות התנועה ואפשרה להשקיע בהכשרה ובפיתוח.

תנועת הצופים

כפי שראינו בפרקים קודמים, בתנועת הצופים לא קיבלו את יעד ההליכה להתיישבות חלוצית סוציאליסטית כיעד בלעדי, גם כשהיה מרכזי בתנועה. כשהתקבלה החלטה, בשנת 1942, לשנות את מטרת התנועה עדיין נאמר⁴²: לחנך את הנוער העברי לנאמנות לערכי הרוח של עם ישראל, להגשמה ציונית חלוצית בכל שטחי החיים, לטפח בו עצמאות, רגש של צדק, עזרה הדדית ויחסי אמת וכבוד בין איש לרעהו.

לא הוזכר הסוציאליזם והחינוך לא היה להגשמה חלוצית בלבד. החינוך הוא להיות לאזרח עצמאי, רגיש ובעל חוש צדק ולא רק מגשים.

בשנות ה־70' ובשנות ה־80' חוזרים שוב ושוב ניסיונות להרחבת יעדי ההגשמה. עולות דרישות מהשטח להתייחס למציאות המשתנה ולצרכים שהתנועה יכולה לעמוד בכבוד רב בכיצועם, גם אם אינם יעדים משכבר הימים.

תנועת הצופים פועלת באמצעות מזכירות ארצית, שבמסגרתה פועלות מחלקות ולכל מחלקה ועדה של מתנדבים אשר מסייעים בגיבוש מדיניות ובפתרון בעיות מהותיות. מבנה ארגוני זה, השונה מהתנועות האחרות, ראוי לציון מפני שנושאים עקרוניים עולים לדין גם בוועדות המתנדבים. בדרך כלל הם לא מתערבים בניהול השוטף של התנועה. אולם בהינתן שהרוב המוחלט של המתנדבים הם עירוניים ולא חברי קיבוצים, רעיון ההגשמה בקיבוץ אינו דר

בסביבה אוהדת במיוחד, כפי שמוצאים בתנועות נוער כנוע"ל, המחנות העולים והשומר הצעיר. במחלקת הדרכה, במחלקת הכשרות ובמזכירות התנועה עלו לדיון רעיונות מגוונים וחלקם מגיעים לדיון במועצה או במרכז התנועה. נחזור לרגע לשנת 1985, רק כדי לראות מה כתב מרכז מחלקת הדרכה לבאים למועצת התנועה.

...אז מועצה על שום מה?
ישאלו ספקנים,
ונאמר להם כאן ללא בושת פנים.
על שום
שטיוול ומסיבה ומחנה, שיהיו הכי מוצלחים,
אינם אלא כלים, אמנם הכרחיים,
ליצירת חבורה, שבדרך ברורה,
תצעד להגשים מטרה.
זה נשמע קצת תמים, מיושן,
אך לשם כך אנחנו כאן.
ולשם כך נהפוך במטרות התנועה –
נבחן לאורך את עצמנו,
אתה, אני ואת
נשרטט מחדש את פנינו...
כאזרחים במדינת ישראל,
כאחים לעם היהודי... (דורון רוזנבלום)⁴³

קשה להגזים בחשיבותה של מועצת תנועה לשגרת הפעילות בתנועות הנוער. במועצה עולות לדיון הבעיות הפנימיות המהותיות והחלטות

43 רוזנבלום, דורון, מרכז מחלקת הדרכה – מועצה על שום מה? מועצת התנועה המ"ג. תשמ"ו. מאוסף דורון רוזנבלום. בתוך זיוון, זאב, פרקים בספר בכתובה, פרק החינוך התנועתי.

שמתקבלות מועברות בהדרגה, גם דרך כתיבת מערכי פעולה, לשטח. אמנם, על דרך ההלצה נהגו לקרוא למועצת התנועה בצופים מועצת הלול (המועצה מטילה על...), אולם ההחלטות השפיעו על דרכי הפעילות של המזכירות הארצית ואלו השפיעו על התנועה כולה. במועצה המ"ג, בשנת 1985, הוחלט לא לקיים דיון בנושא ההגשמה החלוצית ולהקדיש מועצה לדיון בשאלה המהותית: הגשמה ציונית-חלוצית מהי?

במועצה המ"ד, בשנת 1987 התמקדו הדיונים ביום הראשון בנושא: ההגשמה התנועתית.⁴⁴

שלושה נואמים ברכו את המשתתפים (כפי שכבר הזכרנו בפרק קודם). אהרון ידלין, מזכיר התנועה הקיבוצית ובעבר שר החינוך, דיבר על ההגשמה כדרך חיים ועל הבחירה בהתיישבות בקיבוץ כמסלול שכבר שנים ארוכות הוא במהות ההגשמה התנועתית. סלאם חתאם, מרכז הסתדרות צופי בתי הספר הערבים, תאר את דו הקיום בין ערבים ויהודים במדינת ישראל כהגשמה המלאה אליה ראוי לשאוף. האלוף דורון רובין ראה בשירות צבאי וחתימה לשירות קבע הגשמה משמעותית.

תחת הכותרת "הגשמה" השתלבו רעיונות לאורח חיים, למשימה לאומית, לתפיסת עולם ולמקום מגורים. מגוון הרעיונות ששמעו הצירים במועצה מפי הנואמים המרכזיים מלמד על כך שהמושג הגשמה אינו מכוון ליעד מרכזי אחד אלא לכמה אפשרויות שאפשר לבחור ביניהן. או, לחילופין, סיסמה שניתן ליצוק לתוכה את התכנים שמעוניינים בהם.

אפיק חדש החל להתפתח כאשר החלה יוזמת גרעיני רעים וגרעיני עמרי.⁴⁵ בראשית שנות ה-70, כשהחל רעיון גרעין רעים קורם עור

44 זיוון, זאב, שם.

45 רעים – שנת שירות תנועתית בעיירת פיתוח בזיקה לשבט צופים קיים או להקמת שבט צופים מקומי. גרעיני עמרי – שירות במסגרת הנח"ל כגרעין לעיירת פיתוח שמפתח את הפעילות החינוכית ותורם לקהילה.

וגידים,⁴⁶ הוצג הרעיון כהשלמה לנח"ל ולא כתחליף. הרעיון של הירתמות למשימה לאומית קסם לככירי התנועה, ובמיוחד לאלה שלא היו שליחי התנועה הקיבוצית.

דוגמה מעניינת אפשר לראות בתיאור אכזבתו של מרכז מחלקת הדרכה אחרי סמינר בחירת דרך המשך של חניכי י"א, בשנת 1979. אילן לייבה הביע תמיהה ואכזבה בעלון התנועה "היה נכון" על כי בסופו של תהליך הבחירה, שכלל ביקור במעלות אצל גרעין עמרי, ושבמהלכו נערכו מועצות שביעיות הנהגתיות וארצית, הופעלה מזכירות שביעיות והושם הדגש על דרך ההגשמה בעיר פיתוח כדי לחזק כיוון חדש זה, בחרו חניכי התנועה בדרך הקיבוצית המסורתית.⁴⁷ האם חיים בעיירת פיתוח, שאל אילן, אינם אתגר ציוני חלוצי?

עם השנים, בשנות ה-80' ובשנות ה-90' הופך יעד שנת השירות לאטרקטיבי בקרב בוגרי י"ב. היציאה לגרעיני נח"ל מתמעטת, והקיבוצים עצמם כבר לא עושים מאמצים לקלוט את הגרעינים שבסופו של דבר לא נשארים לחיות בקיבוץ. יותר ויותר נשמעות אמירות בסגנון של היפרדות מהתנועה הקיבוצית והגדרה מחדש של מטרת התנועה ובמיוחד של הסעיף הקורא להגשמה ציונית חלוצית. שהרי, מהו חלוץ בשנות ה-90'? האם לא ראוי להגדיר מחנך, שמקדיש מזמנו לטובת קהילה בה בחר לגור, כחלוץ?

בשנות ה-90' עלו הצעות להרחבה של מסלולי ההמשך. עלו רעיונות כגרעין רעים מדעי-טכנולוגי (והוגשה פנייה לתקציב מיוחד) שחבריו יעברו הכשרה מתאימה ובמהלך שנת השירות יסייעו לתלמידים להתקדם בתחום המדעי-טכנולוגי. הוצע

46 בשנת 1972 עלה הרעיון לצאת לשנת שירות בעיירת פיתוח ולדחות את השירות הצבאי בשנה. בשנת 1974 יצא גרעין תנועתי. השם – גרעין רעים, ניתן על שם הגדוד הצופי ממנו יצאו הראשונים.

47 לייבה, אילן, מרכז מחלקת הדרכה – האם חיים בעיירת פיתוח אינם אתגר ציוני חלוצי?. 'היה נכון' 35. מרץ 1979, עמ' 3.

להקים קומונה קולטת עלייה שתתמחה בתחום ותפעל באתרי קרוואנים ובשכונות עולים.

בשנת 1992 הוקם 'גרעין תמורה' שתפקד בצורה דומה לגרעיני הנוער העובד. חברי הגרעין הקדישו זמן ללמידה משותפת, ניהלו קופה משותפת והחליטו במשותף היכן יעבדו. הדגש הושם על התערות ביישוב. לכן נשארו בשבתות בקומונה, שירתו במשמר האזרחי ומשפחות מקומיות אימצו את חברי הגרעין וארחו אותם בארוחות שבת ובשמחות משפחתיות.

בסוף שנות ה-90 כבר אין חושבים שגרעיני שנת שירות הם השלמה לנח"ל. שנת השירות הופכת לנתיב המרכזי ביעדי ההגשמה התנועתיים. בוגר תנועה הבוחר ביציאה לשנת שירות הוא הבוגר שבוחן את דרכו בחיים לאור ערכיו התנועתיים. וככזה, הוא המגשים התנועתי.

כבר בשנות ה-70 שאל מרכז מחלקת הדרכה, חבר קיבוץ חצרים גדעון אלעד: "מה לצופים ולקיבוץ? האם מובנת מאליה יציאתם של בוגרי תנועת הצופים לקיבוץ? כשם שלנח"ל הצטרפו תחת דגל הצופים מאות בוגרים בשנתון כך גם היה לכמעט מובן מאליו שאין הם מצטרפים למסע של חיים שלמים כמוצהר אלא רובם ככולם עוזבים לאחר השירות הצבאי."⁴⁸

הוויכוח על ההליכה לנח"ל לא נרגע לאורך השנים אלא החרף ובסופו של התהליך, בשנת 2005, הודיע יו"ר ההנהגה הארצית על ניתוק הקשר עם התנועה הקיבוצית: "...נטשנו את ההתיישבות כערך מרכזי לטובת האחריות החברתית. אם לא שמעתם אספר לכם, שתנועת הצופים הודיעה ל'תנועה הקיבוצית המאוחדת' על הפסקת שיתוף הפעולה אחרי 65 שנים. החלטה לכאורה דרמטית, אבל אין היא אלא סופו של תהליך התרחקות מתמשך בין שני הארגונים, בין היתר, בגין החלטת התק"ם לאמץ את שלוש התנועות הכחולות בלבד, תוך התעלמות מתנועת הצופים. כמו כן, ירידת

קרנם של הקיבוצים, חוסר העניין של הקיבוצים בגרעיני הנח"ל ואי האטרקטיביות של ההתיישבות הקיבוצית בציבור בכלל ובקרוב בני הנוער בפרט".⁴⁹

בשנות ה־90' הוכרע בתנועת הצופים כי אין יעד הגשמה מרכזי אחד מועדף. התנועה, במסגרת מחלקת דרך המשך, כחנה אפשרויות והציעה מגוון יעדים לבוגריה. זהו חלק מהתהליך החינוכי התנועתי וכך הוא מוצג בפני הבוגרים. בתנועת הצופים לא התארגנו בשנים האחרונות גרעינים או קבוצות בוגרים שבוחרים להמשיך כקבוצה שמתגבשת ברוח התנועה. היו ניסיונות מקומיים (באשדוד, למשל) ובתנועה בהחלט מבקשים לבחון אפשרות להקים קבוצות המשך. הרעיון מתאים לתנועה בשני היבטים. האחד, כוח של בוגרים שיוכלו לסייע בהדרכה ובארגון ולתרום לפעילות התנועה, בעיקר בפריפריה. השני, יש רצון להמשיך ולפעול כקבוצה ופעילות כזאת מתאימה לכל תנועת נוער וגם לצופים, במיוחד מכיוון שעצם הפעילות מוכיחה כי לא נס ליחה של התנועה. מגמה זו של הצבת יעדים חדשים, אחרי בחינת התאמתם לתנועת הצופים, גברה בעשור הראשון של המאה ה־21. נראה לדוגמה את התפיסה שייצג רותם יואלי, מזכ"ל התנועה בין השנים 2005-2011.⁵⁰ ראשית, לדבריו, אמרנו שיש לבדוק במה מדובר כשאומרים הגשמה בתקופתנו. נחליט מה רלבנטי ובהתאם נפתח מסלולים חדשים. מסלול חדש יכול בהחלט להיות נגזרת של צורך בתחום החינוך או הקהילה שמוצג על ידי הממשלה ותנועת הצופים יכולה להירתם ליישומו. קודם נגדיר מה יעדי הציונות ואחר כך נרוץ קדימה בקביעת יעדי התנועה במסגרת זו.

49 טילמן, גרעון, יו"ר הנהגה ארצית- דברים באירוע השקת עמותת 'צופים תמיד', 13.4.2005, מאוסף גרעון טילמן. בתוך: זיוון, זאב, שם.

50 ראיון עם רותם יואלי, יו"ר הנהלת מת"ן, מזכ"ל הצופים עד 2011. 25.6.2012

בשנת 2012, הציב מזכ"ל הצופים גל בן שימול,⁵¹ כיעד את המשימה של הקמת קבוצות בוגרים אשר יפעלו כתנועות בוגרים של הצופים. יעד זה הוא היעד שיתווסף ליעדי ההגשמה של התנועה וישלים בכך את מגוון המשימות הלאומיות, אשר מוצע לבוגרי התנועה לקחת חלק פעיל בכיצוען.

תנועת השומר הצעיר

מהיווסדה ובמהלך שנות פעילותה דבקה תנועת השומר הצעיר במסר הגשמתי אחד וברור. בוגרי התנועה התחנכו לאורו של רעיון ההליכה להתיישבות במסגרת קיבוצי הקיבוץ הארצי. זוהי מסגרת ההמשך ובמהלך החיים בקיבוץ יוכל הבוגר להגשים את הערכים שהוטמעו בו בשנותיו בתנועת הנוער. למעשה, לאורך כל השנים הייתה זהות מוחלטת בין תנועת הנוער לקיבוצי הקיבוץ הארצי.

מהשלב בו הצטרפו החניכים הבוגרים למסגרת הכנה לגרעין הם כמו הפכו לחומר ביד היוצר הקיבוצית. הם הודרכו על ידי שליחי קיבוץ היעד והגיעו למחנות וביקורים בקיבוץ אליו הם יועדו, כמועמדים להצטרף למשפחה המורחבת. "הקיבוץ הוא מסקנת החינוך! [הדגשה במקור, נ.א.] בקיבוץ ניתן להיאבק על הגשמה בפועל של מירב ערכי השומר הצעיר..."⁵² זו הייתה הדעה הרווחת, גם כאשר התחילו להישמע אמירות על אפשרויות בחירה נוספות שיש להעמיד בפני בוגרי התנועה.

למרות האמירה הברורה שהקיבוץ הוא היעד והוא המסגרת הראויה להגשמה, התחילו בראשית שנות ה-90' להעלות שאלות. בכנס קומונרים הציעו להרחיב את אפשרויות שנות השירות אליהן יוצאים בוגרי התנועה. דיברו על שימת דגש על עבודה קהילתית

51 ראיון אישי, מזכ"ל תנועת הצופים, גל בן שימול, 27.3.2012.

52 אש"צ (ארכיון השומר הצעיר) 3-1. 274 (2) השומר הצעיר בישראל, פרסומים, עלונים סמינרים, 1992-2000. ציטוט מדברי אלישע שפירא בראשית שנות ה-80'.

וקליטת עלייה, שהרי אלו המשימות האמיתיות עמן ראוי להתמודד. בחוברת למשלחת (בוגרי התנועה שנמצאים באותה שנה בשנת שירות נקראים המשלחת) מאוגוסט 1992⁵³ קראו להציע מסלולים לשנת י"ג כדי ליצור שמונה אפשרויות בחירה לבוגרי התנועה.

בחודש פברואר 1995 התכנסה בירוחם מועצת התנועה הפ"ה, בנושא יעדי הגשמה. בחוברת בה הוצעו מערכי פעילות לעיבוד נושאי המועצה נכתב: "זו התנועה היחידה שיצרה מסגרת חיים מלאה ומקיפה שבוגר החינוך התנועתי נכנס אליה ובה הוא מגשים את הערכים שספג (אם בחר לספוג) בתנועה – הקיבוץ הארצי על 86 קיבוציו. מי שהופך לחבר קיבוץ היה תמיד השומר המגשים – 'פעם שומר תמיד שומר'! אלא שהמשבר בתנועה הקיבוצית, והשינויים הרבים והקיצוניים לפעמים בעקבותיו, גורמים לרבים הרהורים חדשים – האם אכן זוהי הגשמה צרופה של ערכי התנועה. ואם זוהי הגשמה חלקית – האם אין מקומות נוספים בהם ניתן להגשים הגשמה חלקית. זוהי הסוגיה שהמועצה הזו נקראת להכריע בה." מוטיב חוזר בתנועה הוא ההדגשה כי תנועת השומר הצעיר הציעה מסגרת חינוכית מלאה, מכיתות בית הספר היסודי ועד היותך לחבר קיבוץ. זהו תהליך חינוכי ארוך ומסודר וגם אחר כך, כאזרח בוגר, אתה ממשיך להגשים בתחומים בהם אתה מוצא את תרומתך כמועילה ביותר. אולם, מועצת התנועה התכנסה בצל משבר בתנועה הקיבוצית ומציאות בה כלל לא ברור לבוגרי התנועה שאכן ההגשמה בקיבוץ היא היעד אליו ראוי לשאוף כיעד הגשמה מרכזי של התנועה.

הכנה רבה הושקעה במועצה. בין השאר פנו מארגניה למחנכים ואנשי רוח הקשורים לתנועה ולקיבוץ הארצי וביקשו מהם לכתוב מהי הגשמה בעיניהם. נביא שתי דוגמאות:

53 אש"צ 3-274.1 (2) השומר הצעיר בישראל, פרסומים, עלונים סמינרים, 1992-2000.

אברהם פרנק (מחנך מוערך ומנהל בית ספר תיכון קיבוצי) כתב מאמר שכותרתו: "מ'הגשמה' ל'מחויבות'":

"...לגבי השאלה כיצד והיכן יממשו החניכים את הערכים שספגו בתנועה מעבר לתקופת החניכות – אין תשובה אחת. אנשים בעלי ערכים יבקשו לממשם בכל מקום בו יחיו, יעברו ויפעלו."

יזהר בן נחום (היסטוריון, כתב על השומר הצעיר) התייחס לשאלת "ההגשמה היום":

"המגשימים בפועל תמיד היו מיעוט, אבל המיעוט הזה הוא שנתן לתנועה כולה את טעם קיומה. הוא שקבע את אופיו הייחודי של השומר הצעיר. לא מתנ"ס ולא מועדון נוער פוליטי, אלא – דרך חיים."

לקראת המועצה נקבע יעד אליו שאפו להגיע במהלך הדיונים.

"...היעד הרחוק, המגדלור שלנו הוא הקיבוץ. לא משום שעצם החיים בקיבוץ מבטיחים כבר את הגשמת היעדים. אלא משום שהחיים בקיבוץ מאפשרים, יותר מכל צורת חיים אחרת, את האפשרות להגשים בו את יעדנו.⁵⁴"

במהלך המועצה התלבטו כיצד לנסח את יעדי התנועה ובסיכומה הגיעו לנוסחים מורכבים שאפשרו היצמדות ליעד המרכזי, לצד אפשרות להרחבת יעדי ההגשמה. וכך כתבו,⁵⁵ תחת הכותרת

54 ש.ם.

55 אש"צ 3-273.1 (3) הנה"ר השוה"צ בישראל. סמינר הגשמה 2001-2006.

”מחלום לדרך חיים החלטות מועצת התנועה הפ”ה יעדי ההגשמה.
25 בפברואר 1995 ירוחם”:

”ייחודה של תנועת השומר הצעיר משאר תנועות הנוער
בהיות ההגשמה האישית וההגשמה הקבוצתית חלק בלתי
נפרד מהתהליך החינוכי בתנועה. בהגשמה אנו מתכוונים
להתחייבות אישית של כל אחד מהחניכים ומהבוגרים להפוך
את התהליך החינוכי לעשייה לפעולה ולחיים על פי הערכים
הנרכשים בדרך התנועתית.”

המועצה הגדירה מהי חברה מגשימה (שיתופית, משימתית, יהודית
חילונית, ציונית, שוויונית, לומדת ודמוקרטית). בקביעת היעדים
אפשרו בחירה לחניכים: ”כל חניך יפעל לבצע את עקרונות החברה
המגשימה, בהתאם למקום, לשכבה ולגיל בו הוא נמצא... אפשרויות
ההגשמה של רעיונות החברה המגשימה הן על ידי לקיחת אחריות
אישית לפעולה קבוצתית משותפת ואחריות קבוצתית לפעולת
היחיד. בערבות הדדית זו תיבחן דרך החיים השומרית, וייבחן כל
אחד מהבוגרים.”

בהמשך הוסבר כי רעיון החברה הקיבוצית הוא מסקנת
החינוך בתנועת השומר הצעיר, ולפיכך תפעל התנועה להגשימו.
אולם, ההגשמה לא תהיה רק במסגרת הקיבוץ הקיים אלא גם
במסגרת מודלים אחרים המקיימים את רעיונות החברה
המגשימה.”

כך למשל: השוה”צ רואה בקיבוץ העירוני יעד הגשמה וישלח
אליו גרעינים תנועתיים, והשוה”צ יקים מסגרת לקיום קבוצות
משימתיות שונות אשר יעסקו בעבודה קהילתית כדרך חיים. זו לא
החלטה חדשה, שכן כבר בשנות ה-80 קם קיבוץ עירוני (מגוון)
בשדרות, אלא רענון של הרעיון.

ראינו, אם כן, כי תנועת השומר הצעיר מרחיבה את יעדי
ההגשמה ומקבלת כי הגשמה אינה רק בקיבוצי הקיבוץ הארצי.

אמנם, מסגרת הקיבוץ היא עדיין היעד המועדף, אך בפירוש לא היעד היחיד.

שנים אחדות אחרי מועצה פורצת דרך זו, בהיבט הגדרת יעדי הגשמה, התבטא כרמי דניאל, רכז מחוז של התנועה, בסמינר הגשמה:⁵⁶

"לכולם יש מקום תחת הכותרת של 'הגשמה', וזה כל היופי שבדבר, בכך שההגשמה הפכה להיות אישית ולפי יכולתו ורצונו של הפרט ולא ככפייה של 'לך לגרעין אחרת אתה לא מגשים'... לפי גישתי תנועת השומר הצעיר היא כיום התנועה עם מספר המגשימים הגדול בארץ!!! (או לפחות בין הגדולות). ושוב, הבעיה היא איך מביאים את ההגשמה לרמת המודע... כל אחד ואחד יחשוב עם עצמו מהי הדרך שלו להגשמת ערכיו."

זו כבר דרגה גבוהה יותר של הרחבת הגדרת ההגשמה. אין מדובר בהחלטה תנועתית מחייבת, אולם הלכי הרוח מלמדים על כך שבתנועת השומר הצעיר היו שותפים לדעה כי צריך לבצע שינויים. הצורך נבע מהרצון להישאר אטרקטיביים לחניכים בוגרים ובמקביל לא לוותר על ייחודה של התנועה, אשר רואה את ההגשמה כ'דרך חיים' וכל פעולותיה לכיוון הגשמת הרעיון.

כאשר ירדו אחוזי ההולכים לנח"ל והנשארים בקיבוץ אחרי השירות הצבאי לא טמנו קברניטי התנועה ראשיהם בחול. מועצת התנועה התכנסה בירוחם, וגם מקום ההתכנסות יש בו משום אמירה על יעדים ומשימות לאומיות, ונערכה לדיון פנימי מבלי להתעלם ממחלוקות או אי הסכמות. הרעיון של הגדרת 'חברה מגשימה', והצהרה כי המגשימים הם אלו שעונים על הגדרות אלו, הובילו לאפשרות להכניס למסגרת יעדי ההגשמה גם פעילויות שאינן

מכוונות קיבוץ אלא מתעתדות לתרום לקהילה, לעסוק בחינוך ובקליטת עלייה – אם לא כנציגי הקיבוץ, בהחלט כשליחי תנועת הנוער. למעשה, תנועת השומר הצעיר לקחה אחריות על מלוא התהליך החינוכי של חניכיה ובוגריה, ובהמשך למגמה זו עשתה ועושה מאמצים להקמת תנועת בוגרים שתתאים לתפיסת תנועת הנוער כמובילה לאורך כל התהליך החינוכי. כפי שהתבטא דוד, חבר ההנהגה, בישיבה בחודש יוני 1998:⁵⁷ "אם לא ניצור תנועת בוגרים, לא נציל את התנועה. אם לא יהיו לנו גרעינים שיתרמו מצידם רכזי קנים, כמו השנה באזור הדרום, ויקימו את תנועת הבוגרים, לא תהיה לנו תנועה."

בתנועת השומר הצעיר יש התמודדות בין חניכים בוגרים, שמבקשים לאפשר בחינת דרך הגשמה כמו בתנועת הנוער העובד והלומד ואחריה בתנועת המחנות העולים, לבין הנהגת התנועה ששומרת על ההליכה לקיבוץ הארצי כהמשך חד משמעי של בחירת דרך החיים בתנועה. לדברי איתי זירנברג, מזכ"ל התנועה, מאבק זה בין שתי התפיסות לא הסתיים עדיין.⁵⁸

יחד עם זאת, הכיוון הולך ונקבע לעבר בחינת נושא ההגשמה החדשה. גם אם לא מניחים הצידה את עקרונות ההגשמה מימים ימימה. הקיבוץ מהווה יעד מרכזי. אך, בנוסף, מתחילים לבחון יעדים נוספים ולמעשה בוחנים אותם כמו היו חלק מ'דרך חיים' שומרית.

נחזור לארבע השאלות לעניין הגשמה, שנבחנו בפרקים הקודמים.

◇ האם תנועות הנוער (בתקופה הנידונה) מציבות יעד הגשמה לבוגריהן?

57 אש"צ 1-3. 277 (1) ההנהגה הראשית ישיבות ההנהגה 1997-2000.

58 ראיון עם אתי זירנברג, מזכ"ל תנועת השומר הצעיר, 17.1.2012.

תנועות הנוער ראו כחלק מייעודן הצבת יעד הגשמה לבוגריהן. אמירה זו נכונה גם בעידן ההגשמה החדשה. תנועת נוער נבדלת מארגון נוער, בין השאר, בכך שהיא מציבה יעד הגשמה לחניכיה הבוגרים.

◇ האם ההגשמה היא רק יעד אחד ממוקד?

התנועות לא הציבו מגוון של יעדים בפני החניכים הבוגרים. יש יעד הגשמה מרכזי ואליו שואפים שיגיעו כמה שיותר חניכים. אמירה זו השתנתה לגמרי. כל תנועות הנוער בחרו להרחיב את מגוון יעדי ההגשמה. גם בתנועת הנוער העובד והלומד, שהציבה את יעד ההתיישבות השיתופית כיעד הגשמה מרכזי, רואים את הבחירה בחיים בעיר ובעיירת פיתוח ואת ההשתלבות בתחום החינוך ותרומה לקהילה כיעדי הגשמה לגיטימיים.

◇ האם ההגשמה היא קבוצתית?

ההגשמה היא קבוצתית בהתייחס לשלוש התנועות הקרויות 'הכחולות' (הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר והמחנות העולים). בכל שאר התנועות ההגשמה נתפסת כעניין אישי, הבוגר יבחר את דרך החיים בה יגשים בצורה המיטבית את ערכי התנועה בה התחנך.

◇ האם ההגשמה היא דרך חיים?

האמירה העקרונית כי ההגשמה אינה רק שלב בחיים ומשמעה בחירה בדרך חיים, נותרה נכונה ברמה ההצהרתית בכל התנועות. בחזון של כל התנועות מביעים תקווה כי בוגריהן יבחרו לחיות את חייהם על פי ערכי התנועה. אולם, יש הרואים בשנת שירות מילוי משימה שמקנה לממלא אותה את הזכות להיקרא מגשים. בכך, למעשה, מתרוקנת מתוכנה האמירה על דרך החיים התנועתית כמופת להגשמה. אם בוגר שנת שירות

נקרא מגשים, כל שאר הפעולות שיעשה לא משפיעות על הגדרתו.

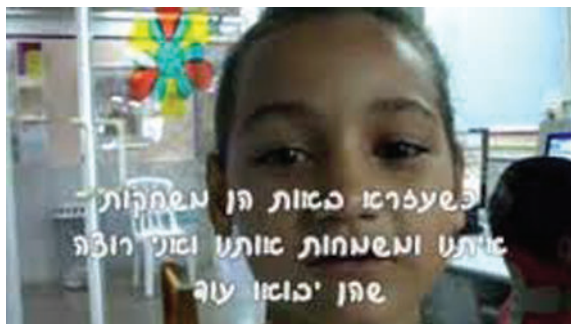
באותן תנועות נוער שהרחיבו את יעדי ההגשמה והכניסו את שנת השירות, ואפילו את ההדרכה בתנועה, תחת הגדרה של אפיקי הגשמה תנועתיים, כבר אי אפשר להציג את ההגשמה כדרך חיים. ההגשמה היא מכלול של אפשרויות וייתכן שיש בהן כאלה שראויות יותר מבחינת ערכי התנועה.

ההגשמה החדשה פנים רבות לה.

דומה שזה השינוי המהותי ביותר שבא לביטוי בהגשמה החדשה.

לכך נשוב בדיון המסכם.

המחנות העולים, יחזקאל
אבנרי מלמד מחנאות
אתר האינטרנט של התנועה

תנועת עזרא. שירות
בקהילה
אתר האינטרנט של התנועה

נשיא המדינה עם
נציגי התנועות ביום
הולדתו ה-84
מת"ן

מכבי הצעיר. שירות בקהילה,
חיפה
ארכיון מכבי הצעיר

מכבי הצעיר. טקס סיום בים. קורס העשרה – החברה הישראלית
ארכיון מכבי הצעיר

מכבי הצעיר. מתנדבים
למלחמה בתאונות הדרכים
ארכיון מכבי הצעיר

מכבי הצעיר. מירוץ
הלפיד, חנוכה
ארכיון מכבי הצעיר

בני עקיבא. פעילות קיץ
ארכיון בני עקיבא

בני עקיבא. מחנה קיץ
ארכיון בני עקיבא

בני עקיבא. פעילות קיץ
ארכיון בני עקיבא

המחנות העולים. הפגנה,
המחאה החברתית
ארכיון המחנות העולים

המחנות העולים. צעדת
אחד במאי 2011
ארכיון המחנות העולים

המחנות העולים. שירות בקהילה
ארכיון המחנות העולים

המחנות העולים. טיול שכבה
בוגרת
ארכיון המחנות העולים

הנוער הלאומי. טקס בהר הרצל,
מול קבר הרצל
ארכיון הנוער הלאומי

הצופים. מחנה קיץ
ארכיון הצופים

הצופים. צמי"ד (צרכים מיוחדים).
שירות בקהילה
ארכיון הצופים; צלם: זיו קורן

הצופים. מחנה קיץ
ארכיון הצופים;
צלם: אביב פרסבורגר

הצופים. צופי שב"א
ארכיון הצופים; צלם: ניר ממן

הצופים. טיולי חנוכה, שכבות בוגרות
ארכיון הצופים; צלם: אודי לבון

הצופים. מפקד צופי
ארכיון הצופים;
צלם: אודי לבון

תנועת עזרא. מחנה קיץ
אתר האינטרנט של התנועה

הצופים. טקס הבטחה
עם שחר. הנהגת
ירושלים
ארכיון הצופים; צלם:
אביב פרסבורגר

המחנות העולים, מחנה חורף לתושבי הדרום, במבצע עופרת יצוקה, 2009-2008
 ארכיון מת"ן;
 צלם: ערן גלזר

להקת תנועות הנוער, חתימת אמנת תנועות הנוער, 2005
 ארכיון מת"ן;
 צלם: ערן גלזר

מלמדים בכיתה באתיופיה. משלחת חלוצה, הנהגות תנועות הנוער באתיופיה, 2011
 ארכיון מת"ן;
 צלם: ערן גלזר

יום תנועות הנוער, הדרכה משותפת לכמה תנועות, נתניה, 2012
ארכיון מת"ן; צלם: ערן גלזר

להקת מועצת תנועות הנוער, טקס ביד ושם, יום השואה 2012,
ארכיון מת"ן, צלם: ערן גלזר

מועצת תנועות הנוער – מייצגת

תהליך השינוי

(“שחקן חיזוק” לתנועות)

הדיון בהתפתחות שחלה במועצת תנועות הנוער קשור לנושא ההגשמה מכמה סיבות. ראשית, מכיוון שחל בעיקר בשנים מקבילות לשינוי יעדי ההגשמה בתנועות. שנית, בשל העובדה שבמת”ן התחילו לנהל פרויקטים משותפים לכמה תנועות, נוצר מצע אשר אפשר לתנועות הנוער לפעול בתחומים לאומיים ולהפנות כוחות לכיוונים חדשים בסיוע של מועצת תנועות הנוער. בנוסף, מת”ן מייצגת נאמנה את התנועות ובכל פעילותה אינה פוגעת בעצמאות של כל תנועה ומתאים לתנועות הנוער להסתייע בגוף המקצועי. לכן, מת”ן באמצעות פרויקטים שנוהלו דרכה, מכוונת לאפיקי הגשמה חדשים בתנועות הנוער.

ניסיונות להפוך לגוף מקצועי משמעותי

מועצת תנועות הנוער הוקמה בשנת 1974, במטרה לשמש גוף מאגד לתנועות הנוער הציוניות. המועצה הוקמה על ידי משרד החינוך בשיתוף פעולה עם הנהגות התנועות. לתפיסת משרד החינוך,

נכון היה לרכז את התקשורת (בעיקר בהיבטים התקציביים) מול תנועות הנוער באמצעות גוף אחד, שמוכר על ידי המשרד ויכול להוות מקור נאמן לשיתוף פעולה ולביצוע משימות בצורה עניינית. תקציב מת"ן נגזר מתוקף תקנה במשרד החינוך, שמקצה משאבים לתנועות הנוער ולמת"ן. חלק ניכר מפעילות המחלקה לתנועות הנוער מוקדש לחלוקת משאבים כספיים, על פי מפקד תנועות הנוער. בהמשך נרחיב בעניין זה ונראה כיצד שינוי התקנה שינה את המציאות הארגונית בתנועות הנוער. הנציג הקבוע של מינהל חברה ונוער בהנהלת מת"ן היא מנהלת מחלקת תנועות הנוער, אירית ברוק וקודמיה בתפקיד.¹ למשרד החינוך נוח לתמוך בקיום מועצה שמשחררת את המשרד מהצורך לנהל משאים ומתנים עם כל אחת מהתנועות, שבהן תנועות הסמוכות לשולחן מפלגה או זרם אידיאולוגי ופוטנציאל התקלות בהתדיינות ישירה מול כל תנועה יכול להוות מכשלה למשרד. מועצה משותפת של כל התנועות מהווה גוף אוטונומי שמאפשר לכל תנועה לשמור על עצמאותה ולא להיפגע במהלך קשריה עם משרד החינוך, במציאות פוליטית משתנה.

זאת ועוד, תנועות הנוער, שמצד אחד היו עצמאיות לגבש תפיסה חינוכית עצמאית, נסמכות גם על תקציבים סדירים שהועברו ויועברו אליהן על ידי משרד החינוך. גוף משותף לכל התנועות יכול היה לסייע באיגום משאבים, בהפעלת לחץ לשחרור תקציבים ובראגה גם לתנועות קטנות ולכאלה שתקציבי הממשלה הן מקור המימון העיקרי שלהן.

הפורום המרכזי במת"ן היה מהיווסדה הנהלת המועצה. בהנהלה היו חברים מזכ"לים ומרכזים של תנועות הנוער החברות במת"ן. יו"ר ההנהלה הוא אחד המזכ"לים שנבחר על ידי החברים לתפקידו.

1 להרחבה ראו דרור, יובל, החינוך הבלתי פורמלי של הנוער ב"ישוב" ובמדינת ישראל, בתוך: רומי, שמידע (עורכים), 'החינוך הבלתי פורמלי במציאות משתנה', שם. עמ' 29-71.

את הפעילות השוטפת מנהל מזכ"ל מת"ן, שמינויו מאושר על ידי ההנהלה.

בנוסף התקיים פורום גזברי התנועות ויושב הראש שלו (גזבר אחת התנועות) הוא גם גזבר מת"ן, וכן ועדות מפעלים והדרכה. במועצה גיבשו תוכניות עבודה שמטרתן לקדם את התנועות ולאפשר להן להשיג תקציבים לפעילות. בשנות ה-70 גדלה המצוקה התקציבית, התנועות הקיבוציות נאלצו לצמצם את השתתפותן בתקציבי תנועות הנוער ותקציבי הממשלה לא הועברו באופן סדיר, כפי שמלמדת סדרת ההתכתבויות של גזבר המועצה עם משרד החינוך, לעתים הובטחו תקציבים ובסופו של דבר לא הועברו כלל.

הנהלת המועצה נדרשה לתפקד לא פעם כמגן התנועות. ניסיונות להתערבות בנושאים פנים תנועתיים מצד משרד החינוך נהדפו על ידי התנועות וגם על ידי מת"ן בתוקף מעמדם המשותף של המזכ"לים, חברי ההנהלה.

נראה למשל פרוטוקול של ישיבה שהתנהלה בשנת 1987 (אין תאריך על המסמך אולם הוא מתאים בהקשר של נושאים אחרים שנדונים בישיבה):²

הדיון נפתח בהחלטה להיעתר לבקשה לגייס את תנועות הנוער לעצרת המונים ולפעילות במסגרת "חוקה לישראל" בהנהגת פרופסור אוריאל רייכמן.

אחר כך החליטו לקיים עצרות הזדהות עם יהודי ברית המועצות.

בהמשך מחה יו"ר מת"ן, תאו קמינר, מרכז הצופים, על כך שפגישה שנקבעה עם שר החינוך בוטלה על ידי מנהל אגף הנוער. התפתח דיון ובסיומו הוסכם על דעת כל חברי ההנהלה שמת"ן אינה כפופה למשרד החינוך והתנועות אוטונומיות לקבוע פגישה לפי שיקול דעת הנהלת מת"ן.

נציג משרד החינוך, מנהל המחלקה לצופים ותנועות הנוער, הגיב שהכול בשל העובדה שהפגישה לא תואמה דרך אגף הנוער. תחושה של עלבון דו צדדי ואווירה לא נעימה. מזכ"לים התבטאו וביקשו לחדש את הקשר הטוב וההדוק בין המשרד למת"ן. אחרי שבועיים, בהם התנהלו מגעים לפתרון הסכסוך, נשלח מכתב למנהל אגף הנוער. יו"ר מת"ן הסביר שקיבל את תשובתו כי הביטול מקורו באי הבנה ולא רצון לפגוע באוטונומיות של תנועות הנוער, ההסבר התקבל והכול בא על מקומו בשלום. למותר לציין כי המכתב נשלח אחרי עבודה מאחורי הקלעים של מזכ"לית מת"ן במשרד החינוך.

תיאור זה של ישיבת הנהלת מת"ן מלמד כיצד מזכירי התנועות, כמו גם הגורמים המטפלים בתנועות הנוער במשרד החינוך, תפסו את מת"ן. מבחינתם עצם קיומה של המועצה מאפשר הרגעת הרוחות והגעה לסיכומים בין התנועות והמשרד. חשוב לכולם שייראה כי התנועות לא ויתרו על עקרונות תנועתיים וכן שהמשרד לא סוטה ממדיניותו. דרך ישיבות הנהלת מת"ן ניתן להגיע לסיכומים ולאפשר העברות כספים, יציאה למפעלים משותפים וריכוז כוח כלפי גורמים מוסדיים, שיוכלו להתנהל מול גוף אחד בהתייחס לכל התנועות.

במת"ן פעלה, מהשנים הראשונות, ועדת ההדרכה. מרכזי מחלקות הדרכה בתנועות לא ממהרים לשתף פעולה עם הוועדה. לכאורה מדובר בהעשרה ולימוד, אולם הרי אנשי ההדרכה בתנועות נחשבו (כל אחד בתנועתו) כמומחים לנושאי חינוך והדרכה, וכאן במת"ן באים להרכיב בהם תורה? נראה כמה דוגמאות כיצד התנועות מוכנות לשחק את משחק שיתוף הפעולה בוועדת הדרכה רק עד המינימום האפשרי. אולם, הוועדה לא ממש נתפסת כגוף מקצועי, משמעותי בשנות ה-70/ וה-80.

במת"ן הוחלט לעסוק במודל ממדי החינוך הבלתי פורמלי, שפותח על ידי פרופסור ראובן כהנא. נציגה של משרד החינוך, בשיתוף

עם יועצת חיצונית, ארגנו השתלמות רצינית ויסודית של כמה ימי עיון שהתפרסו על פני ימים שלמים. הנוכחות הייתה דלה ולא עקבית והייתה תחושה של זלזול מצד חלק מהתנועות בניסיון ובידע המועבר. מבין התנועות, תנועת מכבי הצעיר אימצה את המודל וביקשה ללמוד אותו על בוריו והנוער העובד והלומד התקשר ישירות עם פרופסור כהנא וניהל עמו דו-שיח על יישומי המודל.³

גם יוזמה שבאה מהתנועות לתכנים בוועדת הדרכה לא זכתה להצלחה מרובה. ממחלקת הדרכה של תנועת הצופים פנו בהצעה לארגן סיורים למחלקות הדרכה במרכזי הדרכה של התנועות. כך ניתן ללמוד ולהתייעץ, שהרי כולם אנשי מקצוע בתחומם.⁴ אולם היוזמה לא התפתחה לכרי ביצוע. בעקבות ההצעה התערור ויכוח בין חברי הוועדה על הצורך בקיומה. יו"ר הוועדה התלונן על אי הגעה מסודרת לישיבות ונענה שהפורום לא ממש חשוב. הציעו לקיים מפגשים קבועים ובהם גם מפגשי תוכן והדרכה. כך כולם יבינו את החשיבות ויופיעו לפעילות. הדיון סוכם ברוח של ציפייה לשיתוף פעולה בעתיד, על אף הבעיות בהווה: "למעשה אין משותף ליושבים כאן. בוועדות אחרות (כמפעלים) יש אינטרס לכולם להגיע. נושאים יכולים להיפתר במסגרת הוועדה. ואילו בוועדת הדרכה, אם אין הסכמה על המהות אי אפשר לקיים דיון שממנו יוצאים לדרך משותפת. לכן, צריך לקיים ימי עיון על נושאים שמוסכם על כולם לעסוק בהם ולא על נושאים שיש לגביהם מחלוקות עקרוניות. למשל: ההקצנה בציבור; נושא הירידה ו-40 שנה למדינה."

על רקע השוני בין התנועות התברר כי בשגרה, במהלך שנת פעילות, נושאי תוכניות ההדרכה דומים למדי בין התנועות השונות. במיוחד בשכבות הצעירות אך גם בשכבות הבוגרות, הורכבה תוכנית

3 א"ט, ארכיון מת"ן, 52-3-4 מת"ן ועדת הדרכה 1987-1988.

ההדרכה מנושאים שמעסיקים את החברה הישראלית, מנושאים שמעניינים את החניכים בהתאם לגילם ומנושאים שמתפתחים כתגובה לאירועים ולתהליכים בחברה ובמדינה.

אחרי מלחמת ששת הימים עסקו כל התנועות בנושא ההתנחלות. כמובן, נקודות המוצא היו שונות מתנועה לתנועה. בני עקיבא, לדוגמה, חוותה את צמיחתו של יעד הגשמה חדש לבוגריה, בדמות הצטרפות למבצעי ההתנחלות של גוש אמונים. ולעומתם, בתנועת השומר הצעיר התעורר ויכוח קשה על השאלה האם ראוי להעלות גרעין נח"ל להתיישבות ברמת הגולן (בסופו של דבר הוחלט ליישב את היאחזות גשור, שהייתה לקיבוץ ברמת הגולן).

התנועות עסקו גם בנושאי הפער העדתי, ובכל מסמך של מת"ן שתאר את פעילות התנועות משנות ה-70 ואילך הודגשה הפעולה בעיירות הפיתוח ובשכונות המצוקה. נושא זה זכה לתנופה עם ההכרזה על פרויקט שיקום השכונות שבראשו עמד סגן ראש הממשלה, יגאל ידין (1978).

כאשר הסכימו כי יש נושאים משותפים, קיבלו החלטה לקיים במסגרת מת"ן פעילות משותפת לתנועות הנוער הציוניות. יש להבהיר כי הנושאים היו משותפים אולם התפיסה של כל תנועה לגבי אותם נושאים יכולה להיות שונה לחלוטין. כך בנושאי התיישבות מעבר לקו הירוק או בנושא מעורבות התנועה בהפגנות ועוד.

נראה למשל את תוכנית העבודה של ועדת הדרכה במת"ן לשנת

1987⁵:

הוחלט לקיים 5 ימי עיון בתשמ"ז. ושוב נתקלו בפער שבין החלטה עקרונית לביצועה הלכה למעשה.

1. ייחודו וסגולותיו של המבנה החברתי בתנועת הנוער – כארגון בלתי פורמלי. נקבע ליומיים באכסניית בית וגן בירושלים. נרשמו 60, הגיעו 35 ורק חלקם התכוונו להישאר ליום השני.

- נאלצו לבטל הזמנת מנחה ולשלם דמי ביטול לאכסניה.
 2. הבנת הגיל המודרך. נרשמו רק 20. הוחלט לקיים. הגיעו 11. בחלק השני של היום נשאר 7 בלבד.
 3. זהות יהודית כמרכיב בהגשמה הציונית (התקיים יום עיון בנושא זה בשנה שעברה ולא היה מוצלח. הוחלט לקיים שוב). פרופסור אליעזר שבייד הוזמן והוא נענה ברצון והעביר שלושה מאמרים לקריאה מראש ולריכוז שאלות. רק מתנועת הצופים העבירו שאלות.
4. התברר כי מתכוונים להשתתף 9. מתוכם 3 יגיעו רק לחלק השני.
 4. הווי ותרבות בתנועות הנוער.
 5. סיכום פעילות תשמ"ז ותכנון תשמ"ח.

התוכנית נקבעה בשיתוף מרכזי מחלקות הדרכה שהיו שותפים בוועדת הדרכה. אולם ההיענות הדלה וחוסר העניין מלמדים על כך שהתנועות לא ייחסו חשיבות לפורום. מכאן ניתן ללמוד גם על האופן בו תפסו מחלקות ההדרכה את פעילות התוכן במת"ן. המועצה הציעה תכנים והעשרה לתנועות, תוך שיתוף פעולה עמן. אולם לא היה ביכולתה של המועצה לחייב את התנועות להגיע לפעילות. גם התנועות לא עשו מאמץ להשתלב בפעילות. זאת ועוד, לעתים נשמעו הדים לפעילות שמהם עלתה התחושה שאנשי מחלקות ההדרכה התנועתיות היו המומחים בכל נושאי ההדרכה התנועתית ולא התאים להם להסתופף לצד תנועות אחרות, ללמוד יחד אתן וכמובן, ייתכן שתנועות אחרות ירצו להעתיק את מודל הפעילות של התנועה וליישמו במסגרתן. גישה זו מלמדת גם על תחושת חשש מכך ששיתוף פעולה מסיבי ותוכנית משותפת בין התנועות יוכלו להצביע על סדקים בחומה המקצועית של מחלקת הדרכה ובאמונה בצדקת הדרך. או, לחילופין, לגרום בפועל לסדקים כאלה.

עיון בפרוטוקולים של ועדת ההדרכה של מת"ן מלמד כי לא

התקיימו דיונים בנושא ההגשמה. לא הועלו קשיים בארגון גרעיני נח"ל ולא הוצגה התלבטות של תנועה זו או אחרת בשאלת השכבות הבוגרות וכיצד מציגים לבני הנוער את יעדי ההגשמה במציאות של שנות ה-80'.

לכל תנועת נוער הייתה שפה משלה ובמת"ן ניסו, למעשה, לפצח את הקוד וליצור שפה משותפת בנושאי תוכן, כדי שמרכזי מחלקות הדרכה ישבו יחד ויגבשו תכנים ותוכניות שיוכלו לסייע לפעילות של כולם.

נראה למשל את השימוש במושג בוגר תנועה. בתנועת הצופים בוגר תנועה, עד שנות ה-90', היה חניך שסיים י"ב כפעיל בתנועה, התגייס למסלול הנח"ל והתחייב בחתימתו להצטרף לקיבוץ. זוהי הגדרה רשמית בלבד ולמעשה כל מי שסיים י"ב נקרא בפי חבריו, מדריכיו וכל הפעילים בתנועה – בוגר תנועה. בתנועת הנוער העובד והלומד נמנעו מהגדרה מיהו בוגר התנועה. התנועה לא חייבה (עד שנות ה-90') לצאת להגשמה במסגרת תנועתית ועד סוף י"ב היו יכולים לפעול בתנועה, להדריך ולרכו שכבה צעירה, גם מי שלא בחרו להמשיך למסגרת הנח"ל. בתנועת השומר הצעיר, כמו גם במחנות העולים, בוגר תנועה היה מי שבחר להגשים בדרך התנועתית. בתנועת עזרא ציפו מהבוגר שיבחר בדרך חיים שתהיה הולמת לרוח התנועה וכך גם בבני עקיבא, תוך שימת דגש על עדיפות לבחירה במסלול ההמשך התנועתי לשיבת הסדר או לשירות לאומי לבנות. בתנועת מכבי הצעיר בוגר תנועה נחשב (עד צאת הגרעין התנועתי הראשון) לשנת שירות מטעם התנועה בשנת 2000) מי שהיה פעיל בתנועה במשך לימודיו בתיכון.

לכל תנועה היו מסורות אחרות בכל שגרת הפעילות. החל בפתיחת שנה, עבור דרך טקסי דרגה לכל שנתון או משימות שמלמדות על מעבר שלב בתנועה, מסורת של טיולים וכמובן, מחנות קיץ על הנושא המרכזי שבהם, היקף הצופיות והמחנאות, ההפרדה בין בנים לבנות ומעורבות הורים בפעילות החניכים. במציאות כזאת לא מוצאים מקום לתוכניות משותפות במת"ן.

כאשר בתנועות הנוער הגיעו למסקנה כי רב המשותף על השונה, כי ניתן לגשר על פערים בין התנועות ולהגיע גם בתוכן לשיתוף פעולה, התחיל עידן חדש במת"ן. עידן של פרויקטים משותפים, מנוהלים על ידי אנשי מת"ן, שנחשבו לפעולה תנועתית במסגרת מילוי משימות לאומיות.

במהלך שנות ה-90' הוכשרה הקרקע לשינויים במהות של מועצת תנועות הנוער. מגוף מינהלי התגבשה המועצה כצומת מרכזית בהווה של כל תנועות הנוער בישראל. לנושאי תקציב, יוזמות חינוכיות חדשות וקשר יציב עם משרדי ממשלה. למשרדים נוח לעבוד עם גוף מרכז ולתנועות מתאים להתאגד ולהשיג את המירב באמצעות שיתוף פעולה שמבוסס על אמינות ושקיפות מירביים. מת"ן הייתה גם המרכז דרכו התנהלו לא מעט עימותים עקרוניים בנושא המפקד ובנושא ההכרה בתנועות נוער שציוניותן אינה חד משמעית.

ראינו כי השינוי בתפקוד של מת"ן היה מקביל לתהליך של הגברת הפתיחות בקרב תנועות הנוער, הסכמות להשתלב בפרויקטים משותפים ונכונות להיפתח ליוזמות חינוכיות, שיכולות להוביל לשינוי יעדי הגשמה תנועתיים. בהתאם לכך נקרא הפרק: מועצת תנועות הנוער – מייצגת תהליך השינוי ("שחקן חיזוק" לתנועות).

ניצנים של שינוי (1991)

לקראת חג הפסח בשנת 1991 יצאה מועצת תנועות הנוער בהודעה לעיתונות: "תנועות הנוער מנסות לשתף כ-2,000 בני עולים בטוילי פסח".

עוד נכתב בהודעה כי כדי להגיע ל-10,000 בני עולים שישתתפו

בפעילות נדרש תקציב נוסף בסך 3 מיליון ש"ח, לסבסוד פעילותם ב-12 תנועות נוער.

הוצאת הודעה כזאת מלמדת על אסטרטגיה חדשה של מת"ן. מדובר בהודעה על יוזמה חינוכית ולצידה הבהרה כי גורל היוזמה תלוי בהעברת תקציב לתנועות בעבורה. דהיינו, מת"ן דאגה לתקציב לתנועות הנוער עבור יוזמה חינוכית מוגדרת. משמע, המועצה פועלת בתחום חינוכי ומלווה את פעילותה זאת ביכולת לגייס תקציבים עבור התנועות. התנועות נענו לאתגר ובמסמכיהן תועדו הפעולות עם נוער עולה במהלך חופשת הפסח. כדי לקבל את התקציבים חויבו התנועות בהעברת דיווחים. הייתה כאן היענות למבצעים חד פעמיים. בדיונים שנערכו סביב היוזמה לא נכתב דבר על כך שבעצם זו פעילות תנועתית שאמורה הייתה להיות חלק מהשגרה התנועתית. אפשר לסכם את האירוע כפעולה דרך שגרה של תנועות הנוער אשר ביקשו לקבל תקציבים שיסייעו במפעלי פסח. אם התקציב מגיע באמצעות עידוד קליטת עולים, מצוין. אולם, גם להצהרות יש חשיבות בהוויה של תנועות הנוער. עצם ההתארגנות של מת"ן וההיענות של תנועות הנוער להיות חלק ממפעל משותף בביצוע משימה לאומית, מלמדת על תחילתו של שינוי.

ב-4.8.1991 פרסם צפריר רינת מאמר בעיתון "הארץ" שכותרתו: "הגשמה עם גיוון"⁷. בתנועות הנוער, כך נכתב, המרכזות את גרעיני המתגייסים לנח"ל, מנסים לרענן את מסלולי ההגשמה החלוצית, מתוך אמונה שהמשבר הנוכחי אינו סוף הדרך... בפרסומים הפנימיים של התק"ם כבר נשמעו קולות שטענו שאולי הנח"ל מיותר, אם לאחר כל המאמץ שמשקיעים הקיבוצים יש בהם נח"לאים מעטים כל כך. פרסומים אלו ודומים להם הועברו לתנועות הנוער על ידי מת"ן ובישיבת הנהלה הייתה התייחסות לכתבה ללא החלטה או הצהרה של הפורום המשותף.

בשנות ה-90' מיצבה מועצת תנועות הנוער את מעמדה כגורם מרכזי בקידום פעילות התנועות בנושאי צמצום הפערים בחברה הישראלית ובקליטת עלייה. נראה, לדוגמה, את פניית הסוכנות היהודית למת"ן בבקשה שהמועצה תפעל להירתמות תנועות הנוער לפתיחת סניפים, לשליחת מדריכים ולהשקעה בכוח אדם ובפעילות בקרב נוער העיירות ושכונות השיקום. מת"ן נענתה ליוזמה והתארגן סמינר לתנועות הנוער בנושא מנהיגות צעירה בעיירות הפיתוח.⁸

בסמינר הוצגו מודלים של הסוכנות לצד תוכניות שפותחו בתנועות נוער, לליווי של מדריכים בעיירות פיתוח ולהקמת סניפים חדשים. המודלים שפותחו בתנועות הוצגו על ידי אנשי מחלקות ההדרכה והמשוב היה חיובי ותרם לתחושת השותפות. בסמינר השתתפו נציגי בני עקיבא, עזרא, המחנות העולים, הנוער העובד והלומד, הצופים והנוער העובד הלאומי. נציגי התנועות הביעו רצון לקחת חלק בפעילות.

הפרויקט נקטע בשל הפסקת הסיוע התקציבי. מזכ"לית מת"ן, פנינה פלדמן, הביעה צער לצד ביטחון שעוד יצליחו לבצע את הפרויקט.

התכתובת של האחראית במת"ן עם התנועות מלמדת כי ההיענות הייתה מרשימה למדי. התנועות ראו בפרויקט מטרה ראויה להשקעה וכיוונו כוח אדם לסמינר, כדי לפתח דרכי עבודה עם נוער שאינו מגיע בדרך כלל לפעילות תנועתית. הסמינר אפשר למת"ן להציע לתנועות הנוער פעילות בתחום התוכן באופן שהתקבל על ידיהן כפעילות תורמת וחשובה.

למעשה, מועצת תנועות הנוער, בתהליך הצעת נושאים לסמינר ובהנחייתו, השתלכה בקביעת יעדים של התנועות. אין כאן ניסיון להכתיב לתנועות, אלא הצלחה ראשונה ביוזמה לפעילות תוכן

8 אי"ט, ארכיון מת"ן, 52-3-2, מת"ן מנהיגות צעירה בעיירות פיתוח, פרויקט סוכנות 1991-מאי 1992.

שהשתלבה עם צרכי התנועות לא רק ברמה ההצהרתית אלא באופן מעשי לחלוטין. תנועות הנוער שיוועו להצלחה בפעילות בעיירות הפיתוח ובשכונות המצוקה, מת"ן הציעה כלים והתנועות נענו להצעה. סביר וטבעי ככל שיישמע, דובר בתחילתו של שיתוף פעולה בתחומי תוכן והדרכה.

מכאן ואילך נוכל לבחון את מהות השינוי בהגדרת ההגשמה בתנועות הנוער גם דרך סגנון ההתערבות של מת"ן. דומה כי מועצת תנועות הנוער היוותה כעין כלב נחייה לתנועות, במובן של סיוע להובילן אל המקום שהן מעוניינות להגיע אליו ולא לנסות להנחות אותן ליעד שאינו הולם את מטרתן.

מת"ן כגוף מקצועי מרכז לתנועות הנוער. קליטת עלייה כדוגמה

בסוף שנות ה-80' ובמהלך שנות ה-90' הגיעו לישראל כמיליון עולים חדשים מברית המועצות (חבר העמים). שלטונות המדינה, למודי ההצלחות והכישלונות בקליטת העלייה ההמונית בשנות ה-50' וגלי עלייה נוספים במהלך השנים, השקיעו משאבים ומחשבה בתהליכי הקליטה, במרכזי הקליטה ובפעילות שתחבר את העולים להוויה הישראלית. במסגרת מאמצי הקליטה גם תנועות הנוער ראו עצמן שותפות למשימה הלאומית, כמי שתפעלנה לקליטת נוער לשורותיהן ותהיינה מהמובילים בפעילות שתסייע בקליטה. חלון הזדמנויות לאיגום משאבים וליצירת מעמד משמעותי נפתח למועצת תנועות הנוער.

בשנת 1991, נוצר קשר בין האגף לקליטה חברתית במשרד הקליטה לבין מועצת תנועות הנוער. הרעיון היה לרכז, באמצעות מת"ן, פעילות של תנועות הנוער בשכונות בהן יש עולים חדשים, באתרי קרוואנים ובמרכזי קליטה. מת"ן היוותה גוף מקשר להעברת

תקציבים וההעברה הותנתה בהגשת תוכניות מהתנועות למת"ן ובהגשת דוחות ביצוע. מבחינת משרד הקליטה היה ברור כי כל הפנייה לתנועות צריכה להתבצע דרך מת"ן. אנו מוצאים כי מת"ן כבר נתפסה כגוף מוכר ומשמעותי מבחינת המשרדים אשר מימנו את הפעילות. במציאות כזאת כל המשא ומתן של מת"ן מול תנועות הנוער היה ממעמד של 'בעל המאה' (או לפחות נציגו), מעמד שבכיסו עמדה ראיית מת"ן כגוף מקצועי שמוסמך לנהל פרויקט בין תנועותי אשר נושאו נכלל בין היעדים המרכזיים, הממלכתיים של מדינת ישראל.

בישיבת ועדת הדרכה בסוף שנת 1990 ביקשו כמה רכזי הדרכה להקדיש יום עיון לנושא קליטת עלייה, למאפיינים של בני הנוער ולדרכים להתמודד עם הניסיון לחברם לחברה הישראלית.⁹ פנייה זו מלמדת כי גם אנשי ההדרכה, 'המקצוענים' של תנועות הנוער, אשר בשנים קודמות שידרו שאין להם עניין בעצות מקצועיות ממת"ן, הבינו כי התחום הייחודי של קליטת עלייה מחייב למידה משותפת. כאשר התעורר הרצון לרכז משאבים ולהשתלם ביחד, פעילות במסגרת מת"ן הובילה לפתרון המוצלח ביותר.

במועצת תנועות הנוער מינו רכזת קליטת עלייה, מירב שמעוני, שתפקדה כאשת הקשר בין תנועות הנוער למשרד הקליטה.¹⁰ באופן מסודר נשלחו למשרד הקליטה בקשות תמיכה.

ארגון המשימות באמצעות רכזת קליטה של מת"ן היה מובנה וברור. הרכזת פנתה לרכזי קליטה במשרד הקליטה לקבל הערכות לגבי אפשרויות תקציביות של המשרד ולכרר האם יש דגשים לגבי פרויקטים בהם מעוניינים לתמוך. במקביל היא פנתה לתנועות הנוער, לכל התנועות. תנועה שהייתה מעוניינת להציע פרויקט הגישה תוכנית והערכה תקציבית מפורטת. כך נוצרה מערכת

9 שם, 52-3-5, מת"ן ועדת הדרכה 1989-1991.

10 אי"ט, ארכיון מת"ן תיקים בנושא קליטת עלייה, דוחות תכנון וביצוע, 1991-1997.

מסודרת כשמת"ן מהווה צינור להעברת תקציבים, אבל גם גוף ממיין לפרויקטים ומערכת מתעדפת שהרכוז שלה ידעה מה ניתן להעביר והנחתה בהתאם את התנועות.

בשנים 1993-1997 היווה נושא קליטת עלייה את הסעיף הגדול ביותר בתקציב השנתי של מת"ן, למעלה מ-500,000 ש"ח. ברוח שנתי מסודר הציגו במת"ן כיצד הועבר הכסף לתנועות לביצוע המשימות עליהן התחייבו.

לא כל התנועות הצטרפו למשימות קליטת העלייה באמצעות מת"ן. הצופים פעלו באופן עצמאי וכך, תקופה מסוימת, גם תנועת השומר הצעיר. בשנים 1991 ו-1992 שותפות לפעילות דרך מת"ן תנועות הנוער: בני עקיבא, עזרא, הנוער העובד והלומד והנוער העובד והלומד הדתי.

במהלך שנת 1993 גדל התקציב באופן משמעותי ורכוז הקליטה במת"ן ניהלה תכתובת ענפה עם רכזי מחלקת קליטת עלייה בכל המחוזות. היא העבירה פירוט מסודר של פעילויות וצרפה לכל תוכנית פירוט תקציבי. בנוסף, היא הקפידה להזמין את אנשי משרד הקליטה לבקר בפעילות והרבתה לתאר הצלחות ופעילויות מיוחדות שנעשו בשטח. לא מדובר בפעילות שיא, כחגיגות פורים או טיולי פסח, הדיווחים מלמדים על פעילות שגרתית של פעם או פעמיים בשבוע, על הכשרת מדריכים ותיקים של התנועה לצד הכשרת מדריכים עולים בסדנאות שכותרתן – טיפוח מנהיגות מקומית צעירה.

פעילות שהובילה לתנופה של ממש הייתה הפעילות עם עולי אתיופיה. בשנות ה-90 עלו מאתיופיה למעלה מ-14,000 (אחרי מבצע משה, בשנים 1984-1985, שבמסגרתו עלו 7,000 עולים). תנועות הנוער ראו עצמן כמי שאמורות לתת כתף במאמצי קליטת עלייה. משנת 1995 נטלו חלק מרכזי בפעילות גם תנועות הצופים וגם השומר הצעיר.

בתחילת שנת 1996 התקיימה ישיבה חגיגית של נציגי התנועות

הפעילות בתחום עם אנשי משרד הקליטה (8.1.1996). מנהל האגף במשרד הקליטה ברך על פעילות התנועות עם עולים חדשים. התנועות דיווחו על הפעילות וציינו אירועים חד פעמיים כמו פסטיבל חנוכה וסמינרים למדריכים. נציגי הצופים דיווחו על שילוב עולים במסגרת פעילויות השבטים. עד ספטמבר הצליחו לארגן 350-400 חניכים בכל התנועה. אחר כך פחתה הפעילות, כיוון שלא רצו ללכת על פרויקטים גדולים חד פעמיים אלא על שגרה של פעילות עם עולים.

פנייתו של נציגי הצופים כי יוגדר מהם הפרויקטים עליהם ניתן לקבל סיוע תקציבי נתקלה בהתנגדות של נציגי התנועות האחרות. לטענתם, כל תנועה ריבונית להחליט מהו הפרויקט שהיא רוצה לזווג, בין אם במשרד הקליטה ימצאוהו מתאים ובין אם לאו. נציגי משרד הקליטה ציינו כי התנועות עשו מעשה מבורך והפוטנציאל רב בפעילותן עם ילדי עולים חדשים. מסכמים כי התקציב יחולק בתיאום עם רכות קליטה ב"מת". בסיכום הוחלט לקבוע פגישת המשך ארוכה לדיון מעמיק יותר.

רכות קליטה ב"מת" הפכה להיות מנהלת הפרויקט בהיבט המנהלה כמו גם בתחומי התוכן. למעשה נקבע מודל עבודה של מת"ן מול התנועות בניהול פרויקט שנחשב למשימה לאומית. במקביל, התחילו תנועות הנוער לפנות למת"ן ולהציע פרויקטים שיושגו עבורם תקציב באמצעות המועצה. לדוגמה: השומר הצעיר ביקשו תמיכה לתהליך של הגברת החינוך הערכי עד יציאה לנח"ל במסגרת נעל"ה (נוער עולה ללא הורים), ועבור פרויקט שנקרא 'קום והתהלך בארץ' (הכוונה להוציא עולים לטיולים באזורי מגוריהם). תנועת הנוער העובד והלומד הציעה פרויקט חונכות אישית לילדים עולים. תנועת הנוער הלאומי הציעה סמינריון מדריכים לעולים וצברים, תוכנית עבודה עם עולים חדשים בדגש על חיפוש שורשים. בדבריהם הסבר הם מציינים: חיפוש שורשים מאוד חשוב לקווקזים, עדה שהזנחה בעת האחרונה.

לא כל הפרויקטים אושרו והועברו למשרד הקליטה בליווי המלצה. רכזת הקליטה במת"ן, מירב שמעוני, החזירה תוכניות לתנועות עם הנחיות כיצד לשנות, מכיוון שאי אפשר להעבירן במתכונתן הנוכחית.

לדוגמה: התוכנית של תנועת עזרא לביצוע סמינרי שבת הוחזרה לתנועה בליווי הסבר שמדובר בהיקף מאוד מצומצם, ואי אפשר להבין מהתוכנית אם בטוח שישתתפו גם עולים או שרק ייתכן שכך יהיה.

ועוד דוגמה: תנועת המחנות העולים הציגה תוכנית לשינוי חינוכי המלווה בהכנת מערכים, בהכשרת מדריכים ובשינוי יעדים. התנועה הצהירה כי במרכז התוכנית יעמוד שילוב נוער עולה במחנות העולים כחלק מהפעילות בפרויקט מסלול נעל"ה (נוער עולה לפני הורים). במבוא לתוכנית נכתב שעקב הצורך בהתאמת המשימות הרלוונטיות לתקופה זו, וכחלק מתהליך ההתחדשות והבנייה של תנועת המחנות העולים, אימצה התנועה את דרך התהליך החינוכי ואופי ההגשמה אשר קיימים במדרשת אורנים (המסלול) ובקיבוץ ישראל (פרויקט לפיקוד – בגולני/ גרעין מורות חיילות – בנח"ל). בהמשך הדברים, לכל אורך התוכנית לא מוזכרת כלל פעילות עם נוער עולה.

מירב, רכזת הקליטה במת"ן, החזירה את התוכנית למחנות העולים בצירוף שאלה כיצד תבוא לביטוי פעילות עם עולים, שעליה אפשר לבקש תמיכה תקציבית.

גם ממד התחרות בין התנועות והרצון להוכיח יכולת למול פעילות של תנועה אחרת בא לביטוי בתחום קליטת העלייה. במכתב פנימי פנה אפרה כהן, מהנהגת הנוער העובד והלומד, אל ראשי מחלקות בתנועה. הוא הסביר כי פרויקט קליטה בשכונות הופעל על ידי מועצת תנועות הנוער ובמסגרתו סטודנטים עברו לגור בשכונות לעולים חדשים בשכונות. הדירות מומנו בחלקן על ידי משרד הקליטה. אפרה תאר את המציאות בה רק בוגרי בני עקיבא נטלו חלק בפרויקט, והציע לעודד בוגרי הנוער

העובד והלומד להשתלב בתוכנית כמייצגי האגף החילוני בחברה הישראלית.

במקביל תאר שמוליק דרורי, רכז הפרויקט בתנועת בני עקיבא, כיצד הוא עבר בין האוניברסיטאות והדביק מודעות שהזמינו להצטרף לפרויקט, וכך הצליח לעודד סטודנטים בוגרי התנועה להצטרף ולגור בשכנות לעולים בשכונות.

אנו רואים כי נוצרה מדיניות של שיתוף פעולה בין מת"ן לתנועות הפעילות בנושא. למת"ן ניתנה האפשרות להיות הגוף האחראי על גיוס התקציבים, על טיפוח הקשרים עם הגורמים המממנים ועל העברות תקציביות לתנועות. ואילו לתנועות, שחשוב היה להן להציג פעילות בתחום קליטת עלייה, כמשימה לאומית שהן לקחו בה חלק, היה מאוד נוח לעבוד מול מת"ן ולא לנסות להשיג תקציבים באופן עצמאי.

תנועות הנוער, כמו גם משרדי הממשלה, נכנסו למהלך מסודר של עבודה מול מת"ן. נראה לדוגמה את בקשת התקציב עבור השתתפות בשכר רכזי קליטה בתנועות, בתחילת 1997:¹¹
על פי הדיווח מועסקים רכזים בשמונה תנועות נוער.
במשרה מלאה: השומר הצעיר, בני עקיבא, נוער לאומי, הנוער העובד והלומד.

בחצי משרה: בית"ר, עזרא, נוער דתי עובד, נוער ציוני.
מרשימת המשרות אנו לומדים כי התקיים תהליך עבודה מסודר, במסגרתו מקצה מת"ן משאבים לתנועות כדי לטפל בנושא שיהווה יעד מרכזי בפעילות הערכית של התנועות.

נושא קליטת העלייה, וטיפול מת"ן בפעילות התנועות בתחום, המחיש כיצד מת"ן הפכה לגוף מרכזי ומשמעותי. ריכוז הנושא במת"ן בא לכיטוי בשני מישורים. האחד, ריכוז אדמיניסטרטיבי וניהול התקציב בשקיפות מול התנועות המצטרפות, והשני, מישור תוכני, במסגרתו פנו התנועות אל מת"ן לקבלת סיוע בהכשרת

מדריכים, בהכנת תוכניות כיצד לפנות אל אוכלוסיית היעד וביצירת פורום בו ישבו ביחד רכזי הקליטה של התנועות, למדו על פעילות מוצלחת, החליפו רעיונות ונהנו מניסיונם של מקביליהם בתנועות האחרות.

בשנות ה-90' אנו מוצאים כי המועצה התחילה להיחשב לגוף מקצועי גם בתחום ההדרכתי והחינוכי. אין זה עניין של מה בכך. מבחינת תנועות הנוער, עצם ההכרה כי יש גוף מקצועי שיוכל לסייע לכמה תנועות במשותף, למרות השוני בערכי התנועות, ביעדיהן ובמשנתן החינוכית, היוותה שינוי של ממש.

את השינוי המתהווה במעמדה של מת"ן ניתן לנסח כך: תנועות הנוער המשיכו לפעול כגופים אוטונומיים לעניין יעדיהן ומשימות בוגריהן. במציאות המשתנה מתחילות התנועות לראות משימות לאומיות כחלק מהאג'נדה התנועתית. במסגרת מת"ן מסתבר כי יש כמה תנועות שנושאים מסוימים קרובים לליבת עשייתן וראוי בהחלט לשתף פעולה בתחומים אלו, ללא פגיעה באוטונומיה התנועתית. באמצעות מת"ן מגיעים תקציבים והמסגרת מאורגנת ונוחה לפעילות משותפת. כך מתהווה מצב בו מת"ן מהווה מרכז תפעול לפרויקטים משותפים משמעותיים של תנועות הנוער. לשון אחר, אפשר לראות את מת"ן כשותפה לקביעת יעדים בהינתן שהפרויקטים מבוצעים בשולחן משותף ובין התנועות זורם מידע על דרכי פעולה, על הצלחות ועל כישלונות. השינויים בתנועות יובילו לכך שמשומות לאומיות תתחלנה להיות מוגדרות כיעדי הגשמה (כפי שראינו בפרק על התמודדות התנועות) וכך, ללא נקיטת השם המפורש – הגשמה, מת"ן נמנית על הגורמים המשפיעים בשימת הגש על יעדים ובבחירת יעדים חדשים.

עצם הפנייה לקבלת סיוע ממת"ן, בנושאים הדרכתיים מקצועיים, מלמדת על עוד התפתחות. שיתוף פעולה בין התנועות, בתחום שהיה והינו ליבת העשייה הפנים תנועתית, מלמד על צרכים שגברו על תחושת אי הנוחות שבעצם הפנייה. בנוסף, הפנייה מלמדת גם על מקצועיות שמאפשרת אבחון של צורך ובקשת סיוע מתאים.

נושא זה יהווה, כך נראה, נדבך נוסף בדרכן של התנועות לפתיחות מקצועית. מקצועיות ושיתוף פעולה יכולים להוביל גם לדיונים בנושאים שבעבר היו בבחינת 'הס מלהזכיר'.

תפנית מקצועית – פנייה למת"ן בנושאים הדרכתיים מקצועיים

מנהיגות צעירה וליווי מדריכים

בתחילת העשור (1991) פנו מרכזי מחלקות הדרכה למת"ן בבקשה לסיוע בפיתוח נושא מנהיגות צעירה.

ראוי להתעכב מעט על פנייה זו. בשנים הקודמות ראינו כי פעילות ועדת הדרכה במת"ן נתקלה בקשיים. אנשי הדרכה של התנועות לא ייחסו חשיבות רבה לוועדה ותוכניותיה. ימי עיון התבטלו בשל מחסור בנרשמים ובישיבות הייתה מזכ"לית המועצה נוזפת באלו שלא הגיעו. המשתתפים הציגו חוסר שביעות רצון מהוועדה ואפילו הביעו ספק לגבי הצורך בקיומה. הכרת הווייתן של תנועות הנוער מסבירה חוסר התעניינות כזאת בכך שהתנועות לא מעוניינות להיחשף בפורום בו חברים פעילים של תנועות אחרות, בכל מה שנגע לבעיות פנימיות ולהתלבטויות פנימיות. נושאי הדרכה עקרוניים היו הליכה של תנועות הנוער ופתיחתם לדיון וערעור הייתה יכולה לאיים על מקצועיותם של אנשי מחלקות הדרכה. במת"ן השכילו לשתף את נציגי התנועות וביקשו נושאים והצעות. בשנת 1991 אנחנו מוצאים כי נציגי התנועות הציגו כבעיה של אנשי ההדרכה את נושא ליווי מדריכים והטמעת ערכים מקצועיים. מנהיגות צעירה היא לב ליבה של כל תנועת נוער, בה מדריכים צעירים מדריכים את החניכים הצעירים, נערים ונערות בוגרים בגילאי י"א וי"ב מנהלים פעילויות ברמה של ריכוז שכבה צעירה, ראשי גדודים ומרכזי מחנות. ומה כל הגדרות התפקיד האלה אם לא יישום של מנהיגות צעירה?

ובכל זאת, ביקשו ממת"ן תמיכה מקצועית, ובפורום של כל נציגי תנועות הנוער. נסייג כי לא כל התנועות פנו והפנייה הייתה בעיקר מתנועות קטנות. יחד עם זאת, עצם בקשת התמיכה לימדה כי אנשי ההדרכה הגיעו למסקנה שאפשר להיעזר במת"ן בתחום ההדרכה, במיוחד מכיוון שמת"ן יכולה לשמש גורם מסייע בהשגת מימון אשר קשה להשיגו במסגרת התנועות. תנועות הנוער מבינות כי סיוע מקצועי יכול להוות גורם חשוב בניסיונות לפתח תהליכים חינוכיים פנים תנועתיים. נפל דבר, אם כן. בשנות ה-90 התנועות ביקשו לקבל כלים מקצועיים ומת"ן נתפסה כגוף שמסוגל לתת את המענה.

נראה למשל את הפנייה למרכזי מחלקות הדרכה שנשלחה על נייר מכתבים של חברת "אימפקט מערכות ארגוניות",¹² חברה פרטית שנשכרה על ידי מת"ן, לטפל בנושא חניכה ומנהיגות:

4.9.1991"

להלן הנוסח המציג את צוות החשיבה בנושא חניכה בתנועות הנוער. לקראת יום העיון ב-17/10. הבעיה של כולנו: אי שביעות רצון מליווי המדריכים בתנועה.

אז מה עושים?

מחפשים דרכים חדשות ללוות את המדריכים

מהן?

על זה תשמעו בסדנא מהצוות המשותף של תנועות הנוער שעסק בנושא החניכה."

הסדנא המקצועית התקיימה בנוכחות אנשי ההדרכה ובסיומה העריכו בסיפוק את ההשתתפות של תנועות הנוער. גם אלה שלא הגיעו לימי עיון בשנים קודמות.

בוועדת ההדרכה במת"ן, ראינו כי לאורך שנות ה-80' לא התקיים דיון על בעיות פנימיות של התנועות. לא הייתה הסכמה לדיון על מצב השכבות הבוגרות ולפי המשוב על סדנה בנושא מנהיגות צעירה לא היה ברור כלל לאיזה צורך התקיימה הסדנה. היכולת של מת"ן להביא את התנועות לשיתוף פעולה בנושא ליווי המדריכים, שהוא מרכז העשייה של מחלקות ההדרכה, ראוי לציון. מדובר כאן בכניסה של המועצה לתחום שבשנים קודמות נמנעה כניסתה אליו. גם בשנות ה-80' היה משבר בתנועות הנוער, ובעצם לכל אורך שנות קיומן יש משברים בשאלת השכבות הבוגרות ובנושאים כמו ליווי מדריכים, הנחיה, התמדת מדריכים ומניעת תחלופה בפרקי זמן קצרים. אולם הדיון במשברים, כמו גם הניסיונות לתוכניות ליווי והנחיה, היו בדרך כלל עניינים פנים-תנועתיים. בשנות ה-90', אם כן, אנו עדים לפתיחות מצד התנועות. פתיחות שמלמדת על מקצועיות מצידן ועל הצגת יכולת מצד המועצה. יכולת שמובילה לאמון ולשיתוף פעולה. גם שינויים פרסונליים בתפקידי יו"ר הוועדה גרמו לשינוי בתפקוד. שינוי המדיניות לכיוון של שיתוף התנועות כבר משלבי ההכנה של כל מפגש והוצאת סיכומים מסודרים בהם מתייחסים לתרומתה של כל תנועה, הובילו לחיזוק מעמדה המקצועי של וועדת הדרכה. שבועיים אחרי סיום הסדנה, כשהסתבר שנוותר תקציב, התקיים דיון בוועדת הדרכה:¹³

"20.5.1992 דיון בוועדת הדרכה.

פרויקט פיתוח מנהיגות צעירה, נותר תקציב ויחולק לתנועות שיגישו תוכנית מסודרת.
הכנת קלטת וידאו שתעסוק בנושא: 'דמות המדריך בתנועת הנוער'.
הוחלט להקים ועדת היגוי בנושא."

בתוך שבועיים אנו עדים לעליית מדרגה נוספת, הכנת קלטת וידאו משותפת. בנושא כל כך מהותי לתנועות נוער מסכימים כי יש מקום להכין קלטת, אשר תוצג, מן הסתם, בקורסים להכשרת מדריכים. יתכן שהנושא עלה כשהתברר שיש עודף תקציבי ולא הוקדשו מחשבה ושיקול דעת. אולם, אין להתעלם מהעובדה שבעצם קבלת החלטה כזאת הכריזו חברי וועדת ההדרכה, המומחים התנועתיים בתחומי הדרכה, מתודות והנחיה, כי למדריך בתנועת נוער דמות אחת שניתן להציגה בסרט משותף לכל התנועות. החלטה כזאת כמיה כאמירה שמועצת תנועות הנוער קיבלה מנרט להציע לתנועות עיסוק בתכנים, להציע פעילות משותפת ולקבל את ברכת התנועות על יוזמות חינוכיות.

ברוח היוזמות פעלה מועצת תנועות הנוער בהעלאת רעיונות נוספים.

נראה שתי דוגמאות נוספות:

אקולוגיה. ב-1995 פנתה מת"ן ביוזמה להקמת מוקדי הסברה בנושא אקולוגיה.¹⁴

היוזמה אושרה ואחרי תפעול המוקדים התקיימה פגישה עם הנהלת המשרד לאיכות הסביבה. מזכ"לית מת"ן, פנינה פלדמן, תארה את היתרונות שיש לתנועות הנוער ועד כמה הנושא של שמירה על הסביבה הוא בליבת העשייה והמצע של התנועות. זאת ועוד, כוח האדם התנועתי מורגל בפריסה ברחבי המדינה ויכול לסייע בפרויקט הסברה, כמו גם בפעילות חינוכית שתתחיל בהכנת מערכי פעילות ותמשיך בכניסה לבתי ספר ובהעברת פעילות בסניפי התנועות. הסיכום היה שיש לפעול בשיתוף פעולה. אחרי פחות משבוע נשלחה תוכנית שכללה הצעת תקציב ובקשה למשרד לתמוך בתנועות בפעילות חשובה זו.

לא ברור מה הייתה היענות התנועות ולפי המסמכים נראה כי

הפעילות במוקדים הייתה באחריות רכזי הקליטה, והפעילות עצמה הייתה בשכונות עולים ובאתרי קרוואנים.
בשנים הבאות חוזרים לנושא איכות הסביבה והתנועות נכונות להשתלב בפעילויות בנושא.

נוער מנותק. באוקטובר 1995 פונה רכזת פרויקטים במת"ן למשרד הרווחה בהצעה לפרויקט ייחודי.¹⁵ במסמך, מסודר וערוך, תואר תהליך הכנת תוכנית שישתתפו בו תנועות הנוער. לתוכנית יהיו כמה שלבים ובסיומה יפעלו עם נוער מנותק.
שם הפרויקט: מתחברים לנוער מנותק.

הכוונה: להכשיר מדריכים שיפעלו בקרב נוער מנותק. רוצים להגיע באמצעות תנועות הנוער המשתתפות ל-150 בני נוער.
בהמשך יכשירו מתוך הנוער המנותק מדריכים לפרויקט.
מבקשים תקציב של 800,000 ש"ח כדי להתחיל בפרויקט.
בתכתובת פנימית של המועצה הסכימו רכזי מחלקות הדרכה של בני עקיבא, הנוער הלאומי, עזרא והנוער העובד והלומד להשתלב בפרויקט. הם הבהירו כי הפעילים של התנועות שיצטרפו למדריכי הפרויקט ייצגו את התנועה ואת רוחה ולא ישתלבו כאנשי מקצוע ניטרליים. הכוונה בפרויקט למדריכים בוגרים, ולא למדריכים צעירים בגילאי תיכון. נציין כי זו אמירה משמעותית שמלמדת על הקפדה של התנועות על שמירת זהותן העצמאית, גם אם נציגיהן מצטרפים למפעלים משותפים. לשון אחר, מסכימים להשתתף בפרויקטים שמתאימים לרוח התנועה, ובודאי שמעוניינים בתקציבים. אולם, עצם ההשתתפות לא מלמדת על כך שסדר היום של התנועות הפך לסדר יום משותף.

ראוי להוסיף מידע, לכאורה מינהלי, על ועדת ההדרכה. עד ראשית שנות ה-90 נשלחו ההודעות על ישיבות והסיכומים של ישיבות הוועדה בחתימת מזכ"לית מת"ן. לעומת הנהלת מת"ן,

כמו גם ועדת מפעלים, בהן נשלחו המכתבים בחתימת יו"ר הוועדה הנבחר ובצירוף חתימת מזכ"לית מת"ן. בשנת 1991 התחילו גם בוועדת הדרכה לנהוג כך. בוחרים יו"ר (רכז הדרכה באחת התנועות) וסדר היום נקבע באחריותו. זאת ועוד, נקבעות ועדות פנימיות לארגון ימי עיון נושאים ולבחירת מנחים מקצועיים. פעולה מינהלית זו סייעה לשינוי היחס לפעילות הוועדה. כאשר רכזי ההדרכה היו למעורבים בתוכניות, שותפים לתכנון ונדרשים גם להראות כי התוכנית ראויה, הפך הפורום למשמעותי יותר עבור משתתפיו.

מת"ן – ארגון מייצג הלכה למעשה

בשנת 1996 התחזקה והתבהרה ההגדרה החוקית של מת"ן כארגון המייצג את תנועות הנוער בפני מוסדות השלטון.

מזכ"ל מת"ן, נפתלי דרעי,¹⁶ הודיע לנציג משרד החינוך כי הוא מבקש לוותר על הקצבה (הרגשה שלי, נ.א.) בסך 50,000 ש"ח, שהתקבלה מוועדת העזבונו (כספים שהועברו לטובת המדינה והוועדה מחליטה כיצד לחלקם).¹⁷

התברר למת"ן כי ההקצבה חייבת לעבור דרכה ואין המועצה יכולה לבצע פרויקט מסוג זה. "בעתיד נגיש פרויקטים שמועצת תנועות הנוער תוכל לבצע בעצמה בלבד".

אחרי יומיים כתב הממונה על התחום במשרד החינוך לוועדה: "משרדנו לא מאפשר לממש את ההקצבה דרך תנועות הנוער כבעבר, אלא רק ע"י מועצת תנועות הנוער בישראל".

16 יו"ר מת"ן, מזכ"ל תנועת האיחוד החקלאי, נפתלי דרעי, התמנה בספטמבר 1996 לתפקיד מזכ"ל מועצת תנועות הנוער. עם המינוי סוכם על החלפתו בתפקיד יו"ר. ניסיונו כמזכ"ל תנועה ויו"ר ההנהלה והיכרותו את הדינאמיקה של שולחן הנהלת מת"ן כמו גם את מסדרונות משרד החינוך משמעותיים מאוד במהלך השנים הבאות, בהן יצאה מת"ן לסדרת מאבקים כנגד החלטות שמאיימות למוטט חלק מתנועות הנוער (מסיבות תקציביות).

כך, בעקבות יוזמת ניהול תקין של מזכ"ל מת"ן, הובהר כי להבא יתאפשר למת"ן להוציא לפועל תוכניות כאשר הנהלת המועצה מסוגלת להתחייב על ביצוען. במילים אחרות, מת"ן לא תהיה צינור לטובת תנועה זו או אחרת. האוטונומיה התנועתית נשמרת כמובן, וכל תנועה מחליטה האם ועד כמה היא משתתפת בכל פרויקט. אולם ניהול הנושא התקציבי והעברת ההקצאות בפרויקטים ייחודיים עוברים דרך המטה הארגוני במת"ן.

הדוגמאות לעיל, ופעילותה הענפה של המועצה בתחום קליטת עלייה, השלימו את תמונת המצב נכון למחצית השנייה של שנות ה-90. המועצה זכתה למעמד רשמי כמייצגת התנועות בכל הקשור לבקשות תקציביות לפרויקטים ייחודיים. ולא פחות חשוב, המועצה זכתה להכרת התנועות באשר ליכולתה לנהל פרויקטים תוכניים מרכזיים.

הירתמות מת"ן לסיוע לפליטים בקוסובו במחווה הומניטארית מרגשת מיצבה את המועצה כארגון ערכי שבראש מטרותיו עשייה למען הכלל, סיוע לנזקקים שלא על מנת לקבל פרס.

פעילות מת"ן בקוסובו – מעמד ראוי ומכובד לתנועות הנוער

בשנת 1998 נבחר פסח האוספטר, מזכ"ל הנוער העובד והלומד, לתפקיד יו"ר מת"ן. פסח הציג את משנתו כי תפקיד המועצה, בנוסף לתפקידיה הארגוניים, למצב את תנועות הנוער כגוף ערכי ייחודי בהוויה הישראלית.¹⁸

ההזדמנות לצעד בכיוון הגיעה בדמות פנייה של הסוכנות היהודית למת"ן. הכוונה הייתה לארגן משלחת סיוע מישראל למחנות הפליטים בחבל קוסובו במזרח אירופה, ההרוס בעקבות

מלחמת האזרחים (בימי התפוררות יוגוסלביה לכמה מדינות). החבל היה באחריות כוחות או"ם ומשלחות ממדינות אירופה ומארצות הברית התארגנו לסיוע. במת"ן החליטו להרים את הכפפה ויצאו בקריאה להתארגנות משלחות בוגרים, אשר תוכננו לצאת למחזורים של כמה שבועות, לארגון ציוד לחלוקה וליצירת מסגרות חינוכיות כבוונה להפכן למסגרות של קבע. ההיענות בקרב בוגרי תנועות הנוער הייתה מרשימה ובזכות תרומות הצליחו במת"ן להוציא 14 משלחות. לבד מהחוויה האדירה לה זכו המשתתפים, כאשר הצליחו לתרום תרומה של ממש במחנות הפליטים, זכה הפרויקט להד תקשורת ומעמדן של מועצת תנועות הנוער ושל התנועות התייצב כארגון שהציב מטרה ראויה לאנשיו והצליח לעמוד במשימות שקבע לעצמו. הפעילות מעבר לגבולות המדינה, בהתנדבות ותוך נטילת סיכונים עצמיים, הציבה רף חדש של מילוי משימות שבהחלט יכולות להיחשב כמשימות לאומיות, אך בעיקר הן משימות שמתאימות מאוד לרוח תנועות הנוער.

פעילות המשלחת וחוויות המשתתפים תועדו בחוברת "רגעים שמשאירים חותם"¹⁹.

בין אפריל 1999 ליולי 1999 יצאו ארבע-עשרה משלחות. בכל משלחת ארבעה חברים, בסך הכול 56 בוגרי תנועות נוער שונות. ההיענות המרשימה למשימה ושיתוף הפעולה בין התנועות לימדו על אירוע יוצא דופן. ככל הראיונות שערך הלל טרייסטר עם חברי המשלחות לא עלה נושא התנועות השונות. לכולם ברור היה כי מדובר בשליחות הומניטארית וברור שתנועות הנוער, בארגון מת"ן, הן אלו אשר ראוי שייצגו את מדינת ישראל בכזאת משימה.

ראשונים יצאו פסח האוספטר, נפתלי דרעי (מזכ"ל מת"ן) יוני בן דור (רכז המפעלים של הנוע"ל) ויעקב בכר (רכז הפרויקט, איש הנוע"ל). הארבעה תכננו את משימות המשלחות, דאגו למקום

19 טרייסטר, הלל (עורך) 'רגעים שמשאירים חותם בוגרי תנועות הנוער מספרים על משימתם ההומניטארית בזמן משבר קוסובו', קיץ 1999.

ולתכנון המחנה שיוקם על ידי חברי המשלחת לצרכי פעילות חינוכית עם ילדי ונערי המחנה.

שרון רצבי, מרכז שבט הצופים בתל מונד, סיפר כי כשהוצע לו להצטרף למשלחת לא ידע כיצד להגיב. מצד אחד מאוד רצה להיות חלק ממבצע ייחודי כזה. מצד שני חשש מהלא נודע ומהנסיעה לאזור שאין לו מושג מה קורה בו. ואז, כך סיפר, התייעץ עם שני המרכזים הצעירים שלו, תלמידי י"ב. הם מיד אמרו לו שאין שאלה, "זאת הגשמה אמיתית. בשביל מה אתה בצופים? בשביל לארגן בשבט פעילויות לילדים כל הזמן?"

חברי המשלחת באו למקום מוכה והפעילו את הילדים והנוער. אחרי שעות הלימודים בבית הספר שבמחנה הפליטים העבירו משחקים ופעילויות. תאר את התחושה עזי, חבר משלחת: "אם באופן טוטלי הייאוש הוא מנצח באופן מלא, אז אין סיכוי. אז בעצם אין סיכוי למה שעשינו. כי עשינו הנאה, עשינו הנאה. הלכנו לשם ונתנו להם רגע שמחה, בתוך עולם שהוא רע."

בתחושה של התרוממות רוח על תנועות הנוער שקמו ועשו מעשה, דיבר פסח האוספטר בכינוס של כל חברי המשלחות במעמד שר החינוך יוסי שריד, בנובמבר 1999. "כן, אני שומע את רעם הציניות, את התופים ההם המכים מקדם: היכנעו, היכנעו חולמי חלומות עלובים. אך התפילה לאפשרות של חיים אחרים היא נשקנו וה-"אף על פי כן ולמרות הכול" הוא הנוטע בנו תעוזה אין סופית... אנו ממשיכים לשיר גבוהה, אנו ממשיכים למתוח את החלומות אל מרום התקווה. על אף מאגרי הנשק האטומי להשמדה המונית, על אף הרודנים למיניהם, על אף הרעב, העוני והאיידס המכלה מיליונים באפריקה, הפונדמנטליזם והניאנאציזם הפורה שוב על אדמת אירופה. על אף כל אלה תקוות ילד קטן אחד, אמונת ילדה מוסלמית אחת מפרישטינה, דמעת שמחה אחת על פנים שוחקות בתום היום במחנה סטנקוביץ 1 – היא היא יריית הפתיחה שלכם, אחי ורעי, מדריכי תנועות הנוער הציוניות, למאה העשרים ואחת,

ששם – שם בסקופיה הבירה יילדתם אותה בנפשם של עשרות אלפי הנשים, הגברים, הזקנים והטף. למולכם, על סיפה של המאה הבאה, אאמין גם באדם גם בכם, כי יהי אור.”

דברי פסח מלמדים עד כמה נרגשים היו אנשי תנועות הנוער כשהצליחו להוציא ארבע-עשרה משלחות לפרויקט כל כך מיוחד וכל כך הולם את הרצון להראות כי רוחן של תנועות הנוער מנשבת בחוזקה. תנו רק את ההזדמנות והתנועות תוכלנה להוכיח כי הן מסוגלות לעמוד במשימה ולייצג את הצד החיובי, ההומניסטי, המחנך בכל מהותו, של העם בישראל.

יציאת המשלחות לקוסובו התארגנה כפרויקט של מועצת תנועות הנוער. הארגון דרך המועצה מיצב אותה כגוף ערכי שמסוגל לארגן אירוע מסובך לוגיסטית ורווי ערכים וכוונות טובות. כאן לא מדובר בפרויקט שגרתי שיכול להיות חלק מההוויה השגרתית של תנועות הנוער ושל מת”ן. בהחלט ראינו הירתמות ויכולת לשתף את כל התנועות החברות במת”ן בפעילות.

שיתוף הפעולה הביין-תנועתי אינו עניין של מה בכך בשגרת התנועות. לכל תנועה מסורות משלה, דרכי עבודה משלה ותהליכים ארגוניים שמתאימים לה. וכאן, במשלחות לקוסובו, לא היה זמן לבנות תהליך מסודר או להכשיר את המדריכים בצורה מסודרת. הושג תקציב, התארגנו בכמה ימים ויצאו לדרך. בדיוק הפרויקט שיכול לרומם את התנועות ולהציגן כמי שנקראו לדגל. ובכך החשיבות הרבה של יציאת המשלחות לקוסובו – ההוכחה כי יש על מי לסמוך כשנדרשים לכוח אדם איכותי שייטיב להתארגן בהתראה קצרה והמוטיבציה שלו תרקייע לשחקים.

מפקדים ובג”צים – מטלטלה לשיתוף פעולה

בזכות התמודדות מת”ן עם נושא התקציבים, ובזכות מעמדה המתחזק בקרב תנועות הנוער החברות במועצה, נכנסו במועצה

לתקופת הבג"צים והמפקדים כגוף מאורגן שמסוגל להתנהל במשברים קשים.

ראשית, רקע קצר.²⁰ בשנת 1993 התעורר ויכוח בנוגע לחלוקת תקציבים לתנועות הנוער. מזכ"ל בני עקיבא דרש לשנות את ההערכה לגבי היקפי התנועות. לדבריו תנועת בני עקיבא מקופחת, מספר חניכיה הפעילים גדל מאוד ולא ניתן להשאיר את הקצבתה על 7% כאשר המציאות השתנתה לחלוטין. ביוזמת מת"ן הוצעה פשרה. על פי ההצעה התבקשו הנוער העובד והלומד והצופים לוותר על 2% מהקצבתן לטובת בני עקיבא. שתי התנועות זכו להקצבה של 33% כל אחת באותה תקופה. מזכ"ל בני עקיבא הסכים לפשרה. אולם, המזכ"לים של הצופים והנוער העובד והלומד לא הסכימו לקבל את ההצעה. תנועת בני עקיבא עתרה לבג"צ בדרישה לקיים מפקד בו יקבע היקף התנועות.

שר החינוך אמנון רובינשטיין החליט לקיים מפקד, והוא נערך בשנת 1995. תוצאות המפקד: הצופים ירדו במספרי החניכים מ-50% ל-16%; הנוער העובד והלומד ירדו ל-25%. בני עקיבא עלו מ-7% ל-21%. במפקד השתתפה גם תנועת בנות בתיה, המשתייכת לאגודת ישראל. התנועה שקיבלה 1% מההקצבה עד המפקד עלתה בעקבותיו ל-10%.

בשנת 1996 החליטו בהנהלת מת"ן, בהחלטה משותפת של כל

20 בשל העומס הרב של מסמכים ודיונים בנושא, בחרתי לציין את המקורות בראש הפרק ולנסח את השתלשלות העניינים כטקסט רציף. המקורות לפרק זה: פרוטוקולים של הנהלת מת"ן; סיכומי דיונים במשרד החינוך, 'דוח הוועדה לבדיקת מאפייני תנועות הנוער'; ראינות אישיים: נפתלי דרעי, מזכ"ל מת"ן; אירית ברוק, מנהלת המחלקה לתנועות הנוער במשרד החינוך; מזכ"לים של תנועות הנוער; פסקי דין, בג"צ 7142/97 מועצת תנועות-הנוער בישראל ותנועת הנוער העובד והלומד נגד משרד החינוך בג"ץ 7378/97 הסתדרות הצופים נגד משרד החינוך ואזכור בג"צים נוספים. 'דוח מסכם 2005-2006', ראמ"ה (רשות ארצית למדידה והערכה בחינוך) ומינהל חברה ונוער. כשהוכנס ציטוט מדויק, הוספתי את המקור.

המזכ"לים חברי ההנהלה, להגיש עתירה לבג"צ נגד משרד החינוך על כך שתנועות חרדיות אשר הוכנסו למסגרת תנועות הנוער אינן עומדות בקריטריונים של תנועת נוער ציונית. בבג"צ התקבלה החלטה שאכן הכרת משרד החינוך מנוגדת לתקנה המגדירה את הקריטריונים. אם רוצים להכיר בתנועות נוער שאינן מצהירות על היותן ציוניות, יש לשנות את הקריטריונים.

בשנת 1997 הוגשו שני בג"צים. הראשון, מועצת תנועות הנוער ותנועת הנוער העובד והלומד נגד משרד החינוך. בטענה כי המשרד מתעלם מהתקנה לקזז תמיכות ייחודיות מהקצבת תנועות הנוער ובכך גורם להפליה תקציבית. בית המשפט לא קיבל את העתירה למרות שמתח ביקורת קשה על נהלי התמיכות של משרד החינוך. הבג"צ השני היה של הסתדרות הצופים. התנועה דרשה לבטל כפל הקצבות (ממשרד החינוך וממשרדים אחרים כמשרד הדתות) מהן נהנות תנועות נוער אחרות. בית המשפט, בראשות השופט חשין, קיבל את עמדת תנועת הצופים והורה להחזיר תקציבים לרשותה.

אלו שנים של טלטולים קשים העוברים על תנועות הנוער. ובעיצומם של טלטולים אלו מצליחה מועצת תנועות הנוער לקיים ישיבות הנהלה בהן שותפים מזכ"לים של כל התנועות, למרות מאבקים עקרוניים בין התנועות. תנועות הנוער הציוניות היו מאוחדות במאבק נגד כניסת התנועות החרדיות למסגרת מת"ן. המאבק חיזק את מעמדה של המועצה כגוף מאגד, שנטל על עצמו את ארגון המאבק של תנועות הנוער.

בשנת 1997 שינה שר החינוך, הרב יצחק לוי, את התקנה וכך אפשר העברת הקצבה לתנועות נוער חרדיות. בתקנה החדשה הוגדרו תנועות נוער משלושה סוגים: ציוניות, ממלכתיות ותנועות אחרות (זוהי ההגדרה שאפשרה הכללת תנועות חרדיות). השינוי גרם לסערה והנושא עלה לדיון ציבורי.

נראה לדוגמה טור שכתב העיתונאי נחום ברנע, "זהירות שוד" (ידיעות אחרונות, 31.12.1997). ברנע תאר את השתלשלות נושא

ההקצבות. כיצד תנועות הכריזו על עצמן כבלתי מפלגתיות וממהרות להשתמש בקשריהן המפלגתיים לקבלת הקצאות. "... החרדים זיהו במהירות את ההזדמנות הכספית, והכריזו על הקמת שורה של תנועות נוער. כל פלג והתנועה שלו. 'צבאות השם' למשל קשורה לחב"ד, 'בני חיל' לש"ס ו'פרחי הדגל' לפלג ביהדות התורה. על פי התקנות שקבעה המדינה, תנועת נוער חייבת 'להזהרות עם ערכי מדינת ישראל כמדינה יהודית, ציונית ודמוקרטית, כמשמעותה במגילת העצמאות... ולראות בשירות כזה"ל או בשירות לאומי ערך מחייב... לא תוכר תנועה המונעת הצטרפות חניכים מטעמי עדה, דת או לאום'. כל ילד יודע ששום גורם חרדי לא עומד בתנאים האלה. מדובר בהונאה גסה."

השר הותקף על החלטתו והתגונן באומרו כי ההגיונות מנחה אותו, והוא הגדיל את התקציב כדי למנוע ירידה קיצונית בתקציבי התנועות בגלל הכנסת תנועות הנוער החרדיות והערביות. לדבריו אין מנוס מהוספתן לעוגת התקציב והוא לא יוכל לנמק מדוע אינו מממן את פעילותן.

מת"ן ותנועת הנוער העובד והלומד פנו שוב לבג"צ. בחודש מרץ 1998 החליטו שופטי בג"צ לבטל את העברת ההקצבות לתנועות החרדיות ולחלק את הכספים בין התנועות שקיבלו הקצבה בשנת 1997.

שר החינוך החליט לשנות את התקנה, כדרישת בג"צ, כדי להצליח להעביר הקצבות לתנועות הלא ציוניות. במת"ן התארגנו במקביל לשינוי תקנון המועצה.

מועצת תנועות הנוער הקפידה להביע את אי הסכמתה לרעיון הכנסת התנועות החרדיות למסגרת התקציבית והארגונית של מת"ן. אולם, לאורך כל הדרך כיבדו במת"ן את הארגונים החרדיים וביקשו להבהיר כי הם אינם תנועת נוער אך בהחלט יש לראותם כארגונים ראויים הזכאים לתמיכה ממשלתית, אבל ממקור תקציבי אחר ולא על חשבון תנועות הנוער. נראה לדוגמה את ההתייחסות לתנועות החרדיות בחוברת "שירה הנער" שהוכנה עבור ועדת שפירא כמה

שנים מאוחר יותר (2003):²¹ "אין ספק כי הן לארגונים והן לתנועות יש חשיבות ובוודאי זכות קיום, אך יצירת מצב בו הן דרות יחדיו תחת אותן כנפיים של סעיף תקציבי או גג מערכת, ממלכתי – מזיקה ומסוכנת. תנועות הנוער והארגונים החרדיים שונים אלה מאלה במטרותיהם, במבנם, ברעיונותיהם, במורשתם ההיסטורית ובדרכי התנהלותם. אי ההפרדה מטשטשת את זהותן של התנועות, לוקחת מהן את ההכרה בייחודן ובתרומתן ההיסטורית ופוגעת במעמדן."

הדברים ברורים וקשים אבל הסגנון אינו מתלהם ואינו בכחית שבירת כלים ואיומים. וכך, מצליחים במת"ן לשמור על ערוצי תקשורת בין תנועות הנוער למשרד החינוך ולכלל הארגונים הפעילים בתחום.

בין השנים 1994 ל-2003 הוגשו 15 עתירות לבג"צ. לא הייתה אפילו פעם אחת שמועצת תנועות הנוער ניתקה קשרים עם תנועה, או לא המשיכה לנהל ערוץ תקשורת פתוח אתה. כך גם כאשר הצופים עתרו לבג"צ בדרישה להחזרת מעמד הממלכתי. בסופו של דבר, הצליחו ליישר את ההדורים ולהיכנס לרוח טובה של עבודה משותפת. כל התנועות נשארו בקשרי עבודה תקינים במסגרת הנהלת מת"ן ובכל מקרה נשמר הקשר הרציף של מזכ"ל מת"ן עם כל המזכ"לים וכמובן, מול המשרד. אין מדובר בהישג שולי, אלא באסטרטגיה ניהולית של מת"ן לשמור על תקשורת סדירה בין כולם.

ב-4.5.1998 אישרו עורכי הדין של מועצת תנועות הנוער את השינוי בתקנון המועצה:

21 'שירה הנוער. תנועות הנוער הציוניות-חלוציות במבט לעתיד', שם, עמ' 50.

”סעיף 2.2. תנועה החפצה להיות חברה במועצה חייבת שתמלא את התנאים הבאים:

...ב. תחנך את חבריה להגשמה חלוצית ציונית, לפי מיטב המסורת הציונית, תוך מתן דגש להשתתפות יצריתית, פעילה ואישית של החברים, במעגל העובדים במשק המדינה.”

אולם, לא היה שינוי בהחלטת משרד החינוך לתקצב את התנועות הלא ציוניות.

האווירה בהנהלת מת”ן מלמדת על מתח ששרר בין התנועות ותחושה של היעדר סולידריות. נראה למשל את פרוטוקול דיון הנהלת מת”ן מ-1.11.2001:

דיון בסעיף: הכנת הפגישה עם עודד כהן וראש מינהל חברה ונוער במשרד החינוך. [נ.א.] בתאריך 7.11.2001. כל הדיון נסב סביב עלבון של תנועות הנוער על דברי מנכ”לית המשרד, שהכריזה כי הצופים הם התנועה המובילה והתייחסה לפעילותם בקיץ, במחנות ובקורסים.

מזכ”לים דיברו על קיפוח תנועותיהם לעומת היחס לצופים. מזכ”ל הצופים העלה טענות כנגד יחס התנועות במת”ן אליהם. העלבון, לדברי מזכ”ל התנועה, צורב, ובהנהגה הארצית של התנועה מתקרבים למסקנה כי יוכלו להסתדר היטב גם בלי להיות חברים במת”ן.

מזכ”ל הנוע”ל ביקש להבהיר כי ראוי להחליט על פיצוי הצופים בעקבות היפגעותם במפקד.

מזכ”ל מת”ן הזכיר את הבג”צ של בני עקיבא, לפני 8 שנים, נגד מת”ן ומשרד החינוך והדגיש כי המצב היום טוב בהרבה ואין צורך באיומים על פירוק ועל פרישה מהמועצה. אם יוחלט על עבודה משותפת, ניתן לגבש מדיניות שתהיה מוסכמת על כל חברי ההנהלה.

מנהלת המחלקה במשרד החינוך אמרה לנוכחים כי סביב השולחן עולות שאלות מהותיות לגבי עתיד התנועות ויכולתן לעמוד על איכויותיהן ביחד.

אחד המזכ"לים התבטא שעזיבת הצופים תוביל להתאבדות תנועות הנוער.

בשנת 2003 הודיעה שרת החינוך לימור לבנת על הכנות לביצוע מפקד חדש לתנועות הנוער. לדבריה, היא נאלצת לבצע את המפקד בהוראת משרד המשפטים. לטענת משרד החינוך ללא קיום מפקד לא יוכלו להעביר תקציבים לתנועות הנוער.

מועצת תנועות הנוער, למודת מאבקים בנושא מפקדים והקצבות, פרסמה מודעה שכותרתה: שרת החינוך מייבשת את תנועות הנוער. מת"ן טענה כי התקנה על פיה מועברות ההקצבות אינה נכונה וכי קיימת אפליה לטובת הצופים (בעקבות החלטת בג"צ משנת 1997).

שרת החינוך החליטה על הקמת ועדה שתפקידה לבדוק את מאפייני תנועות הנוער. הנחת העבודה הייתה כי בעקבות דוח הוועדה ניתן יהיה לקבוע קריטריונים להקצאת ההקצבות לתנועות הנוער. פרופסור רינה שפירא מונתה כיושבת ראש הוועדה ולצידה אנשי חינוך ומינהל²². אירית ברוק ניהלה את עבודת הוועדה והייתה אחראית לכתיבת הדוח המסכם. לשיבות הוועדה הוזמנו נציגי תנועות הנוער ומת"ן וכן ערכו חברי הוועדה כמה סיורים להתרשמות מפעילות התנועות.

מועצת תנועות הנוער נערכה היטב לקראת דיוני הוועדה. בישיבות הנהלת מת"ן עסקו במשך חודשים בהכנת תשובות התנועות לוועדה ובהכנות של התנועות לקראת הופעת המזכ"לים בישיבת הוועדה. אורגן מפגש מיוחד בו השמיעו המזכ"לים דברים והתקיים

22 חברי הוועדה היו פרופ' רנה שפירא – יו"ר הוועדה, מר מיכאל גל, פרופ' ויבל דרוו, מר אברהם עודד כהן, פרופ' דוד נבו, השופטת (בדימוס) שרה פריש, גב' אירית ברוק – מרכזת הוועדה.

דיון בו הסבירו נציגי התנועות את תפיסות העולם התנועתיות ואת יחסן למשימות הלאומיות הניצבות לפתחן.

כפי שכבר הוזכר, במת"ן ערכו חוברת (שנכתבה על ידי התנועות ובמיוחד הנוע"ל) בשם: "שירה הנוער, תנועות הנוער הציוניות-חלוציות במבט לעתיד"²³:

בחוברת הרבו בציטוטים ובאמירות ערכיות על תרומתן הייחודית של תנועות הנוער למרקם העדין של החברה הישראלית. בדברי הסיכום לחוברת נכתב: "מי כמונו, הנהגות תנועות הנוער הציוניות, יודע טעם מאבק מהו. מן המאבק בגולה לשם שמירה על הגחלת הלוחשת של המרד, מרד בן באביו, מרד עם במציאות חייו, דרך המאבק להקמת היישוב היהודי בארץ. בהמשך – הקמת כוח המגן ותקומתה של מדינת ישראל, עד לפעולה למען קידומן של קבוצות אוכלוסייה שנרחקו לשולי החברה הישראלית וחיזוקן (לעתים ללא תמיכה מאיש). גם כאן במאבק על שימורן וקיומן של תנועות הנוער ושל האתוס המופלא השמור במפעל זה, לא נוכל לשקוט עד אשר יינתן לתנועות הנוער מקום של כבוד, לא רק בעבר ובהיסטוריה של מדינתנו אלא גם בהווה ובעיקר בעתידה. מי כחברי הוועדה הציבורית להיות לנו שותפים למהלך חשוב זה ולהיחלצות מפרשת הדרכים בה אנו עומדים זה זמן! לשימור אופיין וייחודן הסגולי של תנועות הנוער ולקידום פעולתן הייחודית והמתחדשת תדיר ובמיוחד על רקע מצבה של החברה בישראל."

בגוף החוברת, בכל דיון על תקציבים, הקפידו העורכים להדגיש כי מת"ן אינה מתנגדת לתקצוב של ארגונים שאינם ציוניים בהגדרתם. הוועדה, כך טענו, צריכה לכוון לאיתור מקורות תקציביים אחרים ולא לאפשר יצירת מציאות בה תנועות לא ציוניות יוכנסו למסגרת מת"ן (אשר כבר שינתה את תקנון המועצה ונאמר בו בפירוש כי חברות בה רק תנועות ציוניות). החוברת נערכה ברוח חיובית, למרות סערת הרגשות של מזכ"לי התנועות שמרגישים כי

הם עלולים לאבד את הבסיס הכלכלי לפעילותם השוטפת. הפניות לחברי הוועדה ענייניות ומכבדות לאורך כל החוברת, וכך גם לאורך כל תהליך הדיונים וההכנות לקראת הפגישה עם חברי הוועדה. למרות הרצון להופיע כגוף אחד, החליטו נציגי תנועת הצופים להופיע בנפרד ממת"ן ולטעון לייחודה של התנועה, כתנועה ממלכתית הזכאית לתקציב שונה בהיקפו וביחסיותו משאר התנועות.

מהמסמכים ניתן ללמוד על ישיבות הנהלת מת"ן. מידע על העבודה מאחורי הקלעים מצטבר בראיונות אישיים ובהצלבת מקורות, שמלמדים על תכנון מראש והסכמות לקראת ניסוח מסמכים. ממקורות אלו אנו למדים כי הנהלת מת"ן היטיבה להתנהל מול הוועדה במסדרונות המשרד ובמהלך ניסוח הדוח הסופי. כך מוצאים, לצד החלטות לאפשר כניסת תנועות לא ציוניות למת"ן בהיותן תנועות נוער הזכאיות לתקציבים, כי מת"ן זכתה גם היא להתייחסות כגוף שזכאי לתקצוב במסגרת תקציב תנועות הנוער. נקבעה דרך מוסכמת לאומדנים ולמפקדים עתידיים והחשוב מכול – נקבע בסיס לתקנה חדשה לתנועות הנוער, תקנה שתסדיר את בסיס התקציב ותמנע את הצורך במאבקים על העברת תקציבים, מאבקים שליוו את גזברי התנועות בשנות התקציב הקודמות.

הוועדה מצאה שראוי לראות את תנועות הנוער באור שונה מהראייה ההיסטורית של התנועות. במבוא לקביעת הקריטריונים נכתב: "לתנועות הנוער כיום מאפיינים חדשים, והן שונות באלמנטים רבים מתנועות הנוער ההיסטוריות. חלק ממסגרות הפעולה של תנועות הנוער נושאות עדיין שמות מן העבר, אולם תכני הפעילות שונים (למשל 'הגשמה'). יתר על כן, הצלחתן של תנועות הנוער ההיסטוריות כמסגרת חינוכית ישראלית ייחודית הביאה להולדת תנועות נוער חדשות, חלקן תנועות-בנות שהתפצלו מתנועות נוער היסטוריות וחלקן תנועות נוער חדשות."

הוועדה הציגה כיצד מאופיינות תנועות הנוער:

תנועה ציונית

תנועה בעלת תפיסת עולם ציונית ואני מאמין אידיאולוגי ייחודי לה, שיש לה זיקה לגוף פוליטי או למפלגה פוליטית או ללא זיקה כזאת.

תנועה ממלכתית ציונית

תנועה כללית באופייה, בעלת עצמאות רעיונית וארגונית, שאינה מזוהה מפלגתית ואין לה זיקה לארגון פוליטי, ואשר משרד החינוך, המהווה חלק מהנהלתה, מפקח על פעולתה ומנחה אותה.

תנועות אחרות

תנועות שאינן ציוניות (תנועות חרדיות או ערביות). הסבר הוועדה להוספת הגדרה זו בשנת 1999 היה: המדינה מעוניינת לסייע בהקמתן ובתקצובן מתוך ההבנה, שככל שירכבו התנועות ויתגוונו כך ניתן יהיה להגיע באמצעותן לאוכלוסיות השונות המרכיבות את הפסיפס המאפיין את החברה הישראלית כיום. ואלה התנועות:²⁴

תנועות ציוניות

אריאל.

בית"ר ברית תרומפלדור בארץ ישראל.

תנועת בני עקיבא בישראל.

24 ברשימה מופיעות תנועות שלא הוזכרו במחקר זה קודם לכן. לתנועות: אריאל, האיחוד החקלאי ותנועת בנות בית יעקב – בתיה, אתייחס בהמשך. הסתדרות הנוער הדתי העובד והלומד ותנועת הנוער הציוני בישראל, אינן פעילות במסגרת מת"ן. תנועת הצופים הערבים והדרוזים הינה חלק מהתאחדות הצופים והצופות. תנועת נוער ערבי, פרחי הדגל ותנועת צבאות השם, אינן פעילות במסגרת מת"ן.

האיחוד החקלאי.

המחנות העולים.

הסתדרות הנוער הדתי העובד והלומד.

הסתדרות הנוער הלאומי העובד והלומד.

הסתדרות הנוער העובד והלומד.

תנועת הנוער הציוני בישראל.

הסתדרות השומר הצעיר בישראל.

מכבי צעיר.

עזרא – תנועת הנוער החרדי-לאומי בארץ ישראל.

תנועות ממלכתיות ציוניות

תנועת הצופים העבריים בישראל.

תנועות אחרות

תנועת בנות בית יעקב – בתיה.

תנועת הצופים הערבים והדרוזים.

תנועת נוער ערבי.

פרחי הדגל.

תנועת צבאות השם.

הוועדה התייחסה לתכני ההגשמה בתנועות השונות כאשר ניתחה את המאפיינים. בכל הנוגע לפעילות חברתית מרכזית בתנועות לא הוזכר המושג שוב. כך ניתחו בדוח הוועדה את הירתמות התנועות לפעילות חברתית, שתופסת מקום כפעילות מרכזית עד הפיכתה לסיסמה חדשה על דגליהן של התנועות: "ממד נוסף אותו פיתחו התנועות במהלך השנים הוא בעשייה במישור החברתי-לאומי. רוב התנועות מקיימות עתה מפעלים בנושאים כגון צמצום פערים חברתיים או קליטת עלייה, עבודה עם נוער שוליים ועם נוער בעל צרכים מיוחדים, עבודה בשכונות ביישובי עדיפות חברתית ועוד – כולם מפעלים על טהרת ההתנדבות והנתינה למדינה ולחברה,

כשהם צבועים, או אינם צבועים, בגוון ייחודי-פוליטי. ואולי נכון יותר לומר שמפעלים אלה אינם נתפסים כניגוד להווייתן האידיאית-פוליטית של התנועות. " בדוח מתוארים הסברי התנועות, ונכתב כי התנועות סיפרו על התהליך שעברו בהקשרים אלה ואשר במהלכו הן הבינו, כך עולה מהמסמכים, שעליהן לסגל עצמן לשינויים שחלו בחברה. על כן החלו לפתח את פעילותן באופן שיאפשר התאמה למאפייני הנוער בחברה הישראלית בכללותה, כמו גם לצרכים קהילתיים מקומיים וייחודיים באזורי פעילותן ובמקומות שאליהם ביקשו לחדור.

לסיכום הפעילות החברתית שיבחו בדוח את התנועות "תהליך זה מבליט ומחדד את ההיבט הממלכתי בערכיהן ובפעילותן של התנועות, ומעיד על יכולתן להתאים עצמן למגמות המשתנות של החברה הישראלית."

בין מסקנות הדוח נקבע כי כבר לא נכון לייחד את הממלכתיות והכלליות רק לתנועה אחת [הצופים. נ.א.] אלא יש לבחון כל תנועה ואת מאפייניה. בסופו של תהליך הציעה הוועדה לשנות את הגדרות התנועות ולהתקדם ל"מאפיינים היוצרים הגדרה אחת, משותפת, לתנועת נוער, נתפסים כמקשה אחת, אך הם יכולים להיות שונים בהדגשיהם ובמינונם בתנועות השונות על סניפיהן". זאת ועוד, למעשה הבהירו כי כדי לאפיין את התנועות יש לבחון את העקרונות המהותיים-ערכיים והחינוכיים-חברתיים של כל תנועה, על פי מדדים מוסכמים, וכן את העקרונות הארגוניים והכמותיים.

כפי שהוזכר לעיל, מסקנה משמעותית במיוחד עבור מת"ן הייתה הכנסת המועצה למסקנות הדוח והגדרתה כארגון גג. בעקבות זאת הוחלט כי תקציב מת"ן יהווה 4% מתקציב כלל התנועות. החלטה זו אפשרה למועצה לפתח פרויקטים ולהעסיק רכזים שיהוו תשובה מקצועית וארגונית עבור תנועות הנוער. מסקנות הדוח הובילו לעימות נוסף של תנועת הצופים עם משרד החינוך ועם מת"ן. שוב פונים לבג"צ (מאי 2005) והפעם כנגד משרד החינוך

ומת"ן, המתעתדים לבטל את הקריטריונים לתנועת נוער ממלכתית. במכתב לחניכים, באתר האינטרנט של התנועה, נכתב כך: "תנועת הצופים טוענת כי ועדת שפירא לא עשתה עבודתה נאמנה, וכפי שהוועדה אף מעידה על עצמה, לא נערכה בדיקת עומק רצינית ומקיפה. יעידו על כך מסקנותיה של הוועדה, התלושות מהמציאות הישראלית וגובלות באבסורד, הגורסות כי מדינת ישראל כיום אינה סקטוריאלית כלל, אין בה שסעים וקונפליקטים פוליטיים, אי לכך אין מקום כיום לתנועות ממלכתיות הפונות לכולם. ועוד מוסיפה הוועדה למרבה האבסורד, כי תנועות הנוער כולן ממלכתיות ואין להן שיוך פוליטי כזה או אחר." ²⁵ [הדגשה במקור, נ.א.]

מזכ"ל הצופים, ליאור כרמל, הודיע על פרישה מחברות בהנהלת מת"ן. אולם, גם אחרי הפרישה המשיכו נציגי הצופים להשתתף בוועדת מפעלים והתיאום בין התנועות בפעילות שוטפת ובאירועים לא נפסק. הקשר השוטף לעדכונים ושילוב במשלחות נמשך. מזכ"ל מת"ן גם הקפיד לשמור על תקשורת עם מזכ"ל הצופים, למרות המתח בשל ההתנהלות המקבילה בבג"צ, בהנחה שראוי לשמור על ערוץ פתוח אשר יקל על חזרה לשיתוף פעולה.

בשנים שבין 2002 ל-2006 (מועד פרסום הדוח המסכם – תנועות הנוער בישראל תמונת מצב לשנים 2005–2006) התפתחו יחסי עבודה מסודרים ונוצר תיאום בין מת"ן כמייצגת התנועות למחלקה לתנועות הנוער (בשמה הקודם המחלקה לצופים ותנועות נוער), המרכזת את הטיפול בתנועות במשרד החינוך. באחריות המחלקה התפרסמו תקנות מסודרות והונהגה מערכת לבחינת זכאות להקצבות, לצד מערכת לשיפוט תוכניות הדרכה שמאפשרת השגת תקציבים נוספים. מנהלת המחלקה, אירית ברוק, שריכזה גם את עבודת ועדת שפירא, הגיעה בקביעות (כקודמיה בתפקיד) לישיבות הנהלת המועצה והקפידה על יצירת קשרי עבודה עם כל התנועות השותפות במת"ן ועם צוות מת"ן. בנוסף הושקעו זמן ומשאבים

בפעילות ועדת המפעלים וועדת ההדרכה. מאמצים אלו סייעו בגיבוש אווירת עבודה ושיתוף בין התנועות.

למעשה, נוצרה מציאות בה, מצד אחד, התנהלו מאבקים עקרוניים מול הרשויות בשאלת קריטריונים ותקציבים, מאבקים שסייעו בגיבוש ותרמו לתחושה כי המשימה משותפת לתנועות במסגרת מת"ן. מצד שני, רכזי הדרכה התעניינו בפרויקטים שמוצעים על ידי משרד החינוך ומשרדים אחרים באמצעות מת"ן, ופעילות בנושאי תוכן הפכה לשגרה במסדרונות המועצה.

דומה כי רב המשותף על המפריד, ובזכות התנהלות נכונה ושיתוף פעולה של משרד החינוך, מת"ן ומזכ"לי התנועות הצליחו לקדם פעילות משותפת. כך גם הצליחו, לדוגמה, בפעולה מתואמת עם מחלקת תנועות הנוער במשרד החינוך, לנסח תקנה שמסדירה את תקצוב תנאי המחיה של מתנדבי שנת שירות. בשיתוף פעולה בין מת"ן למשרד החינוך הסתייע גם נושא התשלום המסודר לש"ש (בוגרי תנועה בשנת י"ג שיצאו לשנת שירות). למעשה, עצם הסדרת הנושא כתקנה באחריות המחלקה לתנועות הנוער, וארגון מסגרת תקציבית ברורה, אפשרו תכנון מסודר בכל תנועה ליישום יעדיה. מת"ן, בעקיפין, סייעה לתנועות להציג לבוגריהן אפשרויות שניתנות ליישום, וכך, למעשה, נפתח חלון להרחבת אפיקי ההגשמה של התנועות.

בעקבות שינוי הקריטריונים ודרישת משרד החינוך לפתוח את מת"ן לתנועות הנוער החרדיות והערביות עברה המועצה תהליך גיבוש מחדש של תפיסת העבודה המשותפת. יו"ר מת"ן באותן שנים, יניב שגיא איש השומר הצעיר, אשר הוביל את התהליך שבמרכזו שינוי קריטריונים ופתיחת מת"ן, הסביר את פעילותו בדברים בכנס הנהגות תנועות הנוער (יוני 2007, שבט תדהר, חיפה). יניב בחר לא להזכיר את מאבק הנוע"ל כנגד השוה"צ ונגד הרפורמה שבמסגרתה הוכנסו תנועות נוער אלו למסגרת המועצה. בהינתן שאלו דברי סיכום, בחר הדובר להציג את ההישגים ואביא מדבריו: "אני הובלתי את פתיחתה של מת"ן לא משום שחשבתי שעלינו

להתכופף לתכתיב של משרד החינוך, כי אם מתוך תפיסה שפתיחתה של מת"ן לתנועות לא ציוניות היא המעשה הציוני ביותר בישראל של ראשית שנות ה-2000. כאשר המטרה היא קיומה והתפתחותה של ישראל כמדינה יהודית – דמוקרטית וסולידרית, עלינו לשלב בתוכנו את הנציגים החינוכיים של שני המגזרים העניים ביותר בחברה הישראלית. שילובם של החרדים ושותפותם הגדלה בחברה הישראלית הוא אינטרס מובהק של מי שחרד לאופייה היהודי של המדינה ולשותפות של 'יחד שבטי ישראל'. שילובם של הערכים הוא אינטרס מובהק של כל מי שחרד לאופייה הדמוקרטי של המדינה וליכולתנו לחיות בדו קיום ובשוויון עם המיעוט הלאומי הגדול שמהווה חלק מהחברה הישראלית. הציפייה שלי היא שמת"ן תתרום את חלקה למען שילוב טוב יותר ובריא יותר של מגזרים אלה בחברה הישראלית. מתוך אמונה עמוקה בכוחו של החינוך בכלל ושל החינוך בתנועות הנוער בפרט, אני מאמין שיש כאן תרומה לאומית גדולה המבטאת גם את השורשים הציוניים של תנועות הנוער.²⁶

ביוזמה של מת"ן, משרד החינוך ותנועות הנוער גובשה אמנה, אמנת תנועות הנוער, והיא נחתמה בטקס רב משתתפים בכפר המכביה ב-23.6.2005. על האמנה, הבאה להסדיר את מערכת הקשרים בין תנועות הנוער, משרד החינוך והרשויות המקומיות, חתמו שרת החינוך, לימור לבנת, יושבי ראש המרכז לשלטון מקומי, מרכז המועצות האזוריות ומת"ן.

אחרי שהסתיים עידן המאבק במפקדים והגשת הבג"צים. דומה כי חזרה רוח הממלכתיות לשרות במת"ן למודת המאבקים. באווירה של הסכמות ופיוס חזרה תנועת הצופים לחברות בהנהלת מת"ן ובשנת 2008 נבחר מזכ"ל הצופים, רותם יואלי, לתפקיד יו"ר מת"ן. המינוי הוביל לשנים של שיתוף פעולה בין תנועת שאפשר קידום פרויקטים משותפים של תנועות הנוער.

המפקדים, שינויי הקריטריונים ובהמשך אווירה חדשה כלפי תנועות הנוער (בתקופת שרת החינוך יולי תמיר ואחריה שר החינוך גדעון סער, שתמכו בעקביות בתנועות וסייעו, הלכה למעשה, ליכולתן לפעול), הצעידו את תנועות הנוער לתקופה חדשה. מתוך הסערה בה היטלטלו התנועות הצליחו בהנהלת מת"ן לנווט לחוף מבטחים. כעת החלו התנועות להסתגל למציאות בה גם נציגי תנועות שלא היו קיימות לפני שנים אחדות יושבים סביב אותו שולחן של מועצת תנועות הנוער. מציאות בה מועצת תנועות הנוער מהווה גוף מרכזי ובעל כוח רב בהקשר של תקציבים ופרויקטים, כמו גם בריכוז נושאי תוכן ונושאי הדרכה מקצועיים.

מרכזיות מת"ן וכוחה בקרב תנועות הנוער מעלה שאלה: האם המועצה לא הפכה להיות תנועת גג שלה יחידות משנה בדמות תנועות נוער, במקום להישאר בתפקידה המסורתי כארגון גג המאחד את התנועות סביב שולחן הנהלה משותף? דומה כי התשובה נובעת משאלת האוטונומיה התנועתית. בוועדת שפירא הדגישו עקרונות ערכיים וחינוכיים לצד עקרונות ארגוניים ככאלה שיענו על השאלה האם בתנועת נוער מדובר. בסופו של דבר, כל זמן שהתנועה אוטונומית להחליט לגבי דרכה החינוכית ויעדיה החינוכיים במוסדותיה הפנימיים, וכל עוד התנועות ריבוניות להתנהל ברוח דמוקרטית ולהתנהל בשקיפות מול מוסדות המדינה ומול חניכיהן, הרי שהן עונות להגדרת תנועת הנוער. ולפיכך גם כשנדמה כי במת"ן נצבר כוח רב, הרי שמקור הכוח הוא בישיבה המשותפת של המזכ"לים, שמחליטים במשותף ולא מחליטים רק עבור חלק מהתנועות. המועצה אינה מתערבת בפעילות התנועות ובהחלטותיהן אלא מציעה שיתופי פעולה, פרויקטים וליווי מקצועי. מת"ן, אם כן, הינה ארגון גג לתנועות הנוער האוטונומיות ולא מחליפה אותן.

מועצת תנועות הנוער יצאה מחוזקת משורת המאבקים למען התנועות. מעמדה המקצועי של המועצה היה איתן. ועדת המפעלים, שנוהלה על ידי ערן גלזר ויושבי ראש מתחלפים, תפקדה כגוף

מקצועי ומשמעותי ולדיוניה הוזמנו גופים שתפקידם לתאם ולדאוג לנושאי בטיחות. הוועדה הייתה לגוף תיאום מקצועי מבחינת תנועות הנוער. גם ועדת הדרכה פעלה באופן מסודר והתנועות נענו לשיתוף פעולה בנושאי תוכן. שלומית רונן-ליבנה ממת"ן ריכזה את עבודת הוועדה ויושבי הראש המתחלפים, נציגי התנועות, הקפידו על התייעצויות מקדימות לפני החלטה על נושאים. בעצם, הוועדה הייתה לגוף שדרכו עובר מידע הדרכתי בין התנועות. נתון זה משמעותי בכואנו לדון בשאלות הרחבת יעדי הגשמה. מידע שעבר בין התנועות שימש כרקע להעלאת אפשרויות לפתיחת אפיקי הגשמה חדשים, גם בהסתמך על ניסיוןן של תנועות אחרות.

תנועות הנוער התמודדו עם דרישות מהשטח לפתוח את אפיקי ההגשמה התנועתיים, לעיין שוב בשאלת החזון התנועתי ובשאלת היעד אליו ישאפו בוגרי התנועה. המציאות במדינת ישראל אינה דומה למציאות בשנות ה-40' ובשנים שמיד אחרי קום המדינה. התנועות נדרשו לבחון את דרכן ולשאול האם הגשמת היעדים התנועתיים תענה על הצרכים של החברה הישראלית.

מועצת תנועות הנוער סיפקה מצע יציב של פרויקטים, במסגרת נושאים שבמדינת ישראל הציבו אותם כיעדים ממלכתיים ופנו אל תנועות הנוער שייקחו חלק בהגשמתם. כך הייתה המועצה לגורם מסייע ביכולת התנועות להיענות לשינוי יעדי הגשמה בהיבט הסיוע התקציבי והיכולת לארגן משאבים ופתרונות שיוכלו להצגת נושא בפני חניכי התנועה תוך הבטחת היכולת לבצע אותו הלכה למעשה.

ההגשמה החדשה – דיון מסכם

” בקורס פיתוח מנהלים שבו השתתפתי לאחרונה התבקש כל משתתף להביא למפגש הראשון חפץ אישי שיאפשר לחבריו להכירו טוב יותר. ללא היסוס בחרתי להביא עמי את סמל הבוגרים של 'השומר הצעיר' שקיבלתי בסוף כיתה י"א. זו היתה בחירה מוצלחת, כי מיד התברר לי ששניים מעמיתי הם 'שמוצניקים' לשעבר, וכהרף עין נוצרה בינינו הבנה שזר לא יבינה. גם בקרב מי שהיו חברי תנועות נוער אחרות עלו זיכרונות מהימים ההם, שממרחק הזמן נראים היום טובים ומלכבים.¹

ברוח הבנה זו, שבתנועת הנוער משמעותיים מאוד האווירה, החברותא והסמלים, שמהווים שפה תנועתית, עם מושגים פנימיים, נצא לסכם את המסע להגשמה חדשה בתנועות הנוער.

בשנות המאבק על הקמת המדינה, בתקופת מלחמת העצמאות ובשנים הראשונות של המדינה הייתה ההגשמה התנועתית מקור גאווה. אהבו להזכיר אותה ולהתייחס אליה בכל פעם שהוזכרו תנועות הנוער. הבוגרים שהגשימו היו שיחת היום בסניפי התנועות. בוגרים חברי גרעינים וחברי קיבוצים הגיעו להדריך את השכבות הבוגרות וכך נשמר עקרון הדוגמה האישית והובהר כי יש לתנועה מסלול מוגדר להגשמה. חניכי השכבות הבוגרות נקראו לצאת

1 חלמיש, אביבה, 2007.ynet 21.8. מאמר ביקורת על ספרו של ראובן כהנא, 'נעורים והקוד הבלתי-פורמאלי'.

להגשמה אשר משלבת את ההתיישבות החלוצית עם תרומה לצרכי הביטחון, רעיון שהמשיך גם עם הקמת הנח"ל. במהלך העשורים הבאים המציאות השתנתה. הבעיות, שלצורך פתרוןן הקימו הדורות הקודמים את תנועות הנוער החלוציות, נפתרו או השתנו. כתוצאה מכך התרוקנו האידיאולוגיות של התנועות האלה ממשמעותן בעיני בני הדורות שנוולדו וחיים במדינת ישראל.² בשנות ה-80' לא ניתן היה להתכחש למשבר ההגשמה בתנועות הנוער. על העובדה כי גם מקרב ההולכים לנח"ל רק מעטים נשארים בקיבוץ אין עוררין. ובחלוף השנים גם הקיבוצים כבר לא היו מסוגלים וחלקם לא היו מעוניינים להשקיע תקציבים וכוח אדם בהכשרת גרעינים שתרומתם מוטלת בספק. זאת ועוד, יעד ההגשמה המרכזי של שנים עברו כבר אינו אטרקטיבי. המציאות באמת השתנתה. אם רוצים להציב יעדים בפני חניכי תנועות נוער צריך לבחון ולמצוא כיצד היעדים יהלמו את מה שחניכי שכבות בוגרות מחשיבים כצורך אמיתי, כשליחות אמיתית, כעשייה ממשית למען החברה המוכרת להם. דהיינו: הקהילה, החברה הקרובה, משימות שמרגישים כי יש בהן צורך. תנועות הנוער חייבות להציב בפני חניכיהן יעד ממשי, אתגר שאפשר לשאוף אליו ולראות אותו כבר-ביצוע במתכונת אישית ובמתכונת קבוצתית.

המסע אל ההגשמה החדשה התחיל כבר בשנים בהן עדיין אחזו ביעד הגשמה מרכזי כמהות שלכאורה אין עליה ערעור. ראינו כיצד בדין על מצב הנוער בשנת 1951 קמו הדוברים ותארו מציאות בה הנוער אינו שותף אמיתי לעשייה אלא שותף, בעיקר, להצהרות בדבר העשייה. כדברי טוני הלה, לדוגמה, הנוער אוהב את העלייה ולא מתעניין בסיוע היום-יומי לעולים.³

2 לם, צבי, 'תנועות הנוער הציוניות במבט לאחור', ספרית פועלים, תל-אביב 1991.

3 דברי שיח, שם.

יחד עם זאת, גם בשנים ארוכות של משבר בתנועות הנוער בכל הקשור להצבת יעדים ולהתלהבות בני הנוער, נמשכת בתנועות פעילות בהיקפים דומים לשנים עברו.

במחקרים שנעשו בשנות ה-70' ובשנות ה-80' הוערך היקף ההשתייכות לתנועות נוער בישראל ככשליש מבני וכנות שכבות הגיל הרלוונטיות (גילאי 11-18).

נראה לדוגמה ממצאים שהציג ראובן כהנא:⁴ בסוף שנות ה-80 היו כ-250 אלף צעירים בני 11-18 (כשליש מכלל קבוצת הגיל) חברים בתנועת נוער בישראל. מהם כשני שלישי היו בני 11-14 שנים. התנועות הונהגו או נוהלו בידי כ-250 מבוגרים בני 18-25 לערך וכ-1,500 מדריכים צעירים בני 14-18. במחקר אחר משנות ה-70'⁵, שכלל גם השתתפות חלקית בפעילות, נמצא שבשנת 1973 57% מבני הנוער בגילאי 14-18 לקחו חלק בפעילות של תנועות הנוער.

נתונים אלו (ונוספים) דוחקים הצידה את הטענה כי רוב הציבור לא ידע דבר על תנועות הנוער. כשליש מבני הנוער בגילאי התיכון השתתפו בפעילויות של תנועת נוער. אין מדובר בתופעה שולית או לא מוכרת במדינת ישראל. בתחילת שנות ה-80', בהצעה למת"ן כתבו אנשי משרד פרסום כי הציבור אינו מכיר את תנועות הנוער ואינו יודע כמעט דבר על פעילותן. להערכתנו זו מסקנה מוגזמת ולא סבירה, השייכת יותר לתחום הקידום העסקי של כותבי המסמך ופחות לניתוח המציאות. יש לציין כי מצאנו גם בתנועות עצמן, טענות רבות על המצב ועל היחס לתנועות. אמירות על היות התנועות בלתי רלוונטיות והרהורים על כך שלא ממש מבינים מדוע צריך את תנועות הנוער היו חלק מהשגרה. הצורך בביקורת עצמית מובן והוא לעתים הדלק לפתיחת פעילות חדשה

4 הנתונים מתוך: כהנא, ראובן, 'נעורים והקוד הבלתי פורמאלי', שם, עמ' 78-79.

5 'הרצוי והמצוי בתנועות הנוער', שם.

או לקידום רעיונות תנועתיים. אולם עובדתית, אחוז השותפים בפעילות תנועות הנוער דומה בכל השנים לנתונים שהובאו לעיל. המשבר לא בא לביטוי בנפילה כמותית ובבריחה המונית מפעילות. התנועות התנהלו באופן סדיר, יצאו לטיולים, התארגנו למחנות קיץ, קיימו פעילות בימי הפעילות הרגילים וכדומה. היו משברים מקומיים, אבל תנועות הנוער היו ועודן נטועות היטב בנוף החינוכי והחברתי של מדינת ישראל.

המשבר בא לביטוי בתנועות פנימה, בגיבוש חניכי השכבה הבוגרת סביב רעיונות שיגרמו להם לראות עצמם כממשיכי רעיון תנועתי גם אחרי סיום "ב". ההפרדה צריכה להיות בין פעילות כמדריכים וכפעילים, שם הם מביאים לביטוי יכולות הדרכה ומנהיגות בסניף התנועתי המקומי, לבין הווייתם כחניכים בוגרים אשר צועדים במשותף במסע לבירור אישי וקבוצתי של דרך ההמשך, של דרך החיים. זוהי ליבת המשבר התנועתי והיא מורגשת במרבית התנועות. כאשר היעד אליו שואפים מעורפל, מוטל בספק ולא נראה רלוונטי, התהליך לקראתו לא יכול להצליח.

ההגשמה החדשה הציבה מגוון אפשרויות. למעשה כבר אין אמירה אחידה לתנועות הנוער. משנות ה-90' הגשמה יכולה לבוא לביטוי ביציאה לשנת שירות ויכולה לבוא לביטוי גם במסגרת הדרכה בעוד המדריך עצמו עדיין חבר שכבה בוגרת. הגשמה יכולה לבוא לביטוי בהתגייסות לשירות משמעותי בצה"ל וכמובן, הגשמה היא גם דרך חיים.

תמיד היו מושגים שונים ושפה ייחודית לכל תנועה, אולם התוצאות היו דומות. כך יצאו בוגרי התנועות להכשרה ולבניית חיים בקיבוץ. כך החליטו התנועות על הגשמה קבוצתית שעונה על צרכי האומה בהתיישבות וכביטחון. אפשר היה להצטרף להכשרות ואחר כך לנח"ל ואפשר היה להימנע מהצטרפות. היו כמובן ניסוחים שונים בכל תנועה, אבל הרעיון המרכזי היה דומה.

ניתן לסכם ולומר כי תנועות הנוער יצאו למסע אל ההגשמה החדשה מנקודות מוצא דומות למדי. למשך תקופה מסוימת, ארוכה למדי, ראו בקיבוץ כלי יחידי שישמש להגשמה חלוצית של ערכיהן.⁶ גם בשנות ה-80 נכתב: "אסור לפגוע בתמיכה בתנועות הנוער. הן אולי הגורם היחיד המטפח בנוער אידיאלים וכיסופים להגשמה של ערכי היסוד הציונים והחלוציים."⁷

במהלך המסע נאלצו התנועות להתנער ולבחון את הרלוונטיות שלהן. צורך התנועות בהצבת יעדים הוא ליבת העשייה בתנועות הנוער. זה לא עוד נושא, זהו הכרח שבלעדיו תהיה התנועה כארגון שכל תפקידו להעסיק את הילדים במסגרת בטוחה. תנועת נוער נבדלת מארגון נוער או מתנ"ס בכך שהיא מחנכת להגשמת ערכים, מציבה יעדים, מטרות, תפיסת עולם לגבי אורח החיים של בוגריה ופועלת ליישומם במסגרת התהליך החינוכי התנועתי. אין מדובר במסגרת לכילוי שעות הפנאי או במסגרת לימודית. יתרונה של תנועת הנוער באופי פעולתה. ולכן, התעורר הצורך לבחון מה נכון להציע לחניכים, לבחון היכן יכול החינוך התנועתי לבוא לביטוי על הצד הטוב ביותר, לברר כיצד מבצעים תהליך של בחירה ומיון שבעקבותיו תוצבנה מטרות ראויות לבוגרות ולבוגרי התנועה. הדיון במהותו היה על ערכי היסוד הציוניים והחלוציים. מהם ערכים אלו בשנות ה-90? כיצד ראוי להציגם בפני בני נוער ולהפכם ליעדי הגשמה? המסע החל להתקרב למטרתו כאשר הפסיקו לדון על המשבר ולהסביר מה לא מצליח. לשון אחר, כבר ברור שההגשמה בקיבוץ אינה יכולה להיחשב ליעד מרכזי. כעת התעורר הצורך להחליט מה כן, מה יהיו היעדים החדשים.

6 שפירא, רנה ואחרים, 'עולמם החברתי של תנועות הנוער', עמ' 8.

7 אי"ט. 4-5-52 תמלילים משידורי רדיו וטלוויזיה. 28 פברואר-31 מאי 1989. קטע ממאמר שכתב אהרון ירליין.

לאורך כל הדרך התמודדה כל תנועה, במסגרת הפנים-תנועתית, עם הצורך בשינוי. סקירת עיתונות התקופה מלמדת שלא היה אזכור לכך לבד מכתבות בודדות, שהעלו את שאלת ההגשמה והמשבר אליו נקלעו התנועות בהקשר של יציאה להגשמה בקיבוץ. להלן קטע מאחת מהן: "בכל זאת עדיין שואלים בוגרים וחניכים שפרשו: לאן הלאה? הם מבקשים למצוא כיוון חדש של הגשמה בהמשך הדרך, במקום הגרעין שנס ליחו..."⁸

מצאנו בסקירה אזכורים רבים לפעילות התנועות, במיוחד בעיתונות מקומית. לדוגמה: מי היו הזוכים בפסטיבל התנועות, תמונות המעידות איך נראה מחנה הקיץ, כיצד סייע ראש הרשות להצלת סניף התנועה שכמעט סגר את שעריו, וכדומה. תופעה מעניינת היא יום תנועות הנוער, כשבכל שנה מצטרפות לפרויקט עוד רשויות. זהו אירוע מרכזי שמאורגן בשיתוף פעולה של הרשות המקומית, תנועות הנוער בעיר ומועצת תנועות הנוער. בעיתונים המקומיים מספרים על אירועי אותו יום, מראיינים חניכים, מדריכים ומבוגרים פעילים וראשי הרשויות מספרים על תמיכתם בתנועות מתוך ידיעה ברורה כי החניכים והפעילים הם מנהיגי העתיד. מועצת תנועות הנוער החלה בהענקת אות יקר תנועות הנוער לראשי רשויות נבחרים. בכל שנה מתפרסם קול קורא להציג מועמדות ומידי שנה מצטרפים עוד מועמדים. ועדה מטעם מועצת תנועות הנוער בוחרת את הזוכים ומתקיים טקס בנוכחות שר החינוך, במהלכו מוענק האות.

בתנועות מצאו עצמן ההנהגות מתמודדות עם משברים בשאלת מסלולי המשך בתנועות. בכל תנועות הנוער השקיעו כוחות והקפידו להתמודד עם המשבר במסגרות פנים-תנועתיות. היציאה מהמשבר בשנות ה-90' מלמדת שבהחלט היו כוחות. עיון בהגדרת מושג ההגשמה בתנועות הנוער השונות לימד

8 'כל העיר', ירושלים, 21.8.1998; צפריר רינת, 'הארץ', 4.8.1991.

אותנו כי המושג בהחלט נתון לפירושים שונים. בין הגשמת הבוגר את עצמו ואת רצונותיו מתוך תקווה כי בקבלת ההחלטות הייתה השפעה גם לחינוך התנועתי, דרך הגשמה בה נתן הבוגר מעצמו למען הקהילה במסגרת שנת שירות או פעולת שירות, ועד להגשמה כדרך חיים, מסגרת בה הבוגר ממשיך להשתייך לתנועה בה צמח, לדוגמה בתנועת בוגרים. מתוך המסגרת והחיים המשותפים הוא מגשים את הערכים עליהם התחנך בהיבט של תרומה לקהילה, של עיסוק בחינוך, של קיום חיים ברמה מוסרית גבוהה ובשוויוניות.

אולם, לצד הפרשנויות השונות למושג הגשמה, ראינו כי בכל התנועות הוותיקות שקבעו יעדי הגשמה מרכזיים בשנים עברו (טרם מדינה ובראשית עצמאותה) חל שינוי של ממש בהגדרת היעדים, חלה התפתחות לכיוון של מתן לגיטימציה לכיווני הגשמה חדשים. בהחלט ניתן לאפיין את השינוי כהליכה לכיוון של הגשמה כ'חלון מחנך' בכל התנועות.

במהלך המסע התגבשו בכל תנועה כיוונים חדשים, שביחד היוו את מפת ההגשמה החדשה. אם נדמה את מפת ההגשמה החדשה ללוח, הרי שניתן להציב עליו את יעדי ההגשמה ולהראות עם אילו יעדים מזדהה כל תנועה.

ראוי להבהיר, הלוח אינו מלמד על שיפוט ערכי. מיקומה של תנועה בקצה אחד של הסרגל אינו מציב אותה בדרגה גבוהה מהאחרות אלא מלמד על דגשים, תכנים ומסרים המשקפים את עמדותיה.

המסר התנועתי משמעו: היה מגשים על פי התנועה; על פי ערכי התנועה; על פי מסורת התנועה; על פי התהליך התנועתי והמסגרת התנועתית.

ולכן, מגשים תנועתי נבחן בשפת התנועה, במאפייניה ובהגדרתה למושג הגשמה. ראינו, אמנם, כי יש תנועות בהן מצהירים בפני החניכים שתנועתם שונה ואפילו עולה על תנועות אחרות, גם בהיבט הצבת רף הגשמה גבוה משל האחרים. נראה, לדוגמה,

כי בסיכום מועצה שעסקה ביעדי הגשמה בשומר הצעיר נכתב:⁹ "אחד ההבדלים בין תנועת השומר הצעיר לתנועות אחרות, הוא שהיא שמה תמיד את ההגשמה של הערכים שבהם מאמינים חברי התנועה בחשיבות עליונה. אין דיבורים בלי הגשמת הדיבורים. לכן זו התנועה היחידה שיצרה מסגרת חיים מלאה ומקיפה שבוגר החינוך התנועתי נכנס אליה ובה הוא מגשים את הערכים שספג (אם בחר לספוג) בתנועה". אולם, ניתן בהחלט לראות אמירות כאלה כחלק מהשפה הפנימית של התנועה, שמבקשת לייחד את חניכיה ובוגריה מתנועות אחרות.

במבט כולל על תנועות הנוער ניתן להכליל ולומר כי הבוגר המגשים, למעשה, מקבל את תפיסת התנועה לגבי האזרח הבוגר במדינה, בחברה. זה הבסיס להגדרתו כמגשים. הוא עבר תהליך חינוכי במהלך שנותיו בתנועה, ובהגיעו לשלב קבלת ההחלטות כבוגר, מצופה ממנו כי ערכי התנועה יהוו חלק מהותי בקבלת ההחלטות לגבי דרך החיים בה יבחר.

כל תנועה ותפיסתה. לדוגמה:

בתנועת השומר הצעיר, שואפים לקבוצות 'שומריות' שמקיימות מסגרת חיים שיתופית, ברוח "פעם שומר – תמיד שומר". בתנועת בית"ר, מצפים מהבוגרים "לפדות את תעודת בית"ר", במשמעות של לחיות את חייהם בהתכוונות לשרת את העם ולעמוד לרשות העם והמדינה. להתיישב בכל שטחי ארץ ישראל ולדאוג שיקוימו חמשת המ"מים – מלבוש, מזון, מעון, מורה, מרפא – לכל אזרח מדינת ישראל.¹⁰

ובתנועת בני עקיבא רואים את הבוגרים כמי שמשימתם המרכזית להיות שותפים במערכות ובתרומה למדינה – זו הגשמה.¹¹ ההגשמה באה לכיטוי בערכי התנועה ובאופן שיבואו לכיטוי

9 אש"צ 3-1. 274 (2), ש.ם.

10 ראיון אישי, תמר טננבוים, ש.ם.

11 ראיון אישי, דני הירשברג, ש.ם.

בחיי הבוגר. לכן, אין זה נכון לנסות ליצור דירוג בין-תנועתי על פי מהות או היקפי ההגשמה.

המבחן, אם רוצים לבצע כזה, הוא עד כמה בוגרי תנועה מגשימים, הלכה למעשה, את ערכי תנועתם. לשון אחר, ההגשמה נמדדת בראי התנועה.

כל זה אינו גורע כהוא זה מהצורך התנועתי לטפח את יעדי ההגשמה התנועתיים. טיפוח כזה מתחייב בהינתן שהתנועה רוצה להציב רף ראוי, אותו יצטרכו לעבור חניכיה כדי להיחשב ולהיקרא בוגרי התנועה.

מפת אפיקי ההגשמה החדשה בתנועות הנוער נחלקת לחמש קבוצות, לפי התייחסות גילאית.

1. בשכבה בוגרת: פעילות בתנועה; תרומה לקהילה; הדרכה ופעילות בסניף.
2. בשנת י"ג (שנת שירות): ש"ש תנועתי; ש"ש בפרויקטים שמתואמים דרך מת"ן.
3. בצה"ל: גרעין קיבוצי; גרעין משימתי; שירות משמעותי; פיקוד.
4. אחרי השחרור מצה"ל: התלבטות אישית ובחירת מסלול לחיים.
5. כבוגרים: תנועת בוגרים; חיים שיתופיים בקיבוץ; חיים שיתופיים בגרעין; אזרח שחי לאור ערכים תנועתיים בשגרת יומו; גרעיני משימה.

את שינוי יעדי ההגשמה והוספת חדשים לאורך השנים אפשר לראות בטבלה שלהלן.

החלוקה לפי עשורים

2000	1990	1980	1960	1940	1920	עשור יעד ההגשמה
				X	X	הכשרה להתיישבות
X	X	X	X	X	X	התיישבות בקיבוצים והקמת קיבוצים חדשים
X	X	X				שנת שירות בקהילה
X	X					גרעני משימה
X	X	X				תנועת בוגרים
X	X					אזרח תורם לקהילה

המסע להגשמה החדשה אפשר עיון בהגדרת המשימות הלאומיות בפניהן ניצבו תנועות הנוער.

נציע מעבר בין שלוש מהויות, המייצגות את מה שרלוונטי בכל תקופה: אומה, מדינה, קהילה.

בתקופת 'היישוב', טרם הקמת המדינה, הציבו התנועות ואתן גם מוסדות ה'יישוב' את יעד ההתיישבות, ואחר כך ההתיישבות והביטחון, כיעד המרכזי של בוגריהן. האומה בונה את יישוביה ולשם כך נדרשים לכוח אדם חדור מוטיבציה שיבצע את המעבר לחיים במסגרת שיתופית. דהיינו – יעד אידיאולוגי שהצטרפות אליו משמעה קבלת רעיונות השיתופיות, וההגשמה כקבוצה, רעיון הקיבוץ.

אחרי הקמת המדינה, בראשית שנות ה-50' הציב בן-גוריון, כמייצג את המדינה, יעדים נוספים, בלי לשלול את יעד ההגשמה ההתיישבותית. לרשימת היעדים נוספו הליכה לספר, קליטת עולים,

שירות בצה"ל והצטרפות למשרדי הממשלה. לצד השינוי בהגדרת המשימה יש כאן אמירה גם לגבי צורת החיים. שהרי מי שייענה לצו השעה, ילך לעבוד במשרד ממשלתי בקריה בתל אביב, או ישרת בצבא קבע, בחר להגשים את היעד באופן אישי ולא כחלק מקבוצה שעולה להתיישב בקיבוץ. הווה אומר שהרחבת יעדי ההגשמה, כבר בשנות ה-50, משמעותה ביטול הריבונות של יעד ההגשמה במסגרת קבוצתית בהתיישבות.

תנועות הנוער לא קיבלו את היעדים החדשים כיעדי הגשמה והמשיכו לדבוק ביעד מרכזי, בדגש על הגשמה קבוצתית בהתיישבות השיתופית.

ההגשמה החדשה צמחה על קרקע המשבר ביעד ההגשמה המרכזי של הליכה להתיישבות. היעדים המתוחמים בפרק זמן מסוים (שנת שירות, שלוש וחצי שנות נח"ל) החליפו, ברוב התנועות, את המסלול של הגשמה כדרך חיים אישית או כהשתייכות מחייבת למסגרת הקבוצה. היעדים החדשים מכוונים רובם ככולם לכיוון הקהילה. בין אם מדובר בסיוע לאנשים עם צרכים מיוחדים ובין אם נרתמים להקמת סניפים והרחבת פעילות בפריפריה. בין אם מתחברים לבתי ספר לסיוע בתחומי לימודים שונים ובין אם מגבשים גרעינים שמעורבים בטיפול בנוער מנותק. ההתייחסות לחינוך בקהילה על פי צרכיה הפכה לשימת הדגש המרכזית בפעילויות הנכללות במסגרת יעדי ההגשמה התנועתיים.

כאן אנו שבים לתפקידה המרכזי של מועצת תנועות הנוער. הפעילויות בתחום הפריפריה ובתחומי רווחה וחינוך מרוכזות (בחלקים גדולים) על ידי מת"ן. התקציבים מועברים דרך המועצה ומרכזי פרויקטים נשלחים מטעמה. כך מהווה מועצת תנועות הנוער גורם מסייע בגיבוש יעדי הגשמה חדשים ובתיווך וסיוע לתנועות בנגישות לביצוע המעשי של הפרויקטים.¹²

12 ראו לדוגמה: פרויקט קליטת עלייה, פרויקט קידום הפעילות בפריפריה, ריכוז נושאי שנת שירות במת"ן, פרויקט הזהירות בדרכים ועוד.

לסיכום המסע להגשמה החדשה נתייחס לשתי תנועות נוער מרכזיות, תנועת הצופים שבמידה רבה הובילה את הכיוונים להרחבת יעדי הגשמה ותנועת הנוער העובד והלומד שהתוותה דרך לגיבוש תפיסות חדשות בשאלות הגשמה כדרך חיים שיתופית-תנועתית. עיון בתהליכים התנועתיים בתנועת הצופים ובנוער העובד והלומד יוכל להאיר בזווית נוספת את יכולותיהן המיוחדות של תנועות הנוער להתמודד עם משברים פנימיים, להעזיז ולצאת מחזקות.

ראשית, תנועת הנוער העובד והלומד. התנועה הייתה הראשונה להציג מודל שלם להגשמה חדשה, בה תשולבנה המשימות הקהילתיות-חינוכיות תוך המשכת המסגרת הקבוצתית ואף הפיכתה למשמעותית ביותר, בהינתן שהמסגרת תחייב אורח חיים שיתופי מלא. בנוע"ל החליטו לראות בדילמת ההגשמה אבן דרך חיובית בתהליך קבלת ההחלטות האישי. טוב לו לחניך שיתמודד עם השאלות המהותיות, שיובילו אותו להחליט אם הכיוון התנועתי מתאים לו. התנועה לא מהססת להכריז כי בהחלטתם מוכיחים החניכים, הלכה למעשה, האם החינוך התנועתי הוטמע בהם והם מבקשים להיות חלק מהמשך התהליך, או שכעת הגיע זמן סיכום הפרק התנועתי בחייהם הצעירים. החלטה זו של התנועה היא עמידה מרשימה בפני המציאות. בהיסטוריה התנועתית אין זה סוד שהחינוך התנועתי עמד למבחן וכשנים הקודמות הוא נמצא בנסיגה מתמדת. צריך היה לשנות מציאות זו. "יש להחזיר למרכז חייה של התנועה את יסוד המשימתיות האקטיבית ואיתו את ההובלה והאמונה במחר טוב יותר וצודק יותר".¹³

במקביל, משימות לאומיות משוועות לכוח אדם איכותי שיגיע לעיירות הפיתוח, שישתלב בקליטת העלייה, שיפעל למען נוער השכונות ושיסייע בחינוך במסגרות פורמליות ובלתי-פורמליות. ההחלטה לצאת בשנת 1991 בפרויקט "להוביל שנית", שבבסיסו

ההסכמה בדבר הרחבת יעדי ההגשמה המוצעים לבוגרי התנועה, היא הסנונית הראשונה המציגה דרך מובנית ושונה מקודמותיה לבחירת יעדי הגשמה. פרויקט זה היה המשך להתנסויות בעשור הקודם, בהקמה מחדש של חוות ההכשרה וברעיונות ראשונים להקמת מסגרת המשך, תנועת הבוגרים.

בעקבות הפרויקט צמחה התפיסה של ההגשמה החדשה. ההחלטה הייתה אישית וכל חניך וחניכה מצאו עצמם עומדים בצמתים של קבלת החלטות. ראשית החליטו אם להצטרף למסלול ההגשמה, שתחילתו ביצירת מסגרת מכמה סניפים וקביעת מקום לפעילותם כחוות הכשרה. אחרי שנת חוות הכשרה יישמו את ההחלטה לצאת ביחד לגרעין נח"ל, ואחרי השחרור מהצבא החליטו אם הם ממשיכים בקומונה שתהווה חלק מתנועת הבוגרים. השינוי המשמעותי בראשית שנות ה-90 היה שינוי כפול ומשלים, התנתקות מהקיבוצים ה'מסורתיים' כיעדי הגשמה וכגורמי הכשרה, וליווי וקבלת אחריות טוטלית וארוכת טווח של תנועת הנוער על כלל תהליכי ההכשרה, הליווי וההגשמה.¹⁴ במסגרת זו נכללת דרך ההמשך בתנועת הבוגרים, שמהווה חלק מתנועת "דרור ישראל". בליבת ההגשמה החדשה בנוע"ל עומדת החלטה אישית. בתנועת הנוע"ל התפתח מודל חדש של תנועה שמציגה 'דגם טהור' לפיו תנועת הנוער ותנועת החיים חד הם. כחניך אתה עובר תהליך חינוכי בתנועה וכבוגר אתה עובר תהליך של התלבטות וקבלת החלטות, גם זה במסגרת התנועה.

התנועה קיבלה החלטה אמיצה. ברור כי התהליך יכול לגרום להתמעטות מספר החניכים. אולם, זה חלק מהתהליך ואין די בחשש מהשפעות לא קלות על התנועה כדי להפר את ההשלמה עם הצורך בשינוי מהותי, מבחינת הנהגת התנועה.

14 מיכאלי, ניר, רוזוליו, דני, "לעשות משהו גדול ביהד" שיתופיות משימתית בקבוצות מגדל העמק ונצרת עילית, בתוך: דרור, יובל (עורך), 'הקבוצות השיתופיות בישראל', עמ' 438-474.

לרעיון היציאה לחוות הכשרה הצטרפה בהמשך ההחלטה כי רק בוגרי חוות הכשרה, רק בני גרעין יכולים להדריך את חברי השכבות הבוגרות שמתעתדים לצאת לגרעין (רק גרעינר מדריך גרעין).¹⁵ החלטה זו מובילה את התנועה לרעיון הדוגמה האישית. במרכז תפיסת ההגשמה החדשה, בתנועת הנוער העובד והלומד, עומד רעיון הדוגמה האישית. אני מחנך למה שאני מאמין ולמה שאני מיישם בעצמי. למעשה, זו חזרה לראשית ימי הנוער העובד. לנערים עובדים שנותנים לחבריהם דוגמה אישית וקמים להתארגן ולדרוש את התנאים שמגיעים להם. הנוער העובד והלומד מציג ברעיון ההגשמה החדשה את הדוגמה האישית כמוטיב מרכזי. לשון אחר, הדוגמה האישית באה לכיטוי גם בראיה מפוכחת של המציאות והסכמה על שינוי יעדי הגשמה בהתאם למשימות הלאומיות הראויות אשר עומדות בפני בוגרי התנועה, מדריכה וחניכה.

כאמור, התנועה השנייה אליה נתייחס היא תנועת הצופים. מימיה הראשונים התקיים בתנועה עימות בין מצדדי הכלליות, שלא ראו צורך בהגדרה של יעד הגשמה, למצדדים בהכרזה על יעד ההגשמה המרכזי בהתיישבות השיתופית. ידם של האחרונים הייתה על העליונה בשנות המאבק להקמת המדינה, כאשר המשימה הלאומית הייתה להתיישב ולהגן. התנועה המשיכה לשלוח גרעינים לנח"ל והקשר עם התנועה הקיבוצית היה רציף. שליחי הקיבוצים הגיעו להדריך ולמלא תפקידים במזכירות התנועה. מרכז התנועה היה שליח התנועה הקיבוצית. אולם, ראינו כי לאורך השנים התעורר בכל פעם מחדש הדיון על הרחבת יעדי ההגשמה. פעילים מרכזיים, בוגרי צופים שלא היו חברי קיבוצים, חזרו ודרשו לאפשר לבוגרי התנועה למלא את ייעודם כאנשי חינוך במשימות לאומיות שאינן הליכה לנח"ל ולקיבוץ. כך צמחו גרעיני רעים ועמרי, הצטרפות לשל"ף (שמיניות לעיירות פיתוח) והדרכה בשבטים בעיירות פיתוח, באתרי קרוואנים ובשכונות עולים.

בסוף שנות ה־70 כבר היו גרעיני רעים עובדה מוגמרת והוצגו כמסלול הגשמה תנועתית. התנועה עדיין הכריזה על ההליכה לנח"ל כמסלול הגשמה מרכזי, אולם בסמינרים לתלמידי י"א ביקרו בגרעיני רעים, בגרעיני עמרי ובאתרי עולים. בדיון המרכזי, כמו גם בתוכנית ההדרכה "לאן?" לשכבת י"א, הציגו את כל יעדי ההגשמה כאפשרויות לבחירה של החניכים. לא מדובר כאן באפשרויות דומות כלל ועיקר. שהרי שנת שירות, שבמהלכה תורם המתנדב למען הקהילה ולמען החברה, מסתיימת בסוף השנה ואחריה מתגייס הבוגר ובוחר בדרך החיים שמתאימה לו. לעומת זאת, הליכה לנח"ל משמעה בחירה בדרך חיים שבמרכז הווייתה הצטרפות להתיישבות שיתופית.

המציאות, יש לומר, לא נסתרה מעיני איש. ידוע היה לכל הגורמים בתנועת הצופים כי מבין ההולכים לנח"ל מתי מעט בלבד נשארו לחיות כחברים בקיבוץ אליו נשלחו. זאת אומרת, היעד ראוי אבל לא מיושם, ולעומת זאת בשנת שירות התרומה ברורה וממשית ותחושת המתנדבים היא של הגשמת יעד ראוי עד מאוד. למעשה, תנועת הצופים התוותה את הדרך לפתיחת כיוונים במסגרת שנות שירות והכרה בהם כיעדי הגשמה תנועתיים.

יש לציין כי הצופים לא היו לבד בבחירת מסלול זה. תנועות נוספות ראו בשנת השירות יעד שיש להחשיכו כיעד הגשמה. אולם הצופים היו הראשונים שצעדו בכיוון זה, וכתנועה גדולה ומשפיעה הראו בכך את הדרך לתנועות אחרות.

הצופים והנוע"ל, עם כל ההבדלים ביניהן, היו החלוץ שהאיר את יעדי ההגשמה באור חדש. המיקוד היה על החלטה אישית שבמרכזה דוגמה אישית. הדוגמה באה לביטוי בהיענות למשימות שבמציאות ימינו הן אלו שראוי להגדירן כיעדי הגשמה. ניתן לאפיין, דרך שתי תנועות אלו, שני מסלולים בהגשמה החדשה.

האחד, הנוע"ל ואתו המחנות העולים והשומר הצעיר. רואים את

ההגשמה כ'דרך חיים'. הבחירה של החניכים מובילה אותם לבחור בדרך חייהם לעתיד. לכן כל כך חשוב עצם קיומה של תנועת הבוגרים, שמהווה המשך לתנועת הנוער. חבריה הם המדריכים, נותני הדוגמה האישית והפעילים בתנועת הנוער. הדגש על הדוגמה האישית הוא המוטיב המרכזי בתהליך החינוך להגשמה. מי שאינו נמנה על המגשימים אינו יכול לחנך להגשמה.

השני, הצופים ולמעשה כל התנועות האחרות (למסלול זה משויכות גם בני עקיבא ועזרא, שבליבת התהליך החינוכי בהן נמצאת הקריאה לחניכיהן להמשיך בדרך חיים של שילוב מצוות הדת בשגרת יומם. אולם דרך זו אינה בהכרח במסגרת תנועתית, אלא בחירה אישית של בוגר לאן יפנה בכגרותו). ההגשמה משמעה נתינה לחברה ולקהילה, תוך עדיפות לשנת שירות למען החברה. אחרי השירות בצה"ל מבקשות התנועות מחניכיהן להמשיך לדבוק בערכי התנועה בהיותם אזרחים בוגרים ולבטא את החינוך התנועתי, שהוטמע בהם, בתרומה לקהילה ובמיוחד בהתייחסות לתחום החינוך.

לקראת סיום נבחן מה ההתייחסות, בעידן ההגשמה החדשה, לארבע השאלות שליוו אותנו מהפרק הראשון.

◇ האם תנועות הנוער (בתקופה הנידונה) מציבות יעד הגשמה לבוגריהן?

בשנות ה-90' ואילך יעדי הגשמה הם חלק מייעוד תנועות הנוער. ברוב התנועות ההגשמה אינה רק, ולעתים בכלל אינה, התיישבות חלוצית. ראינו את ההבחנה בין 'התנועות הכחולות' לשאר התנועות. אולם גם בנוע"ל ובמחנות העולים כבר לא מכוונים רק לקיבוץ כיעד מרכזי. כל תנועות הנוער מציבות יעדי הגשמה לחניכים הבוגרים. התהליך החינוכי בתנועת הנוער נועד להוסיף משימות ואחריות בכל שנה כדי להוביל את החניכים לקבלת החלטות אשר תקבענה את אורח חייהם בכגרותם. תוכניות הדרכה תנועתיות

מגדירות בכל שנתון את הנושא התנועתי, את המסר התנועתי המרכזי לחניכים. יש ואפילו קראו לו בשם יעד הגשמה. נראה לדוגמה את ההגדרה לפי שנתונים בתנועת השומר הצעיר, כאשר עדיין היעד ל'דרך החיים' הוא הקיבוץ. ההגדרה משנת 1995:¹⁶

כיתה ה השתתפות.
 כיתה ו השתתפות פעילה.
 כיתה ז פעילות בגוף הצעיר.
 כיתה ח ריכוז הגוף הצעיר.
 כיתה ט השתתפות בגוף בוגר, עבודה בקהילה, קליטת עלייה, הכנת השכבה להדרכה.
 כיתה י הדרכה, פעילות בוועדות.
 כיתה י"א ריכוז ועדות, ריכוז הקן, גיבוש גרעין, ערנות ומעורבות פוליטית בשמאל הישראלי.
 כיתה י"ב גיבוש גרעין אזורי, גרעין נח"ל, שירות משמעותי, קיבוץ.

◇ האם ההגשמה היא רק יעד אחד ממוקד?
 לבוגרים, ברוב התנועות, מוצגים יעדי הגשמה מגוונים. הרעיון הוא שהחניכים יבחרו על פי התאמה אישית לאופיים, למטרותיהם בחיים ולאמונתם, את היעדים שיגשימו בשני ממדים. האחד – אם יצאו לשנת שירות הרי שבמסגרתה ייטלו חלק בהגשמת יעד. השני – אם בחייהם הבוגרים, כחלק משגרת יומם הם ישתלבו במשימות קהילתיות חינוכיות, יוכלו לראות זאת כחיים על פי ערכי תנועת הנוער בה התחנכו. הדברים שונים ב'תנועות הכחולות', שמכוונות לדרך חיים במסגרת התנועטית.

◇ האם ההגשמה היא קבוצתית?

בניגוד למסר שכלל את כל התנועות הציוניות בשנים עברו, כאשר ההגשמה הייתה במסגרת קבוצתית, הרי שההגשמה החדשה היא בראש ובראשונה החלטה אישית. גם שלב ההגשמה, כאשר הוא במסגרת שנת שירות, הוא אישי. כשחיים בקומונה הרי שההצטרפות והעשייה הם על בסיס יכולותיך ורצונותיך. יחד עם זאת ראינו כי הרעיון של תנועת בוגרים מושך את מרבית התנועות. ההנהגות רואות בכך פתח לכוח אדם איכותי שיפעל בתנועה והמשך תרומה משמעותית של התנועה ובוגריה בקהילה. כאמור, תנועות הנוער העובד והלומד, המחנות העולים והשומר הצעיר ממשיכות לדבוק במסלול ההגשמה הקבוצתי-שיתופי כיעד הגשמה מרכזי. אולם, גם בהן למדנו על השינוי והפתיחות לגיוון היעדים. רעיון ההתיישבות במסגרת שיתופית עדיין מרכזי, אולם לא בכיוון של קיבוצים קיימים ובודאי שלא קיבוצים ותיקים ומבוססים. אלא בעיקר לכיוון של הקמת מסגרות על פי ערכי תנועת הבוגרים לבחירת דרך חיים תנועתית, ללא פסילה של השתלבות בקיבוץ כמסגרת כזאת.

◇ האם הגשמה היא דרך חיים?

כאן נמצא ההבדל המהותי ביותר בין הגשמה בימים עברו לבין ההגשמה החדשה. אם בעבר היה ברור ומוסכם כי הגשמה משמעה יציאה לדרך חיים חדשה, הרי שבעידן ההגשמה החדשה, יש תנועות (רובן) בהן ההגשמה יכולה לבוא לביטוי במסלול של שנה, בבחירה של תחום אחד לעסוק בו כחלק ממכלול שבמרכזו עיסוק בנושאים אחרים ובשגרת חיים שחלק ממנה הוא התנדבות ופעילות קהילתית. אפשר לומר שההגשמה החדשה מאפשרת הגמשה של מושג ההגשמה. בתחילה דובר על שנת שירות בעיירות פיתוח, אחר כך כבר נכללו בהגדרה שנות שירות כמדריכים בתנועה ובהמשך גם שנות שירות שמצטרפים אליהן לא רק בוגרי תנועת נוער אלא בוגרי י"ב שרוצים לתרום שנה לטובת הקהילה, החברה.

ההגשמה אינה כיוון שלילי. זוהי הכרה בעובדה שיש תחומים רבים אשר ראוי לתרום במסגרתם ולסייע לחלשים בחברה, לאנשים עם צרכים מיוחדים, לעולים ולמסגרות שונות. זה הרעיון בשנת שירות, ומרגע שהוא יכול להיחשב כיעד להגשמה תנועתית ברור שיורחבו הגבולות ויצורפו נושאים נוספים למסגרת.

במישור ההצהרתי, כל תנועות הנוער רואות את ההגשמה כדרך חיים. רוב התנועות מביעות תקווה שבוגריהן יחיו את חייהם על פי ערכי התנועה וברוחה, אך אינן מאמצות תהליך חינוכי שהצטרפות אליו משמעה בחירה בדרך חיים שהיא המשך החינוך התנועתי. שונות בכך, כאמור, 'התנועות הכחולות' – הנוער העובד והלומד, השומר הצעיר והמחנות העולים.

במישור המעשי, 'התנועות הכחולות' דורשות מבוגריהן לקבל החלטה על המשך ב'דרך חיים' של התנועה. דרך הכוללת המשך בתנועת הבוגרים, עשייה חינוכית, פעילות בתנועה וחיים על פי ערכי התנועה.

אפשר להציע סיכום נוסף לנושא ההגשמה החדשה ושאלת ההגשמה כ'דרך חיים'. תנועות הנוער שהחליטו לשים את הדגש על שנת שירות ובחירת מסלולים שיהלמו את יכולות הפרט למען תרומתו האישית לחברה, ויתרו למעשה על האמירה התנועתית שהגשמה היא 'דרך חיים' ולא מסלולים ממוקדים וקצרי טווח. הוויתור נבע מכמה גורמים שהצטברו יחדיו:

המציאות הישראלית בה הוצבו בפני הנוער בכלל ותנועות הנוער בפרט אתגרים בדמות משימות לאומיות. משימות שלפותרונן צריך לגבש מסגרות. המסגרת המצליחה ביותר הייתה שנת השירות שהחלה סוחפת אלפי בני נוער אשר ביקשו לדחות את השירות בשנה ולחוות שנה של בחינה והתמודדות עם קשיים, עשייה למען החברה ותרומה בתחומים נחוצים.

המציאות התנועתית, שבה כבר ברור שהקשר עם הקיבוצים אינו אטרקטיבי ולמעשה אינו אמיתי. גם בין ההולכים ל'נח"ל', הרוב המוחלט כלל אינם חושבים לבחון את ההישארות בקיבוץ.

מה עוד שהקיבוצים כבר שנים לא במעמד הייחודי שהיה שמור להם בשנות המדינה הראשונות כיעד הגשמה מועדף. המציאות הפנים תנועתית. בכל תנועה מגיעים למסקנה שהצבת יעדים אינה סיסמה. צריך להציב יעדים שיש מסלול רציני ואפשרי למימושם וכאלה שיהיה ברור לאן יוצאים במסגרתם, מה המשימות ומה התרומה לחברה במהלך שנה זו וכמובן, התרומה לבוגר בעקבות שנה כזאת.

בתקופת המאבק להקמת המדינה היו ויכוחים ואי הסכמות. אולם, בראייה של שנים לאחור דומה שהמשימה הלאומית הייתה מוסכמת. כך פעלו גם תנועות הנוער, כל אחת ברוחה המיוחדת ובהתאם למסורתיה הפנימיות. אבל, כולן קראו לבוגריהן לצאת להגשמה קבוצתית בקיבוצים.

המסע אל ההגשמה החדשה התחיל בשנים הראשונות של מדינת ישראל, כאשר התחילו להיווצר סדקים בחומת ההגשמה האחידה. הוצגו יעדים חדשים, תחילה בהיסוס וכמעט בחשאי, והתנועות היטלטלו בין משברים, שנחשפו בעיקר במסגרות הפנים-תנועתיות. גם בזמנים קשים המשיכו התנועות לפעול, ובפעילות השתתפו בני הנוער בהיקפים דומים במשך כל השנים.

נקודת התצפית במסע, ממנה ראו הראשונים את האופק בדמות ההגשמה החדשה, הייתה בראשית שנות ה-90, שנת 1991 ליתר דיוק. מאז התנהל המסע בצירים מקבילים.

ציר אחד, בו תנועות הנוער נקלעו למאבקים קשים בענייני תקציב, הכרה ממלכתית ושאלת השתייכות תנועות חדשות למסגרת מועצת תנועות הנוער המשותפת. במאבקים אלו התגבשה מועצת תנועות הנוער לגוף ארגוני אשר היטיב לנווט, בשיתוף מזכ"לי התנועות. בסופו של תהליך הגיעו התנועות לחוף מבטחים תקציבי, מציאות שמאפשרת מרחב לפיתוח תוכניות ולהשקעה בתהליכים חינוכיים. בפרק על מת"ן ראינו כי התנועות הצליחו לשתף פעולה בנושאים שהסתבר כי הם בליבת היעדים של כל

התנועות המשתתפות. כך בקליטת עלייה וכך בטיפול בנוער עם צרכים מיוחדים, כך בחיזוק הפריפריה וכך בניסיונות לצמצום הפערים בחברה. העובדה שבמת"ן השכילו לתת את הפתרונות הארגוניים, גרמה לכך שלמעשה מצאנו במת"ן ביטוי למגמות ההגשמה החדשה בתנועות הנוער. כאשר נושאים ממלכתיים הפכו גם ליעד לשנות שירות ולשימת דגש בתנועות הנוער, הייתה מת"ן במקום כדי להוות גורם מרכז ומארגן.

ציר שני, בו צעדו התנועות במסע שדרש אומץ רב וקבלת החלטות שבהחלט יכולות היו לגרום לפגיעה קשה בהן. מסע אל הגדרות חדשות של יעדי הגשמה והתאמה של יעדי התנועות למציאות הישראלית. המסע כלל פנייה לקהילה, הצהרה כי בוגרי התנועות, בהיותם החלוצים ההולכים לפני המחנה, צריכים לעסוק בחינוך וזה ייעודם בעידן החדש, הכרעות עקרוניות לכיוון של השקעה מסיבית בפריפריה ובאוכלוסיות חלשות ומיוחדות מכיוון שזה צו השעה והתנועות נענות לצו זה, רענון של מטרות התנועות והיפרדות ממסורת ארוכת שנים, בחלק מהתנועות, שבה התנועה מחנכת עד כיתה י"א ואחר כך יבואו השליחים מהקיבוץ והחינוך יוטל על כתפיהם. אין לראות אמירה זו כהצהרה שהתנועות זנחו את חניכיהן הבוגרים. אולם, בתקופה בה החניכים עברו לפעילות במסגרת ובגרעין מכיתה י"א, הם המשיכו רק כפעילים, מרכזים ומדריכים בתנועה ולא כפי שהיו עד אותו שלב – חניכים בתנועה ובנוסף לכך פעילים. כאשר אין מסגרת וגרעין ממשיכים בתנועה להקצות מדריכים לחניכים הבוגרים ופעילותם ממשיכה להיות חלק בלתי נפרד מפעילות השכבה הבוגרת בסניף. כאשר התנועה רואה עצמה כמקור הסמכות להתוויית דרך חיים או להקניית ערכים שיהוו בסיס לבחירת הבוגר בדרך החיים שלו, זו אמירה חינוכית משמעותית. לא בכל התנועות יושם המודל הזה במלואו, אבל כל התנועות שאפו ושואפות, במסגרת ההגשמה החדשה, להקים תנועות בוגרים ולראות את בוגריהן שותפים גם בחייהם הבוגרים בסיוע לתנועה ובדוגמה אישית של אזרחים פעילים בקהילה.

השיח הערכי בתנועות הנוער, כל אחת על פי תפיסותיה החינוכיות והארגוניות, בא לביטוי בהמשך חיפושיהן אחרי אפיקים חדשים שילהיבו את הנוער ויהוו תרומה לחברה ולקהילה בישראל. כך אנו מוצאים מדי שנה אלפי בוגרי תנועות הנוער שיוצאים לשנת שירות, ועונים על צרכי השעה של מדינת ישראל כאשר הם מלווים מועדונים, מפעילים קבוצות, מסייעים לנערים ונערות עם צרכים מיוחדים, מפתחים כישורי חיים בתוך מערכת החינוך הפורמאלי, ומשקיעים ימים כלילות בשיקום בני נוער אשר פעילות בתנועה היא אולי הסיכוי האחרון שלהם לחזור לשגרה ברוכה בחברת הילדים הנורמטיבית.

המסע אל ההגשמה החדשה הגיע ליעד, אך טרם נשלם. תנועות הנוער מרחיבות בהתמדה את פעילותן. פרויקטים התווספו למפת הפעילות, בחלקם מנוהלים על ידי מת"ן ובחלקם ביוזמות של התנועות. די אם נזכיר, כדוגמה, את פרויקט הפעילות בקרב גיל הזהב ואת הפעילות בפריפריה שמאורגנים באמצעות מת"ן, או את פעילות צופי שב"א, שבטי תנועת הצופים בקהילה האתיופית.

מעמדן של התנועות התחזק כאשר זכו להכרה ממלכתית עם ההחלטה להעניק למת"ן, כמייצגת את תנועות הנוער, פרס ישראל לשנת תשס"ח (2008) על מפעל חיים. בנימוקי הוועדה נכתב: "תנועות הנוער מהוות מסגרת לשיח ערכי ולעשייה הלאומית, הציונית, החברתית, החינוכית והציבורית, על פי ערכי מגילת העצמאות וצרכי השעה של מדינת ישראל."¹⁷

בערב יום העצמאות באותה שנה (2008) הדליק מזכ"ל מת"ן, נפתלי דרעי, משואה, בשם תנועות הנוער.

ארגונים שונים, ובהם ארגונים עסקיים שמקדישים זמן ומשאבים לטובת הקהילה, החלו לפנות אל מועצת תנועות הנוער בהצעות

17 אתר האינטרנט של מועצת תנועות הנוער tni.org.il תחת הכותרת: פרס ישראל למועצת תנועות הנוער תשס"ח.

לשלב בפעילות את התנועות. משרדי ממשלה גילו את הפוטנציאל הטמון בבני נוער, חדורי מוטיבציה, שיתנו כתף למפעלים ולמבצעים (ראו לדוגמה את הפעילות, לאורך שנים, עם משרד הקליטה והפעילות בשנים האחרונות עם המשרד לאזרחים ותיקים, ועם המשרד להגנת הסביבה). בנוסף, מוצאים עצמם חניכי התנועות שותפים למפעלי התרמה ולסיוע לנזקקים, בשיתוף פעולה עם עמותות שונות.

הכיוון של שיתוף תנועות הנוער ופנייה אליהן לשיתופי פעולה מלמד על מודעות לקיומן של התנועות ועל הערכה של איכות פעילותן. העתיד ילמד לאיזה כיוונים נוספים ומאתגרים יפנו התנועות. בין אם באמצעות מת"ן ובין אם ביוזמות מקומיות וביוזמות של בני נוער. נזכור כי רעיונות כמו גרעיני רעים, חוות הכשרה, שמיניות לערי פיתוח, שנת אתגר ונוספים, צמחו בתנועות הנוער ויושמו על ידי בני נוער שהחליטו כי המעשה ראוי. כחלק מהתהליכים החינוכיים בתנועות מתקיימים דיונים על דרכי ההגשמה, על הרלוונטיות של התנועות ועל האופק שמציעות תנועות הנוער ותנועות הבוגרים, אלו שכבר קמו ואלו שמתעדות לקום, לחניכיהן ולאזרחים הבוגרים של מדינת ישראל.

דומה שמשימתן של תנועות הנוער היא להוכיח, בכל פעם מחדש, כי הולמות אותן מילות השיר: "שירה הנער שיר עתידנו"¹⁸.

אפילוג

בתחילת חודש יולי 2013 שלח חבר ותיק לתיבת הדוא"ל שלי הזמנה לכנס של תנועת הצופים. כותרת ההזמנה הייתה מאד מסקרנת. לא ניסיתי לברר מה תכני הכינוס, נסעתי להשתתף. הסתבר שמדובר ביוזמה בת כמה חודשים שהתחילה בשנה האחרונה והיא מתפתחת לכיוונים מעניינים.

ככינוס נשא דברים מזכ"ל התנועה, גל בן שימול "המגמה המרכזית שמובילה את התנועה כיום היא שראוי להפסיק עם הקטיעה הלא טבעית של רצף ההגשמה אצל בוגרי התנועה. בסוף יב' הם יכולים לשאול עצמם מה מהות ההגשמה כדרך חיים, מבחינתם. בוגר תנועת הצופים יוכל לבחור להמשיך אחרי שירותו הצבאי כמגשים באחת הדרכים שיאומצו בתנועת הצופים ואף בדרך חדשה שיהיה בין מוביליה ויוזמיה. התנועה תעמוד מאחורי יוזמות, תיתן גיבוי לקבוצות שמבקשות להמשיך הלאה, לבחור בהגשמה כדרך החיים של חברי הקבוצה."

אור ברנר, מנהלת מחלקת הגשמה בתנועה, סיפרה שאחד מיעדיה היה לשנות את שם המחלקה מ'דרך המשך' ל'הגשמה'. הגשמת בוגרי התנועה באה לביטוי בבחירת דרכם בהמשך.

בכינוס השתתפו נציגי תנועות וקרנות שעניינן בקהילות של צעירים שמעוניינים להקים ישובים, להצטרף ליישובים קיימים ולהשתלב בישובים ותיקים כקהילות שלחבריהן חזון ויעדים משותפים. בצופים, כך אמרו במהלך הכינוס, הקבוצה לא חייבת להיות שיתופית. הרעיון, במהותו, הוא שלבוגרי התנועה תהיה אפשרות למצוא נתיב להגשים את ערכי התנועה כדרך חיים בה יבחרו. הבוגרים ייצרו קהילות ויצטרפו לקהילות כפי רצונם ולפי אופיים וערכיהם. בכינוס הזה ובדומים לו נזרעים השתילים מתוך תקווה לראותם הופכים לזרם מרכזי בתנועה. זרם שימשוך אליו בוגרים רבים, ילמד מניסיוןן של תנועות נוער אחרות ויִראה כיוון לאלו שיבחרו לבחון דרכים חדשות.

עם סיום הפרק הנוכחי במסע אל ההגשמה החדשה, מובילים בתנועת הצופים מהלך חדש, שכותרתו: הגשמה כדרך חיים. כינוס ראשוני זה אפשר שיהיה מסד לתהליך מרכזי ומשמעותי. לשון אחר, נתיבים חדשים במסע שלא הסתיים, פרקים חדשים שעוד ייכתבו.

נספח

על אודות תנועות הנוער בישראל

לפי סדר א-ב

המידע בפרק זה מבוסס על פרסום באתרי אינטרנט תנועתיים
ובאתר האינטרנט של מת"ן.

הכוונה – נגישות ראשונית למידע כללי על התנועות.
למידע נוסף ראו אתרי תנועות הנוער ופרסומים של
התנועות.

אריאל

תנועת הנוער אריאל נוסדה בשנת תשל"ט.

התנועה הוקמה על ידי קבוצת נערים ונערות שהחליטו לפעול במסגרת תנועת נוער לאור דרכה של התורה בצניעות, בקדושה ובהפרדה מלאה. בשנת התשל"ט הקימו קבוצת בני נוער את סניף 'בין החומות' – הסניף הראשון הנפרד בבני עקיבא. הקמת הסניף גררה התנגדות נחרצת מצד ההנהלה הארצית של תנועת בני עקיבא באותם הימים, אך הסניף פעל למרות זאת, ובסופו של דבר הסכימה הנהלת התנועה לקיומו כ'סניף נפרד'.

בעוד הוויכוח סביב סניף 'בין החומות' מתלהט, החלו לבקר בו בני נוער משכונת גבעת שאול. כמות החניכים הצדיקה הקמת סניף שכונתי לאותם ילדים. כשקם סניף גבעת שאול, בחודש סיון התשל"ט הוא נקרא 'בני עקיבא', על ידי מקימיו. אך לאחר תקופת מאבקים, והתנגדות עזה של הנהלת בני עקיבא להקמת סניפים נפרדים נוספים במסגרת התנועה, החליטו הפעילים על הקמת תנועת נוער חדשה, שתקרא 'אריאל' ובמסגרתה יפעל הסניף, סניף גבעת שאול, והסניפים שיבואו אחריו.

בשנת תשמ"מ הוקמה תנועת אריאל באופן רשמי, כ"תנועת נוער ישראלית".

תנועת הנוער אריאל מונה כיום כ-10,000 חניכים ב-75 סניפים ברחבי הארץ. התנועה חרתה על דגלה את הסיסמא "תורת חיים בעוז!", מתוך שאיפה לתורת חיים מלאה, המתקיימת בעוז, וממלאת בחיוניות, יצירה ושמחה. חניכי התנועה שותפים בפעילות דו-שבועית, במפעלים התנועתיים הכוללים מחנות ומסעות ובעשייה חברתית ולאומית. הפעילות החינוכית והמעשית בתנועה נובעת מתוך חיי תורה שלמים הכוללים ומנתבים את כל תחומי החיים. תנועת הנוער אריאל פונה לכלל האומה, מתוך אהבת ישראל, קליטת עליה ושילוב חניכים עם צרכים מיוחדים. סניפי התנועה פזורים מן הצפון ועד הדרום בכל מקום בו קיימת בקשה לפעילות התנועה.

בית"ר

התנועה נוסדה בשנת 1923, שם התנועה הוא ראשי-תבות של "ברית יוסף תרומפלדור". הוקמה ב-1923 ע"י סטודנטים ציוניים, בראשה הועמד זאב ז'בוטינסקי, ראש בית"ר, מנהיג הציונות הרוויזיוניסטית ואביה הרוחני של תנועת החירות.

התנועה פועלת בשני מישורים – הארצי והעולמי. ההנהגה הארצית של התנועה אחראית על עשרות מעו"זים (מעו"ז – מעון זאב) ברחבי הארץ שפועלים בהם חניכים המתחנכים לאורו של זאב ז'בוטינסקי ותורותיו החברתיות, המדיניות והכלכליות. התנועה הציבה יעד ליישם את התפיסה החברתית בפעילותה, בדגש על נושא החינוך והתרומה לקהילה.

ההנהגה העולמית של בית"ר אחראית לקיום מעו"זים בתפוצות, בעידוד הפעילות לפי רוח בית"ר ועידוד העלייה לארץ ישראל. התנועה שולחת באורח קבע שליחים מטעמה כדי לרכז בשמה את הפעילות בקהילות היהודיות ברחבי העולם, ולהרחיב את פעילותה שם.

חשיבות מיוחדת ייחס ז'בוטינסקי, ראש בית"ר, ל"הדר הבית"רי": "הדר" – מלה עברית, שאינה ניתנת כמעט להיתגם לשפות אחרות. היא כוללת בתוכה כתריסר מושגים שונים: יופי חיצוני, גאווה, דרך ארץ, נאמנות...

הגשמה בתנועה – במשך השנים הקימו גרעיני נח"ל של התנועה היאחזויות רבות. כיום פועלים במסגרת התנועה גרעיני "שנת שירות" שעוסקים בעבודה חינוכית למען הקהילה במוקדים רבים ברחבי הארץ. בית"ר קולטת בנות שירות לאומי לשירות של הגשמה ציונית.

בני עקיבא

התנועה נוסדה בל"ג בעומר תרפ"ט (1929) ונקראה בני עקיבא כסמל לדמותו של רבי עקיבא בה מגולם רעיון תורה ועבודה. כיום מונה התנועה מעל 60,000 חניכים אשר פועלים בכ-350 סניפים ברחבי המדינה. בהנהגת התנועה פועלים בוגרים לצד שליחים ובני נוער שיצאו לשנת שירות כפעילים בתנועה.

תנועת בני עקיבא היא תנועה ציונית, דתית וחלוצית, המושתתת על ערכי תורה ועבודה. התנועה שמה לה למטרה חינוך דור נאמן ומסור לתורתו, לעמו ולארצו, החי על עבודתו ברוח התורה. חינוך להגשמה אישית של רעיון תורה ועבודה, וחתירה להקמת חברה של תורה ועבודה, בארץ. שואפים לגאולה ותחיה לעם ולמדינה בארצנו, תוך קיום עם וחברה בעלי חוסן לאומי וחברתי, מוסרי ורוחני, במדינת ישראל המבוססת ונוהגת באורחות חייה הממלכתיים, על יסודות התורה ומסורת ישראל.

הפעילות מתקיימת במתכונת שבטית מקומית ובמתכונת מחוזית. לכך מפעילות שגרתית, המתקיימת פעמיים בשבוע, יוצאים למסעות, למחנות, לטיולים ולסמינרים בכל הגילאים תוך שימת דגש על פעילות השכבה הבוגרת.

בני-עקיבא רואה עצמה כתנועה מגשימה, המחנכת חברים לחיי תורה ושמירת מצוות ולנכונות להירתם ולתרום בכל מעשה ציוני ומשימה לאומית נדרשת. אנשי התנועה מאמינים כי הפכו לחברה המקרינה מרוחה על העם והארץ כולה. חברי התנועה ובוגריה, מעמיקים את לימודם בתורה ומקימים ישיבות. בוגרי התנועה משתלבים במשימת ישוב הארץ ובמשימות הביטחון. חברי בני-עקיבא פעלו ופועלים בחינוך, בקליטת העלייה ובמשימות חברתיות בכל מקום בו הם נדרשים לכך. התנועה מקימה שבטים בפריפריה, פועלת עם נערות ונערים עם צרכים מיוחדים ומקימה גרעיני שנת שירות שפועלים למען הקהילה.

האיחוד החקלאי

התנועה החלה את פעילותה בשנת 1978 ביישובי התנועה המיישבת של האיחוד החקלאי. בתחילת הדרך, פעל גוש יישובים אחד בשרון, שעם הזמן הלך והתפרס ברחבי המדינה.

בשנת 1985 הוחלט על הקמת חטיבת הנוער באיחוד החקלאי. זה היה הבסיס להקמת תנועת הנוער.

כיום פועלת התנועה ב-46 סניפים ברחבי הארץ.

האיחוד החקלאי היא תנועת נוער פלורליסטית, המחנכת לעשייה ומעורבות חברתית. בני הנוער הפעילים בתנועה ניצבים במרכז קבלת החלטות וכך מתאפשרות יוזמות חדשות ומתקבלות החלטות לכיווני פעולה. התנועה מקיימת פעילות בה משתתפים חניכים מכל הסניפים, במטרה לעודד הכרות וקשירת קשרים.

התנועה מקיימת פעילות שוטפת ובנוסף יוצאים למחנה קיץ נושאי ארצי, מקיימים סמינרים וקורסים להכשרה, ויוצאים לטיולי שכבות בוגרות.

התנועה מקיימת מסלול לשנת שירות 'גרעין אחים'. בגרעין משתלבים בוגרי התנועה שבחרו להגשים בדרך זו, של פעולה קהילתית חברתית.

בין עקרונות התנועה: חינוך להתיישבות בארץ ולתרומה בחיי קהילה ובחינוך.

חינוך לטיפוח הפרט ולהגשמה עצמית, מתוך אמונה כי טיפוח הפרט יוביל לתרומה במעגל החברתי.

פיתוח וטיפוח מנהיגות צעירה, תוך שימת דגש על הנהגה עצמית של הנוער בכל מעגלי התנועה.

חינוך לציונות, אהבת הארץ והכרתה, מסורת יהודית, מורשת ישראל והכרת החברה הישראלית.

טיפוח קשרים בין בני נוער בתוך יישובי האיחוד החקלאי והחברה בכלל.

היכלי ענ"ג

תנועת הנוער "היכלי ענ"ג" הוקמה בשנת 2002, במטרה לעצב ולגבש את דור העתיד של בנות חסידות גור מתוך שמחת נעורים, ולנצל את הכוח הגלום בקבוצה כדי להגשים שאיפות רוחניות ויעדים מהותיים קיומיים.

התנועה מאמינה שבאמצעות החינוך הבלתי פורמאלי המוקנה תוך כדי חוויות, מעודד פתיחות ומעוץ ומאפשר ניצול כישורים ויכולות שאינם באים לידי ביטוי בחינוך הפורמאלי ניתן להשריש בנוער אופטימיות, תקווה לעתיד ושיתוף פעולה, שיובילו להזדהות עם הערכים המרכזיים, הפנמתם ויישומם. לתנועה למעלה מ-20 שנים.

חזון התנועה נשען על עקרונותיה של חסידות גור כפי שעוצבו ע"י גדולי הדורות שקדמו, והם שואבים את חינויותם מכמה בסיסים מוגדרים: אחדות (אהבת חברים, נתינה הדרית, אכפתיות ושמחה כנה ואמיתית בשמחת הזולת); צניעות (עדינות נפש הגורמת לחוסר התבלטות); אמונה; התלהבות (את ההתלהבות, אין צורך בתנועת הנוער ליצור. יש רק לנתב, לכוון, ולהפיק את התועלת הרצויה); חסידות.

התנועה חותרת להביא את בנות הנעורים למעורבות, לאחריות, למחויבות חברתית, לסובלנות ולמימוש עצמי חברתי ואישי. בתנועה מושם דגש על הכשרת המנהיגות של דור העתיד על ידי פעילות הדרכה והגשמה עצמית.

בתנועה דוגלים בהקניית ערך הנתינה ע"י התנדבות מובנית של חניכות בתרומה לקהילה, סיוע למשפחות במצוקה, מתן תמיכה ועזרה לילדים עם צרכים מיוחדים, מועדוניות וסיוע לקשישים הן בביתם והן בביקורים בבתי אבות ומוסדות שונים.

בתנועה מטפחים את החתירה למצוינות בשלושה מישורים: המישור האישי, המישור החברתי והמישור הערכי. הטיפוח בא לביטוי במערכי פעולה ובפעילויות מרוכזות בקיץ ובחופשות.

המחנות העולים

תנועת המחנות העולים קמה בשנת 1926 על ידי קבוצת תלמידי הגימנסיה העברית הרצליה בתל אביב והייתה לתנועת הנוער הלומד הראשונה, אשר קמה בארץ ישראל. מייסדי התנועה היו מספר נערים ונערות, אשר חשו בריקנות חיי העיר, וחיפשו אחר דרך חדשה לעשייה חברתית, לחלוציות ולהגשמת ערכי הציונות בארץ ישראל. אותה חבורה אשר יצאה לעבוד ולחנך את הנוער ברחבי הארץ, הפכה אט אט לתנועת נוער שבמהלך השנים יישבה, הקימה, וחידשה 41 קיבוצים בישראל.

כיום, פועלת התנועה ב־50 סניפים מהקריות בצפון ועד אילת בדרום, ומונה למעלה מ־7,000 חניכים מהעיר ומהקיבוץ. התנועה שמה כמטרה את החינוך להגשמה חלוצית ואת הפעולה למען צמצום פערים ובניית חברה שוויונית בישראל.

המחנות העולים היא ביסודה "תנועה של חניכים", המאמינה כי על החניכים לקבל על עצמם את האחריות להוביל ולעצב את עקרונות התנועה ומימושם. התנועה מקיימת מוסדות חניכים קבועים, אשר בהם מתקבלות ההחלטות המרכזיות על דרכה החברתית־פוליטית.

לצד פעילות שוטפת בסניפי התנועה, מתקיימים סמינרים אזוריים וארציים, טיולים, מחנות, ופרויקטים קהילתיים. במהלך הפעילות עוסקים חניכי התנועה בתכנים, המתבססים על חמישה עקרונות המנחים את תפיסת העולם התנועתית: ציונות, חלוציות, הומניזם, סוציאליזם, ודמוקרטיה. בסיום הלימודים יכולים בוגרי י"ב לדחות את גיוסם הצבאי ולצאת עם קבוצתם לשנת הדרכה במסגרת התנועה. כאשר בסיומה של שנה זו ממשיכים החניכים לשירותם צבאי, המהווה חלק ממסלול הגשמה והצטרפות למסגרות חיים שיתופיות – משימתיות כבוגרים.

הנוער הדרוזי

התנועה הוקמה בשנת 2001. בראשית דרכה פעלה במסגרת מצומצמת וכיום התנועה פעילה בכל ישובי הדרוזים בישראל.

התנועה דוגלת בהקניית ערכים של המסורת והמורשת הדרוזית, של גאווה ישראלית, אהבת המולדת ואזרחות טובה. התנועה מחנכת לערכי אנוש אוניברסאליים כגון אמת, מוסר וצדק, תוך שימת דגש על שוויון בין בני אדם ועל כבוד האדם וחירויותיו. פעילות התנועה מתקיימת בסניפים מקומיים ובבתי ספר. לבד מהפעילות השוטפת יוצאים החניכים לפעילות קיץ ענפה הכוללת קייטנות, טיולים, מחנות קיץ וסמינרים להכשרת מדריכים. בתנועה מקפידים על שמירת קשר עם הבוגרים והם ממשיכים להגיע ולסייע לפעילות.

בשנים האחרונות החלו לפעול במסגרת שנת שירות לאומי. בוגרות ובוגרים נרתמים לפעילות תנועתית ומקדישים לכך שנה במסגרת שירות לאומי.

התנועה שמה דגש על מתן פתרון לפעילות בשעות הפנאי ולכן פתוחים הסניפים כמה פעמים בשבוע ומאפשרים מגוון של פעילויות לילדים ולנוער. מרכזי הסניפים הם מורים בהכשרתם ומהווים דמויות מחנכות מרכזיות בתנועה.

במרכז התפיסה החינוכית עומדת האמונה כי התנועה מעניקה את ההזדמנות לצמיחה של חלוצים ומנהיגים בתחומי החיים השונים. לפי השקפתם של מייסדי התנועה, השינוי יבוא על ידי טיפוח התודעה הדרוזית הישראלית הגאה לצד ערכי המסורת אשר שמרו על קיומה הרוחני של העדה במשך מאות בשנים. שני המרכיבים של הזהות הדרוזית והישראלית, אותם רוצים לטפח, יאוחזו לערך-על אחד שרכיביו לא ניתנים להפרדה. השירות בצה"ל הוא נדבך עיקרי בהווה הדרוזית בארץ ולכן מעודדת התנועה הכנה ראויה והכוונה נכונה לקראת השרות בצה"ל.

הנוער הלאומי

בשנת 1934 הוקמה הסתדרות עובדים לאומית (הע"ל) על פי משנת ז'בוטינסקי. בהסתדרות הוקמה מחלקה חברתית שמתפקידה לטפל בחינוך וחברה על פי המ"ם של מורה, ממשנת ז'בוטינסקי. המחלקה פעלה כתנועת נוער ובמסגרתה התקיימו פעולות ומפעלים ארציים.

בשנת 1949 הוחלט להפוך את המחלקה לתנועת נוער ונקבעה הנהגה פעילה. התנועה פעלה כיחידה בהסתדרות העובדים הלאומית. לבוגרים הוצע להצטרף לישובים שהוקמו על ידי בוגרי בית"ר.

כיום פועלת התנועה בעשרות סניפים ברחבי המדינה. בוגרי התנועה יצאו לנח"ל מראשית שנות ה-70 והשתתפו בהקמת ישובים חדשים.

התנועה מקיימת מבצעים ארציים במסגרת תחומי הפעילות הנובעים מחמשת המ"מים מתורת ז'בוטינסקי: מעון, מזון, מלבוש מרפא ומורה. חניכים יוצאים למבצעי איסוף מזון וחלוקתו, ביקור במחלקות ילדים בבתי חולים ואיסוף ביגוד למשפחות נזקקות. בוגרי התנועה יוצאים לשנת שירות ומצטרפים לבוגרי תנועות אחרות. בשל ביקוש נרחב ליציאה לשנות שירות החלה התנועה להציע מסגרות תנועתיות. בנוסף, מוציאה התנועה גרעיני נח"ל משימתיים. חניכי התנועה ובוגריה משתתפים כצירים בוועידות הסתדרות העובדים הלאומית. בכל וועידה נמסר דוח על פעילות התנועה. בתנועה מסייעים לחניכים עובדים בהשגת זכויותיהם ובמאבקים עקרוניים על תנאי עבודה.

השאלה לגבי דרך ההמשך היא שאלה אישית וכל בוגר מחליט לגבי המשך דרכו. בין אם במסלול הגשמה תנועתי, בין אם במסלול שירות משמעותי בצה"ל.

התנועה מגדירה עצמה כמחויבת למ"ם של המורה ממשנת ז'בוטינסקי ולפיכך, מחויבת לתרומה לקהילה ולחברה.

הנוער העובד והלומד

התנועה נוסדה בשנת 1924 בידי בני נוער שהתאגדו כאיגוד מקצועי לשמירה על זכויותיהם כנערים עובדים.

כיום פועלת התנועה בלמעלה מ-700 קינים ברחבי המדינה. עוד בראשיתה של "הסתדרות הנוער העובד" נקבע העיקרון "ביתנו פתוח לכל נערה ונער". גם כיום – התנועה פתוחה לכל בני הנוער הרוצים להיות חברים בה, ללא קשר לזהותם החברתית והתרבותית. כיום, מאגדת בתוכה תנועת הנוער העובד והלומד עשרות אלפי בני נוער מכל שכבותיה של החברה בישראל ורבידה. כל אחד מהם משתתף בפעילות תנועתית המותאמת לצרכיו המיוחדים, מורשתו התרבותית ורוח הסביבה בה גדל. הסתדרות הנוער העובד והלומד פועלת בקרב יהודים, ערבים ודרוזים גם יחד.

בתנועה מספר חטיבות פעילות: הקן העירוני; הקן הקיבוצי; חטיבת בני המושבים; הקן הערבי; הקן הדרוזי; המחדשים – מדריכי האיגוד המקצועי לנוער.

בשנת 2006 נוסדה תנועת דרור ישראל. תנועה חברתית, חינוכית, שיתופית. דרור ישראל היא תנועת האם של שלוש תנועות הקשורות במרכז חינוכי אחד – המרכז החינוכי להתחדשות שתפנית. התנועות הן: תנועת הנוער העובד והלומד, תנועת הבוגרים – מרח"ב (מחדשי רעיון החלוץ בישראל) וקהיליית קיבוצי הקבוצות השתפנית משימתית.

בפני כל חניך בתנועת הנוער העובד והלומד עומדת האפשרות לבחור להמשיך את חברותו בתנועה, באחת ממסגרות ההמשך המגשימות של התנועה. בוגרי התנועה ממשיכים למסלול "חוות ההכשרה" במסגרתן הם מתנסים בחיים בקבוצת שווים שיתופית וריבונית ובלקחת אחריות על משימות תנועתיות ולאומיות. בסוף שנת חוות ההכשרה מתגייסים חברי הגרעין לשירות צבאי במסלול הנח"ל ולאחריו פרק משימה לאומית, במסגרתו פועלים

חברי הגרעין בחינוך בני נוער בשכונות ובעיירות פיתוח. כמו כן משתלבים בוגרי התנועה בשנת י"ג (גרעיני עודר של הקן המושבי). בקן הערבי והדרוזי מתנדבים בוגרי ובוגרות התנועה, אשר אינם מתגייסים/ות, כמגשימים וכחלוצים של רעיון השליחות החברתית וההתנדבותית בחברה הערבית והדרוזית בישראל.

הצופים

הסתדרות הצופים העבריים הוקמה בשנת 1919 כחיפה ובתל אביב, כתנועת הנוער העברית הראשונה. כיום מונה התנועה למעלה מ-70,000 חניכים הפעילים בכ-200 שבטי צופים הפזורים בכל רחבי המדינה. התנועה היא חלק מתנועת הצופים העולמית. כשליש משבטי הצופים ממוקמים באזורי פיתוח ובשכונות מצוקה ופועלים לעידוד מנהיגות מקומית ולהגברת האינטגרציה בקרב הנוער במדינה. התנועה מחולקת למחוזות הקרויים "הנהגות" וכוללת גם שבטים של צופי ים, "עדת הצופים" – הצופים הדתיים, ושבטים בהם פועלים ילדים עם צרכים מיוחדים. התנועה מגדירה עצמה כתנועת נוער ציונית, ממלכתית בלתי מפלגתית, שייעודה הוא להקים ולפתח מסגרות חינוכיות-ערכיות, בהן יפעלו ילדים ובני נוער בכל רחבי המדינה, במגוון פעילויות חברתיות חווייתיות המהוות עבורם מקור לפיתוח אישי, לבילוי ולהנאה. תנועת הצופים מעודדת את בוגריה לקחת חלק בפעילות קהילתית, במסגרת שנת שירות-לפני הגיוס לצבא, להתגייס לשירות משמעותי בצה"ל ולפעול, אחרי השחרור מהצבא, באורח מאורגן, כגורם מרכזי ומשמעותי בעיצוב דמותה האיכותית של החברה בישראל.

בנוסף לפעילות השגרתית בשבט, מתקיימות פעילויות נוספות: יום צופה, טיולים בחיק הטבע, פעילות תרבותית ופעילויות מחוזיות וארציות ובהן: טיולים, מחנות קיץ, סמינרים להכשרת מדריכים ומשלחות לחו"ל.

לתנועה מגזרי פעילות ייחודיים ובהם:

"דרך המשך" – מסלול המשך (לאחר סיום י"ב) לבוגרי תנועת הצופים, בשלושה תחומים: קהילה וחברה; חינוך והדרכה בתנועה והתיישבות.

צופי ים – צופים המתמחים בפעילות ימית ומתן הכשרה למנהיגות צעירה בתחום הימי.

עדת הצופים – שבטי הצופים שחניכיהם תלמידי מערכת
החינוך הממלכתית – דתית בישראל.
פעילות תנועתית בחו"ל – הדרכת בני ישראלים בחו"ל והקמת
גרעיני עלייה.

השומר הצעיר

התנועה הוקמה באירופה בשנת 1913, על ידי קבוצת נערים יהודים שביקשו למצוא דרך חדשה לחבריהם ולבני עמם והיא תנועת הנוער הציונית הראשונה בעם היהודי.

כיום מהווה תנועת השומר הצעיר מסגרת חינוכית-ערכית לאלפי בני נוער בכל רחבי הארץ ומכל רבדי החברה הישראלית – יהודים וערבים, צברים ועולים חדשים, קיבוצניקים, עירוניים ועוד. התנועה מקיימת מעל 100 קנים וסניפים ומפעילה בנוסף לכך עשרות פרויקטים ומפעלים חינוכיים. בתוך תנועת השומר הצעיר קיימת החטיבה הערבית אג'אל. פירוש השם בעברית הינו דורות. ברחבי העולם מתקיימת פעילות שומרית בעשרות קיני התנועה העולמית של השומר הצעיר. שלושת ערכי הליבה של התנועה לכל אורך שנותיה היו ועודם "לציונות, לסוציאליזם ולאחווה עמים". בימינו, באים ערכים אלה לידי ביטוי בחינוך לערכי הציונות, הצדק החברתי והשאיפה לביסוסה של מדינת הרווחה, השלום, השוויון והדמוקרטיה.

שיטת החינוך של השומר הצעיר מתחילה מההשתייכות אל "הקבוצה שומרית", המשתייכת אל מסגרת פעילות רחבה יותר הקרויה "קן", המהווה למעשה חברת נעורים עצמאית ופעילה. בתנועה מתקיימים מידי שנה מפעלי צופיות, סמינרים להכשרת מדריכים, מחנות וטיולים. בתנועה מתקיימים מוסדות חניכים דמוקרטיים המעצבים את דרכה של התנועה ובהם: הועידה הארצית ומזכירות חניכים ארצית.

החינוך להגשמה הינו מרכיב יסודי בשיטת החינוך של השומר הצעיר. אחרי סיום י"ב יוצאים חברי התנועה לשנת שירות בחוות ההכשרה במסגרת גרעינים שיתופיים-משימתיים. עם סיום פרק חוות ההכשרה יוצאים חברי התנועה לשירות צבאי במסלול הנח"ל. אחרי השחרור מהצבא מצטרפים חברי התנועה אל תנועת הבוגרים של השומר הצעיר. במסגרת זו פועלים הבוגרים בקהילה, במערכת החינוך ולקידום הרעיון השיתופי בישראל. רעיון ההגשמה השומרית יונק מהשילוב היהודי הקדום: "תיקון אדם – תיקון עולם".

מכבי הצעיר

תנועת ה"מכבי הצעיר" הוקמה בשנת 1929 כזרוע החינוכית של "מכבי עולמי" ו"מכבי ישראל". כיום פועלת התנועה בלמעלה מ-20 סניפים ברחבי

המדינה. התנועה מגדירה עצמה כתנועת נוער חינוכית, לאומית, ספורטיבית ובלתי מפלגתית, המושתתת על ערכי היהדות והציונות, מכוונת ומחנכת את חבריה לחלוציות ולפעילות בכל שטחי החיים, לפי צו השעה בדרכי יוזמה אישית יוצרת. התנועה מחנכת על פי עקרונות חינוך בלתי פורמאלי ודוגלת ברעיון נוער מחנך נוער כדרך להעצמה ופיתוח של הנוער הישראלי. מטרת החינוך בתנועה היא עיצוב דמות אדם שלם בגופו וברוחו, שהרי נתיב המכבי הוא "נפש בריאה בגוף בריא", איש המוסר, החבר הטוב, התרבותי בהליכותיו וחינוך לעשייה והגשמה בכל תחומי החיים.

תנועת ה"מכבי הצעיר" שואפת שכל בוגריה יטמיעו ויגשימו את הערכים אליהם היא מחנכת באמצעות התהליכים החינוכיים השונים. התנועה מציעה לבוגריה מספר מסלולי הגשמה מובנים שבוגרי התנועה יכולים לבחור להצטרף אליהם במהלך שנתם האחרונה כבוגרים בתנועה, או אחרי שירותם הצבאי (שנת שירות, שירות צבאי במסגרת הנח"ל, גרעין בוגרים שפועל במסגרת הקהילה). משנת 2000 מוציאה התנועה גרעיני שנת שירות של בוגרי התנועה למשימות לאומיות כקליטת עלייה, צמצום פערים בחברה הישראלית וסיוע לילדים ונוער עם צרכים מיוחדים. כמו כן מהווים חניכי שנת השירות כוח הדרכה משמעותי בסניפי התנועה.

התנועה מקיימת פעילות שגרתית בסניפים וכן מקיימים טיולים, מחנות קיץ, סמינרי הדרכה ומועצות תנועה. בתנועה מסורת של מפעלים ייחודיים ובהם: מרוץ הלפיד המרכזי, משלחות לחו"ל ומרוץ לפיד בוגרים שהוא למעשה מסע בן שלושה ימים שבמסגרתו משתלבים חברי השכבה הבוגרת בפעילות למען הקהילה.

עזרא

התנועה נוסדה בשנת 1919 בגרמניה, על ידי קבוצת סטודנטים מקומיים.

כיום מונה התנועה כ-12,000 חניכים שפועלים בלמעלה מ-50 סניפים.

התנועה שמה לה למטרה חינוך דור נאמן בעל בסיס תורני איתן והשתלבותו בכל תחומי החיים תוך שאיפה למצוינות ולחתיירה להקמת חברה תורנית בארץ ישראל.

פעילות בתנועה מתקיימת מידי שבוע. בנוסף, יוצאים החניכים למפעלים תנועתיים כמחנה קיץ, טיולים, סמינרים להכשרת מדריכים וימי עיון.

לתפיסת התנועה תחום ההגשמה בלתי מוגבל. כמעט בכל מקום אפשר למצוא תחום שבו ניתן לתרום. על מנת שההגשמה תקבל משמעות מעשית, החליטו להתמקד בשני מוקדי הגשמה מרכזיים. שני מוקדי ההגשמה הם מועדונית ופרויקט עצ"ם (ערכים ציונות מורשת)

המועדוניות מופעלות על ידי מגשימי התנועה, נערים ונערות בכיתות י"ב. מטרת המועדוניות היא לעזור לילדים בגילאי 6-12 בשיעורי בית ולהעביר להם פעילויות חווייתיות ערכיות.

המגשימים מגיעים אחת לשבוע למועדונית אשר נמצאת בשכונות מצוקה, מתנ"סים או במרכזי קליטה. המגשימים פוקדים את בתי החניכים, יוצרים קשר קרוב עם המשפחות, מהלך שתורם להעמקת העזרה.

עצ"ם – ערכים ציונות מסורת. תוכנית המכינה בנים ובנות לקראת הגיעם לגיל מצוות. התוכנית מדגישה ערכים ציוניים של תחיית שיבת עם ישראל לארצו, לצד תחומים ממסורת ישראל. משך הפעילות כשנה כאשר במהלכה עוסקים כל חודש בנושא אחר.

במהלך השנה מתקיימות הכשרות מקצועיות למגשימים.

על אודות מת"ן מועצת תנועות הנוער בישראל

המועצה נוסדה בשנת 1974 ונרשמה כעמותה ב־1982. המועצה הינה ארגון מייצג לתנועות הנוער בישראל. המועצה מהווה שולחן משותף ומקום מפגש לראשי התנועות על כל גווני הקשת הפוליטית, העוסקים בבעיות אקטואליות בנושאי חינוך, מעורבות הנוער בתהליכים חברתיים ובפעילות ציבורית, וכן בבעיות השעה של החברה הישראלית. כל זאת מתוך זיקה לתנועה הציונית ולמגילת העצמאות.

המועצה מהווה גוף מתאם בין התנועות השונות בנושא טיולים ארציים, מחנות קיץ, בטיחות, בריאות וביטחון, ומפעילה מחנה נוער בעוספיא.

למועצה קשרים עם מועצות וארגוני נוער מקבילים ברחבי העולם ומקיימת עימם חילופי משלחות נוער.

בראש הארגון עומד יו"ר המועצה, הנבחר על ידי חברי המועצה ומזכירי התנועות ומכהן במקביל כמזכיר תנועתו. חברי הנהלת המועצה הם מזכירי התנועות החברות בארגון.

במסגרת המועצה פועלות ועדות תחומיות ובהן: ועדת הדרכה, ועדת מפעלים, ועדת גזברים וועדות שמוקמות לטיפול בנושא מסוים. כל הוועדות כפופות להנהלה.

לכל ועדה יו"ר הנבחר לתקופה קצובה. גזבר המועצה נבחר מבין גזברי התנועות, לתקופה קצובה. מזכ"ל המועצה הינו עובד

המועצה ואחראי על מעקב ביצוע החלטות המתקבלות בהנהלה ובוועדות.

מועצת תנועות הנוער מרכזת נושאים שמשותפים לכל התנועות או לכמה מהן. לדוגמה: נושא קליטת עלייה, נושא שנת שירות, נושא הזהירות בדרכים והפעילות עם המשרד לאזרחים ותיקים. לכל פרויקט ממונה מנהל פרויקט, עובד המועצה שאחראי על הקשר עם התנועות ועם משרדי הממשלה והארגונים ששותפים בפרויקט. המועצה פועלת בשיתוף ובתאום עם מינהל חברה ונוער במשרד החינוך.

בשנת 2008 קיבלה מועצת תנועות הנוער פרס ישראל על מפעל חיים – תרומה מיוחדת לחברה ולמדינה. המועצה קיבלה את הפרס כנציגת תנועות הנוער הציוניות בישראל.

מקורות

ארכיונים

אי"ט. ארכיון יד טבנקין. סמינר אפעל רמת אפעל
אצ"מ. ארכיון ציוני מרכזי. בנייני האומה, ירושלים
ארכיון בני עקיבא, בארכיון הקיבוץ הדתי, קבוצת יבנה
ארכיון מועצת תנועות הנוער. סמינר אפעל, רמת אפעל
אש"צ. ארכיון השומר הצעיר. יד יערי, גבעת חביבה

ספר לפני הוצאה לאור. זאב זיוון, תנועת הצופים העבריים בישראל,
1965 ואילך

עלונים

הערה: העיון בעלונים היה על פי תוכן העניינים של העלונים. חיפוש
לפי הנושאים: הגשמה, הכשרות, גרעינים, נח"ל, שנת שירות
'במבחן', בטאון תנועת המחנות העולים. אי"ט
'במחנה גדנ"ע', עיתון גודדי הנוער של צבא ההגנה לישראל, גליון
מס' 64, תשי"ד

'במעלה' עיתון הנוער העובד והלומד, שנות ה-80; שנות ה-90
בשבטי הצופים, עלון התנועה, תרצ"ט. ללא הוצאה
היה נכון, בטאון הסדרות הצופים העבריים בישראל. כרך תשי"ב –
תשכ"ב; שנות ה-80'

זרעים, בטאון תנועת בני עקיבא בישראל. שנות ה-50; שנות ה-90'

'על החומה', תנועת השומר הצעיר בארץ ישראל, ספריית כתבי עת,
יד טבנקין

רשימת ראיונות (לפי מועד קיום הראיון)

- 8.1.2012 אמיר עלי, גזכר תנועת הנוער הדרוזי.
17.1.2012 יוגב מתוק, מזכ"ל תנועת מכבי הצעיר.
17.1.2012 אתי זידנברג, מזכ"ל תנועת השומר הצעיר.
22.1.2012 יוסי ורדי, מזכ"ל תנועת אריאל.
24.1.2012 תמר טננבוים, מזכ"לית תנועת בית"ר.
29.1.2012 דני הירשברג, מזכ"ל תנועת בני עקיבא.
30.1.2012 אסתר כהן, רכזת ארצית, תנועת בנות בתיה.
30.1.2012 בני פרינץ, מזכ"ל תנועת עזרא.
31.1.2012 טל מדר, מזכ"לית תנועת האיחוד החקלאי.
2.2.2012 מאשה בורזיקובסקי, יו"ר תנועת היכלי ענ"ג חסידות
גור.
7.2.2012 דודו מלול, מרכז מחלקת הדרכה; גילה הבסי ועידו רותם,
מחלקת הדרכה, תנועת הנוער העובד והלומד.
13.2.2012 אילן גזית, מזכ"ל; מיכל שפיר אזולאי, רכזת המטה, תנועת
המחנות העולים.
4.3.2012 נסים שלם, יו"ר; איתמר שרוני, מנהל, תנועת הנוער
הלאומי.
13.3.2012 אירית ברוק, מנהלת המחלקה לתנועות הנוער, מינהל
חברה ונוער, משרד החינוך.
20.3.2012; 7.5.2012 נפתלי דרעי, מזכ"ל מועצת תנועות
הנוער.
27.3.2012 גל בן שימול, מזכ"ל תנועת הצופים.
25.6.2012 רותם יואלי, יו"ר מועצת תנועות הנוער; מזכ"ל תנועת
הצופים עד 2011.
28.6.2012 פסח האוספטר, רכז תנועת דרור ישראל; שירן גרינברג,
רכז מרכז חינוכי להתחדשות שתפנית (מחל"ש).

ספרים ומאמרים

אבן, נעם, ההתנדבות בתנועות הנוער בישראל – ליבת העשייה, בתוך: גרומב, משה, מגן, צפורה, סטויצקי, רמי (עורכים), 'מישהו להתנדב איתו: התנדבות ובני נוער מתנדבים במאה ה-21', הוצאת נדב, 2011.

אבן, נעם, 'הצהרות ומעשים: תנועות הנוער החלוציות במדינת ישראל והתמודדותן עם הדרכת הנוער העולה במחנות ובשיכונים עולים ומעברות 1950-1953', עבודה לקבלת תואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב, 1993.

אבן, נעם, התהליך החינוכי בשירות הטרמינולוגיה, בתוך: דרוו, יובל, שיש, אלי (עורכים) 'הטיול ככלי חינוכי-ערכי', גליון 2, הוצאת אוניברסיטת תל אביב, בית הספר לחינוך, של"ח וידיעת הארץ

ומועצת תנועות הנוער, ירושלים תשע"ג 2013
אבנרי, יחזקאל (עורך), 'שנות המחנות העולים, עשור שלישי 1945-1956', הוצאת הקיבוץ המאוחד תשנ"ד (1993).

אבנרי, יחזקאל (עורך), 'שנות המחנות העולים, עשור רביעי 1956-1967', הוצאת "עמותת בוגרי המחנות העולים" ומזכירות תנועת "המחנות העולים" 2003.

אבנרי, יחזקאל (עורך), 'שנות המחנות העולים, עשור חמישי 1967-1977', הוצאת "עמותת בוגרי המחנות העולים" ומזכירות תנועת "המחנות העולים" 2005.

אדלר, חיים, 'תנועת הנוער בחברה הישראלית', מוסד סולד למען הילד והנער, ירושלים (יוצא לאור על ידי משרד החינוך והתרבות, המחלקה לנוער), תשכ"ב.

אלבוים דרוו, ר', 'החינוך העברי בארץ ישראל', יד בן צבי, ירושלים 1990.

אלון, חמדה, 'היה נכון! חמישים שנות צופיות עברית בארץ ישראל', הוצאת "עם הספר", תל אביב, 1976.

אלמוג, עוז, 'הצבר־דיוקן', עם עובד, ספריית אופקים, תל אביב 1997.

אלפרוביץ, עמיחי, 'תנועת הנוער ה"מכבי הצעיר" 80 השנים הראשונות', בהוצאת תנועת הנוער ה"מכבי הצעיר" תשס"ט 2009.

בן אליעזר, אורי, "אומה במדים" ומלחמה: ישראל בשנותיה הראשונות, 'זמנים', רבעון להיסטוריה, בית הספר להיסטוריה על שם ז. ארן, אוניברסיטת תל אביב, זמורה ביתן מוציאים לאור בע"מ 1979.

בן אליעזר, אורי, 'צבאיות, סטטוס ופוליטיקה, דור ילידי הארץ וההנהגה בעשור שקדם להקמת המדינה', חיבור לשם קבלת התואר דוקטור לפילוסופיה, אוניברסיטת תל אביב 1988.

'במערכות הנוער', בהוצאת המחלקה לענייני הנוער של ההנהלה הציונית (בהשתתפות קרן היסוד), ירושלים כסלו תש"א דצמבר 1940.

בן נחום, יזהר, 'שומרים חזק! תנועת הנוער השומר הצעיר בארץ ישראל 1929-1939', גבעת חביבה יד יערי תשס"ה 2005.

בן-עמוס, אבנר, בר-טל, דניאל (עורכים), 'פטריטיזם אוהבים אותך מולדת', הוצאת דיונון, אוניברסיטת תל אביב, 2004.

ברזל, הלל, 'התנועה למען הנוער', הוצאת המחלקה לענייני הנוער והחלוץ של ההסתדרות הציונית, ירושלים תשכ"ו.

'דברי שיח א', הרצאות ודברי חברים, החינוך במבחן קיבוץ הגלויות', הוצאת מפלגת פועלי ארץ ישראל תשי"ב 1951.

'דברי שיח ב', הרצאות ודברי חברים, הנוער בישראל מציאות, בעיות, תפקידים', הוצאת מפלגת פועלי ארץ ישראל תשי"ב 1951.

'דברים בשנת היובל, מפגשים וסימפוזיונים ליובל השומר הצעיר', הוצאת השומר הצעיר, מרחביה 1964.

דנקנר, אמנון, טרטקובר, דוד, 'איפה היינו ומה עשינו, אוצר שנות החמישים והשישים', כתר הוצאה לאור ירושלים 1996.

דרור, יובל, 'תנועות הנוער אתמול היום מחר', בית רוטנברג, חיפה 1997.

דרור, יובל (עורך), 'הקבוצות השיתופיות בישראל', הוצאת יד טבנקין 2008.

הורוביץ, ד, ליסק, מ', 'מישוב למדינה: שינוי והמשכיות במבנה הפוליטי של ישראל', האוניברסיטה העברית, ב"ס קפלן ירושלים תשל"ב 1972.

חכלילי, בנימין, 'הזמנה לשיחה, דרכה של תנועת הנוער העובד 1924-1959', הוצא על ידי הקרן לזכר סגן ישי רון, גבעתיים תשמ"ח 1988.

יזהר, ס, 'על חינוך ועל חינוך לערכים', עם עובד – תרבות וחינוך תל אביב 1982.

ירדן, מנחם (עורך), 'המכבי הצעיר העולה ומפעלו', הוצאת קב' כפר המכבי 1970.

כהנא, ראובן, 'נעורים והקוד הבלתי פורמלי, תנועות נוער במאה העשרים ומקורות הנעורים הפוסט-מודרניים', מוסד ביאליק והמכון לחקר הטיפוח בחינוך באוניברסיטה העברית בירושלים, ירושלים 2007.

לב, יצחק (עורך), 'ספר בני עקיבא', בהוצאת ההנהלה הארצית של בני עקיבא בישראל 1959 (כנראה).

לם, צבי, 'שיטת החינוך של השומר הצעיר, סיפור התהוותה', הוצאת מאגנס האוניברסיטה העברית, ירושלים תשנ"ח.

לם, צבי, 'תנועות הנוער הציוניות במבט לאחור', ספרית פועלים, תל-אביב 1991.

מיכאלי, ניר, 'אנשי המחרת, הקבוצות השיתופיות החדשות בישראל בין מייסדי קהילות יעוד למהדשי תנועת העבודה'. חיבור לקבלת תואר 'דוקטור לפילוסופיה', אוניברסיטת תל אביב, אפריל 2007.

נבון (פחמיה), חיים, 'תנועת הנוער "עזרא" תורה, לאומיות וחלוציות', עבודה לשם קבלת תואר דוקטור, אוניברסיטת בר אילן, תש"ס.

נתן, יעל, לוי, שלומית, 'הרצוי והמצוי בתנועת הנוער בעיני הנוער הלומד בישראל' (בוצע עבור אגף הנוער במשרד החינוך והתרבות)

המכון למחקר חברתי שימושי, ירושלים ספטמבר 1976.

עזתי, אהרן, 'הסדרות הצופים העברים בארץ ישראל תנועה כללית

- והגשמה חלוצית 1936-1946', עבודת גמר לתואר מוסמך, אוניברסיטת תל אביב פברואר 1991.
- 'עידן, 8, עולים ומעברות, 1948-1952', מרכז רחל ינאית בן-צבי ללימודי ירושלים, 1986.
- 'עידן, 13, תנועות הנוער 1920-1960', יד יצחק בן צבי, ירושלים, 1989.
- 'עמדות וערכים בתנועת-נוער', מחקר בהסתדרות הנוער העובד והלומד – המחלקה לישוב חדש, הוצאת אחוד הקבוצות והקיבוצים, מחלקת הנוער 1967.
- פרס, יוחנן, תנועות הנוער החלוציות (הנחות והשערות למחקר), בתוך: 'אורים', ירחון לשאלות חינוך ותרבות, כרך י"ח, חוברת ה', שבט תשכ"א עמ' 337-343.
- רובינשטיין, נייר (עורך), '1937-1997: 60 שנה לשבט "כרמל"', הוצאת שבט "כרמל" חיפה 1997.
- רוטנברג, מתתיהו, נאור, מרדכי, 'תנועות נוער בישראל ובעולם', הוצאת "עמיחי" תל אביב, 1962.
- רומי, שלמה, שמידע, מרים (עורכים), 'החינוך הבלתי פורמלי במציאות משתנה', הוצאת מאגנס, האוניברסיטה העברית ירושלים תשס"ז.
- שיר, מיכאל, 'כ"ה שנים לחטיבת הבנים', הוצאת הקיבוץ המאוחד, קיץ התשל"ו.
- שפירא, רנה (יו"ר הוועדה), 'דו"ח הוועדה לבדיקת מאפייני תנועות הנוער כבסיס לקריטריוני הקצאה', ספטמבר 2003.
- שפירא, רנה, אדלר, חיים, 'עולמם החברתי של בוגרי תנועת הנוער בישראל', נובמבר 1975. השתתפו במחקר: מירי לרנר, רחל פלג, נחמיה זרחוביץ. מוגש למכון למחקרי עבודה וחברה, מייסודן של ההסתדרות הכללית של העובדים בא"י ואוניברסיטת תל אביב. ולאגף הנוער במשרד החינוך והתרבות.
- שפירא, ר', אדלר, ח', לרנר, מ' ופלג, ר', 'חולצה כחולה וצווארון לבן', עם עובד, תל אביב 1979.

מחקרי מועצת תנועות הנוער

מועצת תנועות הנוער הינה ארגון וולונטרי לתנועות הנוער בישראל. המועצה מהווה שולחן משותף ומקום מפגש לראשי התנועות על כל גווני הקשת הפוליטית, העוסקים בבעיות אקטואליות בנושאי חינוך, מעורבות הנוער בתהליכים חברתיים ובפעילות ציבורית, וכן בבעיות השעה של החברה הישראלית. כל זאת מתוך זיקה לתנועה הציונית ולמגילת העצמאות. כמו כן מהווה המועצה גוף מתאם בין התנועות השונות בפרויקטים משותפים ומול משרדי ממשלה, בתיאום טיולים ארציים, מחנות קיץ, בטיחות, בריאות וביטחון.

ד"ר נעם אבן, חוקר תנועות הנוער והחברה הישראלית, מנהל שותף בחברת הצוות הדידקטי בע"מ, בחן את תנועות הנוער החברות במת"ן, על פעילותן לאורך שנים שנות מדינת ישראל, עד אמצע העשור הראשון במאה ה-21. מסען של התנועות אל ההגשמה החדשה מאיר פרק מיוחד בדברי ימיהן. במהלך המסע הצליחו תנועות הנוער לשנות ולארגן מחדש את יעדי ההגשמה התנועתיים ובהתאם לכך לשמור על מעמדן כארגונים משמעותיים בהווה הישראלית.

מחיר מומלץ: 70 ₪
ISBN 978-965-92142-1-1

9 789659 214211
אלול תשע"ז ספטמבר 2016